

પરોપકારાય સત્તા નિભૂતય

અથાક ૫૭

દંડક પ્રકરણ

તથા

નંબુદ્રીપ સંગ્રહણી પ્રકરણ સાર્થ

પ્રકાશક

સદ્ગત શેઠ વેણીચદ સુરચદ સસ્થાપિત

શ્રી જૈન શ્રેયસ્કર મંડળ

—મહેસાણા.

આવૃત્તિ ૧ લી

પ્રત ૨૦૦૦

વીર સ ૨૪૫૪

વિક્રમ મ ૧૯૮૪

મને ૧૯૨૮

મુદ્દ્ય, ૦-૧૨-૦

ધી “સૂર્યમહારા” પ્રીન્ટિંગ પ્રેમમા
પટેલ મૂળચલ્લાઈ ત્રિકમવાલે જાપ્તુ
ડૉ પાનકાર નાકા-અમદાવાદ

પ્રસ્તાવના.

અમારા તરફથી નવ તત્ત્વ પ્રકરણ સાર્થક છપાયે બારેક માસ થયા તે અથર્ની પ્રસ્તાવનામા જણાવ્યા પ્રમાણે દરેક પ્રકરણ તથા જ બુદ્ધીપ સંગ્રહણી પ્રકરણ શ્રી પરમાત્માની કૃપાથી અમારી અથમાળાના પાઠ મા મણકા તરિકે પ્રસિદ્ધિમા મૂકતા અમને હર્ષ થાય છે

આ અથ પણ શ્રી સિનોગ નિવાસી ભારતર ચ દુલાલ નંદાનચ દ પાસે 'નવ તત્ત્વ'ની ચૈલીએ લખાવવામા આવ્યો છે તેથી તે પણ સક્ષેપરૂચિ અને વિસ્તારરૂચિ ઉભય પ્રકારના અધિકારીઓને ઉપયોગી થઈ પડશે, એવી અમારી ધારણા છે

દરેક પ્રકરણમા ૨૪ જીવલેહને ૨૪ દરેક તરીકે ઓળખાવીને તે પ્રત્યેક જીવલેહ રૂપ દરેકમા શરીર અવગાહના આદિ ૨૪ દારનો (૨૪ વસ્તુનો) સળધ દર્શાવ્યો છે ૨૪ જીવલેહને ૨૪ લઘુક શબ્દથી ઓળખવાનું પ્રયોજન દરેકની પીઠિકા માજ કહ્યું છે જીવ અને કર્મના તત્ત્વજ્ઞાનમા જૈન સિદ્ધાન્તોમા અનેક સ્થાને જે ૨૪ દરેકમા અનેક દારો સમજાવેલા છે તેનાજ સક્ષિપ્ત ઉદ્ધાર રૂપ આ દરેક પ્રકરણની રચના છે વ્યાખ્યાપ્રસિદ્ધિ (શ્રી ભગવતીજ) સૂત્રમા તથા શ્રી પ્રજ્ઞાપનાજ સૂત્રમા ઘણોજ ભાગ એ ૨૪ દરેકોના સ્વરૂપથી વ્યાસ છે, અને તે અનુસારેજ આ પ્રકરણમા ૨૪ દરેકો કહ્યા છે વર્તમાન સમયના અભ્યાસ ક્રમમા જે ૪ લઘુ પ્રકરણો ચાલે છે, તેમાનું આ ૩ જી પ્રકરણ ગણાય છે મોટા પ્રકરણો જૃહત્સંગ્રહણી આદિ તથા તેથી આગળના મોટા ગ્રન્થો અને સિદ્ધાન્તો સમજવાને આ લઘુ દરેક પ્રકરણ એટલું બધું ઉપયોગી છે કે તેનો પગલે પગલે ખપ પડે છે જૃહત્સંગ્રહણી મોટા પ્રકરણના અભ્યાસ પડેલા તેનાજ

સક્ષિત સ્વરૂપવાળુ આ લઘુ પ્રકરણુ જો લખવામા આવે તો તે
જૂં સગ્રહણીનો અભ્યાસ પણ સુગમ થાય છે

જૈન દર્શનમા ખગોળ અને ભૂગોળનું જે સ્વરૂપ દર્શાવ્યું
છે, તેમા જવૃદ્ધીપ સમ્રાટની પ્રકરણુ જૈન દર્શનની ભૂગોળનોજ
એક અંશ છે શ્રી જૈન સિદ્ધાન્તોમા સર્વજ્ઞોએ ભૂગોળાન્તર્ગત
જે અમખ્ય દ્વીપ અને અસખ્ય સમુદ્રો કહ્યા છે, તેમા સર્વથી
પહેલા અને સર્વના મધ્ય ભાગમા આવેલ જમ્બૂદ્વીપ નામના
પહેલા દ્વીપનું (એટલે જમ્બૂદ્વીપમાના ૧૦ મુખ્ય અને શાશ્વત્
પદાર્થોનું) સ્વરૂપ આ લઘુ પ્રકરણુમા અત્યંત સક્ષિત રીતે દર્શા-
વ્યું છે, કે જે સ્વરૂપ આગળના લઘુ મેગસમાસ, બૃહત્ક્ષેત્રસમાસ
ઇત્યાદિ ક્ષેત્રવિષયક ગ્રંથોમા તેમજ બીજા પણ ગ્રંથો અને અ
રિત્રોમા ક્ષેત્રનું સ્થાન આદિ જાણવામા વાર વાર ઉપયોગી થાયછે

કાળક્રમથી થતા ક્ષેત્રના મહાન્ ફેરફારોને લઈને વર્તમાન સમ
યની અસ્થિર ભૂગોળ સાથે શ્રી જીનેન્દ્રોક્ત શાશ્વત્ (સ્થિર)
ભૂગોળને સરખાવતા તે પ્રમાણે મેળ નહિ મળવાથી ડેટલાક જૈન
દર્શનાનુયાયીઓ પણ શ્રી જિનેન્દ્ર વચનો પ્રત્યે આક્ષેપો આપવા
તત્પર થઈ જાય છે, પરંતુ તેટલીજ તત્પરતા, જો જૈન સિદ્ધાન્તની
ગણિતપરિપાટી-કાળની વિચિત્રતા-ક્ષેત્રોનું કુદરતી પરાવર્તન તથા
શ્રી જિનેન્દ્રવચનનો નયાનુસારી અભિપ્રાય સમજવામા થાય તો
કોઈ રીતે તેઓ આક્ષેપો આપવા જેટલું સાહમ કરી શકે નહિ

વર્તમાન અભ્યાસક્રમમા આવતા ૪ લઘુ પ્રકરણોમાનું આ
૪ થી લઘુ પ્રકરણુ ગણાય છે, અને આ લઘુ પ્રકરણુના અભ્યા
સથી એનાજ વિસ્તારરૂપ લઘુ મેગસમાસ તથા બૃહત્ક્ષેત્રસમાસ
ગ્રંથોનો અભ્યાસ સુગમ થાય છે

૧૯૮૪ના અધિક આવણુ } શ્રી જૈન ગ્રંથસ્કર મહાશય
૨ પૂનમ શુક્રવાર. } —મહેસાણા

શ્રી જિનેન્દ્રાય નમોનમઃ

દંડક-પ્રકરણં સાર્થમ્

(બીજું નામ)

॥ વિચારપટ્ટરિકા-પ્રકરણમ્ ॥

અવતરણ—આ દંડક પ્રકરણના કર્તા શ્રી ગજસાર મુનિ દંડક પ્રકરણની રચનાના પ્રારભમાં (આલંબી આવેલી શિષ્ટ^૧ પુરુષોના શિષ્ટાચારની^૨ પદ્ધતિ પ્રમાણે) પ્રથમ મગલાચરણ કરીને ત્યારબાદ (અન્યના પ્રારભમાં કહેનાતા ૪ પ્રકારના અનુમન^૩ ગણિત) આ અન્યનો વિષય શું છે ? આ અન્યના અધિકારી કોણ છે ? તથા અન્ય રચનાનું પ્રયોજન શું છે ? તે (ત્રણ પ્રકારના અનુમન^૪ સ્પષ્ટ) કહેશે

૧ ઉત્તમ પુરુષોના

૨ આર્ય દેશના ઉત્તમ આચાર્યની

૩ દરેક અન્યના પ્રારભમાં જે ૪ પ્રકારની જામતો અસ્થિ રહેતા થોડા હોય છે તેને ૪ પ્રકારનો અનુમન (અથવા અનુમન ચતુષ્ટય અથવા અનુમન ચતુષ્ટય) કહેવામાં આવે છે ત્યાં કોઈ અન્યમાં માત્ર એક અથવા બે આદિક અનુમન સ્પષ્ટ રહેવા હોય છે, તે પણ ગણિત રીતે ચારે અનુમન અપ્પટ્ટ રીતે પણ કહેવાઈ છે એમ જાણવું તે ૪ પ્રકારના અનુમન આ પ્રમાણે—૧—અન્ય વાચના લાલનાનો અધિકારી કોણ છે તે કહેવું ૨—અન્યનો મુખ્ય વિષય (એટલે અભિરેય) શું ૩ તે કહેવું ૪—સાચક સાચક આદિ ૪ પ્રકારનો સંરચ કહેવો, તથા ૫—અન્ય જનાવવામાં અ ચકર્તાને અને અન્ય વાચના લાલનાને ૬ નેને રીંગ લાલ તથા અતિમ લાલ શું છે ? એમ ૪ પ્રકારનું પ્રયોજન કહેવું તે અનુમન ચતુષ્ટય કહેવાય

નમિડ ચડવીસજિણે, તસ્સુત્તવિયારલેસદેસણઓ,
દડગપણ્હિ તે ચિય, યોસામિ સુણેહ મો મઘ્વા ॥૧॥

સસંકૃત અનુનાદ

નત્વા ચતુર્વિંશતિજિનાન્, તત્સૂત્રવિચારલેશદેશનત્
દડગપદૈસ્તાથૈવ, સ્તોપ્યામિ શુણુ વ મો મઘ્વા ॥૧॥

અન્યથામહિત ૫૬૨૭૬

ચડવીસ જિણે નમિડ, દડગ પણ્હિ તસ્સ સુત્તલેસ વિયાર દેસણઓ
ચિય તે (ચિય) યોસામિ, મો મઘ્વા સુણેહ ॥૧॥

ગાથા —

નમિડ = નમસ્કાર કરીને
ચડવીસ = ચોવીસ
જિણે = જીનેશ્વરોને
તસ્સ = તે શ્રી જીનેશ્વરોના
સુત્ત = મૂળ(નો), સિદ્ધાન્તો
વિયાર = વિચાર, ૨-૩૫
તેસ = લેશ, અંધ
દેસણઓ = દેખાડનારી, કહેનાથી

દડગ = (૨૪) ૬૬૬ના
પણ્હિ = પદો-૧૩, ૫ દ્વારા
તે = તે શ્રી જીનેશ્વરોને
નિચય = નિશ્ચય, ૪
યોસામિ = સ્તનીશ, સ્તુતિ કરીશ
સુણેહ = માબળો
મો = હે
મઘ્વા = લવ્ય પ્રાણિઓ !

ગાથાર્થ — શ્રી ૪૪ જીનેશ્વરોને નમસ્કાર કરીને ૨૪ ૬૬૬પદો-
દ્વારા તેમના (તે શ્રી ૨૪ જીનેશ્વરોના) સિદ્ધાન્તનો (શરીર*
અનુગાહના નજરેનો) લેશ માત્ર વિચાર (સંક્ષેપ અર્થ) કહે-
વાથી નિશ્ચય હું (ગજસાર મુનિ) તેમની જ (તે શ્રી ૨૪ જીને-
શ્વરોની જ) સ્તુતિ કરીશ ॥૧॥

* ૮૦૦ પ્ર ગ્લુની (શ્રી ગજસાર મુનિકૃત) અન્યૂર્ગિમા શરીર અનુગા-
રના આદિ દ્વારાનેજ સિદ્ધાન્તર્થ કહેના છે તેમાં મૂલમાગમો વિનાગમ
સ્તરચ્છેદ શરીરમોગાહના ય મધ્યગા સત્રાયાદિરૂપ (એ જીનેશ્વરોનું
મૂલ એને આગમ એટલે જોનાગમ અને તે અહિં શરીર અનુગાહના ગ્રંથ
યથ મંત્રા દર્શાવે ૩૫ છે)

વિશેષાર્થઃ—આ ૧૬૬ પ્રકરણની પહેલી ગાથામા પ્રથમ મગ-
લાયરણ, ત્યાં બાદ અન્યનો વિષય, અને ત્યાં બાદ અન્ય વાચના
ભાવનાના અગ્રિમની અને પ્રયોજન એ ૪ મથન છે, તે સક્ષેપમા
હીને પ્રમગથી ૬૬૬ ગણનો અર્થ પણ જોઈશ.

॥ મ ગલાયરણ ॥

શ્રી આર્યદેશમા આર્ય મહાપુરુષોની આ અતિ પ્રાચીન પ-
દ્ધતિ છે ૨ કો. પણ ગુણ કાર્યના પ્રાગભમા ઈષ્ટ દેવતુ ઈષ્ટ સુરતુ
કે તે કાર્યના અગ્રિમથી દેવ દેવીતુ યથાયોગ્ય નદન પૂજન કે મ-
ગપુરુષ મગલાયરણ કરતુ તેનો હેતુ એજ છે કે આજભેતુ કાર્ય
નિર્વિનયતે મમાસે થાય એ અતિ પ્રાચીન આર્યપદ્ધતિ પ્રમાણે
આ પ્રકરણના કર્તા શ્રી ગજમાર મુનિએ પણ આ પ્રકરણરૂપ
ગુણ કાર્યના પ્રાગભમા ‘ નમિત્ત ચતુર્વાસ જિણે (એટલે શ્રી ૨૪
જીનેશ્વરેને નમસ્કાર કરોતે) ’ એ નામથી શ્રી ચોવીશ જીનેશ્વરેને
નમસ્કાર કરનારૂપ જીદેનનુ મગલાયરણ કર્યું છે અર્થે સર્વે ચો-
વીશ જીનેશ્વરેને નમસ્કાર કરનારુ જાણ કે—

આ પ્રકરણના ૬૬૬૫૬ ગૃહ છે અને તે ૨૪ ૬૬૫૫મા
ઊતારનાના દ્વારો પણ ૨૪ છે, તેથી શ્રી અન્યકર્તાએ આ અન્યના
મગલાયરણમા પણ ૨૪ જીનેશ્વરેને નમસ્કાર કરી ત્રણે વિષયો
સમગ્રી સમ્યાનામા કર્યા છે હવે આ અથમા જે ૩ જનુવ રૂપ
કર્યા છે તે આ પ્રમાણે—

॥ (૧) અન્યના ૨ મુખ્ય વિષય ॥

‘ તસ્મૃત્તમિયારલેમદેસણજો દડગપ્પહિ (એટલે તે શ્રી ૨૪
જીનેશ્વરેના સિદ્ધાન્તનો લેશ વિચાર ૨૪ ૬૬૫૫ દ્વારા દર્શાવનાથી) ’
એ વાક્યથી અર્થે ૨૪ ૬૬૫૫મા ૨૪ દ્વારો ઊતારના ૩૫ (અથવા
ઊતારીને) શ્રી ૨૪ જીનેશ્વરેના સિદ્ધાન્તનો લેશ વિચાર (સક્ષેપ
રૂપ) દર્શાવેલો એજ આ અન્યનો મુખ્ય વિષય છે અને તે
કાગપુધીજ આ અન્યનુ નામ વિચારપદ્ધતિશિક્ષા છે

* સિદ્ધાન્તના નિચાર મગધિ ૩૬ ગાથાઓનુ પ્રકરણ તે વિચાર
પદ્ધતિશિક્ષા ૬૬૬ પ્રકરણના તથા અવચૂંકિના કર્તા શ્રી ગજમાર મુનિએ
નિચારપદ્ધતિશિક્ષા નામ ગ્રંથુ છે અને ૬૬૬ની ટી. કરનાર શ્રી રૂપચન્દ્ર

અથવા “તસ્મુક્તવિચારણેસદેશજોદ્વગપર્ણિતેચિય યોસામિ
(એટલે તે શ્રી ૨૪ જીનેશ્વરોના સિદ્ધાન્તનો લેશ નિચાર ૬૬૬ પંદો
દ્વારા દર્શાવનાથી નિશ્ચય હુ તે શ્રી ૨/ જીનેશ્વરોનીજ મુતિ-
નિશ્ચયિતરીશ) એ વાચ્યને અનુસારે શ્રી ૨૪ જીનેશ્વરોની સ્તુતિ
એટલે વિનતિ એ પા. આ અન્થનો મુખ્ય વિષય છે અહિં ૨૮
જીનેશ્વરોના સિદ્ધાન્તનું મ્યક્ષ્ય કહેવું તે શ્રી ૨/ જીનેશ્વરોની સ્તુતિ
કરેલીજ ગાણ્ય, કારણ કે પૂજ્ય પુરૂષોના વચનોનું સ્મરણ અથવા
કથન તે પૂજ્ય પુરૂષોની પૂજા સ્તુતિ રૂપજ છે

॥ (૨) અન્થના અધિકારી ॥

‘ સુજેહ મો મન્વા [એટલે હું લન્થ પ્રાણિઓ (હુ જે આ
૨૪ જીનેશ્વરોની સ્તુતિ કરૂ છુ તે) સાલગો]’ એ વાચ્યથી આ
અન્થ વાચના લખવાના અધિકારી લન્થ જોયો છે એમ મૂલ્ય યુ
મવ્ય એટલે મોક્ષપં પામનાની યોગ્યતાનાગો જન તેજ સામ્રાજના
અના પાત આકિનો અધિકારી હોજ ગકે છે, કારણ કે અમ્ય
એટલે મોક્ષપં પામનાની અયોગ્યતાનાજાજનનેતો સામ્રાજનો ઉપદેશ
આપવો તે રાખમા ધૃત (ધી) ઢોળ્યા સરખો અથવા *મન્ભૂમિમા
*પ્રવૃક્ષ વાના સરખો નિરર્થક છે

॥ (૩) અન્થનું પ્રયોજન ॥

“ સુજેહ મો મન્વા ” એ વાચ્યથી સમજાય છે કે આ અન્થનું
અના લન્થ પ્રાણિઓને ઉદ્દેશીને છે, તો આ અન્થ રચનાનો મુખ્ય
હેતુ (મુખ્ય પ્રયોજન) પા. લન્થ પ્રાણિઓના ઉપકાર અર્થે છે
મુનિએ લઘુ સમ્રાજન એવું નામ રાખ્યું છે અહિં પદ્મત્રિશિકા એ પદ
ઉપરથી સમજાય છે કે આ અન્થની મૂળ ગાથાઓ ૨૬ લગભગ હશે અને
બીજી વધારાની હશે

* માગ્નાડ દેશમા જ્ઞેષ્ઠપુર નિકાતેજ તગ્દની ભૂમિ મસ્તુમિ ડોવાય
છે ત્યા પ્રા. ભૂમિગ્નનાવે વનપતિ બગતી નથી

૧ અન્થર્થાનું અનન્તર પ્રયોજન તથા પરપર પ્રયોજન તેમજ શ્રીતાનું
(વાચનાર લખનારનું) અનન્તર પ્રયોજન તથા પરપર પ્રયોજન એ ચાર
પ્રકારના પ્રયોજન કરેલાની પદ્ધતિ તેમજ ૪ પ્રકારના મગવ રૂપ ૪ થો
અનુમ ૫ બીજા રીતોથી સમજાવે અને ૨ અનુમધ કહેવાય છે

॥ દડક શબ્દનો અર્થ ॥

દહ્યન્તે જીવા અસ્મિન્નિતિ દડક એટલે જીવો જેને વિષે ૬૩-શિક્ષા પામે તે દડક કહેવાય ગતિ ગુન્હેગારનું વન હુરી લા ગુન્હેગારને બીજાનામાં પૂરી અનેક જાતની નિરબના પમાડે છે તે લોકમાં જેમ ૬૩ કહેવાય છે, તેમ અનન્ત જ્ઞાન દર્શન ચારિત્ર અભાવ રૂપ અસુખ અનેક માલિંગ આત્મા પોતાના જ્ઞાન દર્શન ચારિત્ર રૂપ સહુ જ અભાવને ઠાડી ૧૪ પુણ્યના મધ્યની નિલાસ દગામાં અપાતા કંગી ગઈ છે, તે ગુન્હાની શિક્ષા રૂપે કર્મગત આત્માનું અનન્ત જ્ઞાનાદિ વન હુરીને આગળ (નેરડયા અસુરાઈ એ ગાથામાં) કહેવાતા ૨૪ ગતિસ્થાન રૂપ ૨૪ બીજાનામાં પૂરી અનેક જાતની નિરબના પમાડે છે, માટે તે ૨૪ ગતિસ્થાનો (ગતિના ભેદ) ૪ આત્માને ૬૩-શિક્ષા રૂપ હોનાથી દડક કહેવાય છે

અવતરણ—પહેલો ગાથામાં ૬૩૩પદોદ્ધારા સિદ્ધાન્તનું લેખ અરૂપ દર્શાવના કહ્યું તે ૬૩૩ના ૫૮ સિદ્ધાન્તમાં ૨૪ દેશ છે તે ૪ ૨૪ ૬૩૩પદો આ બીજી ગાથામાં દર્શાવાય છે—

નેરડયા^૧ અસુરાઈ^૧,^૧ પુલ્લવાઈ^૧ વેન્દિયાદયો^૩ ચેવ,
ગમ્યયતિ^૧ રિયમણુસ્સા, વંતર^૧ જોડસિય^૧ વૈમાણી^૧ ॥૨॥

સંસ્કૃત અનુવાદ

નેરયિકા અસુરાદયઃ, પૃથ્વીયાદયો દ્વીન્દ્રિયાદયશ્ચૈવ

ગર્ભજતિર્યગ્મનુષ્યા, વ્યન્તરો વ્યોતિષ્કો વૈમાનિકઃ ॥૨॥

અન્યસહિત પદચ્છેદ

ગાથાનત—

ગાથાનર્થ —

નેરડયા = નારકો (નો ૧)

અસુરાઈ = અસુર કુમાર

૫૦૦ (૧૦)

પુલ્લવાઈ = પૃથ્વીકાય વગેરે (૫)

વેન્દિયાદયો = દ્વીન્દ્રિય વગેરે (૩)

ચેવ = નિશ્ચય

ગમ્ય = ગર્ભજ

તિરિય = તિર્યચ (૧)

મણુસ્મા = ગર્ભજ મનુષ્ય (૧)

વંતર = વ્યન્તર (૧)

જોડસિય = વ્યોતિષી (૧)

વૈમાણી = વૈમાનિક (૧)

માર્ગાર્થ.—સાત નારકો ૧, અમુરકુમાર વગેરે ૧૦, પૃથ્વી-કાય વગેરે ૫, ક્ષીન્દ્રિય વગેરે ૩ તેમજ 'નિશ્ચય ગર્ભ' તિર્યચનો ૧, ગર્ભજ મનુષ્યનો ૧, વ્યન્તરનો ૧, જ્યોતિષીનો ૧ અને વૈ માનિકનો ૧ (એ ૨૪ ૬૩૦ છે)

વિશેષાર્થ:—૧ રત્નપ્રભા નારક, ૨ ગર્જરાપ્રભા નારક ૩ વા-લુપ્તપ્રભા નારક, ૪ પદ્મપ્રભા નારક, ૫ સૂમપ્રભા નારક. ૬ ત મ પ્રભા નારક, અને ૭ તમસ્તમ પ્રભા નારક, એ પ્રમાણે સાત પૃથ્વીના ભેદને અનુસરીને ૭ પ્રકારના નારકોના ૬ ૬૩૦ ગા થો છે

તથા ૧ અમુરકુમાર, ૨ નાગકુમાર, ૩ ત્રિશુલકુમાર, ૪ મુપ-કુમાર, ૫ અગ્નિકુમાર ૬ ક્ષીપકુમાર, ૭ અગ્નિકુમાર, ૮ કિન્નિકુમાર, ૯ વાયુકુમાર અને ૧૦ રત્નનિલકુમાર એ ૧૦ પ્રકારના ભનનપતિ દેવો ॥ ૧૦ ૬૩૦ છે

તથા પૃથ્વીકાય-અપ્પકાય-તેજસ્માય (=અગ્નિકાય) -વાયુ-કાય અને વનસ્પતિકાય એ પૃથ્વીકાય વગેરે પાંચ સ્થાનગના અથના પાંચ એકેન્દ્રિયોના ૫ ૬૩૦ છે

ક્ષીન્દ્રિય-ત્રીન્દ્રિય-અને ચતુર્ન્દ્રિય એ ૪૫ નિષ્કેન્દ્રિયના ૩ ૬૩૦ છે

તથા ગર્ભજ તિર્યચનો ૧, ગર્ભજ મનુષ્યનો ૧, ૧૬ વ્યન્તર-રોનો ૧, ૫ જ્યોતિષીનો ૧, અને ૨૬ વૈમાનિક^૧ દેવોનો ૧ ૦૩૦ મળી ૫ ૬૩૦ છે એ સર્વ મળી ૨૪ ૬૩૦ છે

પ્રશ્ન — ૬૨ ભનનપતિના ૧૦ ૬૩૦ ગાથા તો ૧૬ વ્યન્તરોનો ૫ જ્યોતિષીઓનો ૨૬ વૈમાનિકોનો અને ૭ નારકોનો એકેક ૬૩૦ કેમ ગણ્યો ? અને અહિં સમ્મિષ્ટિ મ છત્રો કેમ ન ગાયા ?

* ૧૫ પ્રકારના પરમાધામી દેવાને આ અમુરકુમાર નિમયમા ગણુના

૧ વ્યન્તરો સર્વ મળી ૧૦૫ પ્રાગના છે તેના ભેદ અન્યાન્ત ૨૫૦ ગણુના

૨ ૧૨ ૬૫ ૯ પ્રોદા ૫ અનુતર એ ૧૬ પ્રાગના વૈમાનિક દેવ છે ~ કિન્નિપિ- દેવો પદેના બીજા-ત્રીજા નાયા-અને છતાં પના દેવોમા ગણુના અને ૯ લોભન્તિને પાંચમા સ્વલ્પ પમા ગણુના

ઉત્તર —સિદ્ધાન્તોમા દરેક સ્થાને એ પ્રમાણેજ દડકની ગણતરી હોવાથી આ ગ્રન્થમા પણ એ રીતેજ સિદ્ધાન્તને અનુસારે દડક-સખ્યા ગણેલી છે અથવા સત્રકારની વિવક્ષા^૧ (સખ્યા બાવવામા ગ્રન્થકારની ઈચ્છા) એજ હેતુ છે

આ પ્રકરણમા સમ્બૂદ્ધિમ તિર્યચો તથા સમ્બૂદ્ધિમ મનુષ્યો પ્રાય નવી ગણ્યા પરંતુ પ્રસંગથી અર્થમા ચોનીરો દ્વાર પૂર્ણ થયા બાદ ૪૦ મી ગાથાના અર્થના અ તે કહેવાને

અવતરણઃ—દડકપદોદ્ધારા મિદ્ધા તનો લેગ નિચાર દર્યાવ-
વારૂ ને આ ગ્રન્થનો પ્રગ્નુત નિપય છે, તે નિપયમા દડકપદો
ખીજ ગાથામા કદા અને હવે મિદ્ધાન્ત રૂપ ને ૨૪ દ્વાર છે તે
આ ત્રીજી તથા ચોથી ગાથામા કહેવાય છે

સહિત્તયરી ઝડમા, સંરીરમોગાર્હેણા ચ સઘયણા,
સન્નાં સંઠાણ કસાય, લેસિન્દિય દુ સમુંઘાયા ॥૩॥

દિદ્ધી^૧ દંસેણ નોંણે જોઈવંઓગોવર્વોય ચર્વેણ ઠિરે,^૨
પર્જંતિ કિમાહારે, સંન્નિ ગરૂં આગેંડ વેરૂં ॥૪॥

સંસ્કૃત અનુવાદ

સક્ષિત્તરાર્, સ્વિય, ગરીરમવગાહના ચ સહનનાનિ

સજ્ઞાસસ્થાનરૂપાય—લેચ્યેન્દ્રિયદ્વિસમુદ્ધાતાઃ ॥ ૩ ॥

દૃષ્ટિર્દર્શન જ્ઞાન, યોગ ઉપયોગ ઉપપાતશ્ચયવન સ્થિતિઃ

પર્યાપ્તિઃ કિમાહારઃ, સર્જિર્ગતિરાગતિર્વેદઃ ॥ ૪ ॥

૧ પ્રશ્નનાડ (સેનપ્રશ્ન) ગ્રન્થમા ક્યુ છે કે— પ્રશ્ન —ચતુર્વિંશતિ
દશકમધ્યે મવનાધિપાનાં દશકદશક પ્રોક્તમપેરેપાં વ્યન્તરાદિકાનાં દશક
પૃષ્ઠક પ્રોક્તસ્તત્ર કિં કારણ^૧ ઉત્તર —મત્ર સૂત્રકૃતાં વિવક્ષૈવ પ્રમાણમિતિ=

૨૪ દડકમા લવનપતિઓના ૧૦ દડક કહ્યા અને ખીજ વ્યન્તર વગેરે
નો એક દડક કહ્યો તેનુ શુ કારણ^૨ ઉત્તર—એમા મુનકાગેલી વિવક્ષા
(તથા પ્રશ્નની કહેવાની ઈચ્છા,) એજ પ્રમાણ છે^૩

અન્ય સહિત ૫ ચ્છદ

૩ સચિત્તયરી રૂમા, સરીર ઓગાહના ય સચયણા
 સન્ના સદાણ કસાય, લેસા રિદિય દુ મમુઘાયા ॥૩॥
 દિદ્દી દસણ નાણે, જોગ ઉવજોગ ઉવવાય ચવણ ઠિરે
 પજ્જતિ કિમાહારે, સન્નિ ગદ આગરે વેણ ॥ ૪ ॥

નાયાર્ય

સચિત્તયરી = અતિ સન્નિસ
 ૩ = નળી
 રૂમા = આ (૨૪ દ્વારે ૩૫ સમ
 હળી)

સરીર = શરીર (૫)
 ઓગાહના = અનગાહના (૪)
 ય = નળી
 સચયણા = સચયા (૨)
 સન્ના = સન્ના ૪-૨૦ અથવા ૧૬
 સદાણ = સદયાન (૬)
 કસાય = કસાય (૪)
 લેસા = લેસયા (૬)
 રિદિય = રિદિય (૫)
 દુ = બે
 મમુઘાયા = મમુઘાયા (૨)

દિદ્દી = દિદ્દી (૩)
 દસણ = દસણ (૪)
 નાણે = જ્ઞાન (૫) અજ્ઞાન (૩)
 જોગ = યોગ (૧૫)
 ઉવજોગ = ઉપયોગ (૧૨)
 ઉવવાય = ઉપવાય, જન્મ
 ચવણ = ચવણ, મળુ
 ઠિરે = સ્થિતિ, આયુષ્ય
 પજ્જતિ = પર્જામિ (૬)
 કિમાહારે = કિમાહાર, દિગાહાર
 સન્નિ = સન્ના (૩)
 ગદ = ગતિ
 આગરે = આગતિ
 વેણ = વે (૩)

નાયાર્ય.—નળી (૨૪ દ્વારે ૩૫) અતિ સન્નિસ* સમહળી

* ૨૮ ડમ્મા જોતાગવા થો ૫ દારો વણા છે તો પણ અર્હિ મ
 ક્ષિત રીતે ૨૪ દારોજ નાતી તે કારણથી અથવા આ બે ગાથાઓ
 વર્તમાન સમયમા મૂલતમપ્રહણીના નામથી પ્રસિદ્ધિ પામેલ ૩૦૦ લગભગ ગાથા
 વાગા-ચુમ્મન-પુરિ નામના પ્રમુખની છે તે ગાથાથી પણ આ પ્રમુખની વૃત્તિ
 કર્તા થી રૂપચન્દ્ર મુનિએ આ ૬૩ પ્રમુખનું લઘુ સંગ્રહની નામ રાખ્યું
 તેમ એમ મંત્રન છે વૃત્તિની પદની ગાથા—

આ પ્રમાણે છે—(૧) શરીર—(૨) અનગાહના—(૩) સઘયણ—(૪) મજા—(૫) સરથાન—(૬) કપાય—(૭) લેશ્યા—(૮) ધન્દ્ય—(૯) બે સમુદાત—(૧૦) દષ્ટિ—(૧૧) દર્શન—(૧૨) જ્ઞાન—(૧૩) અજ્ઞાન—(૧૪) યોગ—(૧૫) ઉપયોગ—(૧૬) ઉપપાત—(૧૭) અનન—(૧૮) સ્થિતિ—(૧૯) પર્યાપ્તિ—(૨૦) કિમાહાર—(૨૧) સજ્ઞા—(૨૨) ગતિ—(૨૩) આ-ગતિ—(૨૪) વેદ, એ ૨૪ દ્વાર છે અનુના ૨૪ દ્વારરૂપ સક્ષિત સમહણી છે

વિશેષાર્થ:—૨૪ દૃકપદમા ઊતારના-જાણવાયોગ્ય દ્વારો ૨૪થી પણ ઘણા છે તે પણ અહિં અતિ સંક્ષેપમા કેવળ ૨૪ દ્વારોનો જ સમહ કર્થો છે મોટે ભૂણ ગાંધામા કંઈક છે કે રૂમા-આ (સમહણી) સ્વચિત્તયરી-અતિ સમિત છે, જેવી વૃત્તિકર્તાએ આ પ્રકરણનું નામ લઘુ* સમ્રહર્ણા શાખુ છે હવે દૃકપદોમા ઊતારના યોગ્ય ૨૪ દ્વારોનું કિંચિત્ સ્વરૂપ કહેનાય છે તે આ પ્રમાણે—

॥ (૧) શરીર ૫ ॥

શીર્ષ્યતે=વિશીર્ષ્યતે=નિખરાય અવના નિનાશ પામે તે શરીર કહેનાય કારણ કે મોં શરીરનો ૧મું ક્ષણલગુર છે તે શરીર આદિગિ આદિ ભેદવી ૫ પ્રકારના છે તે આ પ્રમાણે—

૧ ભૌદારિક શરીર—ઉદાર એટલે વિગાળ-પ્રાન ગુણ વાળા જે શ્રીતીર્થજી-જા. ૧૨-સર્વજ્ઞ-અઠર્વર્તિ-નામુદન-પ્રતિનામુદન-બળદેવ અને ચરમશરીની તથા યુગલિકો વત્યાદિને પ્રાપ્ત વતુ હોનાથી, અથવા મોખ અને અનન્ત લખિરૂપ ઉદાર ગુણો આ શરીરવડે જ

મગમ્ય પરવા મર્યા મિનેદ્વચરણાવસ્તુજ ।

લઘુસમ્રહર્ણાટીકા, કર્તવ્યેઽહ મુદા વરામ્ ॥ ૧ ॥

અથ —અત્યત ભક્તિપદે શ્રી ઝેન્દ્ર ભગવતના ચરણકમળને નમસ્કાર કરી ૬ (૩૫૪-૬૫૫) હર્ષ પૂર્વક આ લઘુ મગ્રહણી પ્રકરણ એક દીક્ષા રીશ

* પરંતુ પ્રમણની મોખ (શ્રી મજમાગમુનિ કૃત) અનુચિત્મા તે “આ ૨૪ દ્વારની બે ગાથાઓ લઘુ મગ્રહણી પ્રકરણમાથી લીધેલી છે” એમ કહેવું છે તેથી લઘુ મગ્રહણી બીજે જ અન્ય છે અને તે ૩૦૦ લગભગ ગાથાવાળી ૫૦૦ મગ્રહણી એજ લઘુ મગ્રહણી છે

પ્રાપ્ત થતા હોનારી, અથવા તેન ચાર ગરીગવી પણ આ શરીરની કાન્તિ-તેજ (શ્રી તીર્થકંઠની અપેક્ષાએ) અતિ ઉત્તર એલે અતિ પ્રાપ્ત હોનારી, અથવા આ ગરીર ઉત્તર એલે સ્વયં પુદ્ગલોનું બનેલું હોનારી અથવા નિશાળ અનગાહનાનાળું હોનારી અથવા ઔદારિક જાતિની પુન્યવર્ગપુણ્યોનું બનેલું હોનારી જો દાર્શિક શરીર કહેવાય છે, અને તે સર્વ મનુષ્ય તથા સર્વ તિર્થચીને હોય છે, તથા રસ-રૂધિર-માસ-મે-મજ્જા-હાડ-અને વીર્ય એ હા નાતુમય છે, તથા રમ્ અરમ્ મોક્ષ આદિ આ દેહનું પ્રયોજન છે એલે આ દેહવીજ થઈ શકે છે

૨ જનિય શરીર—જો એલે નિર્નિ પ્રકારની અથવા નિર્ગિષ્ટ-અશ્લુત વિષા એલે ક્રિયાઓનાળું ગરીર તે વૈક્રિય શરીર છે કારણ કે આ ગરીર એ-હોને અનેક થાય અને અને-હોઈને એક થાય, ભૂમિચર હો ને આકાશચારી થાય અને આનંદચારી (ખેતર) હોઈને ભૂચર (મનુષ્યાદિ રૂપે) થાય, ન્હાનો હોને મોટો થાય અને મોટો હોઈને ન્હાનો થાય, હલકો હોઈને ભારે થાય અને ભારે હોને હલકો થાય, દ્રવ્ય હોને અદ્રવ્ય થાય અને અદ્રવ્ય હોને દ્રવ્ય થાય જ્યાંદિ અનેક પ્રકારની અશ્લુત ક્રિયાઓનાળું છે તથા વૈક્રિય જાતિની પુદ્ગલવર્ગપુણ્યોથી બનેલું છે રૂપિ આદિ સાત નાતુ નહિત (તો પણ કૃત્રિમ ક્રેમથી ચોલાનાળું) છે ઔદારિક શરીરના પુન્યલક્ષણથી આ શરીરના પુન્યવસ્તુ સુક્ષ્મપરિણામી છે ઉપર કહેલી અશ્લુત ક્રિયાઓ એજ આ શરીરનું પ્રયોજન છે આ શરીર સર્વ દેવોને, સર્વ નારકોને મવપ્રત્યયિક અને વેક્રિય હા જિવનાળા ગર્ભજ મનુષ્ય તથા તિર્થચીને અને લજિવનાળા બાહરે પર્યાપ્ત વાયુકાયને લઘિપ્રત્યયિક હોય છે

૧ જન્મમરણે પણ એજ શરીર (લવના દેહથી) હોય છે માટે મવપ્રત્યયિક

૨ તત તપશ્ચર્યા દત્યાદિ શુભેના પ્રભાવથી જની રાત્રે તે ગુણપ્રત્યયિક મુનિ વગેરેને દોર છે અને વાયુમય ચક્રવર્તિ વાસુદેવ દત્યાદિને તત તપ શ્ચર્યાદિ શુભેના પ્રભાવવાળું નથી તો પણ કાર્યક્રમને બનાવી સમ્પાદના

૩ આહારક શરીર—તથાનિ ૧ લખિનાના ચોદપૂર્વક મુ-
નિ મહાત્માના જે બાહ્યીયતે-ગૃહ્યતે એટલે આહારક-મહાપુ કરાય
તે આહારક શરીર, અથવા નિચરતા કેનલિ લગત પામે છના-
દિક સૂક્ષ્મ પદાર્થો બાહ્યીય તે-ગૃહ્યતે એટલે આહારક-મહાપુ કરાય
તે આહારક શરીર કહેવાય જવદયાના કારણથી, શ્રી જનેશ્વર
લગતની મમનસગ્ધ આદિ કદ્દિ દેખવાના કારણથી, અનેકો
પદાર્થના જ્ઞાનમા સૂક્ષ્મ સદેહ ઉત્પન્ન થયો હોય તો તે દર ડર-
વાને (પૃથવાને) અર્થે સુતકેવલિ ૧ હરત પ્રમાણ (વાળેલી સુઠીના-
ળા ૧ હોય જેટલુ) નવુ ગરીર બનાવી નજીકમા અથવા દૂર નિ-
ચરતા કેનલિ પામે અથવા તીર્થ લગત પામે મોટે છે તે
આહારક શરીર છે એ ગરીર આહારકજાતિની પુગવનગીવા-
ઓતુ બને છે અને અનુતજ્ઞના વૈકલિય ગરીરથી પણ અતિશય
તેજવત હોય છે વૈકલિય ગરીરની પણ આ ગરીરના પુગવ મકો

દાગો હલિધપ્રત્યયિક ગણવુ એમ નખિધપ્રત્યયિક જે પ્રકારે ગણવુ નિ
ગણ આમનાયમા એને લખપ્રત્યયિક ગણવુ છે

૧ આમપૌષ્ઠિ (શરીરના એકાદિક અન્યનમા અથવા મપૂર્ણ શરીર-
મા એની લખિધ ઉત્પન્ન થાય કે તે એકાદિક અવપનના અથવા શરીરના
કોઇ પણ ભાગના સ્પર્શ માત્રથી મર્વે શેગ નાશ પામે તેવી) લખિધ ૬
ત્યાદિ લખિવવાળા (આમપૌષ્ઠિ આદિ લખિધ રહિત ચોદ પૂનધને આ-
હારકલખિધ ન હોય માટે)

૨ ચોદ પૂનવી ન્યુન પૂર્વના જ્ઞાનવાળા મુનિને આહારકલખિધ
હોઇ શકતી નથી ઘણા પામેમા ચોદપૂનધના જ સ્પષ્ટ અક્ષર છે

૩ આહારક શરીર ત્યા જઇને રહનાદિ વિનય ત્રી પ્રથમ પૃષ્ઠી ઉ-
ત્તર મેળવી પુન અન્તર્મુદ્દર્ત માત્રમા તે ચોદપૂર્વી પામે આવી અતિ
શીઘ્રતાથી તે આત્મિક શરીરમા આત્મપ્રજ્ઞો દાખલ કરી પોને
ત્યાને ત્યાજ વિવચ પામી જાય છે તથા બનાવેલુ આહારક શરીર જેટલા
દૂર સુધી જાય છે તેટલા દૂર સુધી આત્મપ્રજ્ઞોની દીર્ઘ મમશ્રેણિ બન્ને
શરીરમા એકતાર (દીપની પ્રકાર શ્રેણિવત) સમધવાળી હોય છે ઉત્ત ન
ક્રિય શરીરની ગ્યનામા પણ આત્મપ્રજ્ઞોની દીર્ઘ મમશ્રેણિ એ પ્રમાણે
જ હોય છે કારણ કે આત્માનો ૧ પ્રજ્ઞ પણ છોટો પડી સત્તો નથી

સૂક્ષ્મપરિપાત્રી અને અધિક કાન્તિનાળા છે આ શરીર સસાર-
અક્રમા ૪ નારજ બની શકે છે

૪ તૈજસ શરીર—તેજ્ઞ ગુણનાળા પુરુષોનું બનેલું અથવા
તેજ્ઞમતિની પુરુષવર્ગપાત્રોની બનેલું તે તૈજસ શરીર જે
લગ્નનાળું હોય તેા રાત્રીને શાપ આપનાના ઉપયોગમા, ગત્રને
અથવા શત્રુના દહાડિકે બાળી મૂકનાના ઉપયોગમા અને અનુ
બહુ બુદ્ધિ થાય તેા બળતા પદાર્થોને બુઠાવી દેનામા, એ પ્રમાણે
તેજ્ઞેશ્વર્યા તથા ગીતેશ્વર્યા મૂકનાના ઉપયોગમા આવે છે તથા પો-
તાના રાત્રીને પાપ પેા તેજ્ઞમય અથવા શીત તેજ્ઞમયદેહીધમાન
પ્રવાશનાળું કરે છે અને જે એ શરીર સમગ્ર લગ્ન ઉત્પત્તિ ન
થઈ હોય તેા દરેક જીવને બાધલો ખોરાક પચાવનાના ઉપયોગમા
આવે છે લોભમા કહેનાતી જઠરાગ્નિ તે આ શરીર છે શરીરમા
રહેતી પેાતા પાપ એ શરીરથી જ છે અને એનો સખ ન દરેક
નસારી જીવને અનાદિ કાળથી સતત આવું છે આહારકે શરી-
રથી આ શરીરના પુરુષવસ્તુ આગ્રિક સૂક્ષ્મપરિપાત્રી છે,
તથા આગળ કહેનાતા કાર્મણ શરીર માથે સકાળ સમયનાળું
અને મિશ્ર થતે રહેતું આ શરીર છે

૫ કાર્મણ શરીર—કર્મના નિમગ્ન અથવા કર્મના પિંડરૂપ
જે શરીર તે કાર્મણ શરીર ૧૫૮ કર્મપ્રકૃતિઓના પિંડરૂપ છે,
અથવા એ સર્વ કર્મપ્રકૃતિઓના આચારરૂપ એ નૂકુ શરીર
છે, એમ બે મત છે આ શરીર કર્મવર્ગપાત્ર એકલ કર્મજી-
વમતિની પુરુષવર્ગપાત્રોનું બનેલું છે અને દરેક સસારી જીવને અ-
નાદિ કાળથી સતત સમયનાળું છે પરલગ્નમા જતો જીવ આ
શરીરના (તે ૫૦ બનેના) સામર્થ્ય રીજ જઈ ગયે છે તૈજસ શ-
રીરથી પાપ આ શરીરના પુરુષવસ્તુ આગ્રિક સૂક્ષ્મપરિપાત્રી
છે આ શરીરથી ર્મ-અર્મ-કર્મજીવ-કર્મનિર્જીવ-સુખ-દુખ-
દિસા દત્યાદિમાનું કઈ પણ થઈ શકતું નથી તે ૦ અને ૫૦ શરીર
(તથા આહારક શરીર પણ) કોના પ્રતિઘાત (સ્ખંડનાદિ) કરતું
નથી તેમજ એ શરીર પોતે પણ કોઈથી પ્રતિઘાત પામતા નથી
પરલગ્નમા જીવે તુર્ત આહારમહાનું કાર્ય એ બે શરીરના મા-
મર્થ્યથી થાય છે તથા આ કર્મજીવ શરીર પોતાની અને ૫૫ ૪

શરીરોની ઉત્પત્તિમા પણ મૂળ કારણરૂપ છે જન પરલનમા જાય તે વખતે રમ્તામા પણ આ બે ગરીબ સાથે જ હોય છે

II (૨) અવગાહના ૪ II

અવગાહના એટલે ગરીબની ઉચ્ચા, અથવા લઘુર્થા તે વ્યાજીવનુ ગરીબ ઉત્પત્તિથી (નરાગેમા વચાગે) કેટલુ મોટુ હોય ? અને જગત્વથી એટલે કમીમા કમી કેટલુ ન્હાલુ હોય ? એમ બે પ્રકારની અવગાહના મૂળ ગરીબ (લનગામીય ગરીબ-જનમગરીબ) સખાનિ કહેવારો તેમજ એ બે પ્રકારની અવગાહના ઉત્તર શરીર (કૃત્રિમ પૈદ્ધિ ગરીબ) સખાનિ કહેવારો એ પ્રમાણે ૪ પ્રકારની અવગાહના (એટલે શરીરનુ પ્રમાણ-માપ) દડકપદામા યથામલન કહેવારો

II (૩) સ વચણ ૬ II

સઘયણમદિનિચર્મો—સઘયા એટલે હાડકાનો સમૂહ અથવા મત્રયણ એટલે હાડકાના મમ્બહુનુ (મરિઓનુ) બેવાગુ તે ૬ પ્રકારનુ આ પ્રમાણે છે—

૧ વજ્રર્પનનારાચ—યજ્ઞ એટલે ખીલી, ઋષભ એટલે પટ્ટો અને નારાચ એટલે મર્ફટખન— એ ત્રણ જેમા હોય તે વજ્રર્પનનારાચ સઘયણ કહેવાય અર્હિ મરિને સ્થાને હાડના બે ઝડા એક ખીન ઉપર આટ વાળીને વળોડા હોય છે તે આટનુ નામ મર્ફટખન તે આટના મધ્ય ભાગે ઉપર નીચે સર્વ બાતુએ હાડકાનો પાટો વીંટાઈ વળોડો હોય અને તે પાટના મ ય ભાગમા પુન હાડની ૧ ખીલી આડી અને આરપાગ ગયેલી (પાટના પહેલા ભાગને ભેદી વચ્ચે આપેલા મર્ફટખનાળા બે હાડને ભેદી પુન પાટના છેડા ભાગને ભેદીને આગ્યાર નિકળેલી) હોય છે હાડમરિના આના બનાવવાથી હાડ કદી સાચામાથી અવગ થના પામના નથી અને એ સાના ઘણાજ દૃઢ-મજબૂત બનેલા હોય છે

• મર્ફટ એટલે વાનરીના બાળક સરખો (વાનરીનુ બાળક જેમ વાનરીને સજ્જડ વળગી રહે તેવો) વળગેનો અને વળેનો હાડનો આટ

૨ ઋષભ નારાચ—ઉપર જહેવા પહેલા સમયપુમા જે આડી અને આરપાન ગયેલી ખીલી કહી છે તે આ ખીજા મઘયજમા હોતી નથી, એવો જ તદ્દાન છે

૩ નારાચ—કેવળ મર્દખા (હાડમના જે ટડા આટ ચડાનીને વળેલા) હોય પચ્ચ હાડનો પદો તેમજ ખીલી પા ન હોય તે

૪ અર્ધ નારાચ—હાડમના અસ્થિનાને આવેલા જે છડામાનો એ- છડા ખીજાને આટ વ્ધ વળેનો હોય અને ખીલે છડા તે આગતી અલ્પ સીરા અને મૂકો જહેનો હોય અને તેના મ યમા વ તે હાડખીલી પા. આરપાન થયેલી હોય તો તેના પ્રકારની હાડસરિનાગા મારપાને અર્ધનારાચ જહેનામાં આવે છે

કીલિકા—મવિજ્વાનના બન્ને હાડના છડા એક ખીજા ઉપર (આ વાળ્યા નિના) સીરા ગહવા હોય અને તે બેના મ ય ભાગમાથી હાડખીલી આડી અને આપાર થયેલી હોય તેના પ્રકારના હાડખા ગાળાને કીલિકા મઘયજા વહે છે

૬ હેદસ્પૃષ્ઠ અથવા સેવાર્ષ—અસ્થિના સામાસામી આવેલા જે છડા ખાડણીમા રાખેલા મુગાળની પેડે એક છડાની ખોલપામા ખીજા છડાનો મૂકો ભાગ નહેજ ઊભરીને-^૧અપરીને જહેવ હોય છે માટે હેદસ્પૃષ્ઠ (અગ્નિના ૨ ટડા નડે સ્પર્શલ) સમયજુ કહેવાય છે અથવા જે સાના તેવાલ્કિના મર્દન રૂપી સેવાર્ષી આર્ષ એટલે પીડાયા હતાજ (એલે મર્દનાસ્થિજ) દૃઢ રહે છે તેથી સેવાર્ષ કહેવાય છે તથા હેદવર્ષિ અથવા હેદવૃષ્ઠ (છે એટલે અસ્થિના પર્યન્ત ભાગ તે વડે વૃત્તવર્તનાડ તે) એના પખુ નામ છે

॥ (૪) સંજ્ઞા ૪-૧૦-૧૬ ॥

જેના વડે સંજ્ઞાનાતિ એટલે જાહે છે ને સજ્ઞા જે પ્રકારની છે ત્યાં મતિજ્ઞાન આદિ ૮ જ્ઞાન તે જ્ઞાનમના અને કર્મના ઉદયથી

૧ જે પ્રમાણે ખાડણીમા મુગાળનું અપરિનિ રહેવ હોવાથી જ દા- જે તાણતા અથવા પગી જતા ખોલખમ થી નિર્મળ આવેના હાડને “હાડક ઉતરી ગયું” એમ કહેનામાં આવે છે

અનના ક્ષયોપગમથી ઉત્પન્ન થયેલ તે જનુમવમજ્ઞા^૧ ૪-૧૦ અને ૧૬ પ્રજાગ્ની છે તે આ પ્રમાણે—

કુના તૃપા ૩૫ અગ્નિતા વેદનીય કર્મના ઉત્પથી આહાર ગ્રહ-
પાની ૫૦ તે ૧ ગાહારસજ્ઞા ભય મોહનીય કર્મના ઉત્પથી ભય
પામના ૩૫ ૨ મયસજ્ઞા વેદ મોહનીયના ઉત્પથી થતો નિયયા
લિયાપ તે ૩ મૈથુનસજ્ઞા લોભ મોહનીયના ઉત્પથી થતો મમતા
ભાર તે ૪ પરિગ્રહસજ્ઞા મતિજ્ઞાનાગ્નિના ક્ષયોપગમથી ગાહ તથા
અર્થના નિયનાળી આમાન્ય અનમો ૩૫ ક્રિયા તે ૫ બોધસજ્ઞા
મતિજ્ઞાનાગ્નિના ક્ષયોપગમથી ગાહ તથા અર્થના નિયનાળી
નિગેન અનમો ૩૫ ક્રિયા તે લોકસજ્ઞા અધના^૩ દર્શનોપયોગ તે
ઓપમજ્ઞા અને જ્ઞાનોપયોગ તે લોભમજ્ઞા, અધના^૪ પૂર્વના
સમ-૧૦ ૩૫ ક્રિયા^૫ તે ઓપ સજ્ઞા અને અજ્ઞા લોકોની મતિ^૬
ઉત્પના તે લોભ મજ્ઞા તથા એ ૬ સજ્ઞાઓમા ક્રોધ-માન-માયા-લોભ
૩૫ ૮ નાયસજ્ઞા મેળવના ૧૦ સજ્ઞા છે અને મોહ-ધર્મ-સુખ-દુઃખ
જુગુપ્સા-શોક એ ૬ સજ્ઞાઓ મેળવના ૧૬ મજ્ઞા છે એ સજ્ઞાઓ સર્વ
૭ ડોના હોય છે

છવ જે સજ્ઞા અધના અસજ્ઞા કહેનાય છે તે આ અનુભવ-
સજ્ઞાઓથી નહિ પણ આગળ કહેનાલી દીર્ઘ-નાયલી આદિ
મજ્ઞાઓથી છે

૧ મિદ્ધાન્તોમા અનુભવમજ્ઞા માટે સજ્ઞા એટલે અભિજ્ઞાપ અર્થ
જ્યો છે

૨ પ્રત્યનમારોક્ષાઃ વૃત્તિ વિગેરેમા

૩ કાણુગચ્છની વૃત્તિમા

૪ શ્રી આત્માગગચ્છની વૃત્તિ પ્રમાણે

૫ વેનડીઓ મપાટ જમીન હોડી ભાતિ વૃક્ષ અથવા વડી ઇત્યાદિ
ઉપર ચડે છે તે (અથવા જાનકો જન્મના જ સ્તનપાન કરે છે ઇત્યાદિ)
ભોગસજ્ઞા છે

૬ કૃતગ વૃક્ષ છે કૃતગ યમને ગ્જે છે, બાહણો દેવ છે, કાગડા
ઝરિ અથવા પૂનજ છે, મધૂરીને મોગની પાખના નાયથી અથવા મોન્ના
આંતુ ચાટનાથી ગર્ભ ગ્જે છે, કર્કુ કાનમાથી થયો, અગમિત ઝરિ સમુદ્ર
પી ગરા ઇત્યાદિ અને દોષિ-કૃપનાઓ તે લોકપજ્ઞા

તથા આ સજ્ઞાઓમાથી દેનને મુખ્યત્વે પરિગ્રહસજ્ઞા અને લોભમજ્ઞા છે, નારકને લયસજ્ઞા તથા જોડસજ્ઞા છે, તિર્યચોને આહાર તથા માયા સજ્ઞા અને મનુષ્યોને મુખ્યત્વે મૈથુનસજ્ઞા અને માનસજ્ઞા છે

॥ (૫) સસ્થાન ૬ ॥

સામુદ્રિક શાસ્ત્રમા કહેલા પ્રમાણ યુક્ત અવના પ્રમાણ સહિત થયેલો શરીરનો જે આકાર તે સસ્થાન ૬ પ્રકારના છે તે આ પ્રમાણે—

૧ સમચતુરસ્ર સસ્થાન—શરીરના સર્વ અન્ધેરો સામુદ્રિક ગાત્રમા કહ્યા પ્રમાણે પ્રમાણ^૨ સર હોય તે સમચતુરસ્ર સસ્થાન કહેવાય ગર્ભજ મનુષ્યને આ ૧ વિચારીએ તો પર્યકાસને (પનાસન નાળી) બેઠેલા મનુષ્યના ડાબા દીંચબથી જમણા ખભો, જમણા દીંચબથી ડાબા ખભો, ડાબા દીંચબથી જમણા દીંચબ અને પર્યકાસનના મધ્ય ભાગથી નાસિકાનો અન્ધ ભાગ, એ ચારે ભાગમા સરખા હોય તો [સમ=સરખા ચતુર=(બે ખભા બે દીંચબ ૩૫) ૪=ચાર અસ્ર=ખાણુ અથવા ખૂણાનાણુ] સમચતુરસ્ર સસ્થાન કહેવાય

૧ એમા જે અ પમકુલ (નૂનાધિ તા) છે તે મગાના આમીની ૧૦ મી ગાથાના અર્થમા કહેવાયો

૨ પુરૂષ પોતાના અશુભની ૧૦૮ અશુભ ઉચ્ચે દોષ તેમા પશુ શુદ્ધ (એડી ઉપરનો ઢેકનો ભાગ) ૪ અશુભ જ્યાં (એડીથી ઉપરનો અને ગુડાથી નીચનો દીર્ઘ ભાગ) ૨૪ અશુભ જનુ (ગુડાનો ઢેકો) ૪ અશુભ સાથન ૨૪ અશુભ ખસ્તિ (ડુલાનો ભાગ) ૧૨ અશુભ ઉ ૨ ૧૦ અશુભ પાતી ૧૨ અશુભ ગ્રીવા (મ્-ડોડ) ૪ અશુભ અને મુખ ૧૦ અશુભ એ રીતે ૧૦૮ અશુભની ટિપ્પાઈ ગણતરી તથા પમનવિષુ અશુભ સહિત ૧૪ મંડુન દીર્ઘ અને ૬ અશુભ વિસ્તૃત રૂડની લખાઈ ૧૮ અશુભ છાતીનો વિસ્તાર ૨૪ અશુભ અગ્રવિસદ્દ હાથની લખાઈ ૪૬ અશુભ મસ્તખની લખાઈ ૩૦ અશુભ જઘનો પગિધિ ૧૮ અશુભ જનુનો પગિધિ ૨૧ અશુભ સાથનો પગિધિ ૩૨ અશુભ, નાભિ નીચેનો પગિધિ ૪૬ અશુભ છાતી અને પીઠ બે મગાને પગિધિ ૫૬ અશુભ તથા ગ્રીવાનો પગિધિ ૨૪ અશુભ ઈત્યાદિ ગીતે અગોષાગના બીજા પાપુ નાના નાના પ્રમાણ અનેક

૨ ન્યગ્રોચ પરિમહલ—(ન્યગ્રોચ એટલે વડવૃક્ષની પેઠે પરિમહલ એટલે ચાલે તરફ ઉપરથી મડલાકાર અર્થાત) નાલિધી ઉપરના અન્યથો પ્રમાણયુક્ત હોય અને નાલિધી નીચેના અન્યથો (નડના થડની પેઠે) પ્રમાણ રહિત હોય તે ન્યગ્રોચ સમ્બાન હોય

૩ સાદિ—પગના તળિયાથી નાલિ નુનીનો જાદિ એટલે પહેલો ગગીનો અર્થભાગ પ્રમાણયુક્ત હોય અને ઉપરનો અર્થ ભાગ પ્રમાણ રહિત હોય તે સાદિ સમ્બાન આ સમ્બાનને કેટલાક અન્યકાને સાર્ચી (ગાદમલીવૃક્ષના આગળનાળ) પણ કહે છે

૪ વામન—મન્તક-શ્રીના-દ્વાધ અને પગ એ ૪ અન્યથ પ્રમાણ-યુક્ત હોય, અને ગેપ (પીઠ, ઉદર અને છાતી) અન્યથો પ્રમાણ રહિત હોય તે વામન સમ્બાન

૫ કુલ્લ—નામનથી નિપરીત (એટલે મન્તક આદિ ૪ અન્યથો પ્રમાણ રહિત હોય અને પીઠ વગેરે શેષ અન્યથો પ્રમાણ-યુક્ત) હોય તે કુલ્લ સમ્બાન

૬ કુલ્લ—પાય સર્વ અન્યથો પ્રમાણ રહિત હોય તે કુલ્લ સમ્બાન

॥ (૧) કપાય ૪ ॥

કપ એટલે કર્મનો અથવા સમાગનો આવ એટલે લાભ જેના વડે થાય તે કપાય એ પ્રમાણ અને શબ્દાર્થનાથો કપાય કોન-માન માયા-લાભ એ ૪ પ્રકારના પ્રસિદ્ધ છે જેમ ૨૫ કમનિપાત આદિ મથોની મનિમ્તર પરો બાણી લેવું

॥ (૭) લેશ્યા ૬ ॥

જેનાવડે જન કર્મ માથે મિલ્લ્યતે=સખવનાથો વાય, એટલે જેનાવડે જન કર્મજન કો તે લેશ્યા કહેવાય તે જે પ્રકારની છે ત્યા લેશ્યાના પુગલો તે દ્રવ્ય લેશ્યા, અને તે પુગલોના અન-લખનથી(=ઉપકારથી) થતો આત્માનો પન્દિતમ તે માથલેશ્યા, આ પ્રકરણમા દ્રવ્યલેશ્યા ૨૮ દડકપદોમા કહેવાની છે, તે દ્રવ્ય લેશ્યા પુગલરૂપ છે, અને પુગલો વર્ણ-ગત-સ-અર્થ યુક્ત

તેથી વાત બેદની મુખ્યતાએ નહીંના નામે ફનામનાળી ૬ પ્રમારની દ્રવ્ય લેશ્યા છે તે આ પ્રમાણે—

કૃષ્ણલેશ્યા—કાજળ અને લામરા સરખા અત્યંત કૃષ્ણ વર્ણવાળી, વિંખડા તથા કરિયાતાના રસ સરખા કડનારસનાળી, અતિ દુર્ગંધનાળી, અને અતિ કઠોર સ્પર્શનાળી કૃષ્ણ લેશ્યા છે ૨ નીલ લેશ્યા કૃષ્ણ લેશ્યાના વર્ણ ગર રસ અર્ગથી ઉતરતા—ન્યન (કંક સાસા) વર્ણાદિ વાળી છે, પરંતુ મયૂરની ડાં સરખા નીલવર્ણનાળી છે, તથા ૩ કાવોતલેશ્યા—નીલવર્ણ અને રક્તવર્ણ (લીલો અને લાલ વર્ણ) ની મિશ્રતા (મિશ્રવર્ણ) નાળી, અને નીલનેશ્યાના નર્મલિક્ષી ન્યૂન અશુભ વર્ણાદિનાળી છે ૪ તેજોલેશ્યા—હિંગેયક વગેરેના સરખી અતિ રમ્ત વર્ણની, તથા શુભ રસ શુભ ગંધ અને શુભ અર્ગનાળી છે ૫ વર્ણલેશ્યા—મુર્ખા સરખા પીતલવર્ણનાળી અને તેને લેશ્યાથી અગ્નિ શુભ રસાદિનાળી છે ૬ શુક્લલેશ્યા—આ લેશ્યાનો ગર્વ દુર્ગંધી પણ અગ્નિ રસ છે, અને અત્યંત શુભ ગંધ-રસ-સ્પર્શ યુક્ત છે

એ પ્રમાણે પ્રથમની ૩ લેશ્યા અશુભ વર્ણાદિનાળી, અને અશુભ આત્મપરિણામમા મહાયક હોનાથી ૩ અશુભલેશ્યા છે, અને છેલ્લી ૩ લેશ્યા શુભ વર્ણાદિનાળી તથા શુભ પરિણામમા મહાયક હોનાથી ૩ શુભલેશ્યા છે

(અયોગી શુભારવાનર્તિ સિનાયના) દરેક સસાગી જીવને દ્રવ્યનેશ્યા અને ભાનલેશ્યા બન્ને હોય છે, પરંતુ તદાનંત એ છે કે જે નારકોની દ્રવ્યલેશ્યા સદાકાળ એક જ કાયમ રહે છે, અને ભાન લેશ્યા (આત્મ પરિણામરૂપ લેશ્યા) દરેક અન્તર્મુદુર્તે બદલાયા જરે છે તથા (સર્વજ્ઞ સિનાયના) મનુષ્યોની અને તિર્થિયાની તે દ્રવ્યલેશ્યા તથા ભાનલેશ્યા બન્ને અન્તર્મુદુર્તે અન્તર્મુદુર્તે બદલાયા કરે છે આર્હિ કર્મ લેશ્યાઓથી કેના પ્રકારના આત્મપરિણામ થાય છે, તે સખ્યિ રાસરમા જ મૂલ્યનાંદળ ખાનાર ૬ મુસાદરોનું દ્રવ્યાન્ત તથા કેળ ગામમા વાડ પાડના જનાર ૬ ચોરનું દ્રવ્યાન્ત કહેલું છે તે આ પ્રમાણે—

૧ જનુફલ મક્કરનુ દ્રવ્યાન્ત—આવતા આવતા અરણ્યમા આવી પડવા અને જુના તનાથી પીડાયવા ૬ મુસાદરો તે અરણ્યમા પાડી

ગએવા ન મૂના હુમખાઓથી લચી પડતુ (નમી ગયેલુ) એક મુન્ન જબૂવન દેખીને તેના જા મૂ ખાનાની ઠચ્ઠાવી પગપગ વિચાર કરવા લાગ્યા કે આ જા મૂ ઘણા ઉંચા વૃક્ષ ઉપર ગહેલા છે તે કેવી રીતે લેના ? ત્યારે તે ૬ મુસાદગ્માના એકે અભિપ્રાય આપ્યો કે આ વૃનને મૂળભાવી ઉખેડી નીચે પાડીએ (એ પરિણામ કૃષ્ણલેશ્યાનો જાણુનો), ત્યારે બીજાએ કહ્યું કે મૂળથી ન ઉખેડતા વડ ઉપરની માટી માટી ગાખાઓ તોડી પાડીએ (એ નીલલેશ્યાનો પરિણામ), ત્યા ત્રીજાએ કહ્યું કે વૃનની ન્હાની ન્હાની શાખાઓ નીચે પાડીએ (એ કાપોતલેશ્યાનો પરિણામ), ચોથાએ કહ્યું ઝળના શુદ્ધા-હુમ ખાજ તોડી નીચે નાખીએ (એ તેજોલેશ્યાનો પરિણામ), પાંચમાએ કહ્યું આખા હુમખા તોડનાનું પ્રયોજન નવી, પરંતુ હુમખાભાવી ઝળોજ ચુટી ચુટીને નીચે નાખો (એ પદ્મલેશ્યાનો પરિણામ), અને છઠ્ઠાએ કહ્યું કે વૃક્ષ ઉપર ચઢીને ઝળો ચુટના કરતા આ જમીન ઉપર પોતાની મેગે પડેલા ઝળોજ ચીણી ચીણીને આપણી છુના ગમ્માનીએ, જમ્મુ કે ચુનાની શાન્તિ એજ આપણે મુખ્ય હેતુ એથી પણ જળનાય છે તો નાહક વૃક્ષઠનના પાપમા ગા માટે પડતુ ? (એ નુકલેશ્યાનો પરિણામ જાણુનો)

૨ છ ચારતુ દ્રષ્ટાન્ત—કોર્ ગામમા યાડ પાડના માટે જતા ૬ ચોગે માર્ગમા વિચાર કરે છે, ત્યા એકે કહ્યું કે ગામમા પેમતા મનુષ્ય અથવા પશુ જે કોર્ મલે તે સર્પને હણના (એ કૃષ્ણલેશ્યાનો પરિણામ), બીજાએ કહ્યું કે પશુઓનો ગો અપગાર ? માટે એડલા મનુષ્યોનેજ હણના (એ નીલલેશ્યાનો પરિણામ), ત્રીજાએ કહ્યું કે મનુષ્યોમા પણ ગર એની સ્ત્રી જાતિને ગા માટે હણની ? કેનથ પુરુષોનેજ હણના (એ કાપોતલેશ્યાનો પરિણામ) ચોથાએ કહ્યું સર્પ પુરુષોને હણનાનું શુ પ્રયોજન ? જેડલા ગમ્મવાળા હોય તે પુરુષોનેજ હણના (એ તેજોલેશ્યાનો પરિણામ), પાંચમાએ કહ્યું સર્પ ગમ્મવાળી પુરુષોમા પણ જેઓ આપણાથી ડરીને નામી જતા હોય અથવા મહામા ન વતા હોય તેનાઓને હણનાનું પ્રયોજન નવી, કેનથ આપણી મહામે થનારા ગમ્મવાળી પુરુષોને હણના (એ પદ્મલેશ્યાનો પરિણામ), ત્યારે છઠ્ઠા ચોગે કહ્યું કે એક તો ચોરીનું મહાપાપ કરતુ અને બીજું મનુષ્યોની હિંમા કરવી એ બમણા પાપનું પ્રયોજન નથી આપણે ચોરી કરના આત્યા ડીએ

તો કેવળ નનમાય લૂટીને ચાલ્યા જવું, પરંતુ કહેલો પા પાન
ન કરો (એ શુક્લદેશ્યાનો ખરિણમ જાણવો)

॥ (૮) ઇન્દ્રિય ૫ ॥

હવે એણે આત્મા તેણે જે વિગ-ચિન્હ તે દ્વિત્રિય કહેવાય
તે દ્રવ્યથી અને તથાત્વી એમ ૨ પ્રકારની છે, તે દેહે પુનઃ સ્પર્શ
ઇન્દ્રિય રસના ઇન્દ્રિય ત્યાદિ બેઢી પાંચ પાંચ પ્રકારની છે આ
પ્રકારના પાંચ પ્રકારની સ્પર્શોન્દ્રિયોનું પ્રયોજન છે ત્યા સ્પર્શો
ન્દ્રિય સિનાયની ૪ ક્રમેન્દ્રિયો બાદ આધાર વાળી અને અભ્ય
ન્તર આનારનાળી એમ બે બે પ્રકારની અને સ્પર્શોન્દ્રિય એકજ
(અભ્યન્તર) પ્રકારની છે તે આ પ્રમાણે—

૧ સ્પર્શોન્દ્રિય—અહાર દેખાતી તથા (ચામડી) ને લોહ
સ્પર્શોન્દ્રિય કહે છે તે સ્પર્શોન્દ્રિય નથી, કાનના કે એ (તથા)
શીત ઉષ્ણ આદિ વિનયજ્ઞાન કરાવી શક્તી નથી, વિનયજ્ઞાન
કરાવનારી સ્પર્શોન્દ્રિય તો જાણીજ છે, અને તે સ્પર્શોન્દ્રિય આ
તથાત્મા વ્યાપ્ત થતે (ફેલાઈને-પથરાતે) રહી છે મારે લોકો એ
તથાત્મેજ સ્પર્શોન્દ્રિય વાસ્તવિક માને છે તે તેમ નથી, પરંતુ એ
તથાત્મા ઉપવા અને અદરના સર્વ ભાગમા અગ્રવના અસ
ખ્યાતમા ભાગ જેટલું અતિશય પાતળું સ્પર્શોન્દ્રિયના પુરગતો
પડ એની રીતે અપથરાજ ફેલાઈ રહ્યું છે કે જેથી દેખાતા નાક કાન
અથુ અને જીહ્વા ઇત્યાદિ શરીરના સર્વે અવયવો સ્પર્શોન્દ્રિય
ચુમ્ત થયેલા છે, એજ પુરગતો શીત ઉષ્ણ ઇત્યાદિ સ્પર્શોન્દ્રિયનું
જ્ઞાન કરાવનારા છે, અને તે શરીરની ઉપર તથા અદરના સર્વ
ભાગમા વ્યાપ્ત અને અદ્રશ્ય હોવાથી અમ્યન્તર નિર્વૃત્તિ (અતરા
કાર) સ્પર્શોન્દ્રિય કહેવાય છે જેમ સર્પના ગરીર આધાર જાણી જાણી

૧ ઇન્દ્રિયાવરણનો ક્ષયોપશમ અને દ્રવ્યોન્નિય દ્વારા પ્રવર્તતો ઉપ
ગોગ એમ ૨ પ્રકારની ભાવોન્દ્રિય

૨ આત્માને વિપન્નભાવ દેખાવનાની શક્તિવાળા અતિ સ્વચ્છ પુરગતો
૩૫ દ્રવ્યોન્નિય છે

૪ આદીના પનાના પોષ્ણતાવાળા પૂતળાને સોનાના ગિચિટવાળા
ગ્રસમા ભોગવાથી જેમ અતરથી અને બહારથી મુનહું વ્યાપ્ત થઈ જાય છે
તેવી રીતે આ સ્પર્શોન્દ્રિય દેહમા વ્યાપ્ત થઈ છે

છે, તેમ અભ્યન્તર સ્પર્શેન્દ્રિયના આકાર પણ ગરીબના આકાર પ્રમાણે જુદા જુદા છે આ સ્પર્શેન્દ્રિય સીત-ઉષ્ણ-સ્નિગ્ધ-રૂક્ષ-મૃદુ-કર્કશ-લુપ્ત-અને ગુરુ એ આઠ પ્રકારનો નિયમ બાપી ગણે છે

૨ રસનેન્દ્રિય—દેખાતી જીભ તે (બાહ્ય આકારનાળી) વાહ્યનિર્વૃત્તિ રસનેન્દ્રિય છે, અને એજ જીભમા વ્યાપ્ત થયેલ અગુણના અસખ્યાતમા ભાગ જેવડા પાતળા પડનાળી અભ્યન્તર નિર્વૃત્તિ રસનેન્દ્રિય છે, તેજ તિ-ત (તીખો)-કટુ (કડવો) આમ્લ (ખાટો)-ત્યાય (તૂરો)-અને મધુર રસ રૂપ પાંચ પ્રકારનો નિયમ નહણ કરે છે તેનો આજગ ઘામ ઉખેડનાના ખુરપવા સમ્બો છે, અને બાહ્યનિર્વૃત્તિ રસનેન્દ્રિયનો આજગ તો દેખીતોજ છે

૩ ઘ્રાણેન્દ્રિય—દેખાતી નાસિકા તે ગ્રાહ્યનિર્વૃત્તિ ધ્રાણેન્દ્રિય છે, અને એ નાસિકાના છીડમા પડવમના (નાજીત્ર નિગેપના) આજગ-રનાળી અને અગુણના અસખ્યાતમા ભાગ જેટલી પાતળી તથા તેથીજ લાંબી પહોળી હોનાથી અમુક ન દેખી મગાય એની અભ્યન્તર નિર્વૃત્તિ ધ્રાણેન્દ્રિય છે, તેજ સુગંધ અને દુર્ગંધ એ ૨ પ્રકારના ગંધનિયમે મહુપુ કરે છે

૪ ચતુરન્દ્રિય—આખનો શ્વેત રંગોળ, ગળી કીડી, અને કીડી-માનો તારો એ વાહ્યનિર્વૃત્તિ ચતુર ઇન્દ્રિય છે, તે દેખી શકતી નથી પરંતુ ચંદના આ-રનાળી અને અગુણના અસખ્યાતમા ભાગ જેવડી લખાઈ પહોળાઈ અને જડાડનાળી અતિ સ્વચ્છ પુદ્ગસાતમક જે અભ્યન્તરનિર્વૃત્તિ ચતુર ઇન્દ્રિય છે તેજ શ્વેત-પીત-રક્ત-નીલ-અને કૃષ્ણ એ ૫ પ્રકારના વર્ણ નિયમે (રૂપને) મહુપુ કરે છે

૫ ઔત્રેન્દ્રિય—દેખાતી રૂપપર્યટિકા (કાનપાપડી) ઇત્યાદિ લિપ્ત લિપ્ત આકારનાળી વાહ્યનિર્વૃત્તિ ઔત્રેન્દ્રિય છે, અને એજ કાનના છીડમા અગુણના અસખ્યાતમા ભાગ જેવડી અકશ્ય અભ્યન્તર નિર્વૃત્તિ ઔત્રેન્દ્રિય કદબપુષ્પના આકારવાળી છે તેજ શબ્દ પુદ્ગ-

૪ શરીરનો બાહ્ય આજગ અને સ્પર્શેન્દ્રિયનો (અભ્યં સ્પર્શેન્દ્રિય) આજગ મર્વ પ્રાણિઓમા એક મગ્બો હોનાથી શાસ્ત્ર ગેએ આગળ કહેવાતી રોપ ચાર ઇન્દ્રિયોના એ બેતન સ્પર્શેન્દ્રિયના અભ્યં નિર્વૃત્તિ અને બાહ્ય નિર્વૃત્તિ એ નામથી એ જૂઠા બે માન્યા નથી, પરંતુ શરીર અને સ્પર્શેન્દ્રિય એ બે વસ્તુ તો જુદીજ માની છે

લોને ગ્રહણ કરી ગઈ છે એ પ્રમાણે બાહ્ય ઇન્દ્રિયોના પ્રત્યેના આકાર જીવોને જુદા જૂ. હોય છે, પરંતુ વિષય ગ્રહણ કરનાર અલ્પચિત્તરૂપિણી ઇન્દ્રિયના આકાર તો સર્વ જીવને એક સમજાઈ હોય છે

II (૯) સમુદ્ધાત (૨)—૭ II

જીવ સમુદ્ધાત અને અજીવ સમુદ્ધાત એમ ૨ પ્રકારના સમુદ્ધાત છે ત્યાં આગળ કહેનાતા કેનલિ સમુદ્ધાતની પદ્ધતિ પ્રમાણે કોઈ અનંત પરમાણુઓનો અનેયો અનંત પ્રદેશી રૂપ તથાનિવ વિશ્રાંતિ પરિણામ નડે (સ્વાભાવિક રીતે) ચાર સમયમા સંપૂર્ણ લોકાકાશમા વ્યાપ્ત થા. પુનઃ બીજા ચાર સમયમા અનુક્રમે સહરા. મૂળ અવસ્થાનાજો એલે અગુણના અસંખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણના થાય તે અર્થે અજીવ સમુદ્ધાત ગણાય એ સંપૂર્ણ લોકાકાશમા વ્યાપ્ત થનાની થો વતાવાળા અવના થયેલા પુ ગણકયો અનંત છે અને તે સર્વે અચિત્તમહાસ્ફંધના નામથી જાણખાય છે ચાતુ પ્રકરણમા અજીવ સમુદ્ધાતનુ પ્રયોજન નથી પરંતુ જીવ સમુદ્ધાતનુ જ પ્રયોજન છે માટે તે સાત પ્રકારના જીવ સમુદ્ધાત કહેનાય છે

સમ્—એકી ભાને (વેદનાલિકા તદ્વીનપરો) ઉત્તમપ્રખયતાનડે અથવા અતિગાયબલે કર્મપ્રદેશોનો જે ઘાત=વિનાશ તે સમુદ્ધાત આ સમુદ્ધાતમા (જાણી જોને બુદ્ધિપૂર્વક કરેયો અથવા સ્વાભાવિક રીતે પણ થયેયો) આત્મપ્રયત્ન અને તે તે કર્મની અવિરુદ્ધિથી એ જે મુખ્ય વસ્તુ (મુખ્ય નિષય) છે તેના ઉલ્લેખની વિગત આ પ્રમાણે—

૧ વેદના સમુદ્ધાત—(અગ્નિતા વેદનીયની) વેદનાનડે વ્યાકૃત થયેયો આત્મા થોતાના કેવાક આત્મપ્રદેશો બહાર કાઢી ઉઠે વગેરેના થોવાણ ભાગ પૂરી તથા ખણ વગેરેના આતરાપરી રાગીરની ઉવાધ અને જાણી જોયો એકસરખો દડાકા થાય અને તેમ ચઢને પ્રખય ઉદીરણ કરણનડે અગ્નિતા વેદનીયના ઘણા કર્મપ્રદેશો ઉવાનનિકામા નાખી ઉદય આણી વિનાશ પમાડે તે

૨ કપાય સમુદ્ધાત—કપાયનડે વ્યાકૃત થયેયો આત્મા (વેદના સમુદ્ધાત કદા પ્રમાણે) દડાકાર થઈ પ્રખય ઉદીરણનડે

કપાય મોહનીય કર્મના ઘણા કર્મપુરુષો ઉદ્યાવલિકામા નાખી ઉદય લાવી વિનાશ પમાડે (અને ઘણા નવા કર્મપ્રદેશો પણ બાધે) તે

૩ ઘરણ સમુદ્ઘાત—મરણાન્ત સમયે વ્યાકુલ થયેલો આત્મા મરણથી અન્તર્મુહૂર્ત પહેલા પોતાના કેટલાક આત્મપ્રદેશોને શરીર બહાર નાંકી બધા ઉત્પન્ન થવાનો છે તે સ્થાન સુધી સ્નેહ પ્રમાણ જાડા દડના આકારે લખાની (જવન્યથી અગુલનો અસખ્યાતમો ભાગ અને ઉત્કૃષ્ટવી અસખ્ય યોજન સુધી લખાની) અન્તર્મુહુ સુધી તેનીજ અવગ્યાએ રહી (કેઈ પુન મૂળ ગરી રમા દાખલ થ) પુન એ રીતેજ દીર્ઘ દડાકાર થઈ અવન્ય) મરણ પામે તે એ દડાવસ્થામા આયુષ્ય કર્મના ઘણા પુરુષોને પ્રબલ ઉદીરણાવડે ઉદ્યાવલિકામા દાખલ કરી ઉદયમા લાવી વિનાશ પમાડે છે (અહિં નનીન કર્મનહણુ નથી)

૪ વૈક્રિય સમુદ્ઘાત—વૈક્રિય લખિનાળો આત્મા પોતાના આત્મપ્રદેશોને ગરીર બહાર નાંકી ઉત્કૃષ્ટવી સખ્યાત યોજન દીર્ઘ અને સ્વશરીર પ્રમાણ જાડા દડાકાર થયી પૂર્વોપાર્જિત વૈક્રિયનામ કર્મના ઘણા પ્રદેશોને ઉદીરણાવડે ઉદયમા લાવી વિનાશ કરના સાથે રથના નાગેલા વૈક્રિય શરીર થાગ્ય વૈક્રિય પુરુષો અહણુ કરી વૈક્રિય શરીર બનાવે તે

૫ તૈજસ સમુદ્ઘાત—તેજોલેશ્યાની લખિનાળો આત્મા પોતાના આત્મપ્રદેશોને શરીર બહાર નાંકી ઉત્કૃષ્ટવી સખ્યાત યોજન દીર્ઘ અને સ્નેહ પ્રમાણ જાડા દડાકાર થયી પૂર્વોપાર્જિત તૈજમનામ કર્મના પ્રદેશોને પ્રબલ ઉદીરણાવડે ઉદયમા લાવી નિર્જરવા સાથે તૈજસ પુરુષોને અહણુ કરી તેજોલેશ્યા અથવા શીતલેશ્યા મૂકે તે

૬ આહારક સમુદ્ઘાત—આહારક લખિનાળો ચૌદપૂર્વર મુનિ મહાત્મા શ્રીજિનેથરની સમનસરપાદિ ઝડિ દેખના માટે અથવા શ્રુતજ્ઞાનમા ઉપજેલા સૂક્ષ્મ મહેલના નિનારણુ માટે ઇત્યાદિ કારણથી પોતાના આત્મપ્રદેશો બહાર નાંકી ઉત્કૃષ્ટવી સખ્યાત યોજન દીર્ઘ અને સ્નેહ પ્રમાણ મ્બૂલ દડાકાર થયી પૂર્વોપાર્જિત આહારક નામકર્મના પુદ્ગલો પ્રબલ ઉદીરણાવડે ઉદયમા લાવી

નિર્જનના સાથે આહાર- ગરીર થો ય પુદ્ગલો ગ્રહણ કરી આહાર-
૨૨ રારીર બાને તે

૭ કેરલિ સમુદ્ધાત—તે કેરલિ લગનતને નામ જ્ઞાન અને
વેદનીય એ ૩ કર્મની રિવિતિ જો પોતાના આયુષ્ય કર્મની રિવિતિથી
અગ્નિ ભોગવધી બાકી રહી હોય તો તે ત્રણે કર્મની રિવિતિ આયુષ્ય
બેટલી તુલ્ય બનાવના માટે પોતાના આત્મપ્રદેશોને ગરીર બહાર દાકી
પહેલ સમયે લોકના નીચેના છડાથી ઉપગતા છડા મુરી ૧૪ રજા
પ્રમાણ ઉચો અને રસ્તેહુ પ્રમાણ જડો આત્મપ્રદેશોને દડાકાર
રથી, બીજે સમયે ઉત્તરવાં દક્ષિણ (અથવા પૂર્વથી પશ્ચિમ) લો
કાન્તમુવી કપા આમર બનાવી, ત્રીજે સમયે પૂર્વથી પશ્ચિમ (અ-
થવા ઉત્તરવાં દક્ષિણ) બીજે કપા આમર બનાવનાથી મથાન આમર
(આર પાખરાજા રચેયો આમર) બનાવી, ચોથે સમયે ચાર
આતરા પૂરી (તે કેરલિ લગનાનને આત્મા) સપૂર્ણ લોગકાશમા
વ્યાપ્ત થા જાય ત્યાર બા પાચમે સમયે આતરાના આત્મપ્રદેશો
મહુરી, છઠે સમયે મથાન(ની જો પાખ)ના આત્મપ્રદેશો સહુરી,
સાતમે સમયે કપાટ મહુરી, આઠમે સમયે ૬૩ સહુરી પૂર્વેત
સપૂર્ણ દેહસ્વ થાય તે કેરલિ મમુદ્ધાત એમા પૂર્વેત ૩ કર્મનો
પ્રમય (દીરણાકાગ નહિ પગ) અપવર્તના દ્વારા નિનાશ થાય છે

એ પ્રમાણે ૧ કેરલિ મમુદ્ધાત ૮ સમયનો છે અને રોષ
૬ સમુદ્ધાત અન્તર્મુદ્ધર્ત કાગના છે કરાય મમુદ્ધાતમા નના
કપાન કર્મપ્રદેશોનુ અગ્નિ ગ્રહણ અને પ્રાચીન કપાય
કર્મનો (નહાઅપેક્ષાએ) અપ નિનાશ છે ૧-૨-૭ સમુદ્ધ-
ધાતમા પૂર્વ કર્મનો નિનાશ છે, પણ નવુ કર્મગ્રહણ નથી અને ૪-૫-૬
સમુદ્ધાતમા પૂર્વેપાજિત કર્મનો નિનાશ છે, અને નના કર્મનુ ગ્રહણ નથી
પરંતુ ગરીર થોય પુદ્ગલોનુ ગ્રહણ છે તથા ૧-૨-૩ સમુદ્ધાત
જાણી જોતે બુદ્ધિપૂર્વક કરી શમતા નથી, પરંતુ સ્વાભાવિક
થાય છે તેથી જનામોગિજ (ઉપયોગ રહિત પલે થનાગ) છે, અને
ગેન ચારે સમુદ્ધાત બુદ્ધિ પૂર્વક જાણી જોઇને કરાય છે માટે
આમોગિજ છે તનાવે ના કરાય અને મરણ સમુદ્ધાત દરેક વેદનાદિ
પ્રસંગે (તે તે સમુદ્ધાત) હોય એવો નિયમ નથી, તેમજ દરેક કેર-
લિને કેરલિ સમુદ્ધાતનો પણ નિયમ નથી, પરંતુ વૈકલ્ય આગ્નિક ૩ ની
રચનામા તે વૈકલ્ય ૩ સમુદ્ધાત અનસ્ય હોય છે

॥ (૧૦) દ્રષ્ટિ ૩ ॥

જેના વડે પદાર્થોનું સત્ય અથવા અમત્ય સ્વરૂપ દ્રશ્યતે= દેખાય તે દ્રષ્ટિ કહેવાય, તે દ્રષ્ટિના ઉલ્લેખ આ પ્રમાણે છે—

૧ મિથ્યાત્વ દ્રષ્ટિ—જેમ મદિરા પીવેલ મનુષ્ય માતાને સ્ત્રી જાણે અને સ્ત્રીને માતા જાણે એ પ્રમાણે મિથ્યાત્વમોહનીય કર્મ રૂપ મદિરાના ઉન્માદથી જેના નિરોધ નાશ પામ્યો છે એના નિરોધનિક્ષલ (સત્યાસત્યનું સ્વરૂપ નહિ સમજનારા) જીવો મન (જ્ઞાતા) પદાર્થને અસત (અસ્તો એટલે નથી એવો) જાણે અને અમત્તને મત જાણે, નર્મને અનર્મ જાણે અને અનર્મને નર્મ જાણે ઇત્યાદિ મીતે નસતુ જે સ્વરૂપે હોય તે સ્વરૂપે ન સમજતા નિપરીત સ્વરૂપે મમત્તે તે

૨ સમ્યગ્દ્રષ્ટિ—તેમિથ્યાત્વમોહનીય કર્મના ઉપશમયી (શાન્ત યનાથી), લયોપશમયી (લય તથા ઉપશમ યનાથી), અને ક્ષયથી (મપણ નારા ખામનાથી) સત્તે મન અને અસત્તે અસત એટલે નસતુ જેના સ્વરૂપે છે તેના સ્વરૂપે સમત્તે તે (ત્રણ પ્રકારની) સમ્યગ્દ્રષ્ટિ છે

મિશ્રદ્રષ્ટિ—સમ્યક્ત્વ અને મિથ્યાત્વના મિશ્રભાવ રૂપ મિશ્રમોહનીય કર્મના ઉદયથી જન વસ્તુતત્ત્વ સમજનારો સદિગ્ધ સરખો (ન મત્ય સમત્તે કે ન અમત્ય મમત્તે એવી અનસ્થાનાગો) હોય, અર્થાત્ સનેરો કહેલા તત્ત્વ પ્રત્યે રૂચિ નહિ તેમ અરૂચિ પણ નહિ એવો હોય તે મિશ્રદ્રષ્ટિ કહેવાય

॥ (૧૧) દર્શન ૪ ॥

દર્શન એટલે સામાન્ય ઉપયોગ આ ઘટ છે પટ છે ઇત્યાદિ સામાન્ય ધોર તે દર્શન કહેવાય ત્યાં અત્યુન્દિય દ્વાન વસ્તુનો નર્ણયરૂપ દેખનાથી જે સામાન્ય ઉપયોગ વાય તે ૧ અત્યુદ્દર્શન, અત્યુ મિનાયની ગેર ૪ ઇન્દ્રિયો અને મન દ્વારા જે સામાન્ય ઉપયોગ થાય તે ૨ અત્યુદ્દર્શન અનધિ જ્ઞાનનાળા જીવને અનધિ જ્ઞાન વડે જાણવા ચોખ્ખી ૫ યોગિના જે સામાન્ય ઉપયોગ થાય તે ૩ અધિ દર્શન અને કેવળ જ્ઞાની જીવનો રૂપી કે અરૂપી મર્મ પદાર્થો પ્રત્યે જે સામાન્ય ઉપયોગ પ્રવર્તે તે ૪ કેવળ દર્શન જ્ઞાનનું ધીનું નામ નિગદ્ય ઉપયોગ પણ છે

॥ (૧૨) જ્ઞાન ૫ ॥

આ ઘટ છે તે અમુક વર્તનો, અમુકે બનાવેલો, અમુક સ્થાને બનેલો ઈત્યાદિ નિરોધ આકારવાળો જે# યથાર્થ બોલ તે જ્ઞાન (અથવા સામાન્ય ઉપયોગ) કહેવાય અથવા દરેક પદાર્થ સામાન્ય વર્તન અને વિશેષ વર્તન એમ ૨ વર્તનાળા છે, ત્યાં સામાન્ય વર્તન બહુપુ તે દર્શન પ્રથમ કહેવાય છે અને નિરોધ વર્તન યથાર્થ બહુપુ તે અહિં જ્ઞાન (અથવા નિરોધોપયોગ) કહેવાય છે તે જ્ઞાન ૫ પ્રકારનું આ પ્રમાણે છે—

૧ મતિજ્ઞાન—મન અને ઇન્દ્રિયોના નિમિત્તથી થતું અર્થ સંહિત યથાર્થ જ્ઞાન

૨ શ્રુતજ્ઞાન—મન અને ઇન્દ્રિયોના નિમિત્તથી થતું અર્થ-વાળું યથાર્થ જ્ઞાન

૩ અવધિજ્ઞાન—(મન અને ઇન્દ્રિયોના આવબન વિના) આત્મ સાક્ષાત્ થતું ૩મી પદાર્થનું યથાર્થ જ્ઞાન

૪ મનપર્યવજ્ઞાન—(મન અને ઇન્દ્રિયોના આવબન વિના) આત્મસાક્ષાત્ થતું સંજ્ઞા ઇવોના મનોગત જ્ઞાન જાણનાનું જ્ઞાન (આ જ્ઞાન યથાર્થજ હોય છે)

૫ કેવલજ્ઞાન—(મન અને ઇન્દ્રિયોના આવબન વિના) આત્મસાક્ષાત્ થતું સર્વ પદાર્થનું જ્ઞાન (આ જ્ઞાન પણ યથાર્થજ હોય છે)

॥ (૧૩) અજ્ઞાન ૩ ॥

અજ્ઞાન એટલે જ્ઞાનનો અભાવ એવો અર્થ નથી પરંતુ જ એટલે કુત્સિત (નિંધ) અથવા નિપરીત જ્ઞાન તે અજ્ઞાન કહેવાય, કારણ કે આ જ્ઞાનની વસ્તુ જેના સ્વરૂપે છે તેના સ્વરૂપે સમજાતી નથી માટે નિપરીત જ્ઞાન ગણાય અને એ નિપરીત જ્ઞાન સર્વગતિ અથવા મોક્ષનો હેતુ હોય શકતું નથી માટે કુત્સિત-નિંધ છે, અથવા

* જ્ઞાન અને અજ્ઞાન એમ બે પ્રકારનો વિષયબોધ છે ત્યાં અહિં યથાર્થ બોધવાળું જ્ઞાન હોય છે અને અયથાર્થ બોધ ૩૫ અજ્ઞાન ૧૦ માં વારમા જૂદું કશું છે

વિપરીત હોનાથી પણ નિંધ છે તેના ૩ પ્રકાર આ પ્રમાણે છે
 ૧ મતિ અજ્ઞાન-મન અને ઈન્દ્રિયોના નિમિત્તથી થતું અર્થરહિત
 અને અયથાર્થ (વિપરીત) જ્ઞાન ૨ શુભ અજ્ઞાન-મન અને ઈન્દ્રિ-
 યોના નિમિત્તથી થતું અર્થનાણું પરંતુ અયથાર્થ જ્ઞાન, અને ૩
 વિમગ્ન જ્ઞાન—મિથ્યાદ્રષ્ટિનું અવિજ્ઞાન અહિં વિ એટલે વિપ-
 રીત મગ=પ્રકારનું જે અવિજ્ઞાન તે વિલગજ્ઞાન એવો સેદાન્તિક
 (સિદ્ધાન્તમા ઝહેલો) શબ્દ છે જેમ દ્વીપ સમુદ્ર અસખ્યાત છે,
 પરંતુ શિવગજર્પિ નામના ઋષિને ૭ દ્વીપ અને ૭ સમુદ્ર જેટલું અવિ-
 જ્ઞાન ઉત્પન્ન થતા આટલાજ દ્વીપ સમુદ્ર છે અધિક નથી, એવી
 શ્રદ્ધા થનાથી તે અવિજ્ઞાન વિલગજ્ઞાન તરીકે ગણાયું, અને
 ત્યારબાદ લગનતના નયનથી અસખ્ય દ્વીપ સમુદ્રની શ્રદ્ધાનાળા
 થયા ત્યારે તે અવિજ્ઞાન તરીકે ગણાયું તથા સત્ય અસત્યના
 વિવેક રહિત બોધનાર પુરુષનું સત્ય વચન પણ અસત્ય અને
 અસત્ય વચન પણ અસત્ય ગણાય તેમ મિથ્યાત્વમોહનીય
 કર્મના ઉદયથી નિવેકગ્રહિત પુરુષનું મતિજ્ઞાનાદિ જ્ઞાન તે અજ્ઞા-
 નજ ગણાયું

॥ (૧૪) યોગ ૧૫ ॥

યોગ એટલે આત્માનો પુરુષોક્તિના આવબનનાળો વ્યાપાર
 (એટલે ક્રિયા), તે મનયોગ-નયન યોગ-અને કાયયોગ એમ ૩
 પ્રકારનો છે ત્યાં કોઈ પણ નિયમનું ચિંતન કરવું તે મનયોગ, બોલવું
 તે વચનયોગ અને હાલવું ચાલવું ઇત્યાદિ ગતીર સખવિ ક્રિયા તે
 કાયયોગ કહેવાય એ ત્રણ મૂળયોગ છે, તેમા મનયોગ ૪ પ્રકારનો
 વચન યોગ ૪ પ્રકારનો, અને કાયયોગ ૭ પ્રકારનો છે તે આ
 પ્રમાણે—

॥ ૪ મનયોગ ॥

૧ સત્ય મનયોગ—જે વસ્તુ જેના રનરૂપે છે તેના રનરૂપે
 વિચારની તે, ૨ અસત્ય મનયોગ—વસ્તુ જે રનરૂપે છે, તેથી નિપ-
 રીત રનરૂપે નિચાળની તે, ૩ સત્યમૃષ્ટા (અથવા મિથ્ય) મનયોગ-
 વસ્તુને કઈક અંગે સત્ય રનરૂપે નિચારની અને કઈક અંગે અસત્ય
 રનરૂપે નિચારની તે, અને ૪ અસત્યમૃષ્ટા (અથવા વ્યવહાર)

મનયોગ-જે નિચાગને સત્ય ન કહી શકાય કે અસત્ય પણ ન કહી શકાય તેનો નિચાર કર્યો તે આ ન્યાયે મનોયોગના ઉદાહરણ-રૂપે ત નીચે કહેવાના ૪ પ્રમાણના વચનયોગને અનુસારે નિચારના

॥ ૪ વચનયોગ ॥

૧ સત્ય વચનયોગ—જે નસ્તુ જેના સ્વરૂપે છે તેના સ્વરૂપે અને સ્વપરહિતનો વ્યાપાર ન થાય તેમજ તે જીતે જીતેથી તે જેમ વીત-રાગ તેજ સુદેન જીતે, પણ મહાનતારી અને મોક્ષમાર્ગના ઉપદેશ-નેજ મુગુરુ કહેના, તથા સંપૂર્ણ અહિંસા પ્રત્યે માર્ગનેજ મુનર્મ કહેવો, તથા આ અને અન્ય કહેવો પણ નિમેશથી ઇત્યાદિ ૨ અસત્ય વચનયોગ-જે નસ્તુ જેના સ્વરૂપે છે તેના સ્વરૂપે ન જીતે તેની નિષેધીત સ્વરૂપે કહેની તે જેમ રાગદ્વેષ આદિ મોહના લક્ષણોનાથી દેનને સુદેન કહેના, નત નિયમ રહિત અને ઉન્માદિનો ઉપદેશ આપનારને મુગુરુ કહેના, તથા હિંસા અસત્ય આદિ અનીતિના માર્ગને મર્મ કહેવો, તેમજ અનિરેકપણે અન્યને અન્ય કહેવો ઇત્યાદિ ૩ સત્યાસત્ય (મિથ) વચનયોગ-અનુને કહિ અરો સત્ય સ્વરૂપે કહેની અને કહિ અને અસત્ય સ્વરૂપે કહેની તે જેમ આશ્રવૃક્ષ (આશ્વા) ઇત્યાદિ અનેક વૃક્ષનાણું વન હોના ઇત્યા પણ આ આશ્રવન છે એમ (અન્ય વૃક્ષો પણ ગોળા પલે-અનિવક્ષિત પણ છે એની અધિક્ષા રાખ્યા-સમન્વ્યા વિના) કહેવું, ઇત્યાદિ ૪ અસત્યાશ્રવણ (વ્યવહાર) વચનયોગ-જે નચન સત્ય કે અસત્ય તરીકે ન ગણી શકાય એવું વચન બોલવું, જેમ બાથમ્બ હાવરકુ ગાતા હવનવચ બોલવું, ગીત નિમેરેમા રે-લોન-વાય ઇત્યાદિ બોલવું, હે મહિન્દ્ર! આદિ સંબોધનચને, તથા આજ્ઞા કરવી, પ્રશ્ન પૂછના, ઇત્યાદિ વ્યવહાર વચનયોગ (૧૧ પ્રકારના) છે તેમજ પશુઓની અને અસંજિ જીવોની અસ્પૃશ્યતાનાઓ પણ ચોથા પ્રકારનો વચનયોગ છે હવે ૭ પ્રકારના કાયયોગ આ પ્રમાણે છે—

॥ ૭ કાયયોગ (૧કર્મઅથ મતે) ॥

૧ ઔદારિક કાયયોગ—ઓ રિક ગરીરની ગમન આગ

૧ મિદ્ધાન્તનો અભિગ્રામ મિથ ચોમની મામતમા લુહો પડે છે તે આ પ્રમાણે—

મન આદિ દ્વિયા આ યોગ મનુષ્ય તિર્યચોને પર્યાપ્તિ અનસ્થામા હોય છે (મતાન્તરે શરીર પર્યાપ્તિ સમાપ્ત થયા બાદ તેવ પર્યાપ્તિઓ વરે અપર્યાપ્તિ અનસ્થામા પણ હોય છે)

૨ ઓદારિકમિશ્ર કાયયોગ—કાર્મણુ શરીર સાથે ઔદારિક શરીરની મિશ્ર દ્વિયા આ યોગ મનુષ્ય તિર્યચોને ઉત્પત્તિના બીજા સમયથી પ્રારંભીને અપર્યાપ્તિ અનસ્થામા હોય છે (મતાન્તરે શરીર પર્યાપ્તિ સમાપ્ત થાય ત્યાં મુડી પણ હોય છે) તથા કેનલિ સમુદ્ધાતમા ૨-૬-૭ મા સમયે હોય છે

૩ વૈક્રિય કાયયોગ—વૈદ્ય શરીરની ગમન આગમન આદિ દ્વિયા આ યોગ દેવ નારકોને પર્યાપ્તિ અનસ્થામા હોય છે, (અથવા મતાન્તરે શરીર પર્યાપ્તિ સમાપ્ત થયા બાદ અપર્યાપ્તિ અનસ્થામા પણ હોય છે), તથા લઙ્ગિનત મનુષ્ય તિર્યચોને પણ વૈદ્ય શરીર રચતી વખતે વૈદ્ય શરીર મબદિ મર પર્યાપ્તિઓ સમાપ્ત થયા બાદ પર્યાપ્તિ અવસ્થામા (અથવા મતાન્તરે શરીર પર્યાપ્તિ સમાપ્ત થયા બાદ અપર્યાપ્તિ અનસ્થામા પણ) વૈં મિશ્ર યોગ હોય છે

૪ વૈક્રિયમિશ્ર કાયયોગ—કાર્મણુ સાથે અથવા ઔદારિક સાથે વૈદ્ય શરીરની મિશ્ર દ્વિયા ત્યાં દેવ નારકોને અપર્યાપ્તિ અનસ્થામા (ઉત્પત્તિના બીજા સમયથી પ્રારંભીને) વૈં મિશ્ર

ઔદાં મિશ્ર યોગ-મનુષ્ય તિર્યચોને ઉત્પત્તિ વખતે કાર્મણુ સાથે મિશ્ર હોય છે, ઉત્તર વૈક્રિય શરીર રચતી વખતે પ્રારંભમા વૈક્રિય સાથે ઔદાં મિશ્ર હોય અને આદાં શરીર રચતી વખતે નારકમા આદાં સાથે ઔદાં મિશ્ર હોય.

વૈંમિશ્રયોગ-દેવ નારકોને અપર્યાપ્તિ અવસ્થામા, અને મનુષ્ય તિર્યચોને ઉત્તર વૈક્રિયના મહુણુ વખતે હોય છે

આદાંમિશ્રયોગ પણ આદાં ના મહુણુ વખતે હોય

એ પ્રમાણે ઉત્તર વૈક્રિયની રચનામા કર્મગ્રથ પ્રાગ્ભે અને પર્યન્તે(વૈં મિશ્રયોગ) તેમજ આદાંમા પણ પ્રા ભે અને પર્યન્તે(આદાર) મિશ્ર યોગ માને છે ત્યારે મિદાન્તવેતાઓ વૈંમિયના સદ હુ રખતેજ વૈંમિશ્ર અને આદારના મહુણુ વખતે આદાં મિશ્રયોગ માને છે

યોગ હોય છે, અને લઘિનત તિર્યચ મનુષ્યોને પણ એ પ્રમાણે
૧૦ ગરીર સમગ્રિ અપર્યાપ્તિ અનસ્થામા એટલે ઉત્તર નેત્રિયની
ચ્યતા પ્રસંગે પ્રાપ્તમા ૧૦ મિશ્રયોગ હોય તેમજ મહુરત સમયે
૫૫ (અન્તર્મુઠ મુરી) ૧૦ મિશ્રયોગ હોય છે

૫ આહારક્રકાયયોગ—આહારક શરીરની શ્રી સર્વજ્ઞ ભગવત
પામ ગમનાદિ ક્રિયા આ યોગ ચો પૂર્વર મુનિને આહારક
ગરીર ન્યે ત્યારે આહારકગરીર સમગ્રિ અપર્યાપ્તિ અનસ્થામા
હોય છે

૬ અહારકમિશ્ર કાયયોગ—આહારક શરીર સાથે આહારક
શરીરની મિશ્રક્રિયા આ યોગ ચો પૂર્વર મુનિને આહારક શરીર-
રની ચ્યતાના પ્રાપ્તમા (એટલે આહારક ગરીર સમગ્રિ અપર્યાપ્તિ
અનસ્થામા) અને આહારક- ગરીરના મહુરત વખતે પણ હોય છે

૭ તૈજસર્માર્મણ કાયયોગ—તેજસ ગરીરની તથા કાર્મણ
ગરીરની ક્રિયા આ યોગમા તેજસ ગરીરની જોડાતા-અપ્રાપ્તતા
અને કાર્મણ ગરીરની મુખ્યતા-પ્રાપ્તતા હોવાની કામણ યોગ
હોઈએ તો ૫૫ હીક છે આ યોગ પશ્ચાતમા નજીતિએ જતા
છ અને માર્ગમા હોય છે, તમા પરણમા ઉત્પત્તિના પ્રથમ સમયે
હોય છે, અને કેવલિ સમુદ્ધાતના ૩-૪-૫ મા સમયે હોય છે

॥ (૧૫) ઉપયોગ ૧૨ ॥

ઉપ એટલે સમીપમા સુચ્યતે એટલે જોડાય તે ઉપયોગ કહે-
વાય, અર્થાત્ નિચયદેશમા (જે જ્ઞાનનો નિયત નેટવા ક્ષેત્ર મુરીનો
છ અથવા જે જે દ્રવ્યો-પાત્રો સમધિ છે તેવા ક્ષેત્રમા) પ્રાપ્ત
થયેના તે તે પદાર્થોના સ્વરૂપના અવલોકનમા-જોડમા આત્મા
જોડાય તે ઉપયોગ કહેવાય તે ૪ દર્શન ૫ જ્ઞાન અને ૩ અજ્ઞાનના
કોટી ૧૨ પ્રકારો છે, તેનું સ્વરૂપ પ્રથમ કહી ગયેલા ૪ દર્શન
૫ જ્ઞાન અને ૩ અજ્ઞાનના અર્થને અનુસારે જાણુ

॥ (૧૬) ઉપપાત ॥

ઉપપાત એવે ઉપજવું-ઉત્પત્ત થવું અર્થાત્ કયા દડકમા
એ સમયે કયા દડકમા કેવળા છત્ર ઉપજે-જન્મે ? તે, અને ઉપ-

લક્ષણથી (અધ્યાહારથી) કયા દડકમાં કેટલાકાળ મુની કોણ પણ
જન આવી ઉત્પત્તિ થાય નહિ એમ કહેવું તે ઉપપાત દ્વાર ઉત્પત્તિથી
અને વિરહથી એમ બન્ને પ્રકારે જાણવું મૂળ જાણાઓમાં જો કે
વિરહદ્વાર નથી કહ્યું તો પણ અર્થમાં વિરહદ્વાર કહેવાશે

॥ (૧૭) ચ્યવન ॥

કયા - ૩૬ એક મમયમાં કેટલા જન ચ્યવે-મગ્ધ પામે તેની
સખ્યાનો નિયમ કહેવો તે ચ્યવનદ્વાર પણ (ઉપપાત દ્વારવત)
ઉપવક્ષણથી ચ્યવન વિરહ સહિત (એટલે કયા દડકમાં કેટલાકાળ
મુની કોઈ એક પણ જન મગ્ધ ન પામે તે સખા વિ જાણનિયમ કહેવો
તે પણ) કહેવાશે મૂળ જાણાઓમાં ચ્યવનવિરહ નથી કહ્યો પરંતુ
અર્થમાં કહેવાશે

॥ (૧૮) સ્થિતિ ૨ ॥

સ્થિતિ એટલે આયુષ્ય, અર્થાત્ કયા દડકમાં જીવોતું કેટલું
આયુષ્ય હોય તે આયુષ્યમાળાનો નિયમ જાણવો તે જઘન્યથી
અને ઉત્કૃષ્ઠથી એમ ૨ પ્રકારે છે ત્યાં ઓગામાં ઓછું કેટલું આયુષ્ય
હોય તેનો નિયમ કહેવો તે ૧ જઘન્ય સ્થિતિ, અને વિગેષમાં
વિગેષ કેટલું આયુષ્ય હોય તેનો નિયમ કહેવો તે ૨ ઉત્કૃષ્ઠ સ્થિતિ
કહેવાય મૂળ જાણાઓમાં એ બન્ને પ્રકારની સ્થિતિ કહેવાશે

॥ (૧૯) પર્યાપ્તિ ૬ ॥

પુરુગવસમૂહના આલબનથી પ્રગટ થયેલી જનની જે ગતિ
તે પર્યાપ્તિ કહેવાય સસારી જન પુરુગલોના આલબન-મહાય
નિના કર્મ પણ કાર્ય-ક્રિયા કરી ગતો નથી, મારે ઉત્પત્તિ થયાને
આવેવો જન પ્રતિ સમય જે જે આદારિકાદિ પુરુગવર્ગણાઓ
(ઉત્પત્તિ થયાને શુદ્ધ રૂપિય આદિ જે સ્વદેહ પ્રાયોગ્ય વર્ગણાઓ
દ્વાર હોય તે પુરુગવ વર્ગણાઓ) ગ્રહણ કરેલા જાય છે, તે તે
પુરુગવર્ગણાઓના મમૂહના આલબનથી જનમાં પ્રતિસમય કર્મક
કર્મક અને જૂની જૂની શક્તિઓ પ્રગટ થતી જાય છે, અને જ્યારે
તે તે શક્તિને લાયક પુરુગવ પૂરતા પ્રમાણમાં ગ્રહણ થઈ જાય છે
ત્યારે જનમાં તે તે પ્રકારની ગતિ સંપૂર્ણ પ્રગટ થાય છે, મારેજ

“પુરુષ સમૂહના આવબનથી પ્રગટ થયેલી જીવની (અમુક અમુક પ્રકારની) જે શક્તિ તે પર્યાપ્તિ” એમ કહેનાય છે હવે તે પર્યાપ્તિઓ (એટલે જીવની શક્તિઓ) નીચે પ્રમાણે ૬ પ્રકારની છે—

૧ આહાર પર્યાપ્તિ—આહાર યોગ્ય પુરુષો અહુલ કંઠી આહાર રૂપે બનાની બધાં ગ્રસ રૂપે જીવ પાડવાની જે શક્તિ તે આહાર પર્યાપ્તિ અહિં અહુલ કંઠે પુરુષોમાથી શરીરગટિ રચી શકાય એના પુરુષો જીવ પાડવા તે રસ, અને શરીરગટિ રૂપે રચનાના ઉપયોગમા ન આવે એવા પુરુષોને મળ-મૂત્ર આદિ રૂપે જીવ પાડવા તે જાલ કહેનાય આ શક્તિ જીવને ઉત્પત્તિસ્થાને આવતા તૂટ પડેલે સમયેજ સર્પા પ્રગટ થાય છે

૨ શરીર પર્યાપ્તિ—ગ્રસ રૂપે જીવ પાડવા પુરુષોમાથી ઔત્તરિક વૈક્રિય અને આહારક રૂપે પોતે પોતાને યોગ્ય શરીર બનાવવાની જે શક્તિ તે શરીર પર્યાપ્તિ અહિં જન ગ્રસ પ્રાયોગ્ય ઔત્તરિક શરીર રચનાનો હોય તો ૧રમ-રૂપિર-માસ-૨અસ્થિ-૩મેદ-૪મજ્જા-અને વીચ એ સાત યાતુઓ પણ બનાવે છે, નહિતર સાત યાતુઓ બનાવ્યા નિના તે તે શરીર રચે છે આ શક્તિ જીવને પડેલા અન્તર્મુહૂર્તમા સર્પૂર્ત પ્રગટ થાય છે

૩ ઇન્દ્રિય પર્યાપ્તિ—શરીર રૂપે રચાતા પુરુષોમાથી (અથવા ગ્રસમાથી પણ) જે જે પુરુષો ઇન્દ્રિય રૂપે બની શકે એવા હોય તે તે પુરુષોને ઇન્દ્રિયો રૂપે બનાવવાની જે શક્તિ તે ઇન્દ્રિય પર્યાપ્તિ આ શક્તિ ઔત્તરિક શરીર જીવને ખીજા અન્તર્મુહૂર્તે અને ગેર (આહાર તથા વૈર) શરીરનાળા જીવને શરીર પર્યાપ્તિ પ્રજાવયા બાદ પેલા સમયે સર્પૂળ પ્રગટ થાય છે, અને નિરયથેર કરનામા પણ સમર્થ વાય છે

૧ આહારનો પ્રથમ પગલામ

૨ રા.

૩ ચરણી

૪ હાડકાની મિજબ (=દાનો સાગ લાગ)

૪ શ્વાસોચ્છવાસ પર્યાપ્તિ—જે શક્તિનડે જન શ્વાસો-
ચ્છવાસ થો ય પુરગણ-વર્ગણાઓને ગ્રહણ કરી, શ્વાસોચ્છવાસ રૂપે
બનાવી, અવલબન કરીને નિસર્જે (છોડે) તે શક્તિનુ નામ શ્વા-
સોચ્છવાસ પર્યાપ્તિ આ શક્તિ ઔદાગરીરી જીવને ત્રીજા
અન્તર્મુહૂર્તમા અને શેષ શરીરવાળા જીવોને ંદ્રિય પર્યાપ્તિ પૂર્ણ
થયા બાદ એક સમયમા સપૂર્ણ પ્રગટ થાય છે

૫ ભાષા પર્યાપ્તિ—જે શક્તિનડે જન ભાષા યોગ્ય પુર-
ગણવર્ગણાઓ ગ્રહણ કરી, ભાષારૂપે બનાવી (એટલે તે પુરગણો
વડે વચનોચ્ચાર કરી), અનંદબીને નિસર્જે તે શક્તિનુ નામ ભાષા-
પર્યાપ્તિ અથવા વચન પર્યાપ્તિ કહેવાય આ શક્તિ ઔદાગરીરી
જીવોને ચોથા અન્તર્મુહૂર્તમા અને આહુત તથા વૈં શરીર-
વાળા જીવોને ઉચ્છવાસ પર્યાપ્તિ પૂર્ણ થયા બાદ ૧ સમયમા સપૂર્ણ
પ્રગટ થાય છે

૬ મન પર્યાપ્તિ—જે શક્તિનડે જન મનોયોગ્ય પુરગણ-
વર્ગણાઓ ગ્રહણ કરી, મનરૂપે બનાવી, (એટલે તે પુરગણોવડે
વિષયચિંતન કરી) અનંદબીને નિસર્જે તે મન પર્યાપ્તિ કહેવાય
આ શક્તિ ઔદાગરીરી જીવોને પાંચમા અન્તર્મુહૂર્તે અને
શેષ શરીરવાળા જીવોને વચનપર્યાપ્તિ પૂર્ણ થયા બાદ ૧ સમયમા
સપૂર્ણ પ્રગટ થાય છે

એ ૬ પર્યાપ્તિઓ અનુક્રમે અવિઠ અધિક સૂક્ષ્મ પરિણા-
મવાળી છે તથા એ પર્યાપ્તિઓના કારણની જીવ પર્યાપ્તિ
અને અપર્યાપ્તિ કહેવાય છે ત્યા જે જીવને જેટલી પર્યાપ્તિઓની
ચોગ્યતા છે તે જીવ તેટલી પર્યાપ્તિઓ પૂર્ણ કરીને મરણ પામે
એવો હોય તો ૧ લઘ્વિપર્યાપ્તિ કહેવાય, અને તેટલી પર્યાપ્તિઓ
પૂર્ણ કર્યા નિના મરણ પામે એવો હોય તો ૨ લઘ્વિ અપર્યાપ્તિ
કહેવાય તથા જે જીવને જેટલી પર્યાપ્તિઓની ચોગ્યતા છે તે જીવ
તેટલી પર્યાપ્તિઓ પૂર્ણ કરી લે ત્યાર બાદ તે ૩ કરણપર્યાપ્તિ કહે
વાય અને પૂર્ણ ન કરી હોય ત્યા મુઠી ૪ કરણઅપર્યાપ્તિ કહેવાય
ઇત્યાદિ સવિસ્તર સ્વરૂપ પ્રસિદ્ધ થયેલા નનતરન પ્રકરણના અર્થ
પ્રસંગે કહેનાં ગણું છે

॥ (૨૦) કિમાહાર ૪ ॥

કિમ એલે ક' દિશિનો (થી) અથવા કેલી દિગિનો (થી) આહાર એલે આહાર અથવા (આહાર એલે) પુગવમહણ કરે તે સર્વનિ નિયમ દર્શાવે તે કિમાહાર કહેનાય એવું બીજું નામ દિગાહાર (૨) ના કેલી દિશિથી આહાર-મહણ કરે તે દિગાહાર) પણ કહેનાય એ કિમાહાર ૧ ના પુ દિગિનો, ૨ ચાર દિશિનો, ૩ પાંચ દિશિનો, અને ૪ છ દિગિનો એમ ચાર પ્રકારે છે એના બે દિગિનો અને એક દિશિનો એના ૨ બેદ હોતા નથી જાણ કે એ- બે દિગિવી પુગવમહણ થતુ નવી, પગ્તુ કમીમા કમી ૩ દિગિથી પુગવમહણ થાય છે એ ૪ પ્રકારનું કિચિત્ત ૨૦૩૫ આ પ્રમાણે—

લોખામગની ચાર (મર્) બાનુ પર્યન્ત ભાગ (અથવા છલી મપાટી) છાડીને એના ભાગમા ગ્રહેવા સર્વ સમારી જો ૪ દિગિ-કોર્-અને અ (૬ દિશિ-૧ ઉપર-૧ નીચે) એમ ૬ દિગિમાથી પુગવ મહણ કરે છે એમ ઉક્તતા ધીની ક' મિ ધીના અરના ભાગમા રહેલો પુડવો અથવા પ્રગી ધીને ઉપરથી નીચે-વી અને ચારે શિખોમાથી મહણ કરે છે, અથવા જળથી ભરેલી ટૂંકીમા જળની અ નાખેલો નાળીનો કકડો પાલીને છ એ દિગામાથી ચમે છે, તેમ લોખામગના પર્યન્ત ભાગો છાડીને લો-ની અદ્ય ગ્રહેલો જન પણ દ્યે દિશિવી આહાર મહણ કરે છે આ છ દિશિનુ આહારમહણ સર્વ ત્રસ જોને અને ઘણા અવાર જોને હોય છે

તથા લોખામગમા સર્વથી ઉપર અને સર્વથી નીચેના છત્રા ભાગમા છત્રા પરિવિના સ્થાને ન્યા લોખામગની ચાર અને ખૂણા પડે છે, ત્યા નિદિશિજોને અનુસરીને ખૂણામા રહેલો જવ ૩ દિગિની આહાર મહણ કરે છે, કારણ કે તે સ્થાને ૧ અવોક તર-

૧ આ ૨-૪-૫ દિશિનો આહાર શિક્ષ ને અને નિવાયનિ પણ મોટે મહેતાથી અથવા વાચનાથી સીધા સમજાય તેવો નથી માટે લોખામગની આકૃતિની આપના ઉપરથી ધીરે ધીરે સમજીને સમજાવે અથવા આટલુંજ સમજાવતુ કે-વો ૧ શના અન્તે એવા પ્રમગના અ્યાન છે કે કોઈ

૬ની પડખેની દિશાનો, ૧ નિદિગિની સન્મુખ દિશાનો, અને ૧ (નીચે રહેલા જીવને) નીચેની દિશાનો અથવા (ઉપર રહેલા જીવને અંગે) ઉપરની દિશાનો એ ૩ દિશાનો આહાર પ્રાપ્ત થતો નથી, કારણ કે એ ત્રણે દિશાઓમાં અલોકાકાગ આવેલો છે, અને અલોકાકાગમાં પુગલ દ્રવ્ય છે નહિ.

તથા પૂરે કહેલી ૮ દિગિઓમાંની કેા પહુ એક દિશિવી પાછળ હુડીને (તે નિશિના પર્યન્ત ભાગને સ્પર્શ્યા નિના) રહ્યો હોય તો તેના જીવને ૮ દિગિનો આહાર હોય, બે દિગિવી પાછળ હુડીને રહ્યો હોય તો ૫ દિશિનો આહાર હોય છે, અને ત્રણે દિશિવી પાછળ હુડીને લોકની અદરના ભાગમાં રહ્યો હોય તો પ્રથમ રહ્યા પ્રમાણે ૪ એ નિશિનો આહાર હોય છે.

એ ૩-૪-૫ દિશિનો (ત્રણ નકાગનો) આહાર લોકના પર્યન્ત ભાગે રહેલા એકેન્દ્રિય જીવોને હોય ૭ ઉદાહરણ તરીકે-કોર્સુદ્ધમ એકેન્દ્રિય જીવ લોકની સર્પથા નીચે અને ઘેટા પગિરિ પાસેના ખૂણામાં અગ્નિકોણને અનુસરીને-સ્પર્શીને રહ્યો હોય તો એ પડખે આવેલી પૂર્વ દિગિમાં, બીજે પડખે (સન્મુખ)રહેલી દક્ષિણ દિશિમાં અને નીચેની અધોદિગિમાં એ ૩ દિગિમાં અલોક હોનાથી ૩ દિગિનો આહાર ન મળનાથી ગેય ૩ દિગિનો આહાર (ઊર્ધ્વના પશ્ચિમનો અને ઉત્તરનો આહાર) ગ્રહણ કરે તથા એજ જીવ ત્યાંથી ઝડેજ પહુ પાશ્વમ દિગા તરફ પાછળ હુડીને રહે તો પૂર્વ દિશા ખુટી થનાથી પૂર્વ દિશાનો આહાર મળતા ૪ દિગિના આહારનાંજો વાય પુન એ જીવ લોકની સર્પથા નીચે

આગે ૩ દિશાએ અલોક સ્પર્શેલો ૭ પ્રાઈ આને ૨ દિશાએ અલોક સ્પર્શેલો છે, અને કોઈ આને ૧ દિશાએ અલોક સ્પર્શેલો છે (અને લોકની અદરના ભાગમાંઅને ની સ્પર્શના નથી) માટે તે તે સ્થાનમાં રહેલા કેટલાક એકેન્દ્રિય જીવોને તે અલોક તરફની ૩ દિશિમાંથી આહાર મળતો નથી, કેટલાક જીવો ૨ દિશામાંથી આહાર મળતો નથી અને કેટલાક એકેન્દ્રિય જીવોને ૧ દિશામાંથી આહાર મળતો નથી તે કારણથી ૩-૪-૫ નિશિનો આહાર હોય છે અહિં એકેન્દ્રિયના આહારનો આગત રીક રીતે મમજવતા નિયમ ઘણો વધી જાય એનો ૭ માટે ઉપર લખેલી હુડ નિગત અસંગત મમજવામાં આવતો (એ નિગત) પહુ નર્પુ છે.

રહ્યો છે તે રહેજ (એ- આકાર પ્રદેશ જેટલો પણ) ઉચો ખસી
આને તો અધો દિશિ ખુલ્લી થવાથી અધોદિગિનો આહાર મળતા
પ દિશિના આહારનાં થાય પુનઃ એ જ- રહેજ ઉત્તર તન્દ
હુલી જાય તો દક્ષિણ દિગા પણ ખુલ્લી થતા ૬ દિગિના આહાર-
વાળો થાય એ પ્રમાણે યથાસક્ષન સર્વસ્થાને વિચારવું, પરંતુ
૩-૪-૫ દિશિના આહારમા ગમે તે સ્થાને પણ લોકનો પર્યન્ત
ભાગજ અનરય લક્ષ્યમા રાખવો

॥ (૨૧) સજા ૩ ॥

પૂર્વે જ્યાં દ્વારમા કહેલી આહાર-લય-મૈથુન આદિ સજાઓ
જૂદી છે, અને આ ૨૧ માં દ્વારમા કહેવાતી સજાઓ પણ જૂદી
ઢે આ સજાઓ ૩ પ્રકારની છે તે આ પ્રમાણે—

૧. હેતુવાદોપદેશિકી સજા-જેમા વર્તમાન કાળના વિચારજ
ચિંતન-ઉપયોગ-નિચાર હોય તે હેતુવાદો સજા કહેવાય આ
સજાવાળા જ્યો વર્તમાન સમયે વર્તતા હુ ખની નિવૃત્તિનો અને
સુખની પ્રવૃત્તિનો ઉપાય ગાધે છે અને તે ઉપાય તૂર્ત અગીકાર
કરે છે, પછી તે ઉપાયથી ભૂતકાળમા ભયે હુ ખ થયું હોય અથવા
ભાવીકાળમા હુ ખ થનાર હોય તો પણ તે સમયે તેને ખ્યાલ
હોતોજ નથી આવા પ્રકારની સજા-મનોવિજ્ઞાન રહિત એના
અસંજ્ઞિ ત્રસ જીવોને (ક્ષીં નિં ચતું અને અસં પચેન્દ્રિયને)
હોય છે, કારણ કે એ જીવો જે સ્થાને રહ્યા છે તે સ્થાને તેઓને
અગ્નિ તાપ વિગેરેનો ઉપદ્રવ લાગે તો તૂર્તજ તેઓ ખસી
જાય છે ખજ પરંતુ ખસીને જે સ્થાને નિરાત મેળવી છે તે સ્થાને
તે અગ્નિ અથવા તાપ આવીને પુનઃ ઉપદ્રવ કરે એમ છે કે નહિ
અથવા પહેલાં પણ આ સ્થાન ઉપદ્રવનાળું હતું કે નહિ ઈત્યાદિ
આગળ પાછળનો નિચાર-ખ્યાલ કરી શકતા નથી, પરંતુ કેવળ
વર્તમાન સમયના સુખનાજ ખ્યાલનાળા હોય છે, માટે એ અ-
સંજ્ઞિઓ હેતુ સજાનાળા કહ્યા છે, કારણ કે એ જીવોને એના
પ્રકારની નિચારશક્તિનાળું મનોવિજ્ઞાન ઢે જ નહિ [અહિં હેતુવાદ
એટલે (હૃદની પ્રાપ્તિ અને અનિષ્ટનો ત્યાગ એજ) નિમિત્ત કાર
ણતુ ઉપદેશ એટલે કંથન જેમા છે તે હેતુવાદોપદેશિકી અને સ-
સમ્યક્ પ્રકારતુ જ્ઞાન-જ્ઞાન તે સજા]

૨ દીર્ઘકાલિકી સજ્ઞા—દીર્ઘકાલ એટલે ભૂતકાળ અને ભવિષ્યકાળની વિચારશક્તિનાળી સજ્ઞા તે દીર્ઘં સજ્ઞા આ સજ્ઞા મનોવિજ્ઞાનનાળા અથવા મન પર્યાક્ષિનાળા સજ્ઞિ જીવોને સર્વને હોય છે જીવોના સજ્ઞિ અને અમજ્ઞિ એના બે ભેદ જે વારંવાર આવે છે તે આ દીર્ઘકાલિકી સજ્ઞાથી જ થયેલા છે, અર્થાત્ દીર્ઘકાલિકી સજ્ઞાનાળા જીવો તે સજ્ઞિ અને એ મજ્ઞાથી રહિત જીવો તે અસજ્ઞિ કહેનાય આ જીવો ભૂતકાળમા ગુ બન્યુ હશે ? આ કાર્યનુ ગુ પરિણામ આજ્યુ હશે ? તથા હવે આનું ગુ પરીણામ આનરો ? અને હવે શુ કરવું ? ઇત્યાદિ દીર્ઘકાલનો વિચાર કરી પછી તે કાર્યમા પ્રવૃત્ત થાય છે આ સજ્ઞાનુ બીજુ નામ સમ્પ્રધારણ સજ્ઞા છે.

૩ દૃષ્ટિવાદોપદેશિકી સજ્ઞા—અહિ દૃષ્ટિ એટલે સમ્યક્ત્વ-સમ્યક્ દર્શન સમધિ વાદ=કથન તેના ઉપદેશ=અપેક્ષાવાળી અથવા દૃષ્ટિનાદ એટલે શ્રુતજ્ઞાન તેના ઉપદેશ=કથનનાળી તે દૃષ્ટિનાદોપદેશિકી સજ્ઞા અર્થાત્ નિશિષ્ટ શ્રુતજ્ઞાનના ક્ષયોપશમયુક્ત સમ્યક્ત્વનાળી સજ્ઞા તે દૃષ્ટિનાદોસજ્ઞા અર્થાત્ જે જન સમ્યક્દૃષ્ટિ હોય, નિશિષ્ટ શ્રુતજ્ઞાન (ના ક્ષયોપશમ) વાળો હોય અને તે સાથે યથાગતિ હેયોપદેશની પ્રવૃત્તિનાળો (એટલે અહિત આચરણનો ત્યાગ કરનાર અને હિત આચરણની-કલ્યાણ ભાર્ગવી પ્રવૃત્તિનાળો) હોય તેના હૃદય જીવને એ સજ્ઞા હોય છે, અને તે નિરોપત કદ-લાક મનુષ્યોને હોય છે

એ ૩ સજ્ઞાઓમા(ના) મુખ્ય વિષય જીવમા પ્રવૃત્તિ અને અનિષ્ટનો ત્યાગ છે અને તે પાુ અનુક્રમે અતિક અધિક દરજ્જાનો છે, કારણ કે હેતુનાદોસજ્ઞામા તે વર્તમાનકાલ નિષયિક છે, દીર્ઘંસજ્ઞામા ત્રિકાલ નિષયિક છે અને તે બન્ને સસાગવિષયિક છે, ત્યારે ત્રીજી સજ્ઞામા તેજ (ઇષ્ટમા પ્રવૃત્તિ અને અનિષ્ટનો ત્યાગ રૂપ) વિષય મોક્ષમાર્ગાભિમુખી છે, માટે સર્વથી શ્રેષ્ઠ દરજ્જાનાળી ત્રીજી સજ્ઞા છે

॥ (૨૨) ગતિ ॥

કયા દડકનો જીવ મરણ પામી કયા કયા દડકમા જીવને ઉપજે તે ગતિ જેમ મનુષ્ય મરણ પામીને ૨૪ દડકમા ઉત્પન્ન થાય છે તેમ મનુષ્યની ગતિ ૨૪ દડકમા ગણાય ગતિ એટલે પરલોકમા ગમન.

॥ (૨૩) આગતિ ॥

કયા દડમ્મા કયા કયા દડકના છો એ ઉપન્ન ધાય ? તે મ-
બિ નિયમ દર્શાવે તે આગતિ કહેવાય જેમ અગ્નિમાય અને વાયુ
માય સિનાય ૨૨ દંડના છો મરણ પામી મનુષ્ય ગતિમા ઉપજ
શકે છે તો મનુષ્ય દંડની આગતિ ૨૨ દંડ ગણાય, એજ મનુષ્યની આ-
ગતિ કહેવાય અહિં આગતિ એટલે (નિશ્ચિત દડમ્મા પીળ દડ
કોનુ) આનન્ન એવો અર્થ છે

॥ (૨૪) વેદ ૩ ॥

વેદ એટલે (વિષયક્રીડા સમપિ) અભિધાન, તે ૩ પ્રકારનો
છે ૧ સ્ત્રીવેદ, ૨ પુરુષ વે, અને ૩ નપુસકવેદ તેનુ સંક્ષિપ્ત અ-
રૂપ આ પ્રમાણે—

૧ સ્ત્રીવેદ—પુરુષ પ્રત્યે વિષયક્રીડાનો અભિધાન

૨ પુરુષ વેદ—સ્ત્રી પ્રત્યે વિષયક્રીડાનો અભિધાન

૩ નપુસક વેદ—સ્ત્રી અને પુરુષ ઉભય પ્રત્યે નિયતક્રીડાનો
અભિધાન

એ ૩ વેદમા પુરુષ વેદ ઘાસના અગ્નિ સરખો સ્ત્રીવેદ
શાન્ત થનારો છે, સ્ત્રી વેદ ઘાસના અગ્નિ સરખો ક્રુદ્ધ નિયમે
શાન્ત થાય છે અને નપુસક વેદ તો નગરદાહ (બળેલા માળા
નગરના અગ્નિ) સખો શાન્ત થેનો અસાધ્ય હોય છે અને
ઘણો ઉગ્ર હોય છે અહિં જે જીવને જે વેદ હોય છે
તે જીવને તે વિગ (બાદ નિશાનીઓ) પણ હોય છે.
તમા સાત ધાતુઓમા જેને શુદ્ધ-રીર્ય ધાતુ હોય, શરીરની કડકતા
હોય, દૃઢતા હોય, પરાક્રમ (બળ), ગિમ્ન (પુરુષચિન્હ), અગ્નિ
ભતા (કોઈ કાર્યમા લોભ-ગભરાટ ન પામે તે), ગલીગ્પલ હોય,
ઢાઢી હોય, ધાતી આદિ સ્થાનોમા વાળ હોય ધૈર્ય હોય, ધૃત્યાદિ
બાહ્ય વિગે-લક્ષણો હોય તે પુરુષ લિંગ (પુરુષના ચિન્હ) કહેવાય તથા
ચોનિ સાત ધાતુમા શુદ્ધ સ્થાને રૂમિર શરીરની કોમળતા મૂર્ખતા,
સ્તન, નયનતા, અનિચારીપણ માયા (કપટ) અધીરતા, ધૃત્યાદિ
લક્ષણો હોય તે સ્ત્રી લિંગ કહેવાય તથા પુરુષના અને સ્ત્રીના
લક્ષણોનો ભાગભાગ હોય (એટલે પુરુષધ્વાના કેટલાક લક્ષણ

હોય અને કેટલાક લક્ષણ ન હોય, તથા સ્ત્રીપણના પણ કેટલાક લક્ષણ હોય અને કેટલા-લક્ષણ ન હોય, અથવા બેના મિશ્ર લક્ષણ હોય, જેમ યોનિ સ્તન હોય અને મૂળ પણ હોય ઇત્યાદિ લક્ષણવાળી સ્ત્રીઓ સ્ત્રી નપુસક કહેનાય નિશ્ચ દાઢી અને મૂળ હોવા છતાં સ્ત્રીના જેવો સ્વભાવ હોય, કેટલાક ઇલકાવી બોલે આલે ઇત્યાદિ સ્ત્રીને લાયક ઘણા આચરણ હોય તો પુરુષ નપુસક કહેવાય એ પ્રમાણે ૩ પ્રકારના વેદ તથા ૩ પ્રકારના લિંગ એ બન્નેનું પ્રયોજન આ પ્રકરણમાં છે.

॥ (૨૫) અપખલુત ॥

કયા દડકના છવો કયા દડક (ના છવો)થી હીન (ઓળ) અથવા વનારે છે તેનો નિયમ દર્શાવે તો અપખલુત કહેનાય

એ પ્રમાણે ૨૪ દારોનો ભાનાર્થ દર્શાવીનેહવે ૨૪ દડકપદોમાં અનુક્રમે તે ૨૪ ઠાંગ હિતાનની ગાથાઓનો પ્રારભ થશે

* આ પ્રકરણમાં જે જ્ઞાનદાર ૧૨ મુ જ્યુ છે તે જ્ઞાનદારમાં ૩ અઘાન અન્તર્ગત ગણીએ તો અપખલુત નામનું દાર ૨૪ મુ ગણાય, પગનું અન્યકર્તાએ પોતેજ સ્વકૃત અવચૂકિમાં અપખલુત વિના ૨૪ દાર ગણ્યા છે, તેમજ દીઘકર્તાએ પણ અપખલુત ગહિત ૨૪ દાર ગણ્યા છે તે પ્રમાણે આ અપખલુતને પણ દાર તરીકે ગણીએ તો ૨૫ મુ દાર ગણાય છે અન્યકર્તાએ તેમજ દીઘકર્તાએ પણ અપખલુતને ૨૫ મુ વાગે કેમ ન ગણ્યુ? એ પ્રશ્નનું મમાધાન એજ છે કે-સધુ મમહણી અથમાથી ૨૪ દારોનાજ મમહવાળી એ ગાથાઓ આ પ્રકરણમાં પ્રથમ મહણ કરેની કે માટે આ પ્રકરણના દાર તો ૨૪ જ છે અને અપખલુત તો ઉપરથી વિશેષતા તરીકે જ્યુ છે માટે દ્વાગમખ્યામાં અપખલુતની ગણની કરી નથી તો પણ આ અથમા પર્યન્તે અપખલુત કહેયુ છે એમ પ્રથમથી દર્શાવના માટે અર્ધ ૨૫ મા દાર રૂપે (અપખલુત) દર્શાવ્યુ છે

॥ इति २४ द्वार वर्णनम् ॥

॥ ૨૪ દંડકર્મા ૨૪ ઢારની પ્રાપ્તિ ॥

અવતરણ—પૂરે ૨૪-ડંકા નામ તથા ૨૪ ઢારોના નામ કહીને હુવે આ ગાથાથી પ્રારભીને આગળની સર્વ ગાથાઓમા તે ૨૪ દંડકોને વિષે ૨૪ ઢારોની પ્રાપ્તિ કહેનારૂપ સિદ્ધાન્તનુ સક્ષિપ્ત ૨૪-૩૫ કહેવાય છે ત્યા પ્રથમ આ ગાથામા ૨૪ દંડકોને વિષે પાચ શરીરનુ પહેલુ દ્વાર અનતારાય છે

ચડ ગભતિરિય વાડસુ, મણુઆણ પંચ સેસ તિસરીરા
થાવરચડગે દુહઓ, અગુલઅસસભાગતણૂ ॥૫॥

સસ્કૃત અનુનાદ

ચત્વારિ ગર્ભજતિર્યગ્વાયુપુ, મનુષ્યાણાં પચ શેવેષુ ત્રીણિ શરીરાણિ
સ્થાવરચતુષ્કે ઢિષા, અગુલાઽસસખ્યેયભાગતનુઃ ॥ ૫ ॥

અન્ય સહિત ૫૦-૭૬

ગભતિરિય વાડસુ ચડ, મણુઆણ પચ સેસ તિ સરીરા
થાવર ચડગે દુહઓ, અગુલ અસસભાગ તણૂ ॥ ૫ ॥

શબ્દાર્થ —

ચડ=ચાર શરીર

ગમ્મ=ગર્ભજ

તિરિય=તિર્યચ

વાડસુ=વાયુકાયને વિષે

મણુઆણ=મનુષ્યોને

પચ=પાચ

સેસ=સેન (૨૧ દંડકોમા)

તિ=ત્રી

સરીરા=શરીર

થાવર=સ્થાવરના

ચડગે=ચાર લેહમા

દુહઓ=બન્ને પ્રકારે

અગુલ=અગુલને

અસસભાગ=અસખ્યાતમે ભાગ

તણૂ=શરીર છે

ગાથાર્થ.—ગર્ભજ તિર્યચ તથા વાયુકાયને વિષે ૪ શરીર છે, મનુષ્યોને ૫ શરીર છે અને બાકીના સર્વ દંડકોને વિષે ૩ શરીર છે ॥ ૬૧ ॥ શરીરદ્વાર ॥ અથ અવગાહના—તથા (વનસ્પતિ વિના)

અધ્યાનરના ૪ ભેદને વિષે બન્ને પ્રકારે (જલન્યથી અને ઉત્કૃષ્ટથી) અગુલના અસખ્યાતમા ભાગ બેટલુ શરીર છે ॥ ૫ ॥

વિશેષાર્થ—હવે ૨૪ દડકપદ્ધતિમાં પહેલુ શરીરદ્વાર કિતારાય છે (સમન્નાય છે) ત્યાં જલન્યરાદિ પાંચ પ્રકારના ગર્ભજ તિર્યચોને તથા વાયુને ૧ ઔદારિક, ૨ વૈક્રિય, ૩ તૈજસ અને ૪ કાર્મણુ એ ચાર શરીર ઓઘવી (મર્મ જન આશ્રયિ સામાન્ય રીતે) જાણના. તથા મનુષ્યોને એ ઉપર કહેલા ચાર અને એક આહારક શરીર મળી ૫ શરીર ઓઘવી—સામાન્યથી જાણવા, અને એ ૫ ૨૧ દડક પદ્ધતિમાં ઔદારિક—તૈજસ—કાર્મણુ અથવા વૈક્રિય—તૈજસ—કાર્મણુ એમ બે રીતે ૩ શરીર જાણના એ પ્રમાણે ૨૪ દડકમાં ત્રણ ચાર શરીર યથાસભન અને ૫ શરીર ઓઘવી અનેક જન આશ્રયિ કહ્યા.

૨૪ દડકમાં ૫ શરીરનું કોષ્ટક

૧ ગતિ તિર્યચમા ૮	૧ મનુષ્યને ૫
૧ નાયુકાયમા ૪	૨૧ શેષ દડકમાં ૩

॥ એક જીવને સમકાળે કેટલા શરીર ? ॥

૧ત૦ કા૦—૨ઔ૦ ત૦ કા૦—૩૧૦ ત૦ કા૦—૪ઔ૦ વ૦ ત૦

૧ મર્મ મંમરી જીવોને પગલવમા જતા માર્ગમાં ત૦ કા૦ એ ૨ શરીરજ માથે (અનાદિ કાળથી મનુષ્યવાળા) હોય છે માટે

૨ (વૈક્રિયાદિ લબ્ધિ રહિત) સર્વ મનુષ્યોને અને તિર્યચોને સ્વભવમા ઉત્પન્ન થયા બા મરણ પર્વન્ત એ ૩ શરીર દોષ અને લબ્ધિવતને પણ લબ્ધિ પ્રગટ કરી દોષ તે મિવાપના શેષ સર્વ કાળમાં પણ એજ ૩ શરીર હોય

૩ સ્વભવમા ઉત્પન્ન થયેના દેવ નાગકાને મરણ પર્વન્ત એ ૩ શરીર હોય.

૪ વૈક્રિય લબ્ધિ જોણે પ્રગટ કરી છે તેવા લબ્ધિવત મનુષ્યોને તથા મનિ પચેન્દ્રિય તિર્યચોને અને બાહ્ય પર્માત્મ વાયુમાના કેટલાક વાયુકાય જીવોને તેટલા કાળ મુધી એ ૪ શરીર હોય (અને શેષ કાળે ઔ૦ ત૦ કા૦ એ ૩ શરીર દોષ) માટે

કાં—૫ એક આહાર તો કાં—એ પ્રમાણે એક રીતે ૨, બે રીતે ૩, અને બે રીતે ૪ ગરીર સમઘમે હોય છે ॥ इति ૨૪
 દહર્વેષુ ૧ શરીરદ્વારમ ॥

॥ ૨૪ દ કોમા ૨ અવગાહના દ્વાર ॥

એ પ્રમાણે આ પાચકી ગાવાના પૂર્નાર્ધમા પહેલુ ગરીર દ્વાર કહીને હવે બોલુ અવગાહનાદ્વાર જઘન્ય-રી અને ઉત્કૃષ્ટ-રી એમ ૨ પ્રકારે કહેનાય છે ત્યાં પૃથ્વીકાય અપકાય-અગ્નિકાય-અને વાયુકાય એ ૪ સ્થાનર (એકેન્દ્રિય) ઇન્દ્રિયા જઘન્ય-રી (અટલે ક-મીમા કમી) અગુચના અસખ્યાતમા ભાગ જેટલુ શરીર હોય છે અને ઉત્કૃષ્ટ-રી પણ અગુચના અસખ્યાતમા ભાગ જેટલુ પર-તુ જઘન્ય ગરીર-રી અસખ્ય ગુણ મહોદ્ધ શરીર હોય છે

અહિં અવગાહનામા અગુચ તે શ્રી મહા-રીરપ્રભુના અગુચ-રી અર્ધપ્રમાણનુ ઉત્સેનાગુચ ગણાય છે પુન તે પ્રમાણુ પ્રભુની અનામિ ના અધના તર્જની આગળીની (હથેળીની ઉપર રહેલી) બીજ પર રેખા-રી અર્ધ ગણુ તે અગુચનો અસખ્યાતમા ભાગ અત્યંત સૂક્ષ્મ હોય છે માટે પૃથ્વીકાય-અગ્નિકાય શરીર પણ એવુ સૂક્ષ્મ છે કે જે

૫ આહારક લબ્ધિવત ઔષ્ધ-ધર મુનિએ આહારક શરીર રમ્યુ હોય તે વખતે અન્તર્મુદ્ધર્ત સુધી એ ૪ શરીર હોય (અને ગેય કાળમા ઔં તૈં કાં એ ૫ શરીર હોય)

અહિં રેક સસારી જીવને તૈં કાં એ ૨ શરીર તો અનાદિ કાળથી સખધવાળા છે ઔષ્ધિક શરીર મનુષ્ય તિરિચીને લવપ્રત્યયિ- હોય છે, વૈદ્ય શરીર દેવ નારકને લવપ્રત્યયિક અને કેટલાક મનુષ્યોને કેટલાક સસિ પચેન્તિરિચીને તથા જાંબુ-પર્ણાં વાયુમાના કેટલાં વાયુ જીવોને લબ્ધિ-ત્યયિક (અમુક વખતે રચી શકાય એવુ) હોય છે, એમ લક્ષ્યમા રાખી ઉપર લખેલો અર્થ વિચારવો

પુન આતાર- અને વૈદ્ય એ બે લબ્ધિ બે કે સમઘમે એક મનુષ્યમા હોય શકે છે પરંતુ લબ્ધિ પ્રગટ કરતી વખતે તો સમઘમે કોઈ પણ એક જ (આતારક અથવા વૈદ્ય એ બેમાનું એકજ) શરીર રચી શકાય છે માટે કોઈ પણ જીવને સમઘમે ૫ શરીર હોય નહિ

પૃથ્વીકાયાદિકના ૧ ગરીરને સૂક્ષ્મદર્શકે યવના સર્વોત્કૃષ્ટ કાચવી પાપુ નદખી શક્તીએ તો ચતુર્વર દેખાયજ ન્યાવી । એવુ સૂક્ષ્મ ગરીરહોના છતાં પણ જ્યારે તેના અસખ્ય શરીરો ભેગા થઈ એક પિંડરૂપ બને છે ત્યારે આપણે ચમુધી પાપુ દેખી શકીએ છીએ મારે કા-કરા રેતી પથર આદિ જે પૃથ્વીકાયાદિ આપણે દેખીએ છીએ તે તેઓનું ૧ ગરીર નથી પણ અસખ્ય શરીરોનો પિંડ છે, અને તે દરેક એકેક ગરીરમા એકેક પૃથ્વીકાયાદિ જન રહ્યો છે એમ બાણુકુ

એ પ્રમાણે ચાર પૃથ્વીકાયાદિકનું ગરીર ઉત્કૃષ્ટવી પાપુ એકે અ-ગુહના અસખ્યાતમા ભાગનું કંદુ છે પગનું તે ઉપરની સર્પનું સરખું શરીર છે એમ નહિ, કારણ કે એ મુખ્ય ગરીરમા પણ પરસ્પર ન્હાના મોઢાપણ હોય છે તે આ પ્રમાણે—

સૂક્ષ્મ વનસ્પતિનું અંદપ (નહાતું)	બાદર અગ્નિનું અસખ્ય ગુણ
સૂક્ષ્મ વાયુનું અસખ્યગુણ(મોહાકું)	બાદર જળનું ”
સૂક્ષ્મ અગ્નિનું ”	બાદર પૃથ્વીનું ”
સૂક્ષ્મ જળનું ”	બાદર નિગોહનું ”
સૂક્ષ્મ પૃથ્વીનું ”	બાદર પ્રત્યેક વનઠનું ॥ (૧૦૦૦ થોજનથી અવિક)

અવતરણ—(પાચમી ગાથામા ૨૮ દડકને ત્રિપે પહેલું શરીર દ્વાર કંદુ અને હુવે આ છઠ્ઠી ગાથાથી ૬-૭-૮-૯-૧૦ મુરીની ૫ ગાથાઓમા બીજું અવગાહના દ્વાર કહેવાયો ત્યાં પ્રથમ આ છઠ્ઠી ગાથામા સર્વ દડકને ત્રિપે મૂળ શરીરની જગ્યા અનગાહના કેટલી ? અને દેવના ૧૩ દડકમા તથા નાગકના ૧ દડકમા ઉત્કૃષ્ટ અનગાહના કેટલી ? તે કહે છે—

સંવેસિ પિ જહન્ના, સાહાવિય અંગુલસ્સસંખસા ॥
 ઉક્કોસ પણસયધણ, નેરઙ્ગયા સત્તહત્થ સુરા ॥૬॥

સરસ્વતી અનુનાદ

સર્વેપામપિ જયન્ત્યા, સ્વામાયિકો અંગુલસ્યાસત્યેવાંશા
ઉત્કર્ષતઃ પચશતપનુષ્કા નૈરયિકાઃ સપ્તદસ્તાઃ સુરાઃ ॥ ૬ ॥

અન્ય સહિત ૫૦૦૬

સર્વેસિં અપિ સાહાવિય જહન્ના અંગુલસ્સ અસસ્સા
નેરહયા ઉક્કોસ પળ સય ઘણૂ સુરા સત્ત હત્ય ॥ ૬ ॥

શબ્દાર્થ —

સર્વેસિં-સર્વ દંડકોની (મા)

અપિ=પા.૧

જહન્ના=જઘન્ય અનગાહના

સાહાવિય=રનાભાવિક (મૂળ
શરીર સમપિ)

અંગુલસ્સ=અંગુલનો

અસસ્સ=અસ ખ્યાતમો

અસો=ભાગ

ઉક્કોસ=ઉત્કૃષ્ટથી

પળસય=પાચસો

ઘણૂ=નુપ્પ

નેરહયા=નારક ૭૦૧

સત્ત=સાત

હત્ય=હાથ

સુરા=દેવો

ગાયાર્થ—સર્વે પળ દંડકોમા (દંડકોની) રનાભાવિક શરીરની
(મૂળ શરીરની) જઘન્ય અનગાહના અંગુલનો અસ ખ્યાતમો ભાગ
છે નારકોની ઉત્કૃષ્ટ અનગાહના ૫૦૦ નુપ્પ છે અને દેવોની ઉત્કૃષ્ટ
અનગાહના ૭ હાથની છે ॥ ૬ ॥

વિશેષાર્થ — પૂર્વે પાચમી ગાથાના ઉત્તરાર્ધમા રથાનરના ૪
દંડકોમા જઘન્યથી (અને ઉત્કૃષ્ટથી પણ) અંગુલના અસ ખ્યા-
તમા ભાગની અનગાહના હાથી તેથી હવે અર્ધ પ્રશ્ન થાય છે કે
અંગુલના અસ ખ્યાતમા ભાગની જઘન્ય અનગાહના એ ચાર
દંડકોમા છે કે બીજા કો. દંડકોમા છે? ત્યાં આ હાથી ગાથાના
પૂર્વાર્ધમા તેનો ઉત્તર અપાય છે કે કેવળ ચાર દંડકોનીજ જઘન્ય
અનગાહના અંગુલના અસ ખ્યાતમા ભાગની છે એમ નહિ
પરંતુ ચોનીશે દંડકોનો રનાભાવિક શરીરની એટલે અનધારણીય

(જન્મસમયના) ગરીરની જઘન્ય અનગાહના અગુલના અસખ્યાતમા ભાગની છે, અને તે ઉત્પત્તિના પ્રથમ સમયે હોય છે

પ્રશ્ન — ઉત્પત્તિના પ્રથમ સમયે સર્વ દડકોને એટલી સૂક્ષ્મ અનગાહના કેવી રીતે હોય ?

ઉત્તર — પૂર્વ ભવમા ગમે તેવો મોટા ગરીરવાળો જન પણ જ્યારે મરણ પામી પરલનમા ઉત્પન્ન થાય છે ત્યારે ત્યાં ઉત્પત્તિ સ્થાનમા ઉત્પન્ન થતી વખતે પ્રથમ પોતાનો આત્મા અત્યંત સ-કોચી, અગુલના અસખ્યાતમા ભાગ જેટલો કરી, કોયલામા પડતા અગ્નિના તપુખાની માફક ઉત્પત્તિ સ્થાનમા ઉત્પન્ન થાય છે, અને ત્યાર બાદ કોયલામા પડેલો અગ્નિનો તપુખો જેમ કોયલામા ધીરે ધીરે ફેલાતો જાય તેમ તે જન પણ ત્યાં ધીરે ધીરે પોતાનું શરીર મોટું બનાવતો જાય છે એ પ્રમાણે હોનાથી દરેક જન ઉત્પત્તિ-સ્થાનમા ઉત્પન્ન થતી વખતે અગુલના અસખ્યાતમા ભાગ જેટલીજ સૂક્ષ્મ અનગાહનાનાળો (શરીરનાળો) હોય છે ॥

૨૪ દ્વકેષુ જન્મદેહસ્ય જન્યાવગાહના ॥

એ પ્રમાણે ૨૪ દડકપદમા જઘન્ય અનગાહના કહીને હવે ઉત્કૃષ્ટ અનગાહના કહે છે ત્યાં પ્રથમ ૪ સ્થાનરેની ઉત્કૃષ્ટ અનગાહના કહી છે અને અહિં નારકોની ઉત્કૃષ્ટ અનગાહના ૫૦૦ વસ્તુ (૪ હાથનો ૧ વસ્તુ છે તેથી ૨૦૦૦ હાથ એટલે ૦ ગાઉ) જેટલી તથા દેવોની ઉત્કૃષ્ટ અનગાહના ૭ હાથ પ્રમાણની છે એ પ્રમાણે સામાન્યથી નારકોની અને દેવોની અનગાહના ૭હી ૫૦-નું વિશેષતઃ * બીજા ગ્રન્થોથી જાણવી

* દેવ નારકોની વિશેષતઃ અનગાહનાનું કોષ્ટક આ પ્રમાણે—

નારકોનું	જઘ ૫ શરીર	ઉત્કૃષ્ટ શરીર
૧ રત્નપ્રભામા	૩ હાથ	૭૧૧ ધ૦ ૬ અગુલ
૨ સર્વગપ્રભામા	૭૧૧ ધ૦ ૬ અ૦	૧૫૧૧ ધ૦ ૧૨ ,
૩ વાનુકા પ્રભામા	૧૫૧૧ ધ૦ ૧૨ અ૦	૩૧૧૧ ધ૦
૪ પદ્મપ્રભામા	૩૧૧૧ ધ૦	૬૨૧૧ ધ૦
૫ ધૂમપ્રભામા	૬૨૧૧ ધ૦	૧૦૫૧૧ ધ૦
૬ તમ પ્રભામા	૧૨૫૧૧ ધ૦	૨૫૦૧૧ ધ૦
■ તમ તમ પ્રભામા	૨૫૦૧૧ ધ૦	૫૦૦૧૧ ધ૦

અવતરણ—પૂર્વે ૧૮ દડકને નિષે ઉત્કૃષ્ટ અનગાહના કહી અને હવે આ સાતમી ગાથામા ગર્ભજ તિર્યચ, વનસ્પતિ, ગર્ભ જમનુષ્ય, દ્વીન્દ્રિય અને ત્રીન્દ્રિય એ ૫ દડકને નિષે ઉત્કૃષ્ટ અનગાહના કહેવાય છે

ગર્ભતિરિ સહસ જોયણ, વણસ્સઈ અહિય જોયણસહસ્સં
નર તેડદિ તિગાઝ, વેડદિય જોયણે વાર ॥ ૭ ॥

સમ્પૂર્ણ અનુવાદ

ગર્ભજતિર્યચ* સહસ્રયોજના, વનસ્પનિરવિક્રયોજનસહસ્રમ્
નરત્રીન્દ્રિયાસ્ત્રિગવ્યુતા, દ્વીન્દ્રિયા યોજનાનિ દ્વાદશ ॥ ૭ ॥

અન્ય મહિત ૫-૨૭૬

ગર્ભ તિરિ સહસ જોયણ, વણસ્સઈ જોયણ સહસ્સ અહિય
નર તેડદિ તિ ગાઝ, વેડદિય વાર જોયણે ॥ ૭ ॥

શબ્દાર્થ —

ગર્ભ તિરિ=ગર્ભજ તિર્યચ
સહસ=હજાર
જોયણ=યોજના
વણસ્સઈ=વનસ્પતિ
અહિય=કડક અધિક
જોયણ=યોજના
સહસ્સ=હજાર

નર=(ગર્ભજ) મનુષ્ય
તેડદિ=ત્રીન્દ્રિય
તિ=તણ
ગાઝ=ગાઉ
વેડદિય=દ્વીન્દ્રિય
જોયણે=યોજના
વાર=માર

મિદાન્તોમા તથા પ્રગ્ણોમા ઉત્કૃષ્ટ અનગાહના સૌં ૪૦ મા ૭ હાથ
૩-૪મા ૬ હાથ ૫-૬મા ૫ હાથ ૭-૮ મા ૪ હાથ ૯-૧૦-૧૧-૧૨ મા ૩ હાથ,
નવમ્યેકમા ૨ હાથ અને અનુવરમા ૧ હાથ મ્હીં તે ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્યવાળા
દેવોને એથી નૂન ન હોયની અપેક્ષાએ (વાસ્તવિક રીતે તો જન્યજ)
મામાન્યન કહી છે અને વસ્તુતઃ વિચારતા ઉપ પ્રમાણેની જ જન્ય
ઉત્કૃષ્ટ અનગાહના પ્રગ્ણોમા અને મિદાન્તોમા આયુષ્યને અનુમારે કહી છે.

ગાયાર્થ:—ગર્ભજ તિર્યચની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના ૧૦૦૦ યોજન છે, વનસ્પતિની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના ૧૦૦૦ યોજનથી પણ કંઈક અધિક છે, ગર્ભજ મનુષ્યની તથા ત્રીન્દ્રિયની અવગાહના ૩ ગાઉની છે અને દ્વીન્દ્રિયની અવગાહના ૧૨ યોજન છે

વિશેષાર્થ —ગર્ભજ તિર્યચોતુ ઉત્કૃષ્ટ શરીર ૧૦૦૦ યોજન કહ્યું તે રાા દ્વીપથી બહારના છેલ્લામા છેલ્લા સ્વયભૂરમણ સમુદ્રમાં રહેનારા મહામત્સ્યોતુ-જળચર જીવોતુ છે બાકીના તિર્યચોતુ શરીર-પ્રમાણ શાસ્ત્રમા લિન્ન લિન્ન રીતે કહ્યું છે

તથા વનસ્પતિતુ શરીર ૧૦૦૦ યોજનથી કંઈક અધિક કહ્યું તે સમુદ્રોમા ઉત્સેવાગુપ્તના પ્રમાણથી ૧૦૦૦ યોજન ઉંડાને સ્થાને (ગાતીર્ધાદિ સ્થાનોમા) કમળ વિગેરે વનસ્પતિતુ છે સર્વે સમુદ્રો પ્રમાણગુપ્તથી ૧૦૦૦ યોજન ઉંડા છે, તે સમુદ્રોમા જે જે સ્થાને ઉત્સેવાગુપ્તના પ્રમાણવાળી ૧૦૦૦ યોજનની ઉંડા હોય ત્યાં જે જે કમળ વિગેરે વનસ્પતિ હોય તેજ ૧૦૦૦ યોજન અવગાહનાના ણી જાણવી, અને બીજે સ્થાને (અહીં એથી પણ અધિક ઉંડાઇમા) કમળ વિગેરે વનસ્પતિઓ છે પરંતુ તે ખરી વનસ્પતિઓ નથી, કારણકે આખર વનસ્પતિઓના છે, અને જન પૃથ્વીકાયા છે

૧ અર્થ તાત્પર્ય એ છે કે—સમુદ્રોની તથા નીચર દ્વીપની વાપિમ ઓ વિગેરે જળાશયોની ઉંડાઈ પ્રમાણગુપ્તથી ૧૦૦૦ યોજન છે અને વનસ્પતિતુ શરીર ઉત્સેવાગુપ્ત વડે ૧૦૦૦ યોજનથી અધિક છે ઉત્સેવાગુપ્ત કરતા પ્રમાણગુપ્તના માપ થપ્ત મોકુ છે તેથી વાપિમ અને સમુદ્રની ઉંડાઈ ઘણી યાય છે, તો ઘણા ઉંડા જળાશયોમા ઉત્સેવાગુપ્તના પ્રમાણથી ૧૦૦૦ યોજન રૂપ અ પ પ્રમાણવાળી વનસ્પતિ કેવી રીતે રહે ? તેના સમાધાન તરીકે જાણવાનું એજ છે કે—ઘણી ઉંડાઈવાળા જળાશયોમા પણ કોઈ કોઈ સ્થાને ગોનીય જેવા (તળાવની પેઠે અનુક્રમે અધિક અધિક ઉંડાઈવાળા હાથ પડતા) સ્થાનો હોય છે તેવા સ્થાનોમા જ્યાં જ્યાં ઉત્સેવાગુપ્તના પ્રમાણવાળી હજાર યોજન જેટલી ઉંડાઈ (અર્થ ઉંડાઈ) હોય ત્યાં ત્યાં ઉત્સેવાગુપ્તના પ્રમાણથી ૧૦૦૦ યોજન ઉંડાઈવાળી કમળ આદિ વનસ્પતિઓ હોઈ શકે છે તેમા જળની અંદરની ભૂમીથી (તળથી) ઉપરની સપાટી સુધીમા જમણની નાજ ૧૦૦૦ યોજન ઉંચી-દીર્ઘ છે અને જળની સપાટીથી કમળનું પુષ્પ જેટલું જુલુ રહે છે તેટલી આધારતા તે ૧૦૦૦ યોજનમાં ઉપર ત જાણવી

તથા મનુષ્યેનુ ગરીર ડ ગાઉનુ કહ્યુ તે દેવકુડ અને ઉત્તરકુડ દેવના યુગલિક મનુષ્યેનુ જાણુ કે જેઓ ડ પદ્યોપમના આયુધ્યનાળા પશુ છે બીજા મનુષ્યેનુ ગરીરપ્રમાણુ તેવી ન્યૂન ન્યૂન જાણુ

તથા ત્રીન્દ્રિયનુ ડ ગાઉનુ અને દ્વીન્દ્રિયનુ ૧૨ યોજન ગરીર-પ્રમાણુ કહ્યુ તે ગા દ્વીપથી બહારના દ્વીપ સમુદ્રોમા ઉત્પન્ન થતા કાનખનુરા વિગેરે ત્રીન્દ્રિયો ડ ગાઉ જેવડા અને પ્રાય ૨ અને ૬ દોડ યોજન વિસ્તારવાળા સમુદ્રમા ઉત્પન્ન થતા ગાય વિગેરે દ્વીન્દ્રિયો ૧૨ યોજન જેવડા ગરીરવાળા છે તેમનુ જાણુ

અવતરણ—પૂર્વે ૨૩ દડકોની અવગાહના નહીને હવે આ ગાથામા બાધી રહેલા ૧ ચતુર્ગિન્દ્રિય દડકની અવગાહના નહે છે પુન (એ ૧૪ દડકમા જે અવગાહના કહી તે મૂળ (જન્મ) શરીર

માટેજ ' ૧૦૦૦ યોજનથી અધિક ' વનસ્પતિપ્રમાણુ કહ્યુ છે એ ઉત્સેધા ગુણથી ૧૦૦૦ યોજન પ્રમાણુવાળા ઉચાઈમા વનસ્પતિઝાધિક કમળો વિગેરે છે અને પૃથ્વીઝાધિક કમળો વિગેરે પણ મળવે છે અને તેથી અધિક ઉચાઈમા જે કમળો વિગેરે છે તે કેવળ પૃથ્વીઝાધરૂપ જ છે, તે યાવત્ સર્વોત્કૃષ્ટ ઉચાઈવાળા પશુ પૃથ્વીઝાધિક વનસ્પતિના આકાર મમુદ્રની સપાટીને શોભા આપતા ગહેવા દોષ છે

અદિ ઉત્સેધાગુન અને પ્રમાણાગુલ તથા આત્માગુલ એમ ડ પ્રકરના અંગુલનુ માપ જૈન સિદ્ધાન્તની શૈલીવાળુ છે તે બીજા ગ્રન્થોથી જાણુવા યોગ્ય છે

તથા વનસ્પતિનીએ ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના જળાશયોમાજ દોષ પગ્નુ સ્થળ ઉપર નહિ તેમજ કમળ આદિ (કમળ-નુદણા વિગેરે) વનસ્પતિઓની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના હોન પગ્નુ આમ્રરૂક્ષ આલિંકી નહિ, એમ વિગેવત જાણુ

અન્તર્મુદ્ધર્ત આયુધ્યવાળા, અને ઉત્પન્ન થતા જ શીઘ્ર ૧૨ યોજન જેવડા શરીરવાળા થઇ તુર્ત મગ્ધુ પામતા પૃથ્વીમા તેવડો મોટો ખાડો પડી જવાથી ચક્રવર્તિના મૈન્યને પણ જમીનમા ગગ્ગની દેનાગ આગાધિક જાતિના સર્પને શાન્તમા (ઉ પરિચર્ય તિન્પચેન્દ્રિય અને મતાન્તરે) દ્વીન્દ્રિય પણ હતા છે તો તે અપેક્ષાએ મહા દેહવાળા દ્વીન્દ્રિયો ૨૫૫ દ્વીપમા પણ મળવે તે અપેક્ષાએ " પ્રાય ' કહ્યુ છે

સમધિ કહી છે, અને હવે આ ગાથાની ઉત્તર વૈક્રિય ગીરીની પણ અનગાહના જે જે દડકોમા સભને તે તે દડકોમા કહેવાની છે ત્યાં) આ ગાથામા પ્રથમ ઉત્તર વૈક્રિયની જ્ઞાન્ય અનગાહના કહેવાય છે

જોયણમેગ ચડરિ-દિદેહ મુચ્ચત્તણ સુણ મણિય
વેડવિયદેહં પુણ, અગુલસલ્લસમારમે ॥ ૮ ॥

સરસ્વત અનુનાદ

યોજનમેક ચતુરિન્દ્રિયદેહોચ્ચર શ્રુતે મણિત
વૈક્રિયદેહ, પુનરગુલસલ્લેયાશ આરમે ॥ ૮ ॥

અન્ય સહિત ૫૬-છેદ

સુણ ચડરિદિ દેહ ઉચ્ચત્તણ યગ જોયણ મણિય
પુણ વેડવિય દેહ આરમે અગુલ સલ્લ અસ ॥ ૮ ॥

ગાથાર્થ —

જોયણ=યોજન
યગ=એક
ચડરિદિ=ચતુરિન્દ્રિયના
દેહ=શરીરનું
ઉચ્ચત્તણ=ઉંચપણું
સુણ=સૂનમા, સિદ્ધાન્તમા
મણિય=કહ્યું છે

વેડવિય=વૈક્રિય
દેહ=ગીરી
પુણ=પણી
અગુલ=અગુલનો
સલ્લ=સખ્યાતમા
અસ=અસ, ભાગ
આરમે=પ્રારભ

ગાથાર્થ—સિદ્ધાન્તમા ચતુરિન્દ્રિયના શરીરની ઉંચાઈ ૧ યોજન કહી છે વળી વૈક્રિય શરીર પ્રારભમા અગુલના સખ્યાતમા ભાગ જેટલું હોય છે ॥ ૮ ॥

વિશેષાર્થ—ચતુરિન્દ્રિય છવોનું શરીર ૧ યોજન પ્રમાણ કહ્યું તે મનુષ્યનેથી બહાર રહેલા દ્વીપ સમુદ્રોમાના ભ્રમર નિગેરેનું બાણ, અને ભ્રમગદિકોની એ અનગાહનાઓ સિદ્ધાન્તમા કહી છે એ પ્રમાણે ૨૪ દડકોમા જન્મશરીર સમધિ જ્ઞાન્ય અને

ઉત્કૃષ્ટ બળને પ્રકારની અવગાહના કહી, અને હવે ઉત્તરદેહ-ઉત્તર વૈક્રિય શરીર સમ્પન્નિ અવગાહના કહેવાય છે ॥ इति २४ दह-
केषु जन्मदेहस्योत्कृष्टावगाहना ॥

॥ ૨૪ ૬૩૬મા જન્મદેહની અવગાહનાનું કોષ્ટક ॥

૪ પૃથ્વીકાયાદિની	જઘન્ય અવગાહના અગુલનો અસખ્યા તમા ભાગ	ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના અગુલનો અસ- ખ્યાતમા ભાગ
૧ નારઙ	”	૫૦૦ ધનુષ
૧૩ દેવદંડકોમા	”	૭ હાથ
૧ ગાં તિર્યચ	”	૧૦૦૦ યોજન
૧ વનસ્પતિ	”	૧૦૦૦ યોજનવી નિશ્ચિત અધિક
૨ મનુષ્ય-ત્રીન્દ્રિય	”	૩ ગાદિ
૧ દ્વીન્દ્રિય	”	૧૨ યોજન
૧ ચતુરિન્દ્રિય	”	૧ યોજન

૨૪

॥ ૬૩૬પદોમા ઉત્તરવૈક્રિય શરીરની અવગાહના ॥

જે જે ૬૩૬પદોમા વૈક્રિયધર્મિ પૂર્વે જન્મારી છે તે તે ૬૩૬-
પદોમાના છનો જ્યારે જ્યારે વૈક્રિય શરીરની રચનાનો પ્રારભ કરે
ત્યારે પ્રારભમા અગુલના સખ્યાતમા ભાગ જેનહુ નહાતુ વૈક્રિય શરીર
બને છે, ત્યારબાદ તે શરીર વચ્ચે વચ્ચે ચાલત (મનુષ્યનું શરીર)
કંઈક અધિક ૧ લાખ યોજન મુઘીનું પણ થયે જાય છે પરંતુ પ્રાર-
ભમા તે તેટલુંજ નહાતુ બને છે અહિં જાણવાનું એ છે કે જન્મ
શરીરની રચના સમયે પ્રારભમા તે જન્મ શરીર (=મૂળ શરીર)
અગુલના અસખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણુ જેટલું નહાતુ બને છે,
અને આ ઉત્તર દેહ પ્રારભમા અગુલના સખ્યાતમા ભાગ પ્રમાણુ
નહાનો બને છે

અપવાદ—ઉપર કહેલા ઉત્તર વૈક્રિયના પ્રારભમા જે અગુલના
સખ્યાતમા ભાગની અવગાહના કહી તે ગર્ભજ તિર્યચ અને

મનુષ્ય તથા દેવ નારકની અપેક્ષાએ છે, પરંતુ વાયુમાય ન્ય વૈક્રિય શરીરની રચના કરે છે ત્યાં તેનું ઉત્તર વૈક્રિય શરીર પ્રારંભમાં પણ અગુલના અસખ્યાતમાં ભાગ લેનહુજ હોય કારણ કે વાયુમાયનું કોણ પણ શરીર દૃઢરૂપથી પણ અગુલના અસખ્યાતમાં ભાગ લેનહુજ છે

અવતરણ—પૂર્વે ઉત્તર વૈક્રિય શરીરની જથ્થા અનગ્રાહ હતી છે, અને હવે આ ૬ મી ગાથામાં જે ૬૩૬ને ઉત્તર વૈક્રિય શરીરની જેલથી દૃઢ અવગ્રાહના હોય તેટલી કહે છે

દેવ નર અહિયલરકં, તિરિયાણ નવ ચ જોયણસય
દુગુણ તુ નારયાણ, જણિય વેઝવિચસરીરં ॥ ૯ ॥

સંસ્કૃત અનુવાદ

દેવનરાણામયિકલક્ષ, તિરથા નવ ચ યોજનશતાનિ
દ્વિગુણ તુ નારકાણાં મણિત વૈક્રિયશરીરમ્ ॥ ૯ ॥

અન્યથા સહિત પદચ્છેદ

દેવ નર લરકં અહિય, ચ તિરિયાણ નવ સયાઈ જોયણ
તુ નારયાણ વેઝવિચ સરીર દુગુણં મણિય ॥ ૯ ॥

શબ્દાર્થ —

દેવ=દેવોનું
નર=મનુષ્યોનું
અહિય=કર્કશ અધિ-
લરક=૧ લાખ (ચોજન)
તિરિયાણ=તિર્થોનું
નવ=નવ
ચ=અર્થ
જોયણ=ચોજન

સયાઈ=સેા
દુગુણ=દ્વિગુણ, બમણું
તુ=વળી અને, તો
નારયાણ=નારકોનું
મણિય=કહ્યું છે
વેઝવિચ=વૈક્રિય (ઉત્તર વૈક્રિય)
સરીર=શરીર

માર્ગાર્થ—દેવોનુ (ઉત્તર વૈદિક્ય ગરીગ) ૧લાખ યોજન અને મનુ-
પ્યનુ તેથી ૬૪૬ અવિઃ હોય છે, તિર્યચોનુ (૯૦ વૈં શરીર) ૬૦૦
યોજન હોય છે, અને નારકોનુ ઉત્તર વૈદિક્ય ગરીગ તો (પોતાના
૬૪ મ ગરીરની) દ્વિગુણ કરુ છે (અહિં સામુદાયના ૯૦ વૈંની
અનગાહના પશુ અગુલનો અમખ્યાતમો સાન જાનુરી) ॥ ૬ ॥

વિરોપાર્થ—હવે ઉત્તરવૈદિક્ય શરીરની ઉત્કૃષ્ટ અનગાહના દેવને
સંપૂર્ણ ૧ લાખ યોજન પ્રમાણ છે, અને મનુપ્યને કિંચિત્ અધિક
૧ લાખ યોજન પ્રમાણ છે. અહિં કિંચિત્ અધિકતા તે ૪ અગુલ
પ્રમાણ જાનુરી, માગુલ કે દેવનુ ઉત્તરવૈદિક્ય અને મનુપ્યનુ વૈદિક્યગરીર
શીર સામે તો સરખુ રહે છે (એટલે બન્નેના મમ્મ મરખી
સપાળીએ આની ગહે છે) પરંતુ મનુપ્ય જમીનને અર્ધાંતે ઉભો રહે
છે, અને દેવ તો જમીનથી ૪ અગુલ અડર રહે છે જેથી નીચેના
સામા મનુપ્યનુ ગરીગ ૪ અગુલ અધિક છે, અને દેવનુ ગરીર
મનુપ્યથી ૪ અગુલ ન્યૂન પરંતુ સંપૂર્ણ ૧ લાખ યોજનનુ હોય છે
એ પ્રમાણે દેવથી મનુપ્યની વૈદિક્યગચના ૪ અગુલ અવિઃ
જાનુરી આત્ર મહાન વૈદિક્ય શરીર થી વિષ્ણુકુમાર મુનિએ વર્ના-
કાથમા એક સ્થાને સ્થિત રહેલા મુનિ મહાત્માઓને વર્મદેવની
દશાનિમાયની ખોળી નમન-નિજા દુઃખાવનાર અને કોઈ પણ રીતે
ચુલેલુ નહિ ઈન્દ્રનાર મહાપાપી નમુચી પ્રવાનન હાલના મારે થી
મુનિમુક્ત સ્વામિના શાસનમા બનાવુ હતુ અહિં મેવેયક અને
અનુસાર દેવો ઉત્તર વૈદિક્ય ગરીર ચ્યના નથી, એ મરે દેવો ૯૦
વૈદિક્યની ચ્યના કરે છે તથા સ્થિતિવાળા નર્મજ નિરિચો ઉત્કૃષ્ટવી
૬૦૦ યોજન જેટલુ ઉત્તરવૈદિક્ય શરીર ચ્ય છે, અને નાગમે પોતાના
૯૦૦ ગરીરની (મૂળ શરીરથી) દ્વિગુણ (બનડુ) વૈદિક્ય ગરીર
રચે છે, જેથી સાનમો પૃથ્વી ૧૧ નાગમે ૧૦૦૦ યનુર (એટલે ૯૧
ગાઉ) જેવ, નડુ ગરીર બનાવે છે, અને ન્તમસાના નાગકા રપા
યનુર ૧૦ અગુલ જેટલુ રચે છે. મત્યહિં બેત માર પૃથ્વીના નાગ-
કોનુ જલન્ય ઉર્વેં ગનો તથા ઉત્કૃષ્ટ ઉત્તરવૈદિક્ય ગરીગ વિચારડુ

૧ ૬૪૬ મનુપ્ય કિંચિત્ અધિક ૧ લાખ યોજનની વૈદિક્યગચના જેને
અને ૩,૫૦૦ બન્નેને કરી છે, પરંતુ સિદ્ધાન્તમા તો ૯૫૨ પ્રમાણ છે

॥ ૨૪ દ ડકમા ઉત્તરવૈકિયની અવગાહના ॥

૧ વાયુકાય	અગુલનો અસખ્યા- તમે ભાગ	અગુલનો અસખ્યા- તમે ભાગ
૧૩ દેવ દ ડકમા	અગુલનો અખ્યા તમે ભાગ	૧ લાખ ચોત્રન ૧ લાખ ચોત્રનથી
૧ ગાં મનુષ્યમા	,	મિથિન અવિદ
૧ ગાં તિરિયમા	॥	૬૦૦ ચોત્રન
૧ નારકમા	”	૬૦૦૦૦૦થી દ્વિગુણ- (૧૦૦૦ થી ૧)
ગેવ ૭ મા	”	૬૦૦૦૦૦થી

॥ इति २४ दहकेपूतारदेहस्य उत्कृष्टावगाहना ॥

અવતરણ—પૂર્વે ઉત્તરવૈકિયગરીરની અવગાહના ૧૬ (૧૭) દ ડકમા જે રીતે સભવે છે તે રીતે કહ્યા બા- હવે આ ગાથામા તે ઉત્તરવૈકિય ગરીરની ગ્યના કેટલા કાળ ગુથી ટકી રહે તે કહે છે

अतमुहुत्त निरए, मुहुत्त चत्तारि तिरिय-मणुएसु
देवेसु अद्धमासो, उक्कोस विउववणा-कालो ॥१०॥

સરસ્વત અનુવા

अन्तमुहूर्त्त नैरयिके, मुहूर्त्ताश्चत्वारि विषगमनुजेषु
देवेष्वर्धमास, उत्कृष्टो विकुर्वणाकालः ॥ १० ॥

અન્યથ મહિત ૫૬-૭૬

निरए अतमुहुत्त तिरिय मणुएसु चत्तारि मुहूत्त
देवेसु अद्धमासो, उक्कोस विउववणा कालो ॥१०॥

શબ્દાર્થ —

अतमुहुत्त=अन्तमुहूर्त्त
निरए=नारक एવેભા
मुहूत्त=मुहूर्त्त (२ घडी)
चत्तारि=चार
तिरिय=तिरिय
मणुएसु=मनुष्येभा

देवेसु=देवेभा
अद्धमासो=अर्धमास, १५ दिवस
उक्कोस=उत्कृष्ट
विउववणा=विकुर्वणा
कालो=काल

ગાયાર્થ:—નારક જીવોમાં (વિકૃત્વ કાળ) અન્તર્મુહૂર્ત પ્રમાણ, તિર્યચો તથા મનુષ્યોમાં *૪ મુહૂર્તનો, અને દેવોમાં અર્ધમાસનો એ પ્રમાણે ઉત્કૃષ્ટ વિકૃત્વજ્ઞાનો કાળ છે (વાયુમાં અન્તર્મુહૂર્ત) શક્તિ અવગાહના દ્વાર ॥ ૧૦ ॥

વિશેષાર્થ:—લાવાર્થ મુગમ છે વિરોધમાં એજ કે એ કહેલો કાળ વ્યતીત થયે તે શરીર રૂનત વિલય પામી જાય છે, અને તે ખેડેલા જો તે શરીરની જરૂર ન હોય તો બુદ્ધિપૂર્વક સહુગ્દ પશુ કરવું પડે છે નાયુકાયમાં તો રચના અને વિવચનને સ્વતંત્ર પ્રત્યે છે ॥ ઉક્તગેર અવગાહના તથા કાળ ॥

૬૬૬પદોમાં ઔદારિકની, મૂળ ચેદ્યની અને ઉત્તર ચેદ્યની અવગાહના તથા ઉત્તર ચેદ્યનો કાળ જોયો છે, અને આદ્યારક શરીરની અવગાહના તથા કાળ અને તે કાળ શરીરની અવગાહના કહી નથી તે આ પ્રમાણે છે

આદ્યારક શરીરની જઘન્ય અવગાહના પ્રારભ મમયે પણ ઉત્તરચેદ્યનર અગુલનો સખ્યાતમો ભાગ નહિ પરંતુ કિંચિત્ ન્યૂન ૧ હસ્ત પ્રમાણ કહી છે અને ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના સપૂર્ણ ૧ હસ્ત પ્રમાણ છે, તથા કાળ જઘન્યથી અને ઉત્કૃષ્ટથી પણ અન્તર્મુહૂર્ત પ્રમાણ છે, ત્યાં બાદ આદ્યારક શરીર નિલય પામી જાય છે, અને આત્મપ્રદેશો આદ્યારકમાં પ્રવેશે છે તથા તે કાળની અવગાહના જઘન્યથી અગુલનો અસખ્યાતમો ભાગ એટલે સૂક્ષ્મનરૂપતિના આદ્યારક શરીર જેટલો છે, તથા ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના સાધિક ૧ લાખ ચોત્તર પ્રમાણ ઉત્તરચેદ્યને કહેલી અપેક્ષાએ છે, અને કેનાલિ સમુદ્યાતની અપેક્ષાએ મપૂર્ણ લોકાકાળ પ્રમાણ છે

* ૬૬૬ પ્રકરણની અવચૂરિમાં (આ પ્રકરણનાજ કર્તાએ) 'લબ્ધિ થી કરેલા વૈદ્ય શરીરનો (ગૃહ તિર્યચ મનુષ્યનો) અવસ્થાન કાળ અન્તર્મુહૂર્તથી અધિક ન હોય' એમ અષ્ટ નિર્દેશ કર્યો છે, અને આ મૂળ ગાયમાં તો ૪ મુહૂર્ત કહ્યો છે દિગ્ગજર આભાસમાં પણ અન્તર્મુહૂર્ત કહ્યો છે, ઉપરની ગાયો શ્રી જીવાલિગમજ સૂત્રની છે અને શ્રી ભગવંતે અન્તર્મુહૂર્ત કહ્યો છે

૧ કહેલા શરીરથી બાકી રહેલ શરીરની

અવતરણ—પૂર્વે ૨૪ ૬૩૬પદોમાં પહેલુ શરીર દ્વાર તથા બીજી અનગાહના દ્વારકહીને હવે આ ૧૧ મી ગાથામાં ૨૪ ૬૩-૬૫૬ને વિષે ત્રીજી સઘયણ દ્વાર કહે છે

થાવર સુર નેરહયા, અસ્સઘયણા ય વિગલ છેવટ્ટા
સઘયણ ઠગં ગમ્મય-નર-તિરિપ્પસુ વિ મુણેયવ્વ ॥૧૧॥

સંસ્કૃત અનુનાદ

સ્થાવરસુરનૈરયિકા, અસહનનાશ્ચ વિકલા* સેનાર્તા,
સહનનપદ્મ ગર્ભજનરતિર્યક્ષવપિ જ્ઞાતવ્ય ॥ ૧૧ ॥

અન્ય સહિત ૫ -છે

થાવર સુર નેરહયા, અસ્સઘયણા ય વિગલ છેવટ્ટા
ગમ્મય નર તિરિપ્પસુ અવિ છગ સઘયણ મુણેયવ્વ ॥૧૧॥

શબ્દાર્થ —

થાવર=સ્થાવર, એકેન્દ્રિય
સુર=દેવ
નેરહયા=નારક છવો
અસ્સઘયણા=સઘયણ સહિત
ય=વળી, અને
વિગલ=વિકલેન્દ્રિયો
છેવટ્ટા=સેનાર્તા સઘયણનાળા

સઘયણ=સઘયણ, સહનન
છગ=૭
ગમ્મય=ગર્ભજ
નર=મનુષ્ય
તિરિપ્પસુ=તિર્યચોમા
અવિ=પણ
મુણેયવ્વ=મણવુ, જાણના

ગાયાર્થ—અથ સઘયણ—મર્ત્ય સ્થાવરો (મર્ત્ય એકેન્દ્રિયો),
મર્ત્ય દેવો, અને મર્ત્ય નારકો સઘયણ સહિત હોય છે, વળી વિકલે-
ન્દ્રિયો છડા સેનાર્તા સઘયણનાળા હોય છે, અને ગર્ભજ મનુષ્ય
તથા ગર્ભજ તિર્યચોમા પણ છએ સઘયણ જાણના ॥ इति सघ
यण ॥ ११ ॥

વિશેષાર્થ—સ્થાવરના ૫ ૬૩૬, અને સાત નારકનો ૧ ૬૩૬
એ ૧-૬ ૩૩૬માં સઘયણ છે નહિ* કારણ કે એ છવોના શરીરમાં

* શ્રી શિવાલિંગમજીમાં હાની અપેક્ષાએ તો નહિ પરંતુ બળની
અપેક્ષાએ જોને પેના મનુષ્યનાળા કલા છે અને એકેન્દ્રિયોને (સ્થાવ-
રોને) જ્યાં મનુષ્યનાળા કલા છે અને નારકોને મનુષ્ય સહિત કલા છે

હાડનો અભાવ છે અને સવયલુ તો હાડકાના બારણુને કહેવામા આવે છે તથા ૧૫ છીપ કોડી ઇત્યાદિ ક્ષીન્દ્રિય જીવો તથા કીડી આદિ ત્રીન્દ્રિય જીવો અને બ્રમર આદિ ચતુરિન્દ્રિય જીવો કોડ સ્પષ્ટ કઠિન હાડવાળા છે તો કેટલ અસ્પષ્ટ બાસ્કિ હાડવાળા છે મારે એ ત્રણ વિકલેન્દ્રિયોને સઘયલુ છે, અને તે પણ ફેરું છેદપૃષ્ઠ સવયલુ છે, અને ગર્ભિજ તિર્યચો તથા મનુષ્યોને તો જીએ સઘયલુ હોય છે, પરંતુ એક જીવને સમકાળે તો ૧૪ સઘયલુ હોય ॥ इति २४ दहकेषु सहनानि ॥

॥ ૨૪ દ હકમા ૬ સઘયલુ ॥

૫ સ્થાનર	સવયલુ રહિત	૩ વિકલેન્દ્રિય	૧ જીનહું
૧૩ દેવ દ હક	"	૧ ગાં મનુષ્ય	૬
૧ નારક	"	૧ ગાં તિર્યચ	૬

અવતરણ—આ ગાથામા સર્વ દ હકને વિષે ૪ થુ સજ્ઞાદ્વાર કહીને ત્યારમા ૫ થુ સસ્થાનદ્વાર ૧૯ દ હકમા કહે છે

सर्वेसि चउ दह वा, सन्ना सव्वे सुरा य चउरंसा
नर तिरि छस्संठाणा, हुंडा विगलिदि-नेरइया ॥१२॥

સમ્પૂર્ણ અનુવાદ

सर्वेषा चतस्रो दश वा, सन्ना सर्वे सुराश्च चतुरशा (रत्ना)
नरतिर्यचः पट्सस्थाना, हुडका विकलेन्द्रियनैरयिकाः ॥१२॥

અન્ય ગણિત ૫૬૨૭૬

सर्वेसि चउ वा दह सन्ना, य सव्वे सुरा चउरसा
नर तिरि छ स्मठाणा, विगलिदि नेरइया हुडा ॥ १२ ॥

૧ વિકલેન્દ્રિયોમા અગમિયા વિગેરે જીવો હાડ ગણિતજેવા દેખાય છે, તો પણ હે સસ્થાન-વિચારતા તે જીવો અસ્પષ્ટ પણ સવયલુનાના મળવે ॥

શબ્દાર્થ —

સર્વેસિં=સર્વે ૬૩૬કોને (મા)

ચર=ચાર

દદ=દગ

વા=અથના

સન્ના=સજ્ઞા

સર્વે=સર્વે

સુરા=દેવો

ય=અને વળી

ચરસા=સમચતુરમ્ સસ્થાન

નર=ગર્ભજ મનુષ્યો [વાળા

તિરિ=ગર્ભજ તિર્યચો

છ=છ

સ્સઠાણા=સસ્થાનવાળા

હુડા=હુડક સસ્થાનવાળા

વિગર્હિદિ=વિકલેન્દ્રિયો

નરહયા=નારકો

શબ્દાર્થ—અથ સન્ના—સર્વે (ચોનીરો) ૬૩૬કોમા ૪ અથના ૧૦ સજ્ઞા છે હિતિ સજ્ઞા ॥ અથ સસ્થાન—વળી (૫ મા સસ્થાન દ્વારમા) સર્વે દેવો સમચતુરમ્ સસ્થાનનાળા છે, ગર્ભજ મનુષ્ય અને તિર્યચો ૬ સસ્થાનવાળા છે, તથા વિકલેન્દ્રિયો અને નારકો હુડક સસ્થાનનાળા છે ॥ ૧૨ ॥

વિશેષાર્થ—સર્વે ૬૩૬કોમા ૪ અથના ૧૦ સજ્ઞા છે અને કેવાક મનુષ્યોને ૧૬ સજ્ઞાઓ હોય છે તે સજ્ઞાઓ સજ્ઞિ પચેન્દ્રિયોમા તો સ્પષ્ટ ઉપવચ્ચ વાય છે, અને એકેન્દ્રિયોમા અવ્યક્ત અસ્પષ્ટ હોય છે, તો પણ કેવાક બાહ્ય વર્તનથી અમુક અમુક સજ્ઞા એકેન્દ્રિયોમા અનુમાનથી સ્પષ્ટસમજીશમય એવી હોય છે તે આ પ્રમાણે

૧ જળનો આહાર હોનાથી, તથા છાપા રિતોરે ખાતરથી પાપણ થતુ હોનાથી બાહ્ય સજ્ઞા છે

૨ લજ્જતણુ વનસ્પતિને હાવ અડતા તુર્ત સંકોચાય છે માટે મય સન્ના છે

૩ વેવડીઓ વૃક્ષને વીંચાય છે અને શ્વેત આખર નિરાન ઉપર મૂળ ફેલાવે છે માટે પરિગ્રહ સજ્ઞા છે

૪ કુરૂબક નામનુ વૃક્ષ ઝીના આદિગનથી ફળદ્રૂપ થાય છે માટે મૈથુન સન્ના છે

૫ કોકનદ નામનો કદ હુંકા-કુરાડો કરે છે માટે ક્રોધ સન્ના છે

૬ રૂ ન્તી વેવડીમાની ગ્સના રૂપમા ઝરતા રહે છે, માટે માન સન્ના છે (આ વેવડીના રસથી મુનાર્ણસિદ્ધિ થાય છે, તેથી હુ હોના

છતા લોકમા નિર્મિતતા કેમ ? એવી અભિમાન સજ્ઞાથી રૂઢન કરવાનું અનુમાન છે)

૭ વેલડી પોતાના ફળોને પોતાના પાદડાવી ઢાકેલ રાખે છે મારે માયા સજ્ઞા છે

૮ બીલીનું વૃક્ષ તથા શ્વેત ખાખર પોતાના મૂળનિવાન ઉપર ફેલાવે છે (અર્થાત્ નિવાન ઉપર પ્રાય ઉગે છે) મારે લોભ સજ્ઞા છે

૯ કમળો રાત્રે સકોચ પામે છે મારે લોક સજ્ઞા છે

૧૦ વેલડીઓ સર્વ માર્ગ છાડીને ભીંત ઉપર અથવા વૃક્ષ ઉપર ચઢે છે મારે ઓછસજ્ઞા છે

એ પ્રમાણે એકેન્દ્રિય જીવોમા અનુમાનથી રૂપરૂ સજ્ઞાઓ સમન્વય છે તેમજ દ્વીન્દ્રિયાદિ જીવોમા (સર્વ ૬૩૬પદોમા) હીના ધિક્ પ્રમાણમા સજ્ઞાઓ અવગ્ય હોય છે તેમા પણ ચાર ગતિ આશ્રયિ વિચારતા દેવગતિમા પરિગ્રહ તથા લોભ સજ્ઞા અધિક-મુખ્ય છે, મનુષ્યગતિમા માન મજ્ઞા તથા મૈથુન સંજ્ઞા અધિક છે, નરક ગતિમા લય તથા દોષ સજ્ઞા અધિક છે અને તિર્યચગતિમા માયા તથા આહાર મજ્ઞા અધિક ^૧ છે ॥ इति २४ दृढवैषु सज्ञाः (આહારાદિકાઃ) ॥

૧ ચાર ગતિમા આહારાદિ ૪ મંત્રાઓનું એકત્ર અપ્પમહુત્વ શાસ્ત્રમા આ પ્રમાણે કહ્યું છે—

કોઇ પણ સમયે વિચારતા નાગક ગતિમા મૈથુન મંત્રાવાળા જીવા અદ્ય, તેથી આહાર મંત્રાવાળા મખ્યાતશુષ્ક, તેથી લાન મંત્રાવાળા સંખ્યાત શુષ્ક તેથી પરિગ્રહ મંત્રાવાળા મખ્યાત શુષ્ક, એ પ્રમાણે દેવોમા આહાર-લય-મૈથુન-પરિગ્રહ, તથા મનુષ્યોમા લય-આહાર-પરિગ્રહ-મૈથુન, અને પચેન્ તિર્યચોમા પરિગ્રહ-મૈથુન-લય-અને આહાર મંત્રાઓ અનુક્રમે મખ્યા તશુષ્ક કહેલી

તથા એક જીવને એક સમયમા ૧ જ મંત્રા રૂપરૂ અનુભવમા હોય છે, બા અન્તર્મુદુર્તે દરેક જીવોની મંત્રા બદલાતી ગટે છે ઉપર કહેલી સજ્ઞાઓની (તે તે ગતિમા) અધિકતા જ્ઞી તે તેવા પ્રકારના મયોગોના કારણથી (પૂર્વોક્ત અપ્પમહુત્વ) હોય છે અપ્પેન્દ્રિયોમા સજ્ઞાનું અપ્પ મહુત્વ રહેલું દેખાતું નથી મારે અનિયમિતપણું હજે એમ સભન છે

હવે સસ્થાનદ્વારમા સર્વદેવોને (એવે દેવના ૧૩ ૬૩કોમા) ૧ સમચતુરસ સસ્થાન હોય છે , અર્થાત્ કોઈ પણ દેવ કે દેવીને સમચતુરસ સિનાય બીજી સસ્થાન નથી, પરંતુ તે લાનધારણીય (મૂળ) શરીરની અપેક્ષાએ બાણુ, કારણ કે દેવોનું ઉત્તર પ્રેક્ષ્ય સસ્થાન તો સિદ્ધાન્તમા અનેક પ્રકારનું હોય છે

તથા ગર્ભજ મનુષ્ય અને ગર્ભજ તિર્યચોને તો છએ સસ્થાન હોય છે તેમા પણ બે યુગવિક મનુષ્ય અને યુગવિક તિર્યચો છે તેઓને તો દેવોની માફક ૧ સમચતુરસ સસ્થાન જ બાણુ, અને રોડ સખ્યાત આયુષ્યવાળા મનુષ્ય તિર્યચોને યથાસભન* ૬ સસ્થાન હોય છે, પરંતુ એક છપને સમકાળે કોઈ પણ એકજ સસ્થાન હોય છે

તથા નિકલેન્દ્રિયોને અને નારકોને સર્વ લક્ષણહીન છું હુંડક સસ્થાન હોય છે તેમા પણ નારકોનું હુંડક સસ્થાન તો પાખ ઉખેડી નાખેલા પક્ષી સરખું અતિ ખિસત્સ અને લચાનક હોય છે

અવતરણ—૧૨ મી ગાથામા ૫ સ્થાનર સિનાયના ૧૬ ૬૩ કમા સસ્થાનદ્વાર કહેવાયુ છે, અને ૫ સ્થાવરના ૫ ૬૩કમા સસ્થાન દ્વાર કહેવાતુ બાધી છે તે આ ૧૩ મી ગાથામા કહે છે—

નાણાવિહ ધય સૂઈ, બુબ્બુય વણ વાડ તેડ અપકાયા
પુઢવી મસૂર ચદા-કારા સંઠાણઓ મળિયા ॥૧૩॥

સસ્કૃત અનુનાદ

નાનાવિઘધ્વનમ્સૂચીબુદ્બુદા-વનવાયુતૈજસપ્રકાયિકા*

પૃથ્વી મસૂરચદ્રાકારા સસ્થાનતો મળિયા ॥ ૧૩ ॥

અન્યથ સહિત પદ્યછંદ

રણ નાણાવિહ, વાડ ધય, તેડ સૂઈ, અપકાયા બુબ્બુય

પુઢવી મસૂર ચદ આકારા સઠાણઓ મળિયા ॥ ૧૩ ॥

* નખ્યાન વર્ણના આયુષ્યવાળા મનુષ્યોમા પણ સર્વે તીર્થગ-ચક્રવર્તી વાસુદેવ-મળેવ-પ્રતિવાસુદેવ આદિ સમચતુરસ મનુષ્યોની હોય છે

શબ્દાર્થ —

જાણાવિહ=નાના પ્રકારના (અ
નેક પ્રકારના આકારનાળી)
ઘય=૧૦૪ (ના આકારવાળો)
સૂર=સોયો (ના આકારનાળો)
ધુધ્યુય=પરપોટા (ના આકાર
વાળો)
વળ=વનસ્પતિ
ઘાટ=વાયુ-૧૫
તેડ=અગ્નિકાય

અપકાયા=અપકાય (૪૭)
પુઢવી=પૃથ્વીકાય
મસૂર=મસૂરની દાળ (ના
આકારનાળી)
ચદાકારા=અર્ધ ચન્દ્રના આકારનાળી
સઠાળજો=સસ્થાનવી, આકારથી
માળિયા=કહી છે, કહ્યા છે

ગાયાર્થ:-- વનસ્પતિ અનેક પ્રકારના આકારનાળી, વાયુકાય
ધ્વજના આકારનાળો, અગ્નિકાય સોયોના સમૂહ સરખા આકાર
વાળો, અપકાય પાણીના પરપોટાના આકારવાળો, પૃથ્વીકાય મસૂર
ની દાળના દાણાના આકારનાળી અથવા અર્ધચન્દ્ર સરખા આકારનાળી
કહી છે ॥ ૧૩ ॥

વિશેષાર્થ:-- વનસ્પતિ આદિ એકેન્દ્રિય જીવોની અપેક્ષાએ
આ હુંડક સસ્થાન ૫ પ્રકારનું કહ્યું છે ત્યાં પ્રત્યેક વનસ્પતિનું સસ્થાન
હુંડક (સસ્થાન) છે પરંતુ વિવિધ પ્રકારની આકૃતિનાળું સ્પષ્ટ
દેખાય છે તથા વાયુકાયનું હુંડક સસ્થાન વનગતના આકાર છે, તે
અસ્પષ્ટ છે અગ્નિકાયનું સસ્થાન સૂઈના આકારનું, પાણીનું સસ્થાન
પરપોટા આકારનું, અને પૃથ્વીનું સસ્થાન મસૂરની દાળ અથવા
અર્ધચન્દ્રના આકારનું છે તે સર્વે અસ્પષ્ટ છે, કારણ કે કેવળ
પ્રત્યેક વનસ્પતિ સિવાયના સ્થાનરોમાં એક જ એક અમુદ્રારા
દેખી ગણતો નથી, કેવળ પ્રત્યેક વનસ્પતિ ૪ મોટી અવગાહના-
વાળી હોનાથી દેખી શકાય છે, અને ઉપર કહેલા સસ્થાનો દરેક
કાયના એકેક જાતના આકાર છે ॥ ૧૩ ॥

૧ અર્થ સૂક્ષ્મ પૃથ્વીઆદિ નું અને બાહ્ય પૃથ્વીઆદિનું પણ
હુંડક મધ્યાન ઉપર પ્રમાણે છે, પરંતુ વિશેષ એક કે સૂક્ષ્મ અને બાહ્ય
સાધારણ વનસ્પતિનું પણ ૧૫ વિધાકૃતિ સસ્થાન છે, એમ થી જીવાલિંગમા-
દિન્મા કહ્યું છે અને મંગલહૃદયિતિમા તે નિર્ગોદનું ઔદારિક, શરીર સ્તિબ્ધ

॥ ૨૪ દ કડમા		૬ સ સ્થાન ॥	
૧૩ દેવ-૩૫	૧ (સમચતુરમ)	૩ વિલેન્દ્રિય	૧ (હૃદય)
૧ ગાંભુધ્ય	૬	૧ નારક	૧ (,)
૧ ગાંતિર્ય	૬	૫ સ્થાનર	૧ (,)

અવનરણ—આ ગાથાના પહેલા ચરણમાં સર્વ દડકપદોમાં ૬
 હુ કપાયદ્વાર કહે છે, અને ૭ મુ લેશ્યાદ્વાર ૯ દડકમાં કહે છે
 સઘેવિ ચડકસાયા, લેસ—છગ ગઘમતિરિયમણુપસુ
 નારય તેઝ વાઝ, વિગલા વેમાણિ ય તિલેસા ॥૧૪॥

સંસ્કૃત અનુનાદ

સર્વેઽપિ ચતુષ્કપાયા, લેશ્યાપટ્ક ગર્ભજતિર્યગમનુજયોઃ (જેપુ)
 નારકતેજોવાયુવિકલા વૈમાનિકાશ્ચ ત્રિલેશ્યા. ॥ ૧૪ ॥

અન્ય સહિત ૫૦-છેદ

સઘે અવિ ચડ કસાયા, ગઘમય તિરિય મણુપસુ છગ લેસ
 નારય તેઝ વાઝ વિગલા ય વેમાણિ તિ લેસા ॥ ૧૪ ॥

શબ્દાર્થ —

સઘે=સર્વે (ચીનીયો)
 દડકા

અવિ=પણુ

ચડ=ચાર

કસાયા=કપાય-નાળા

લેસ=લેશ્યા

છગ-છ

ગમ-ગર્ભજ

તિરિય-તિર્યચોમા

મણુપસુ=મનુષ્યોમ

નારય=નારક છવે

તેઝ=તેજસકાંથ, અગ્નિમાય

વાઝ=વાયુમાય

વિગલા=વિકલેન્દ્રિયો

વેમાણિ=વૈમાનિક દેવો

ય=અને

તિ=તપુ

લેસા=લેશ્યા-નાળા

(પરપોટા) આમરવાળુ (એટલે નક્કર ગોળા સરખુ) કશુ છે શી
 તત્ત્વાર્થવૃત્તિમાં અનિત્યસ્ય (અનિત્ય) મંસ્થાન કશુ છે તથા વાયુ-
 કાંથ વૈશ્વિય સગીર ગ્ધે તોપણુ ધ્વજના આમરેજ રચે છે

ગાથાર્થઃ—અથ કપાયા —ચૌરીને ૬૩કો ૪ કપાયનાળા છે
॥ ઇતિ કપાયદ્વારમ્ ॥ અથ લેશ્યા —તથા ગર્ભજ તિર્યચોમા અને ગ-
ર્ભજ મનુષ્યોમા ૬ લેશ્યા હોય છે તેમજ નારકજીવો, અગ્નિકાય,
વાયુકાય, વિકલેન્દ્રિય, અને વૈમાનિક દેવો એ સર્વે યથાસલન ત્રણ
ત્રણ લેશ્યાનાળા હોય છે ॥ ૧૪ ॥

વિશેષાર્થઃ—સર્વ ૬૩કપદોમા કોર-માન-માયા-અને લોભ
એ ચાર પ્રકારના કપાય હોય છે ત્યા એકેન્દ્રિયોમા અરૂપદ હોય
છે અને દ્વીન્દ્રિયાદિકમા કંઈક અગ્નિક અગ્નિક અપદ હોય છે કપાય
રહિત તો કેરળ નીતરાગ ભગવતો અને સિદ્ધ પરમાત્માઓજ છે
॥ ઇતિ ૨૪ દૃઢકેષુ કપાયાઃ ॥

હવે લેશ્યાદ્વારમા ગર્ભજતિર્યચ અને ગર્ભજ મનુષ્યોને છએ
પ્રકારની લેશ્યાઓ હોય છે, તે એક સમયે એકજ લેશ્યા
અન્તર્મુહૂર્ત સુધી રહી પુન બદલાને બીજી લેશ્યા પ્રગટ થાય છે
એ પ્રમાણે ચ પૂણ ભનપર્યન્તપરાવૃત્તિવી છએ લેશ્યા દ્રવ્યધી અને
ભાનધી પણ હોય છે તે દ્રવ્ય ભાનનુ રનકપ દ્વારનર્પુનમા કહેલુ છે

તથા નારકોના ૧ ૬૩ક, અગ્નિકાય, વાયુકાય, વિકલેન્દ્રિયના
૩ ૬૩ક અને વૈમાનિક દેવને મામાન્યધી ૩-૩ લેશ્યાઓ હોય છે.
તેમા વિગેષ એ છે કે—નારકોને કૃષ્ણ-નીલ-કાપીત એ ૩* અશુભ
લેશ્યા છે, વાયુકાયને અગ્નિકાયને અને વિકલેન્દ્રિયને પણ એજ ૩
અશુભ લેશ્યા છે, તથા વૈમાનિક દેવોને તેજો-પદ્મ-શુકલ એ ૩*
શુભ લેશ્યા છે ત્યા ક્યા નારકને કઈ અશુભ લેશ્યા તથા ક્યા વૈમા-
નિક દેવને કઈ શુભ લેશ્યા હોય તેનો વિસ્તાર અન્ય મ ધોવી જાણવો

* રત્નપ્રભા અને શર્કરાપ્રભામા સર્વ નારકોને કાપોતલેશ્યા, વાયુકા
પ્રભામા સાધિક ૩ પલ્યોપમસુધીના આયુષ્યવાળાને કાપોત અને તેથી
અધિઃ આયુષ્યવાળાને નીલ લેશ્યા છે પદ્મપ્રભામા સર્વને નીલ લેશ્યા છે
ધૂમપ્રભામા સાધિક ૧૦ સાગરોપમ આયુષ્ય સુધીના આયુષ્યવાળાને નીલ
અને તેથી અધિઃ આયુષ્યવાળાને કૃષ્ણલેશ્યા છે તથા છટ્ટી અને સાતમી
નગ્નમા સર્વને કૃષ્ણલેશ્યા છે અહિ પૃથ્વીઓના અનુક્રમ પ્રમાણે અધિઃ
અધિઃ મલિન લેશ્યાઓ જાણુની તથા વૈમાનિક દેવોમા આ પ્રમાણે—

અવતરણ — ચોદમી ગાથામા લેશ્યાદ્વાર ૯ ૬૩૩મા કહેવાયુ છે, અને શેષ ૧૫ ૬૩૩મા કહેલું બાકી રહ્યું છે તે આ ૧૫ મી ગાથામા કહેવાય છે, તેમજ આ ગાથાને વિષે સર્વ ૬૩૩પદોમા ૮ મુ શ્વિત્રિયદ્વાર અને ૧૬ ૩૩મા ૯ મુ સમુદ્ઘાતદ્વાર ૫૫ કહેવાશે

જોહસિય તેડલેસા, સેસા સવ્વેવિ હુતિ ચડલેસા
શ્વિત્રિયદારં સુગમ, મણુઆણ સત્ત સમુઘાયા ॥ ૧૫ ॥

સંસ્કૃત અનુવાદ

જ્યોતિષ્કાસ્તેજોલેશ્યાકાઃ શેષા* સર્વેઽપિ ભવન્તિ ચતુર્લેશ્યાઃ
શ્વિત્રિયદારં સુગમ, મનુજાનાં સત્ત સમુદ્ઘાતા* ॥ ૧૫ ॥

અન્ય સહિત ૫૦૨૭૮

જોહસિય તેડ લેસા સેસા સવ્વે અવિ ચડલેસા હુતિ
શ્વિત્રિય દાર સુગમ મણુઆણ સત્ત સમુઘાયા ॥ ૧૫ ॥

શબ્દાર્થ —

જોહસિય=જ્યોતિષી દેવો
તેડલેસા=તેજો લેશ્યાવાળા
સેસા=શેષ-આડીના
સવ્વે=સર્વે
અવિ=પણ
હુતિ=છે

ચડલેસા=ચાર લેશ્યાવાળા
શ્વિત્રિયદાર=શ્વિત્રિય દ્વાર
સુગમ=સુગમ-સહેલું
મણુઆણ=મનુષ્યોને
સત્ત=સાત
સમુઘાયા=સમુદ્ઘાત

ગાયાર્થ — જ્યોતિષી દેવો તેજોલેશ્યાવાળા છે અને રોષ સર્વ ૧૮ ૬૩૩પદો ચાર ચાર લેશ્યાવાળા છે હતિ લેશ્યા ॥ અથ શ્વિત્રિયાણી-શ્વિત્રિયદ્વાર (બાજુ) સુગમ છે હતિ શ્વિત્રિયાણી ॥ અથ સમુદ્ઘાતા-તથા મનુષ્યોને ૭ સમુદ્ઘાત છે ॥ ૧૫ ॥

૧-૨ ક ૫મા તેજોલેશ્યા ૩-૪-૫ ક ૫મા પદોલેશ્યા, ૬ ક ૫મા મર્વાય સુવીમા સર્વ દેવોને શુભલેશ્યા ૭૬૫ના અનુક્રમ પ્રમાણે એ લેશ્યા આ અધિક અધિક વિશુદ્ધ બાજુવી

વિશેષાર્થઃ—સર્વે જ્યોતિષી દેવોને ૧ તેજો લેશ્યાજ્ઞ હોય છે, અને બાકીના ૧૦ લવનપતિ તથા ૧ વ્યન્તર એ ૧૧ ૬૩૬મા કેટલાક દેવો સપૂર્ણ લવનપર્યન્ત કૃષ્ણ લેશ્યાનાળા, કેટલાક નીલ લેશ્યાવાળા, કેટલાક કાષોત લેશ્યાવાળા અને કેટલાક દેવો સપૂર્ણ લવનપર્યન્ત તેજો લેશ્યાનાળા હોય છે

તથા પૃથ્વીકાય અપ્કાય અને વનસ્પતિકાય એ ત્રણ ૬૩૬મા પ્રત્યેક જીવને કૃષ્ણ-નીલ-અને કાષોત એ ૩ લેશ્યા પરાવૃત્તિથી (બદલાઈ બદલાઈને) પ્રાપ્ત થાય છે, અને ચોથી તેજો લેશ્યા તો ત્યારેજ હોય કે બ્યારે ઈશાનકંઠ સુધીમાના તેજો લેશ્યાવાળા કોઈ દેવો બાહર લગ્નિવપર્યાસિ પૃથ્વીમા અથવા બાહરપર્યાસિ અપ્મા તથા બાહર પર્યાસિ પ્રત્યેક વનસ્પતિમા ઉત્પન્ન થાય ત્યારે એ પૃથ્વી આ દિક ૩ ૬૩૬મા જીવોને લવના પહેલા અન્તર્મુહૂર્તમા તેજો લેશ્યા પણ અપર્યાસિ અનસ્થામા હોય છે, અને પર્યાસિ અવસ્થામા તો એ ત્રણે ૬૩૬ને પહેલી ૩ લેશ્યાજ્ઞ હોય છે ॥ इति २४ दहकेषु लेश्याः ॥

॥ ૨૪ ૬૩૬મા ૬ લેશ્યા ॥

૧ ગાંઠ તિર્યચને	૬	૩ નિકલેન્દ્રિયને	૩ (અશુભ)
૧ ગાંઠ મનુષ્યને	૬	૧ વેમાનિકને	૩ (શુભ)
૧ નારકને	૩ (અશુભ)	૧ જ્યોતિષીને	૧ (તેજોજેઠ)
૧ અગ્નિકાયને	૩ (")	૧૪ ગ્રેષ્ઠ ૩૬	૪ (પહેલી)
૧ વાયુકાયને	૩ (")		

॥ ૨૪ ૬૩૬માં ઇન્દ્રિય દ્વાર ॥

હવે ઇન્દ્રિયદ્વારમા પૃથ્વીકાય વિગેરે ૫ સ્થાવરના ૬૩૬મા એક સ્પર્શેન્દ્રિય હોનાવી ૧ ઇન્દ્રિય છે દ્વીન્દ્રિયના ૧ ૬૩૬મા સ્પર્શ અને રસના એ બે ઇન્દ્રિય છે ત્રીન્દ્રિયના ૧ ૬૩૬મા સ્પર્શેન્દ્રિય રસનેન્દ્રિય અને ધાતુએન્દ્રિય સહિત ૩ ઇન્દ્રિય છે ચતુરિન્દ્રિયના ૧ ૬૩૬મા સ્પર્શ-રસના-ગ્રાપુ-અને ચક્ષુ એ ૪ ઇન્દ્રિય છે, અને બાકીના ૧૩ દેવ ૬૩૬મા ૧ નારકમા ૧ ગર્ભજતિર્યચમા અને ૧ ગર્ભજ મનુષ્યના ૬૩૬મા એ સર્વ મળી ૧૬ ૬૩૬મા સ્પર્શ-રસના

—ધાણ—ચક્ષુ અને શ્રોત્ર એ પ ઇન્દ્રિયો છે એ પ્રમાણે આ ઇન્દ્રિયદ્વાર સમજનામા અત્યંત સુગમ છે ॥ इति २४ दृढवपु इन्द्रियाणि ॥

॥ ૨૪ ૬૩૬મા ૭ સમુદ્ધવાત ॥

હવે ૬ મા સમુદ્ધવાત દ્વારમા ગર્ભજ મનુષ્યોને સાતે સમુદ્ધવાત હોય છે ત્યાં સખ્યાત વર્ષના આયુષ્યનાળા કર્મભૂમિના જે ગર્ભજ મનુષ્યો છે તેઓને જ યથાસભન ૭ સમુદ્ધવાત છે, અને યુગવિકોને તો આહાર-વૈક્રિય-તૈજસ-અને કેન્દ્રિ સમુદ્ધવાત હોય નહિ તેથી કેન્દ્ર વેદના કપાય અને મરણ એ ૩ સમુદ્ધવાત છે પુનઃ અયુગવિક ગર્ભજ મનુષ્યોમા પણ લઙ્ગિ રહિત મનુષ્યને પહેલી ૩ સમુદ્ધવાત, લઙ્ગિનત છમ્મસ્થને (અસર્વજ્ઞને) યથાસભન કેન્દ્ર સમુદ્ધવાત વિના *૩-૪-૫-૬ સમુદ્ધવાત અને થી સર્વજ્ઞ ભગવતને તો ૧ કેન્દ્રિ સમુદ્ધવાતજ હોય છે પુનઃ સર્વત્ર સામાન્ય નિયમ એ છે કે અપર્યાપ્ત અવસ્થામા પણ કોઈ જીવને ૩ સમુદ્ધવાત પ્રથમના હોઈ ગઈ છે

* વૈક્રિય લઙ્ગિ-તૈજસ લઙ્ગિ-અને આહાર લઙ્ગિ એ ત્રણ લઙ્ગિ માની કોઈ પણ એ લઙ્ગિવતને ૪ ને લઙ્ગિવતને ૫, અને તો લઙ્ગિવતને ૬

૧ પ્રશ્ન—કેવલિ ભગવત અનન્ત લઙ્ગિવાળા છે તો તેમને વૈક્રિય આહાર અને તૈજસ મમુદ્ધવાત (કે જે લઙ્ગિવતને હોય છે તે) કેમ નહિ ? અને નિર્વાણ પામતા હોવાથી મરણ સમુદ્ધવાત કેમ નહિ ?

ઉત્તર—લઙ્ગિ ફોરવવી (નહી જરૂરી) તે ત્રમાઅવસ્થા ગણાય છે અને કેવલિ ભગવત અપ્રમાદી છે તથા તે તે લઙ્ગિ ફોરવવાના પ્રયોગન નો નિભાવ છે માટે તે તો આહાર સમુદ્ધવાત કેવલિ ભગવતને ન હોય તથા મગ્ધ સમુદ્ધવાત પરભવમા ઉત્પન્ન થનારને આત્મપ્રત્યેક્ષોનો દીર્ઘ ૬૩ ૮ વાથી કેટલા જીવોને હોય છે અને કેવલિ ભગવતને પરભવમા ઉત્પન્ન થતુ નથી તેમજ નિર્વાણ સમયે આત્મપ્રત્યેક્ષ કદુક (દુઃખ)ની માફક પિંડિત થઈને જાય છે માટે મગ્ધ મમુદ્ધવાત નથી તેમજ વેનીનો ઉત્પન્ન પણ આકુળતા તથા ઉદીગ્ધતા ન હોવાથી વેદનીય સમુદ્ધવાત નથી

અવતરણ—પૂર્વ ગાથામા મનુષ્યોને જે સાત સમુદ્ધાત કહી
તે ૭ સમુદ્ધાતના નામ હવે આ ગાથામા કહે છે

વેયણ કસાય મરણે, વેઝવિય તેયણ ય આહારે
કેવલિ ય સમુગ્ધાયા, સત્ત ઇમે હુતિ સન્નીણં ॥૧૬॥

સંસ્કૃત અનુવાદ

વેદના કપાયો મરણ, વૈક્રિયસ્તૈજસથાહારકઃ
કૈવલિકથ સમુદ્ધાતાઃ, સતૈતે ભવન્તિ સન્નિનામ્ ॥ ૧૬ ॥

અન્ય સહિત પદ્મછંદ

વેયણ કસાય મરણે, વેઝવિય તેયણ ય આહારે
ય કેવલિ ઇમે સત્ત સમુગ્ધાયા સન્નીણ હુતિ ॥ ૧૬ ॥

શબ્દાર્થ —

વેયણ=વેના સમુદ્ધાત	કેવલિ=કેવલિ સમુદ્ધાત
કસાય=કપાય સમુદ્ધાત	ય=યણી, અને, તથા
મરણે=મરણ સમુદ્ધાત	સમુગ્ધાયા=મમુદ્ધાત
વેઝવિય=વૈક્રિય સમુદ્ધાત	સત્ત=માત
તેયણ=તૈજસ સમુદ્ધાત	ઇમે=એ
ય=અને, તથા, વળી	હુતિ=હોય છે
આહારે=આહારક સમુદ્ધાત	સન્નીણ=સજિ જીવોને

ગાથાર્થ—વેના સમુદ્ધાત, કપાય સમુદ્ધાત, મરણ સમુદ્ધાત,
વૈક્રિય સમુદ્ધાત, તૈજસ સમુદ્ધાત, અને કેવલિ સમુદ્ધાત એ સાત
સમુદ્ધાત સજિ જીવોને હોય છે ॥ ૧૬ ॥

વિશેષાર્થ—પૂર્વ દ્વારનાર્થના મજાવિકના (૩ મજાના)
દ્વારમા જે દીર્ઘકાલિકી સજા કહી છે તે સજા જે જીવોને હોય
તે સજિ જીવ કહેવાય, અને તે 'સજિ જીવને આ ગાથામા કહેલી

૧ પ્રશ્ન—પૂર્વ ગાથામા ૭ સમુદ્ધાત ગર્ભજ મનુષ્યોમા કહ્યા બા
અર્થે સજિ જીવોને ૭ સમુદ્ધાતના નામ પૂર્વકે દર્શાવ્યા તે કેમ ? વાસ્તવિક
રીતે તો મંત્રિમા કહેલા આ માત્ર સમુદ્ધાતના નામનાળી ગાથા પ્રથમ

વેદનાદિક સાથે સમુદ્ધાત યથાસંભવ (જેને જે મળે તે સમુદ્ધાત) હોય છે એ વેદના-કપાય-મરણ-વૈક્રિય-તૈજસ-આહારક-અને કેનલિ સમુદ્ધાતનું સ્વરૂપ દ્વાર-નર્ણનમા કર્યું છે તે પ્રમાણે જાણવું

અવતરણ—હવે ક્યા ૬૭૬મા કેટલી સમુદ્ધાત હોય, તે કહેવાના પ્રસંગમા આ ૧૭ મી ગાથાને મિથે પ્રથમ ૮ ૬૭૬મા સમુદ્ધાત કહેવાય છે

एगिदियाण केवल-तेउ आहारगविणा उ चत्तारि
ते वेउव्वियवज्जा, विगला सन्नीण ते चेव ॥ १७* ॥

સરૂપ અનુવાદ

एकेन्द्रियाणा केवलतैजसाहारकान् विना तु चत्वार.

ते वैक्रियवज्जा विगलाना सन्निनां ते चैव ॥ १७॥

અન્યથ સહિત પદ-છંદ

उ एगिदियाण केवल तेउ आहारग विणा चत्तारि

विगला वेउव्वियवज्जा सन्नीण चेव ते ॥ १७ ॥

હોવી જોઇએ અને ત્યારમાદ મંચિના નિગેષમે રૂપે ગર્ભજ મનુષ્યમા સમુદ્ધાત કહેવા મેળ્ય છે તે આ વિષર્ણસ મ્મ ૧

ઉત્તર-પૂવની ૧૫મી ગાથા ૬૭૬મા દ્વાર ઉતાગવાની પરિપાટીથી ક્રમશઃ આવેતી છે અને આ ૧૬ મી ગાથા તથા આગળની ૧૭ મી ગાથા કોઈ સિદ્ધાન્તની ઉપ્પૃત (ઉદ્ભવતી) ગાથાઓ દર્શે તેમા પશુ ૧૬ મી ગાથા અર્હિ લખન કરી ■ તે મંચિમા સમુદ્ધાત કહેવાના ઉદ્દેશથી નથી કહી પરન્તુ સમુદ્ધાતના નામે દર્શાવવાના ઉદ્દેશથી કહી છે અને ૧૭ મી ગાથા અર્હિ એકેન્દ્રિયમા અને વિજ્ઞેન્દ્રિયમા સમુદ્ધાત કહેવાના ઉદ્દેશથી કહી છે પરન્તુ મંચિમા સમુદ્ધાત કહેવાના ઉદ્દેશથી નથી કહી તે કારણથી એ બે ને ગાથામા જે મંચિ શબ્દ આવેતો છે તે તે યથા અનુરોધથી સંભવે છે એમ અનુમાન થાય છે

* ૬૭૬ પ્રકરણમા આ ગાથાની જરૂર સમજાતી નથી, તોપણ આની આવની પગિપાની ન તુરનાના નરણથી અર્હિ લખની મેળ્ય છે

સાબ્યાર્થ —

પામંદિયાણ-એકેન્દ્રિય જીવોને
કેન્ડલ-કેન્ડલ સમુદ્ધાત
તેડ=તેજસ સમુદ્ધાત
આહારક=આહારક સમુદ્ધાત
વિના=વિના, સિનાય
ડ=વર્ણી
ચત્તારિ=ચાર સમુદ્ધાત

તે=તે (૪સમુદ્ધાત એકેન્દ્રિયોના)
વેડવિવ્ય=વૈદ્ય સમુદ્ધાત
વજ્જા=વર્જિત, રહિત, નિના
સિનાયના
વિગલા=વિકલેન્દ્રિયો
સત્રીણ=સજી જીવોને
તે=તે (સાતે) સમુદ્ધાત
ચેવ=નિશ્ચય

ગાયાર્થ—એકેન્દ્રિય જીવોને કેન્ડલ સમુદ્ધાત, તેજસ સમુદ્ધાત, અને આહારક સમુદ્ધાત વિના જોય ૪ સમુદ્ધાત હોય છે તથા વિકલેન્દ્રિયોને વૈદ્ય સમુદ્ધાત રહિત તે (એકેન્દ્રિય સમધિ સમુદ્ધાત એટલે) ૩ સમુદ્ધાત હોય છે, અને સજી પચેન્દ્રિયોને તો નિશ્ચય તે સાતે સમુદ્ધાત હોય છે ॥ ૧૭ ॥

વિશેષાર્થ:—એકેન્દ્રિયોને કેન્ડલ તેજસ અને આહારક એ ૩ સમુદ્ધાત નિના જોય ૪ સમુદ્ધાત કહ્યા તે વાયુકાયની અપેક્ષાએ જાણવા, અને વાયુકાય સિનાયના પૃથ્વીકાય વિગેરે ૪ ૬૩કોમા (૪ એકેન્દ્રિયોમા) તો વૈદ્ય મમુદ્ધાત વિના ૩ મમુદ્ધાતજ હોય છે, એમ જાણવું તથા એ ૪ સમુદ્ધાતમાથી ૧ વૈદ્ય સમુદ્ધાત બાદ કરતાં જોય ૩ સમુદ્ધાત વિકલેન્દ્રિયોને હોય છે, અને સજી પચેન્દ્રિયોને તો તે પૂરોન્ત (૧૬ મી ગાથામા કહેલા નામનાળા) સાતે સમુદ્ધાત છે

પુન લેણના પચન્ત લાગે નિરાળાનસ્થાને રહેલા સૂક્ષ્માદિ એકેન્દ્રિયોને તથાપ્રકારના ઉપવાતનો અભાવ હોવાથી વેદના સમુદ્ધાત

* આ ૧૭ મી ગાથા ૬૩૬ પ્રકરણની પગિષાગીને અનુસરતી નથી તેવું કારણ કે કોઈ અન્યમા એકેન્દ્રિય વિકલેન્દ્રિય અને મણિ પચેન્દ્રિય એ પ્રમાણે ઈન્દ્રિય ભેદ વડે પાંચ જાતના જીવોમા સમુદ્ધાત કહેવાના પ્રસંગની આ ગાથા ત્યાંથી ઉદ્ધરીને અહિં પ્રસ્થિત કરી હોય એમ સમજાય છે, કારણ કે આ ગાથા ન હોય તો પણ ૨૪ ૬૩૬મા જરાજગ પગિષાટી પ્રમાણે ૭ સમુદ્ધાત કહી શકાય છે, માટે એ ગાથા અધિક જેની સંભવે છે

ઘાત રહિત ૨ સમુદ્ધાત પણ હોય છે, અને તેય સર્વ સૂક્ષ્મ તથા
બાહ્ય એકેન્દ્રિયોને ત્રણ સમુદ્ધાત હોય છે

અવતરણ—પૂર્વ ગાથામા ગાંભતુષ્યના ૧ ૬૩૬૫ને વિષે
સમુદ્ધાત કહ્યા, અને તેય ૨૩ ૬૩૬૫મા સમુદ્ધાત મહેવાના
બાકી રહ્યા છે, તે હવે આ ૧૯ મી ગાથાના પૂર્વાર્થમા કહેરો, અને
ગાથાના ઉત્તરાર્થમા ૧૦ મુ દ્રષ્ટિ દ્વાર સર્વ ૬૩૬૫મા કહેરો
પણ ગમ્મતિરિ સુરેસુ, નારય વાઝસુ ચડર તિય સેસે
વિગલ દુ દિટ્ટી થાવર, મિચ્છત્તિ સેસ તિય દિટ્ટી ॥૧૮॥

મસ્કૃત અનુનાદ

પચ ગર્ભજતિર્યક્કસુરયો-નારિકવાચ્ચોશ્ચચ્ચારસ્રય. શેપેપુ
વિકલે દ્વે દ્વષ્ટી સ્થાવર મિથ્યેતિ શેપેસુ વિસ્ત્રો દ્વષ્ટયઃ ॥૧૮॥

અન્વય સહિત ૫ ૨૩૬

ગમ્મ તિરિ સુરેસુ પણ, નારય વાઝસુ ચડર સેસે તિય
વિગલ દુ દિટ્ટી થાવર, મિચ્છ તિ સેસ તિય દિટ્ટી ॥૧૮॥

શબ્દાર્થ —

પણ-પાચ સમુદ્ધાત	વિગલ=નિઃકલેન્દ્રિયોને
ગમ્મ તિરિ=ગર્ભજ તિર્યચ(નેવિષે)	દુ=એ
સુરેસુ=દેવોને વિષે	દિટ્ટી=દ્રષ્ટિ
નારય=નારકો (ને વિષે)	થાવર=સ્થાનર જીવોમા
વાઝસુ=વાયુ-પને વિષે	મિચ્છ=મિથ્યા દ્રષ્ટિ
ચડર=ચાર સમુદ્ધાત	તિ-કંતિ (એ નામની)
તિય=ત્રણ સમુદ્ધાત	સેસ=પ્રાણીના ૬૩૬૫મા
સેસ=રોન, બાકીના(સાત)	તિય દિટ્ટી=ત્રણ દ્રષ્ટિ
૬૩૬૫મા	

ગાયાર્થ-ગર્ભજ તિર્યચ અને દેવોને વિષે ૫ સમુદ્ધાત છે,
અને તેય (સાત) ૬૩૬૫ને વિષે ૩ સમુદ્ધાત છે ॥ઈતિ સમુદ્ધાત્તા ॥
અથ (૧૦) દ્રષ્ટિદ્વારમ્-નિઃકલેન્દ્રિયોને ૨ દ્રષ્ટિ સ્થાનર જીવોને મિથ્યા-

ત્ય એ નામની દૃષ્ટિ, અને તેષ (૧૬) ૬૩૬ને વિષે ત્રણે દૃષ્ટિ હોય છે (इति द्रष्टि) ॥ ૧૮ ॥

વિશેષાર્થઃ—ગર્ભજ તિર્યચને આહારક સમુદ્ધાત અને કેવલિ મમુદ્ધાત સિવાયના પાત્ર સમુદ્ધાત હોય છે, કારણ કે તિર્યચોને ચારિત્ર તથા પૂર્વલગ્નિ (પૂર્વરૂપણ) હોતુ નથી, તેથી આહારક લગ્નિ નથી, અને કેવલજ્ઞાન ન હોવાથી કેવલી સમુદ્ધાત પણ નથી પરંતુ કેટલાક તિર્યચપચ્ચેન્દ્રિયો દશવિરતિ ચારિત્રને અનુસરતા પ્રત નિયમ તથા તપશ્ચર્યા ગુણવાળા હોવાથી તેવા ગભજ તિર્યચોને વૈક્રિય લગ્નિ અને તેજસ લગ્નિ હોવાથી વૈક્રિય મમુદ્ધાત અને તેજસ સમુદ્ધાત હોય શકે છે

એ પ્રમાણે ગર્ભજતિર્યચની પેઠે દેવોને વૈક્રિય લગ્નિ તથા તેજસ લગ્નિ પ્રત તપશ્ચર્યાદિ ગુણોથી નહિ પણ તથાપ્રકારના ભવસ્વભાવથીજ ઉત્પન્ન થયેલી હોય છે

તથા નારક અને વાયુકાયને વેદના-કપાય-મરણ-અને વૈક્રિય એ ૪ મમુદ્ધાત છે ત્યાં વૈક્રિય લગ્નિ એ બન્ને ૬૩૬મા ભવ સ્વભાવથીજ હોય છે પુન વૈક્રિય લગ્નિવાળા કેટલાક પર્વાસ વાયુ કાય જીવો છે, અને તે દેવોથી અસખ્ય ગુણ છે

એ પ્રમાણે ૧ મનુષ્ય, ૧ ગર્ભજતિર્યચ, ૧૩ દેવ, અને ૧ વાયુકાય મળી ૧૬ ૬૩૬મા મમુદ્ધાત દ્વાર જીવ અને બાકી રહેલા પૃથ્વીકાયાદિક ૪, અને ત્રિકલેન્દ્રિયના ૩, એ ૭ ૬૩૬મા વેદના કપાય અને મરણ એ ૩-૩ સમુદ્ધાત બાલુના, કારણ કે એ ૭ ૬૩૬મા વૈક્રિય લગ્નિનો પણ અભાવ છે

॥ इति ૨૪ દૃષ્ટકેષુ સમુદ્ધાતાઃ ॥

॥ ૨૪ ૬૩૬મા ૭ સમુદ્ધાત ॥

૧ ગૌ મનુષ્યને	૭	૧ નારકને	૪
૧ ગૌ તિર્યચને	૫	૧ વાયુને	૪
૧૩ દેવ-૩૬મા	૫	૭ રોષ ૬૩૬મા	૩

હવે ૧૦ મા દૃષ્ટિદ્વારમા ત્રિકલેન્દ્રિયના ૩ ૬૩૬ને વિષે મિથ્યા ત્ય અને સમ્યક્ત્વ એ ૨ દૃષ્ટિ હોય છે, ત્યાં મિથ્યાત્વ દૃષ્ટિ તે સર્વ ત્રિકલેન્દ્રિયોને સર્વ અવગ્યામા છે, પરંતુ સમ્યક્ત્વ દૃષ્ટિ

તો કેટલાક વિકલેન્દ્રિયોમાજ (સાસ્નાદન સમ્યક્ત્વનાગો કો)
જીવ અન્ય સ્થાનેથી આવી નિલ્લેન્દ્રિયપણે ઉત્પન્ન થયો હોય તે
વખતે) અપર્યાપ્ત અનસ્થામા હોય છે, અને પર્યાપ્ત અનસ્થામા
તો અવશ્ય મિથ્યાદષ્ટિજ થાય છે

તથા સ્થાનરના ૧પાયે ૬૩૬મા ૧ મિથ્યાત્વદષ્ટિજ હોય છે,
અને શેષ ૧૬ ૬૩૬ના જીવો મિથ્યાત્વ-સમ્યક્ત્વ-અને મિથ્ય એ
ત્રણે દષ્ટિનાગો છે, ત્યાં ફરેક ૬૩૬મા કોણ કોણ જીવો કઈ
કઈ દષ્ટિનાગો હોય તેનો નિચાર અન્ય અથોવી જાણવો
॥ ૩૪ દંડકેપુ દષ્ટિઃ ॥

॥ ૩૪ ૬૩૬મા ૩ દષ્ટિ ॥

૩ વિકલેન્દ્રિયને ૨ (મિ૦ | ૫ સ્થાનરને ૧ (મિથ્યા૦)
સાસ્ના૦) | ૧૬ શેષ ૬૩૬મા ૩

અવતરણ—આ ગાથામા સર્વ ૬૩૬૫૬૦મા ૧૧ મુ વર્ણનદ્વાર
જોડેનાય છે

યાવર વિ તિસુ અચરકૂ, ચઝરિદિસુ તદ્દુગ સુપ મણિયં
મણુઆ ચઝદંસણિણો, સેસેસુ તિગ તિગ મણિય ॥ ૧૯ ॥

સંસ્કૃત અનુનાદ

સ્થાવરદ્વિતિવ્વચક્ષુશ્ચતુરિન્દ્રિયેષુ તદ્દિક શ્રુતે મણિત
મનુજાશ્ચતુર્દર્શનિન શેપેસુ ત્રિક ત્રિક મણિત ॥ ૧૯ ॥

અન્ય સહિત પદ્યછંદઃ

સુપ યાવર વિ તિસુ અચરકૂ, ચઝરિદિસુ તદ્દુગ મણિય
મણુઆ ચઝદંસણિણો, સેસેસુ તિગ તિગ મણિય ॥ ૧૯ ॥

૧ કર્મનયના અભિપ્રાય પ્રમાણે તો માદર પૃથ્વી-અપ-અને પ્રત્યેક
વનસ્પતિમા પણ માસ્વાત્ન સમ્યક્ત્વ કશું છે, માટે તે અપેક્ષાએ યાવર
ના ૩ ૬૩૬મા ૨ દષ્ટિ અને ૨ ૬૩૬મા ૧ દષ્ટિ કૃતી શકાય પરંતુ સિદ્ધાન્તમા
સર્વ એકેન્દ્રિયને સાસ્વાદન સમ્યક્ત્વનો અભાવ કહ્યો છે તેથી સિદ્ધા-
ન્તની અપેક્ષાએ એકેન્દ્રિયના પાયે ૬૩૬મા ૧ મિથ્યાત્વ દષ્ટિજ હોય છે

શબ્દાર્થ —

ચાચર=અધ્યાર જીવોને (માં)
 વિ=દ્વીન્દ્રિયને (માં)
 તિસુ=ત્રીન્દ્રિયોને નિષે
 અચરકુ=અચક્ષુ દર્શન
 ચરિવિસુ=ચતુરિન્દ્રિયોમાં
 તદ્=તે (દર્શન)
 દુગ=બે
 સુપ=મિદ્ધાન્તમાં, શ્રુતમાં
 મણિય=કંઠ્યા છે

મણુમા=મનુષ્યો
 ચર=ચાર
 દસાણિણો=દર્શનવાળા
 સેસેસુ=સેષ (૧૫) ૬૩કોમાં
 તિગ=ત્રણ દર્શન
 તિગ=ત્રણ દર્શન
 મણિય=કંઠ્યા છે

ગાયાર્થ—(અથ દર્શનાનિ—) સિદ્ધાન્તમાં ૫ અધ્યારમાં તથા
 દ્વીન્દ્રિય, અને ત્રીન્દ્રિયોમાં એ-અચક્ષુ દર્શન કહ્યું છે, ચતુરિન્દ્રિય
 જીવોમાં તે બે દર્શન કહ્યા છે, મનુષ્યો ચાર દર્શનવાળા છે અને
 સેષ (૧૫) ૬૩કોમાં ત્રણ ત્રણ દર્શન કહ્યા છે (ઈતિ દર્શનદ્વા-
 રમ્) ॥ ૧૯ ॥

વિશેષાર્થ:—હવે ૧૧ મું દર્શન દ્વાર કહેવાય છે, ત્યાં અધ્યારમાં
 ૫ ૬૩ક, ૧ દ્વીન્દ્રિય, અને ૧ ત્રીન્દ્રિય એ ૭ ૬૩કમાં ૧ અચક્ષુ
 દર્શન જ હોય છે તે અચક્ષુ દર્શન સ્પર્શ રસના ધાણુ આન અને
 મનના ભેદથી ૫ પ્રકારનું છે તેમાં અધ્યારના ૫ ૬૩કને નિષે
 સ્પર્શેન્દ્રિયનો સામાન્ય ઉપયોગ એજ અચક્ષુ દર્શન, દ્વીન્દ્રિયમાં
 સ્પર્શ અને રસના એ બે ઇન્દ્રિયોદ્વારા સામાન્ય ઉપયોગ રૂપ અચક્ષુ
 દર્શન, ત્રીન્દ્રિયને સ્પર્શ રસના અને ગ્રાહ્ય એ ૩ ઇન્દ્રિયો દ્વારા
 સામાન્ય ઉપયોગરૂપ અચક્ષુ દર્શન છે

પ્રશ્ન—ઇન્દ્રિયોના સામાન્ય ઉપયોગરૂપ અચક્ષુ દર્શન તો
 ઇન્દ્રિય પર્યાપ્તિ પૂર્ણ થયા બાદ હોય ગદે, પશ્યન્તુ તે પહેલાની અ-
 પર્યાપ્તિ અવસ્થામાં અને માર્ગમાં ગદેતો જીવ દર્શન ગહિત હોય
 કે દર્શન સહિત હોય ? કારણ કે ત્યાં ઇન્દ્રિયોનો અભાવ છે, અને
 એકેન્દ્રિયવદિને મત છે નહિ

ઉત્તર.—કોણ પણ જીવ કોણપણ સમયે દર્શન શુદ્ધ ગહિત

(તેમજ જ્ઞાનગુણ સહિત પણ) હોય નહિ (કારણ કે જીવના તે એ બે મુખ્ય ગુણ છે), માટે મતિજ્ઞાનના ક્ષયોપશમરૂપ સૂક્ષ્મ સામાન્ય ઉપયોગ તે અહિં સૂક્ષ્મ લાનમનરૂપ અચ્યુ દર્શન જાણવું, કારણ કે એકેન્દ્રિયાદિક અસંજ્ઞિઓને જો કે દ્રવ્ય મનને અભાવ છે, તે પણ મતિજ્ઞાનના ક્ષયોપશમરૂપ ભાવ મન તે અવશ્ય છે

તથા ચતુરિન્દ્રિય જીવોમા ચ્યુદર્શન અને અચ્યુદર્શન બન્ને છે, કારણ કે ચતુરિન્દ્રિય જીવોને ચ્યુ ઈન્દ્રિય પણ છે, તેથી સ્પર્શ રસના—અને ધ્રાણેન્દ્રિયનો સામાન્ય ઉપયોગ તે અચ્યુદર્શન અને ચ્યુ દ્વારા સામાન્ય ઉપયોગ તે ચ્યુ દર્શન છે, એ પ્રમાણે સિદ્ધાન્તમા (ગાસ્ત્રના) કહ્યું છે

તથા ગર્ભજ મનુષ્યો યથાસ ભન ચારે દર્શનનાળા છે, ત્યા અચ્યુદર્શન પૂરોક્ત ગીતે પાચ પ્રકારજ છે ચ્યુ ઈન્દ્રિય હોનાથી ચ્યુ દર્શન છે, અને ચાગિત્રાદિક ગુણથી પ્રાપ્ત કરેલ લખિવ પ્રત્યયિક અનવિજ્ઞાનનતને (અને નિલગાનાનીને) અનધિ દર્શન છે, અને કેનયિ ભગનતને કેનળ દર્શન છે એ પ્રમાણે ૯ ૬૩૬મા દર્શનદ્વાર કહ્યું અને બાકીના (કેનના ૧૩, નારમ્નો ૧, અને ગર્ભજતિર્યચનો ૧ એ) ૧૫ ૬૩૬મા ચ્યુદર્શન અચ્યુદર્શન અને અનધિ દર્શન એ ૩ દર્શન છે ત્યા ગર્ભજ તિર્યચોને વ્રત તપશ્ચર્યાદિ ગુણથી લખિવ પ્રત્યયિક છે, અને ૧૪ ૬૩૬મા ભવસ્વભાવે હોનાથી ભવ પ્રત્યયિક અવધિ દર્શન છે અહિં એક જન આશ્રયિ સમકાળે કોઈને ૧ અચ્યુદર્શન અથવા કેનળ દર્શન, કોઈને અચ્યુ—ચ્યુ ૨ દર્શન, અને કોઈને અનધિ સહિત ૩ દર્શન હોય પરંતુ સમકાળે ૪ દર્શન કોઈ પણ જનને ન હોય ॥ इति २४ दृढकेषु दर्शनानि ॥

॥ ૨૪ ૬૩૬મા ૪ દર્શન ॥

૫ સ્થાનરને ૧ (અચ્યુ)	૧ ચતુરિન્દ્રિયને ૨ (ચ૦-અચ૦)
૧ દ્વીન્દ્રિયને ૧ "	૧ ગ૦ મનુષ્ય ૪
૧ ત્રીન્દ્રિયને ૧ "	૧૫ ચેપમા ૩ (કિવ૧૦ વિના)

અવતરણ — આગાથામા સર્વ ૬૬૫દાને વિષે ૧૨-૧૩ મુ જ્ઞાન-
વજ્રાન દ્વાર કહેવાય છે

અન્નાણ નાણ તિય તિય, સુરતિરિનિરણ થિરે અનાણદુગં
નાણન્નાણ દુ વિગલે, મણુણ પળ નાણ તિ અનાણા ॥૨૦॥

સંસ્કૃત અનુવાદ

અજ્ઞાનજ્ઞાન (યો) ત્રિકં ત્રિક, સુરતિર્યગ્નૈરવિકેષુ સ્થિરે અજ્ઞાનદ્વિક
જ્ઞાનાજ્ઞાનદ્વિક વિકલે, મનુજે પચ જ્ઞાનાનિ ત્રીણ્યજ્ઞાનાનિ ॥૨૦॥

અન્યથ મહિત ૫૬-૭૬

સુર તિરિ નિરણ તિય અન્નાણ તિય નાણ થિરે દુગ અનાણ
વિગલે દુ નાણ અન્નાણ, મણુણ પળ નાણ તિ અનાણા ॥૨૦॥

ગાદ્યાર્થ —

અન્નાણ=અજ્ઞાન

નાણ=જ્ઞાન

તિય=ત્રણ

તિય=ત્રણ

સુર=દેવેને

તિરિ=તિર્યચીને

નિરણ=નારકેને

થિરે=સ્થાનરને વિષે

અનાણ=અજ્ઞાન

દુગ=બે

નાણ=જ્ઞાન

અન્નાણ=અજ્ઞાન

દુ=બે

વિગલે=વિ-લેન્દ્રિયોને

મણુણ=મનુષ્યને વિષે

પળ=પાંચ

નાણ=જ્ઞાન

તિ=ત્રણ

અનાણા=અજ્ઞાન

ગાયાર્થ.—(અથ જ્ઞાનદ્વાર—) દેવ તિર્યચ અને નારકેને વિષે
ત્રણ જ્ઞાન તથા ત્રણ અજ્ઞાન હોય છે સ્થાનરને વિષે બે અજ્ઞાન
હોય છે વિકલેન્દ્રિયોને વિષે ૨ જ્ઞાન તથા ૨ અજ્ઞાન હોય છે,
અને મનુષ્યને વિષે ૫ જ્ઞાન તથા ૩ અજ્ઞાન હોય છે ॥૨૦॥

વિશેષાર્થ—હવે ૧૨ મા દ્વારદ્વારમા તથા ૧૩ મા અજ્ઞાનદ્વારમા
દેવના ૧૩ દાડક, મર્ત્યજ તિર્યચનો ૧૬ ડક અને નારકનો ૧૬ ડક એ ૧૫
૬ ડકમા મતિઅજ્ઞાન-શ્રુત અજ્ઞાન-અને વિલગજ્ઞાન એ ૩ અજ્ઞાન છે,

તથા મતિજ્ઞાન-શ્રુતજ્ઞાન-અનુધિજ્ઞાન એ ૩ જ્ઞાન છે ત્યા સમ્યક્દષ્ટિ જીવોને ૩ જ્ઞાન અને મિથ્યાદષ્ટિ જીવોને ૩ અજ્ઞાન જાણના તેમા પણ પ્રત્યેક જન આશ્રયિ નિવારતા એક જીવને સમકાળે કોઈને અવિજ્ઞાન રહિત ૨ જ્ઞાન હોય તો કોઈને અનુધિજ્ઞાન સહિત ૩ જ્ઞાન હોય છે, પરંતુ મતિજ્ઞાન અને શ્રુતજ્ઞાન એ બે જ્ઞાન તો દરેક સમ્યક્દષ્ટિ ધનસ્થ જીવને સમકાળે અનુધિ જોય છે તે પ્ર માણે મિથ્યાદષ્ટિને મતિઅજ્ઞાન અને શ્રુતઅજ્ઞાન પણ સમકાળે અવશ્ય હોય છે, અને બે અનુધિજ્ઞાનની લાગિનાળો હોય તો તેના મિથ્યાદષ્ટિને નિલગજ્ઞાન સહિત ૩ અજ્ઞાન મમકાળે હોય છે

તથા અધ્યાનરના ૫ દડકમા દરેક જીવને સમકાળે મતિ અજ્ઞાન અને શ્રુતઅજ્ઞાન એ બે અજ્ઞાન હોય છે

નિઃકલેન્દ્રિયના ૩ દડકમા ૨ જ્ઞાન અને ૨ અજ્ઞાન હોય છે ત્યા પૂર્વ ભનમા મરણથી અન્તર્મુઠ પહેલા ઉપરામ સમ્યક્દષ્ટિ થઈને પુન સમ્યક્તત્ત્વ પતિત થઈ, સાસ્વાન્ન સમ્યક્ત્વ સહિત મરણ પામી વિકલેન્દ્રિયપણે ઉત્પન્ન થાય ત્યારે અપર્યાપ્ત અવસ્થામા વિનિત કાળે સાસ્વાન્ન સમ્યક્ત્વ વર્તિત હોય છે, તેથી તે સાસ્વાન્ન સમ્યક્ત્વની અપેક્ષાએ અપર્યાપ્ત અવસ્થામા વિકલેન્દ્રિયો ૨ જ્ઞાનનાળા કહુનાય છે, અને ત્યારબાદ સ પૂર્ણ ભન પર્યન્ત મિથ્યાદષ્ટિ હોનાથી ૨ અજ્ઞાનવાળા કહુનાય છે

ગર્ભજ મનુષ્યના ૧ દડકમા ૫ જ્ઞાન અને ૫ અજ્ઞાન હોય છે, તે સમજતુ સુગમ છે તેમા પણ ૧ મનુષ્યને સમકાળે તો યથાસભન ૨ અજ્ઞાન, ૩ અજ્ઞાન, ૧ જ્ઞાન (કેનળજ્ઞાન^૧), ૨ જ્ઞાન ૩ જ્ઞાન (મન ૦ વા અવ ૦ સહિત), અધના ૪ જ્ઞાન હોય છે

* આ સિદ્ધાન્તનો અભિપ્રાય છે અને કર્મગ્રથમા તો બાંપર્યાપ્ત પૃથ્વી, અપકાય, અને પ્રત્યેક વનસ્પતિ એ ૩ દડકમા અને વિકલેન્દ્રિયોમા પણ અપર્યાપ્ત અવસ્થામા સાસ્વાન્ન સમ્યક્ત્વ કહુ છે પરંતુ સાસ્વાન્ન સમ્યક્ત્વને અજ્ઞાન રૂપે ગણી એ આઠે દડકમા ૨ અજ્ઞાન કહ્યા છે

૧ શ્રી તત્ત્વાર્થ સૂત્રમા આચારાગ્રહિ શાસ્ત્રના યાત્રીઓને શ્રુતજ્ઞાન કહુ છે તેથી તેવા શાસ્ત્રજ્ઞાન રહિત જીવોને મતિજ્ઞાન રૂપ ૧ જ્ઞાન હોય એમ પણ કહુ છે

પરંતુ સમકાળે ૫ જ્ઞાન હોય નહિ, તેમજ જ્ઞાન અને અજ્ઞાન એ
એ ૫જ સમકાળે હોય નહિ ॥ इति २४ दृष्टकेषु ज्ञानाज्ञाने ॥

॥ ૨૪ ૬૬૬મા ૫ જ્ઞાન ૩ અજ્ઞાન ॥

૧૩ દેવ ૬૬૬મા	૩-૩	૫ સ્થાનરને	૩ અજ્ઞાન
૧ ગો તિર્યચને	૩-૩	૩ ત્રિક્લેન્દ્રિયને	૨-૨
૧ નાગકને	૩-૩	૧ ગો મનુષ્યને	૫-૩

અવતરણ—હવે ચોવીસે ૬૬૬૫૬મા ૧૪ મુ યોગદ્વાર કહે
વાનુ છે તેથી પ્રથમ આ ગાથાને નિરે ૧૫ યોગના નામ કહે છે—
સચ્ચેર મીસ અસચ્ચમોસ મળ વય વિડવિ આહારે
ઊરલં મીસા કમ્મળ, ઇય જોગા દેસિયા સમણ ॥૨૧॥

સંસ્કૃત અનુવાદ

સત્યેતરમિશ્રાસત્યમૃષા, મનોવચસી વૈક્રિય આહારકઃ
ઔદારિકો મિશ્રાઃ કાર્મળ, एते योगा देसिताः समये ॥ ૨૧ ॥

અન્યથ સહિત પદ્યછંદ

સચ્ચેર મીસ અસચ્ચ અમોસ મળ વય વિડવિ આહારે
ઊરલ મીસા કમ્મળ, ઇય જોગા સમણ દેસિયા ॥૨૧॥

શબ્દાર્થ —

સચ્ચ=સત્ય
ઇતર=ઇતર (અસત્ય)
મીસ=મિશ્ર
અસચ્ચમોસ=અસત્યામૃષા
(વ્યનહાર)
મળ=મનેા યોગ
વય=વચન યોગ
વિડવિ=વૈદિય કાયયોગ
આહારે=આહાર= કાયયોગ

ઊરલ=ઔદારિક કાયયોગ
મીસા=(એ ત્રણે કાયના) મિશ્ર-
યોગ
કમ્મળ=કાર્મલુ યોગ (તેજસ કા-
ઇય=એ મેદુ યોગ)
જોગા=૧૫ યોગ
દેસિયા=દર્શાવ્યા છે, કહ્યા છે
સમણ=સિદ્ધાન્તમા

ગાથાર્થઃ—(અથ યોગ) સત્ય-અસત્ય-મિશ્ર-અને અસત્યા મૃધા એ ચાર પ્રકારના મનોયોગ તથા ૪ પ્રકારના પચનયોગ છે પુન વૈકલ્પ કાયયોગ, અહારક કાયયોગ અને આદારિક કાયયોગ, તેમજ એ ત્રણ કાયના ૩ મિશ્ર યોગ, તથા કાર્મણ (તૈજસ કાર્મણ) કાયયોગ એ પ્રમાણે ૧૫ યોગ શ્રી સિદ્ધાન્તમા કહ્યા છે ॥ ૨૧ ॥

વિશેષાર્થ—એ ૧૫ યોગનું ૨૫૩૫ દ્વારનાનમા કહ્યા પ્રમાણે બાણુ

અવતરણ—પૂર્વ ગાથામા ૧૫ યોગના નામ કહીને હવે આ ગાથામા સર્વ ૬૩૬૫૬ને વિષે તે ૧૫ યોગ જે ગીતે સભવે તે ગીતે કહે છે

इकारस सुर निरए, तिरिएसु तेर पनर मणुएसु
विगले चउ पण वाए, जोगतिग थावरे होइ ॥२१॥

સમ્પૂર્ણ અનુવાદ

एकादश सुरनैरयिकयोस्तिर्यक्षु त्रयोदश पचदश मनुजेषु
विकले चत्वार* पच बाते (यौ), योगत्रिक स्यावरे भवति ॥२१॥
અન્ય સહિત ૫૬-છેદ

सुर निरए इकारस, तिरिएसु तेर मणुएसु पनर
विगले चउ वाए पण थावरे तिग जोग होइ ॥ २२ ॥

ગાથાર્થ —

इकारस=अगिआर યોગ
सुर=देने વિષે
निरए=नारकने વિષે
तिरिएसु=तिर्ययोમા
तेर=तेर યોગ
पनर=५६२ યોગ
मणुएसु=मनुष्यોમા

विगले=विकलेन्द्रियमा
चउ=चार યોગ
पण=पाच યોગ
वाए=वायुकायमा
जोग=योग
तिग=त्रि
थावरे=स्थानને વિષે
होइ=होय છે

માધાર્ય—૬૧ અને નાગકને નિષે ૧૧ યોગ, ગર્ભજ તિર્યચોમા ૧૩ યોગ, ગર્ભજ મનુષ્યોમા ૧૫ યોગ, વિકલેન્દ્રિયમા ૪ યોગ, વાયુકાયમા ૫ યોગ અને સ્થાનરમા ૩ યોગ હોય છે (શ્લોક યોગ દ્વારમ્) ॥ ૨૨ ॥

વિશેષાર્ય—હવે ૨૪ ૬૩૬મા ૧૫ યોગ કહેનાય છે તે આ પ્રમાણે—દેવના ૧૩ અને નાગકનો ૧ મળી ૧૪ ૬૩૬મા મનના ૪ વચનના ૪ મળી ૮ યોગ તથા વૈકલ્ય-વૈકલ્યમિત્ર અને કાર્મણ યોગ એ ૩ કાયયોગ સહિત ૧૧ યોગ છે એ યોગ ન્યા કયા વખતે હોય તેનું * સ્વરૂપ અન્યાન્યરથી જાણવું

તથા ગર્ભજ તિર્યચના ૧ ૬૩૬મા આહારિક અને આહારિક મિત્ર એ બે કાય યોગ સહિત (પૂર્વોક્ત ૧૧ યોગ મળી) ૧૩ યોગ છે, અને ગર્ભજ મનુષ્યમા સર્વે ૧૫ યોગ છે

વિકલેન્દ્રિયોના ૩ ૬૩૬મા આહારિક-આહારિક મિત્ર-તૈજસકા-

* અર્થ ૧૫ યોગ ક્યારે ન્યાર હાય તેની સક્ષિપ્ત વિગત—૪ મને યોગ મનપર્યાપ્તિ પૂર્ણ થયા બાદ પચાસ અવસ્થામા હોય, ૪ વચન યોગ પણ પચાસ અવસ્થામા હોય, આરિક વૈકલ્ય અને આહારક એ ત્રણ પોત પોતાની પચાસ અવસ્થામા હોય આહારિક-મિત્ર ઉત્પત્તિના બીજા સમયથી અપર્યાપ્ત અવસ્થા સુધી (અને કેટલાક આચાર્યોના મતે શરીર પચાસ પૂર્ણ થતા સુધી) અને કેવલિ સમુદ્વાતમા ૨-૧-૭ મા મમયે એ પ્રમાણે બૌં મિત્ર યોગ કર્મચરના અભિપ્રાયથી ૨ પ્રકારે છે અને સિદ્ધાન્તના અભિપ્રાયે ઉત્તર વૈકલ્યના તથા આહારકના પ્રાગલભા પશુ હોવાથી ૪ પ્રકારે છે) વૈકલ્યમિત્રયોગ મૂળ વૈં ની અપેક્ષાએ ઉત્પત્તિના બીજા સમયથી અપર્યાપ્ત અવસ્થા સુધી, અને તિર્યચ મનુષ્યના ઉત્તર વૈકલ્યના પ્રારંભે અને મંદુરણમા અથ (એમ કર્મના અભિપ્રાયે ૩ પ્રકારે અને સિદ્ધાન્તના અભિપ્રાયે ઉત્તર વૈકલ્યના પ્રાગલભા વૈકલ્ય મિત્ર નહિ તેથી ૨ પ્રકારે છે) આહારકમિત્ર આહારકદેહના પ્રારંભે અને સહરણમા (ધર્મ કર્મ, અભિપ્રાય અને સિદ્ધાન્તમા પ્રારંભરહિત ૧ પ્રકાર) તથા તૈજસકાર્મણ યોગ વક ગતિએ પરલવમા જતા ૧-૨-૩ સમય સુધી કેવલિ સમુદ્વાતમા ૩ બે ૪ થો ૫ મો એ ત્રણ સમય સુધી, અને ઉત્પત્તિના પ્રથમ સમયે પશુ

મૈષ્ટ્ર એ ૫૭ કાયયોગ અને અસત્યામૃષા (વ્યવહાર) નામનો ૧ વચન યોગ મળી ૪ યોગ છે

વાયુકાયના ૧ ૬૩૬માં ઔદારિક-ઔદારિક મિશ્ર, વૈક્રિય-વૈક્રિય મિશ્ર અને કાર્મણ એ ૫ પ્રકારના કાયયોગ છે, કારણ કે કેટલાક બાદર પર્યાય વાયુ છોડે વૈક્રિય લગ્નિનાળા હોય છે

સ્થાપરના ૫ ૬૩૬માં ઔદા-ઔદા-મિશ્ર અને કાર્મણ એ ૩ કાયયોગજ હોય છે ॥ इति २४ दृढकेषु योगाः ॥

॥ ૨૪ ૬૩૬માં ૧૫ યોગ ॥

૧૩ દેવ ૬૩૬માં	૧૧	૩ વિકલે૦ ને	૪
૧ નારકને	૧૧	૧ વાયુને	૫
૧ ગ૦ તિર્યચને	૧૩	૪ સ્થાપરને	૩
૧ ગ૦ મનુષ્યને	૧૫		

અવતરણ—હવે ચોવીશ ૬૩૬૫૬માં ૧૫ મુ ઉપયોગ દ્વાર કહેવાનું છે તેથી આ ગાથામાં પ્રથમ ૧૨ પ્રકારના ઉપયોગ કયા કયા ? તે કહે છે

તિ અનાળ નાળ પળ ચડ, દસળ વાર જિઅલરક-
ણવઓગા

इय वारस उवओगा, भणिया तेलुक्कदसीहि ॥૨૩॥

સરસ્વત અનુવાદ

ત્રીણયજ્ઞાનાનિ જ્ઞાનાનિ પચ ચત્વારિ દર્શનાનિ દ્વાદશ જીવલક્ષ-
ણોપયોગા એતે દ્વાદશ ઉપયોગા મળિતા ત્રિલોકદર્શિભિ ॥૨૩॥

અન્ય સહિત ૫૬૨૭૬

તિ અનાળ પળ નાળ ચડ દસળ વાર જિઅ લરકળ ઉવઓગા
इय वारस उवओगा तेलुक्कदसीहि भणिया ॥ ૨૩ ॥

ગાથાર્થ —

તિ=ત્રણ
મનાણ=અજ્ઞાન
નાણ=જ્ઞાન
પણ=પાત્ર
ચર=ચાર
દસ્તણ=દર્શન
ચાર=ચાર
જિભ=જીભના

હરકણ=લક્ષણ ૩૫
ઉપયોગા=ઉપયોગ
દ્ય=એ, પૂર્વોક્તિ
ચારસ=ચાર
ઉપયોગા=ઉપયોગ
મણિયા=કલા છે
તેલુક=ત્રણ લોક, (ત્રણ જગતના)
દસીદિ=દર્શિઓએ, દેખના
ગાઓએ

ગાથાર્થ:— (અથ ઉપયોગા -) ૩ અજ્ઞાન, ૫ જ્ઞાન, અને ૪ દર્શન એ ૧૨ જીભના લક્ષણ ૩૫ ઉપયોગ છે, અને તે ૧૨ ઉપયોગ ત્રણ જગતના પદાર્થો દેખનાર શ્રી નિનેથર ભગવતોએ કલા છે ॥ ૨૩ ॥

વિશેષાર્થ—મુગમ છે, અને ૧૨ ઉપયોગાનુ અર્થ દ્વારવર્ણનમાં કહેલ ૮ જ્ઞાન અને ૪ દર્શન પ્રમાણે જાણવું

અવતરણ:—પૂન ગાથામાં ૧૨ પ્રકારના ઉપયોગ કયા કયા ? તે દર્શાવીને હવે આ ગાથામાં તે ૧૨ પ્રકારના ઉપયોગ ૨૪ ૬૬૬-પદોને નિષેઢે રીતે સભવે તે રીતે કહે છે

ઉવચ્ચોગા મણુણસુ, વારસ નવ નિરય તિરિય દેવેસુ
વિગલદુગે પળ છકં, ચરિરિદિસુ થાવરે તિયગં ॥૨૪॥

સંસ્કૃત અનુનાદ

ઉપયોગા મનુજેષુ, દ્વાદશ નવ નૈરયિકતિર્યગદેવેષુ

વિફલદિકે પચ પટ્કં ચતુરિન્દ્રિયેષુ સ્થાવરે ત્રયઃ ॥૨૪॥

અન્ય સહિત પદ્યછંદ

મણુણસુ વારસ ઉવચોગા, નિરય તિરિય દેવેસુ નવ

વિગલ દુગે પળ, ચરિરિદિસુ છકં, થાવરે તિયગ ॥૨૪॥

સાધાર્થ —

ઉવઓગા=ઉપયોગ
 મણુપસુ=મનુષ્યોમા
 ચારસ=આ
 નવ=નવ ઉપયોગ
 તિરય=નાર- ંવોમા
 તિરિય=તિર્યચોમા
 વેવેસુ=દેવોમા

વિગલ=નિકલેન્દ્રિયના
 દુગે=દ્વિકમા, ૨ ભેદમા
 પળ-પાચ ઉપયોગ
 હક્ક=છ ઉપયોગ
 ચતુરિન્દ્રિય=ચતુરિન્દ્રિયોમા
 ચારે=આનરને નિષે, એકે
 ન્દ્રિયોમા
 તિયગ=ત્રાપ ઉપયોગ

ગાથાર્થ—મનુષ્યોને વિષે ૧૦ ઉપયોગ છે, નારંબુવોમા ૬ ઉપયોગ, દેવોમા ૧૨ ઉપયોગ, (ચતુરિન્દ્રિય વિના ગય દ્વીન્દ્રિય તથા ત્રીન્દ્રિય ૩૫) નિકલેન્દ્રિયના બે ભેદમા ૫ ઉપયોગ, ચતુરિન્દ્રિયમા ૬ ઉપયોગ, અને આનર (એકેન્દ્રિય) ને નિષે ૩ ઉપયોગ છે (જાતે ઉપયોગ ઠારમ્) ॥૨૪॥

વિશેષાર્થ—એ પૂર્વ ગાથામા ૧૨ પ્રકારના ઉપયોગમાથી ગર્ભજ મનુષ્યોને યથાસક્ષન ૧૨ ઉપયોગ હોય છે, નારકના ૧ ૬૩મા મનપર્થનજ્ઞાન, કેનળજ્ઞાન અને કેનળદર્શન સહિત ૬ ઉપયોગ હોય છે, તેમજ ગર્ભજ તિર્યચમા અને દેવના ૧૩ ૬૩કમા પાણ એજ ૬ ઉપયોગ હોય છે દ્વીન્દ્રિય અને ત્રીન્દ્રિય એ બે નિકલેન્દ્રિયોમા ૨ જ્ઞાન, ૨ અજ્ઞાન અને ૧ અન્યથુ દર્શન એ ૫ ઉપયોગ છે, ચતુરિન્દ્રિયમા એજ ૫ ઉપયોગ અને ૧ અશ્નુદર્શન સહિત ૬ ઉપયોગ છે, અને આનરના પાચે ૬૩કમા ૨ અજ્ઞાન અને ૧ અન્યથુ દર્શન સાહિત ૩ ઉપયોગ છે અર્હિં બુ જ્ઞાન તથા કયુ અજ્ઞાન હોય તે જ્ઞાન અજ્ઞાનદ્વારે પ્રસંગે ૨૦ મી ગાથા માં કહેનાથ ગયુ છે તથા એક જનને સમજાગે કોયા ઉપયોગ હોય ? તે પણ ૧૬ મી તથા ૨૦ મી ગાથાના અર્થમાથી સમજના થાય છે ॥ ઇતિ ૨૪ દઢકેણુ ઉપયોગા ॥

॥ ૨૪ ૬૩કમા ૧૨ ઉપયોગ ॥

૧ ગાં મનુષ્યને	૧૨	૧ દ્વીન્દ્રિયને	૫
૧ નારકને	૬	૧ ત્રીન્દ્રિયને	૫
૧ ગાં તિર્યચને	૬	૧ ચતુરિન્દ્રિયને	૬
૧૩ દેવ-૬૩કમા	૬	૫ આનરને	૩

અવતરણ:—હવે ૨૪ ૬૩૫દોમા ૧૬ મુ ઉપપાત દ્વાર તથા ૧૭ મુ જ્યવન દ્વાર એ બે દ્વાર સાથે કહે છે (અથના આ ગા-થામા ઉપપાત દ્વાર કહે છે, અને હવે પછીની ગાથામા જ્યવન દ્વાર કહેશે એમ પણ જાણવું)

સંસ્ક્રમસલા સમણ, ગન્ધતિરિ વિગલ નારય સુરા ય
મણુઆ નિયમા સંસ્કા, વણણંતા થાવર અસંસ્કા ॥૧૫॥

અનુક્રમ અનુનાદ

સહ્યેયા અસહ્યેયા* સમયે, ગર્ભજતિર્યગ્નિકલનારકસુરાશ્ચ
મણુજા નિયમાસહ્યેયા, વના અનન્તાઃ સ્યાવરા અમંહ્યેયાઃ ॥૧૬॥

અન્યથ સહિત ૫૬૨૭૬

ગન્ધ તિરિ વિગલ નારય ય સુરા સમણ સસ્ર અસલા
મણુજા નિયમા સલા, વણ અણતા થાવર અસલા ॥૨૫॥

શબ્દાર્થ —

સસ્ર=સ જ્યાત
અસલા=અસ જ્યાત, અસ જ્ય
સમણ=એક સમયમા
ગન્ધ તિરિ=ગર્ભજ તિર્યગ્
વિગલ=વિક્ષેપેન્દ્રિયો
નારય=નારકો
સુરા=દેવો
ય=અને, અથના છ દર્પિત માટે

મણુજા=મનુષ્યો
નિયમા=નિયમથી, નિશ્ચય
સલા=સ જ્યાતજ
વણ=વનસ્પતિ જીવો
અણતા=અનન્ત
થાવર=સ્થાવર જીવો (એકેન્દ્રિયો)
અસલા=અસ જ્યાત, અસ જ્ય

ગાથાર્થ—(અથ ઉપપાત -) ગર્ભજ તિર્યગ્, વિક્ષેપેન્દ્રિયો, નારકો, અને દેવો એક સમયમા સ જ્યાત અથના અસ જ્યાત ઉત્પન્ન થાય છે (જન્મે છે) મનુષ્યો નિશ્ચય સ જ્યાતજ ઉત્પન્ન થાય છે, વનસ્પતિ જીવો (એક સમયમા) અનન્ત ઉત્પન્ન થાય છે, અને સ્થાવરો એક સમયમા અસ જ્યાત ઉત્પન્ન થાય છે ॥૨૫॥

વિશેષાર્થ—હવે ૧૬ મા ઉપપાત દ્વારમા ગર્ભજ તિર્યગ્નો ૧, વિક્ષેપેન્દ્રિયના ૩, સાત નારકોનો ૧ અને દેવના ૧૩ ૬૩૬ મળીને ૧૮

૬૩૬ના જીવો એક સમયમા સમકાળે ૧-૨-૩ ઇત્યાદિ સંખ્યા વડે સંખ્યાત્મક ઉત્પન્ન થાય તેમજ અસંખ્યાત્મક પણ ઉત્પન્ન થાય, કારણ કે એ પ્રત્યેક ૬૩૬ના જીવો ઉત્કૃષ્ટથી અસંખ્ય અમર અપર છે, માટે એક સમયમા ઉત્કૃષ્ટથી અસંખ્ય પણ ઉત્પન્ન થાય છે

ગર્ભજ મનુષ્યો ૧ સમયમા નિશ્ચયન ૧-૨-૩ ઇત્યાદિ સંખ્યા વડે અનંત સંખ્યાત્મક ઉત્પન્ન થાય છે, પરંતુ અસંખ્ય કે અનન્ય ઉત્પન્ન ન થાય, કારણ કે ગર્ભજ મનુષ્યોની આ જગતમા સર્વ સંખ્યા ૪૨૬ અંક જોડાઈ સંખ્યાત્મક છે

તથા સ્થાનરેના પાંચ ૬૩૬મા ૧ નનરૂપનિકાય એક સમયમા અનન્ય ઉત્પન્ન થાય છે કારણ કે સૂક્ષ્મ નિગોદ અને બાહર નિગોદ રૂપ વનરૂપિતિ જીવો આ જગતમા જન્મ-મૃત્યુ પામી અનન્ય છે, પરંતુ અસંખ્યાત કે સંખ્યાત નથી અહિં વિરોધ એ છે કે પ્રત્યેક વનરૂપિતિ જીવો અનન્ય નથી પરંતુ અસંખ્યજ છે માટે પ્રત્યેક વનરૂપિતિ તો એક સમયમા અસંખ્યજ ઉત્પન્ન થાય, અને ગેય ૪ સ્થાનરેના સૂક્ષ્મ અથવા બાહર જીવો પણ જગતમા અસંખ્ય અસંખ્યજ છે, પરંતુ અનન્ય કે સંખ્યાત નથી તેથી એ ૪ ૬૩૬ના જીવ ૧ સમયમા સમકાળે (૧-૨-૩ ઇત્યાદિ સંખ્યાત નહિ પરંતુ) અસંખ્યાત ઉત્પન્ન થાય છે

અવતરણ—આ ગાથાના પૂર્વાર્ધમા ઉપપાતદ્વાર વત ૧૭ મુ જ્યવાદ્વાર કહી ઉપસદ્વાર કરી (એ બે દ્વાર સંપૂર્ણ કરીને) ગાથાના ઉત્તરાર્ધથી ૧૮ મુ સ્થિતિદ્વાર કહેવાના પ્રસંગમા પ્રથમ એકેન્દ્રિયના ચાર ૬૩૬પદને ત્રિપે ઉત્કૃષ્ટ સ્થિતિ-આયુષ્ય કહે છે

૧-૨-૩ સંખ્યાત, અસંખ્યાત અને અનન્ય એ અનુક્રમે અધિક અધિક સંખ્યાગણિતના ૩ ભેદનું સ્વરૂપ અર્થ કર્મક્રમ આદિ અચોથી મળતુ

* દેવના વૈમાનિક ૬૩૬મા એટલું નિરોધ છે કે હમા કે પથી અનુ-ત્તર સુધિના વૈમાનિક દેવોમા ઉત્પત્તિ આ વ્યવન એક સમયમા સંખ્યાત સંખ્યાતનુંજ છે કારણ કે એ દેવોની ગતિ આગતિ કેવળ ગર્ભજ મનુષ્યમા છે તથા સર્વાર્ધમા વૈમાનિક પણ સંખ્યાતજ છે

૪ ૭૮૨૨૮૧૬૨ ૫૧૪૨૬૪૨, ૩૭૫૬૩૫૪ ૩૬૫૦૦૩૬ આ સંખ્યાએ ગર્ભજ મનુષ્યો હોય છે

અસન્નિ નર અસન્ના, જહ ઉવવાણ તહેવ ચવણેવિ
વાવીસ સગ તિ દસવાસ-સહસ્સ ઉક્કિટ્ટ પુઢવાઈ ॥૨૬॥

સમ્મત અનુનાદ

અસન્નિનરા અસંખ્યેયા, યથોપપાતસ્તથૈવ ચ્યવનમપિ
દ્વાવિંશતિસપ્તત્રિંશદશવર્ષ-સહસ્રા ઉત્કૃષ્ટ પૃથ્વીઆદયઃ ॥ ૨૬ ॥

અન્ય સહિત પદ્યછંદ

અસન્નિ નર અસન્ના, જહ ઉવવાણ તહ એવ ચવણે અવિ
પુઢવિ આઈ ઉક્કિટ્ટ વાવીસ મગ તિ દસ સહસ્સ વાસ ॥૨૬॥

ગાથાર્થ —

અસન્નિ=અમણિ સમ્મતિમ
નર=મનુષ્ય
અસન્ના=અસખ્ય
જહ=જેમ, જેની રીતે, જે રીતે
ઉવવાણ=ઉપપાત દ્વાર
તહ=તેની રીતે, તેમ
એવ=જ
ચવણે=ચ્યવન દ્વાર
અવિ=પણ

વાવીસ=માનીસ (હજાર વર્ષ)
સગ=સાત (હજાર વર્ષ)
તિ=ત્રણ (હજાર વર્ષ)
વસ=દસ (હજાર વર્ષ)
વાસ=વર્ષ
સહસ્સ=હજાર
ઉક્કિટ્ટ=ઉત્કૃષ્ટવી
પુઢવાઈ=પૃથ્વીકાય વગેરે (પૃ-અપૃ-
વાયુ-વન)

ગાથાર્થ:—અસણિ (સમ્મતિમ) મનુષ્યો એક સમયમા
અસખ્યાત ઉપપાત થાય છે રીતે ઉપપાત દ્વાર કહ્યું તે રીતે જ ચ્યવનદ્વાર પણ કહેવું (રૂઠિ
ચ્યવન દ્વારમ્) અથ સ્થિતિ દ્વારમ્—પૃથ્વીકાયની સ્થિતિ-આયુ-
ષ્ય ૨૨૦૦૦ વર્ષનું છે અપ્કાયનું ૭૦૦૦ વર્ષનું છે વાયુકાયનું આયુ-
ષ્ય ૩૦૦૦ વર્ષનું છે, અને વનસ્પતિકાયનું ૧૦૦૦૦ વર્ષનું છે ॥૨૬॥

વિશેષાર્થ:—અસણિ મનુષ્યો (સમ્મતિમ મનુષ્યો) જેઓ

૧ આ પ્રશ્નને વિશેષ કરીને બેદમા અમણિ મનુષ્ય મરણ નથી, તોપણ
અમિ ઉત્પત્તિ-ચ્યવનના દ્વારમા અમણિ મનુષ્ય મરણવાનું કારણ કે આ
ગાથા પણ અન્ય અન્યમાથી ઉદગારેની હોય માટે

મનુષ્યના અપવિન (૧૪) સ્થાનોમા (વિદ્યા-મૂત્ર-પ્રસ્વેદ વિગે-
રેમા) ઉત્પન્ન થાય છે તે આ જગતમા સર્વ સખ્યાએ અસખ્યા
તજ હોય છે તેથી એક સમયમા તેઓની ઉત્પત્તિ પણ સમકાળે
અસખ્ય જોડેલી છે વળી આ સમ્બન્ધિત મનુષ્યો કેટલીક વાર
૨/ મુહૂર્ત સુધી બિહુલ નથી હોતા એમ પણ બને છે
॥ ઇતિ ૨૪ દઢકેષુ લપપાતદ્વારમ્ ॥

હવે ૧૭ મા ચ્યવન ઠાર મા સર્વે દડકોના અનનની-મરણની
સમકાલ સખ્યા પણ ૧૬ મા ઉપપાતદ્વારવત સર્વારો તુલ્ય બાણવી
॥ ઇતિ ૨૪ દઢકેષુ ચ્યવનદ્વારમ્ ॥

॥ ૨૪ દડકમા સમકાળે ઉપપાત ચ્યવન સખ્યા ॥

૧ ગાં તિર્યચ	અસખ્ય	૧ ગાં મનુષ્ય	સખ્યાત
૩ વિક્સેન્દ્રિય	"	૧ નનરપતિ	અનન્ત
૧ નારક	"	૪ સ્થાવર	અસખ્ય
૧૩ દેવ	"		

પ્રસંગત વિરહદ્વાર

હવે પ્રસંગથી પ્રાપ્ત થયેલ વિરહદ્વાર કહેવાય છે
તે આ પ્રમાણે—

૭ નારકના ૧ દડકમા ઝાઘથી ૧૨ મુહૂર્ત અને પ્રત્યેક નારક
પૃથ્વીમા વિચારીએ તો પહેલો પૃથ્વીમા ૨૪ મુહૂર્ત, ૨ જમા ૭ દિનસ
૩ જમા ૧૫ દિનસ ૪ થીમા ૧ માસ, ૫ થીમા ૨ માસ, ૬ થીમા
૪ માસ, ૭ થીમા ૬ માસ, કલ્કૃષ્ટ ૧ વિરહમાળ છે, અને જ્યાં યધી
૧ સમય છે

ચારે નિકાશના દેવોમા ઝાઘથી ૧૨ મુહૂર્ત, અને સિ ન
સિન્ન વિચારીએ તો ૧૦ લનનપતિમા, વ્યન્તરમા, કથોતિરીમા,

૧ અર્થાત્ જ્યાં જોડેલો વિરહ કલો છે ત્યાં તેટલા કાળ સુધી
કોઈ નવો જીવ ઉત્પન્ન થાત નહિ તે વપપાત વિરહ અને તેટલા કાળ
સુધી તે દડકમાથી કોઈ પણ જીવ મરણ ન પામે તે ચ્યવન વિરહ

(એ ૧૨ ૬૩૬મા) પ્રત્યેકમા ૨૪ સુદૂર્તનો વિરહ છે તથા વૈમાનિક દેવોમાં મામાન્યવી ૨૪ સુદૂર્તનો છે, અને સિન્ન સિન્ન વિચારતા ૧-૨ કલ્પમા ૨૪ સુદૂર્ત, ૩ જા કલ્પે ૯ દિવસ ૨૦ સુદૂર્ત, ૪ થા કલ્પે ૧૨ દિવસ ૧૦ સુદૂર્ત, ૫ મા કલ્પે ૨૨૧૧ દિવસ, છઠ્ઠે ૪૫ દિનમ, ૭ મે ૮૦ દિનસ, ૮ મે ૧૦૦ દિવસ, નવમે ૧૦ માસ, ૧૦ મે ૧૨ માસ, ૧૧-૧૨ મે ૧૦૦ વર્ષ (લગભગ), મેહુલા ૩ મેવેયકે ૧૦૦૦ વર્ષની અદર, ઘીન ૩ મેવેયકે ૧ લાખ વર્ષની અદર, ત્રીજા મેવેયકે ૧ કોડ વર્ષની અદર ૪ અનુત્તરેમા પદ્યોપમનો અસખ્યાતમે ભાગ, તથા સર્વાર્થ પદ્યોપમનો સખ્યાતમે ભાગ ઉત્કૃષ્ટ વિરહ છે, અને સર્વત્ર જઘન્ય વિરહ ૧ સમય છે

ગર્ભજ તિર્યચમા ૧૨ સુદૂર્ત, ગર્ભજ મનુષ્યમા ૧૨ સુદૂર્ત, ૫ એકેન્દ્રિયોમા વિરહમાળ નથી, અ ૩ વિકલેન્દ્રિયોમા પ્રત્યેકમા એકેન્દ્રિય સુદૂર્ત વિરહમાળ છે સર્વત્ર જઘન્ય વિરહ (૫ એકેન્દ્રિય નિના) ૧ સમય છે ॥ इति प्रसंगतः २४ दशकेषु विरहः ॥

॥ ૨૪ ૬૩૬મા સ્થિતિદ્વાર ॥

હવે ૧૮ મા સ્થિતિદ્વારને નિચે પ્રથમ પૃથ્વીકાયનુ ૨૨૦૦૦ વર્ષનુ આયુષ્ય કહ્યુ તે બાદર પર્વાસ ખર પૃથ્વીકાયનુ (રત્ન મણિ વિગેરેનુ) જાણુ એ મણિ રત્ન વિગેરે નહર પૃથ્વીઓ તેવા પ્રકારના નિરાખાવ સ્થાનમા રહેલી હોય તેા એટલા વર્ષ સુધી હવે છે, અને ગેય પૃથ્વીઓનુ એધી ન્યૂન ૧ અનેક પ્રકારનુ જાણુ એ પ્રમાણેજ બાદર પર્વાસ અપ્કાય, બાદર પર્વાસ વાયુનાય, અને પર્વાસ પ્રત્યેક વનસ્પતિકાયનુ અનુક્રમે ૭૦૦૦-૩૦૦૦-૧૦૦૦૦ વર્ષનુ આયુષ્ય તે પણ તેવા પ્રકારના નિરાખાવ સ્થાનમા મેહુલા સ્થિર અપ્કાયારિકનુ જાણુ

અવતરણ—પૂર્વ ગાથામા પૃથ્વી-અપ્-વાયુ-અને વનસ્પતિ એ ૪ ૬૩૬પદમા ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્યદ્વારે કહીને આ ગાથામા અગ્નિ-મનુષ્ય-તિર્યચ-વૈમાનિક-નારક-વ્યન્તર અને જ્યોતિષી એ ૭ ૬૩૬પદમા ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય કહે છે

૧ જેમકે-સોનાનુ ૧૦૦૦ વર્ષ, ખડીનુ ૧૨૦૦૦ વર્ષ, રેતીનુ ૧૪૦૦૦ વર્ષ, મણુસિનનુ ૧૬૦૦૦ વર્ષ, કાકરાનુ ૧૮૦૦૦ વર્ષ છત્યાદિ આયુષ્ય નિરાખાવ સ્થાનમા ગેલ સુવર્ણઆદિકનુ કહ્યુ છે

તિદિણગ્નિ તિપહ્લાઝ,નરતિરિ સુરનિરય સાગર તિતીસા
વંતર પહ્લં જોડસ-વરિસલરકાહિય પલિયં ॥૨૭॥

સરકૃત અનુ-૧૬

ત્રિદિનોઽગ્નિઃપર્યાપ્તૌ નરનિર્યયૌ સુરનૈરધિકૌ સાગરવર્ષાઽશક્તૌ
વ્યન્તરસ્ય પર્ય, ડ્યોતિપો વર્ષઽષ્ટાધિક પર્યં ॥૨૭॥

અ-૧૫ સહિત ૫૬-૭૬

અગ્નિ તિ દિણ નર તિરિ તિ પહ્લ આઝ સુર નિરય તિતીસા સાગર
વંતર પહ્લ જોડસ લરક વરિસ અહિય પલિય ॥૨૭॥

શબ્દાર્થ —

તિ દિણ=ત્રણ દિવસ
અગ્નિ=અગ્નિકાયનું
તિ પહ્લ=ત્રણ પદ્યોપમ
આઝ=આયુષ્ય
નર=(ગર્ભજ) મનુષ્યનું
તિરિ=(ગર્ભજ) તિર્યચનું
સુર=દેવનું
નિરય=નારકનું

સાગર=સાગરોપમ
તિતીસા=તેત્રીસ
વંતર=વ્યન્તરનું
પહ્લ=એક પદ્યોપમ
જોડસ=જ્યોતિષીનું
વરિસ=વર્ષ
લરક=એક લાખ
અહિય=અધિક
પલિય=પદ્યોપમ

ગાયાર્થ:—અગ્નિકાયનું આયુષ્ય ૩ દિવસ, ગર્ભજ મનુષ્યનું તથા
ગર્ભજ તિર્યચનું આયુષ્ય ૩ પદ્યોપમ, વૈભાનિક દેવ તથા નારકનું
આયુષ્ય ૩૩ સાગરોપમ, વ્યન્તર દેવોનું આયુષ્ય ૧ પદ્યોપમ અને
જ્યોતિષી દેવોનું આયુષ્ય ૧ લાખ વર્ષ અધિક ૧ પદ્યોપ-
મનું છે ॥ ૨૭ ॥

વિશેષાર્થ.—નિરાશાય સ્થાનમાં રહેલા બાદર પર્વાત અગ્નિ
કાયનું આયુષ્ય ૩ દિવસનું છે

પ્રશ્ન —દ્વારિકા નગરીનો દાહ—અગ્નિ ૬ માસ સુધી રહેલો
સલગાય છે તો તે રીતે અગ્નિનું ૬ માસ જેટલું અધિક આયુષ્ય
કેમ નહિ ?

ઉત્તર — એ રીતે વિચારતા તો પર્વતો અને પૃથ્વીઓ અનેક કોડ વર્ષથી છે, નદીઓ અને સમુદ્રો અનેક કોડ વર્ષોના છે, તો તે પૃથ્વીકાય અને અપૃથ્વીકાય આયુષ્ય ૨૨૦૦૦ તથા ૭૦૦૦ વર્ષ કેમ ગણાય ? માટે અહિં તો તે તે કાયના પિંડનું આયુષ્ય કહેવાતું નથી પરંતુ તે પિંડમાના પૃથ્વીકાયોદિ એકેક જનનું જ આયુષ્ય કહેવાય છે તે કારણથી તે દ્વારકાનો અગ્નિ ૬ માસ રહ્યો તે અનેક વાર અનેક અગ્નિ જીવોના જન્મ મરણના પ્રવાહવી રહ્યો છે, માટે અગ્નિના ૧ જનનું આયુષ્ય શ્રી મર્વજોએ ૩ દિવસનું કહેયું છે, એમ જાણવું

તથા મનુષ્યોનું અને તિર્યચોનું આયુ ૩ પદ્યોપમ કર્તું તે દેનકુર ઉત્તરકુરના ઉત્કૃષ્ટ આયુનાળા યુગલિઃ મનુષ્યો તથા યુગલિક તિર્યચોનું અને હરત ઐરતમા પહેલા આરાને વિષે વર્તના યુગલિક મનુષ્ય તિર્યચોનું જાણવું ગેય મનુષ્ય તિર્યચોનું આયુષ્ય તેથી ન્યૂન અનેક પ્રકારનું છે

તથા વૈમાનિક દેનનું આયુષ્ય ૩૩ સાગગોપમ છે, તે ૫ અનુત્તર વિમાનના દેન તથા સાતમી પૃથ્વીના નારકોના ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્યની અપેક્ષાએ છે, અને શેષ વૈમાનિક દેવોનું તથા શેષ પૃથ્વીના નારકોનું આયુષ્ય તેથી ન્યૂન અનેક પ્રકારનું છે

તથા વ્યન્તરોનું ૧ પદ્યોપમ આયુષ્ય છે, તે વ્યન્તરની ૧૬ નિકાયના પુરુષદેવોનું છે, પરંતુ દેવીઓનું તો ઉત્કૃષ્ટ ૦૧ પદ્યોપમ છે તેમજ જ્યોતિષીમા ૧ લાખ ૪૫ અષિઃ ૧ પદ્યોપમ આયુષ્ય છે તે ચન્દ્રના નિમાનનાસી પુરુષદેવોનું ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય છે તથા ચન્દ્રનું પોતાનું (ચન્દ્રનું) પણ છે એમ જાણવું

અવતરણ—આયુષ્ય દ્વાર જીવોના પ્રસંગમા પૂર્વે ૧૧ ટંકપદોમા ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય કર્તું, અને હવે આ ગાથામા ગે. ૧૦ અસુરકુમાર વગેરે અને ૩ વિકલેન્દ્રિય એ ૧૩ ટંકપદને વિષે ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય કહેવાય છે

અસુરાણ અહિય અયરં, દેસૂણ દુપહ્લય નવ નિકાણ
વારસ વાસુણપણદિણ, છમ્માસુકિટ્ટ વિગલાઝ ॥૨૮॥

સરકૃત અનુનાદ

અમુરાણામધિક્રમતર, દેશોનદ્વિપત્યં નવનિકાયેષુ
દ્વાદશવર્ષોનપચાશદ્વિનવપન્નાસા ઉત્કૃષ્ટ વિકલાયુઃ ॥૨૮॥

અનવય સહિત પદ્યછંદ

અમુરાણ અયર અદિય, નવ નિકાય દેસ ઝળ દુ પછય
વિગલ ઉક્લિદ્ધ આઝ, વારસ વાસ ઝળપણ દિન છ માસ ॥૨૮॥

ગાથાર્થ —

અમુરાણ=અમુરકુમારોનું
અદિય=કંઈક અધિક (પદ્યોપમનો
અમ ખ્યાતમો ભાગ અધિક)
અયર=૧ સાગરોપમ
દેવણ=કંઈક ન્યૂન (પદ્યોપમનો
અસખ્યાતમો ભાગ ન્યૂન)
દુ પછય=બે પદ્યોપમ
નવ=નવ (નાગકુમાર વગેરે)
નિકાય=નિકાયને વિષે

વારસ=ખાર
વાસ=વર્ષ
ઝળપણ=ઓગણપચામ
દિન=દિવસ
છમાસ=૬ માસ
ઉક્લિદ્ધ=ઉત્કૃષ્ટ
વિગલ=વિષ્નેન્દ્રિયનું
માઝ=આયુષ્ય

ગાથાર્થ—અમુરકુમારોનું આયુષ્ય ૧ સાગરોપમથી કંઈક
અધિક (પદ્યોપમનો અસખ્યાતમો ભાગ અધિક) છે ગૈય નાગ
કુમાર રિગેરે ૬ નિમયોનું આયુષ્ય કંઈક ન્યૂન (પદ્યોપમનો
અસખ્યાતમો ભાગ ન્યૂન) ૨ પદ્યોપમ છે અને વિકલેન્દ્રિયોનું
ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય (અનુક્રમે) ૧૨ વર્ષ, ૪૬ દિવસ, અને ૬
માસનું છે ॥૨૮॥

વિશેષાર્થ—ગાથાર્થવત્ સુગમ છે

॥ ૨૪ ૬૩૩મા ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય-રિથતિ ॥

૧ પૃથ્વીકાયનું ૨૨૦૦૦ વર્ષ
૧ અપ્સકાયનું ૭૦૦૦ વર્ષ
૧ વાયુકાયનું ૩૦૦૦ વર્ષ
૧ વનસ્પતિનું ૧૦૦૦૦ વર્ષ
૧ અગ્નિકાયનું ૩ દિવસ

૧ વ્યન્તરનું ૧ પદ્યોપમ
૧ જ્યોતિષોનું ૧ પદ્યોપમ અને
૧ લાખ વર્ષ
૧ અમુરનું સાધિ-૧ સાગરો
૬ લવનનું દેશોન ૨ પદ્યોપ

૧ ગાં મનુષ્યનુ	૩ પદ્યોપમ	૧ દ્વીન્દ્રિયનુ	૧૨ વર્ષ
૧ ગાં તિર્યચનુ	"	૧ ત્રીન્દ્રિયનુ	૪૯ દિવસ
૧ વૈમાનિક દેવનુ	૩૩ સાગરોપમ	૧ ચતુરિન્દ્રિયનુ	૬ માસ
૧ નારકનુ	"		

અવતરણ—પૂર્વે ૨૪ ૬ ડકપદોમા ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય કહ્યું, અને હવે ૨૪ ૬ ડકપદોમા જઘન્ય આયુષ્ય કહેવાના પ્રસંગમા પ્રથમ આ ગાથાને વિષે (પૃથ્વીકાય આદિ ૫ ૬ ડક, ત્રિકલેન્દ્રિયના ૩ ૬ ડક, મનુષ્યનો ૧ ૬ ડક, તિર્યચનો ૧ ૬ ડક, ભવનપતિના ૧૦ ૬ ડક, નારકનો ૧ ૬ ડક તથા વ્યન્તરનો ૧ ૬ ડક એ) ૨૪ ૬ ડકપદોમા જઘન્ય આયુષ્ય કહે છે

પુઢવાઈ દસ પયાણં, અતમુહુત્ત જહન્ન આઝઠિઈ
દસસહસવરિસઠિઈઆ, ભવનાહિવનિરયવતરિયા॥૨૯॥

સ રક્ત અનુવાદ

પૃથ્વ્યાદિદશપદાના—મન્તર્મુહૂર્ત જઘન્યાયુઃસ્થિતિઃ
દશસહસર્વર્પસ્થિતિકા, ભવનાધિપનૈરયિકચ્યન્તરાઃ ॥૨૯॥

અન્ય સહિત પદ્યોત્તર

પુઢવાઈ આઈ દસ પયાણ જહન્ન આઝઠિઈ અતમુહુત્ત
ભવનાહિવ નિરય વતરિયા, દસ સહસ વરિસ ઠિઈઆ ॥૨૯॥

શબ્દાર્થ —

પુઢવાઈ (પુઢવાઈ આઈ)=પૃથ્વીકાય વિગેરે	દસસહસ=૬૨૧ હજાર
દસ પયાણ=૬૨૧ પદોનુ (૧૦ ૬ ડકપદોનુ)	વરિસ=વર્ષ
મન્તર્મુહુત્ત=અન્તર્મુહૂર્ત	ઠિઈઆ=સ્થિતિ-ગાથા, આયુષ્ય-વાળા
જહન્ન=જઘન્ય	ભવનાહિવ=ભવનાધિપ, ભવનપતિ
આઝઠિઈ=આયુષ્યસ્થિતિ	નિરય=નારક
	વતરિયા=વ્યન્તરે

ગાયાર્થ:—પૃથ્વીકાય વગેરે ૧૦ ૬ ડકપદોની જઘન્ય આયુષ્ય

સ્થિતિ અન્તર્મુહૂર્ત પ્રમાણ છે, તથા ભનનપતિ નારક અને અન્તર્ગે જનન્યથી ૧૦૦૦૦ વર્ષના આયુષ્યનાળા છે ॥ ૨૯ ॥

વિશેષાર્થ:—ગાથાર્થવત મુગમ છે વિગેષ એજ કે અહિં ૧૦ પદ કદા તે પૃથ્વી-અપ્-અગ્નિ-વાયુ-નરપતિ-દ્વીન્દ્રિય-ત્રીન્દ્રિય-અનુરિન્દ્રિય-ગર્ભજતિર્યચ અને ગર્ભજ મનુષ્ય એ ૧૦ ૬૬૬ ગણવા આગળની કહેવાતી ગાથાઓમા જ્યા જ્યા ૧૦ પદ કહેવાય ત્યા ત્યા એ ૧૦ ૬૬૬ ગણવા

અવતરણ—પૂર્વે ૨૨ ૬૬૬પદોમા જનન્ય આયુષ્ય કહ્યું અને હવે આ ગાથાના પૂર્નાર્થને વિષે ગેર ૨૬ ૬૬૬મા જનન્ય આયુષ્ય કહેશે, તથા ગાથાના ઉત્તરાર્થથી ૬૬૬મા ૧૯ મું પર્યાંતિ દ્વાર કહેવાનો પ્રસંગ હોનાથી અહિં ૨૨ ૬૬૬પદોમા પર્યાંતિ કહેશે

વૈમાણિય જોહસિયા, પહ્લતયદંસ આહઆ હુતિ
સુરનરતિરિનિરણ્ણુ, છ પજ્જતી થાવરે ચઝગં ॥૩૦॥

સંસ્કૃત અનુવાદ

વૈમાનિકજ્યોતિષ્કાઃ, પર્યતદણ્ણાયુષ્કા મવન્તિ
સુરનરતિર્યગૈરણિકેષુ, પદ્ પર્યાંતય સ્થાવરે ચતુષ્કમ્ ॥૩૦॥

અન્ય સહિત પદ્ભેદ

વૈમાણિય જોહસિયા પહ્લ તય અદ્ અંસ આહઆ હુતિ
સુર નર તિરિ નિરણ્ણુ, છ પજ્જતી થાવરે ચઝગ ॥૩૦॥

શબ્દાર્થ —

વૈમાણિય=વૈમાનિક દેવો
જોહસિયા=જ્યોતિષી દેવો
પહ્લ=એક પદ્યોપમ
તય=તેના (પદ્યોપમના)
અદ્સ=આહંમે ભાગ
આહઆ=આયુષ્યનાળા
હુતિ=હોય છે

સુર=દેવ
નર=મનુષ્ય (ગા મનુષ્ય)
તિરિ=તિર્યચ (ગા તિર્યચ)
નિરણ્ણુ=નારક જીવોમા
છ પજ્જતી=૬ પર્યાંતિ
થાવરે=સ્થાવર જીવોમા
ચઝગ=૪ પર્યાંતિ

મસ્કૃત અનુનાદ

વિકલે પચ પર્યાપ્તય* પટદિગાહારો ભવતિ સર્વેષા
પનકાદિપદે ભજના, અથ સંજ્ઞાત્રિક ભણિષ્યામિ ॥૩૧॥

અન્ય સહિત પદ-છેદ

વિગલે પચ પજ્જતી, સવ્યોસ છ દ્વિસિ આહાર હોઈ
પણગ આઈ પણ મયણા, અહ સન્નિવિય ભણિસ્સામિ ॥૩૧॥

શબ્દાર્થ

વિગલે=વિકલેન્દ્રિયોભા

પંચ=પાચ

પજ્જતી=પર્યાપ્તિઓ

છદ્વિસિ=૬ વિશિષ્ટો

આહાર=આહાર

હોઈ=હોય છે

સવ્યોસિ=મર્થ ૬૩૬ના ૭વોને

પણગાઈ=મૂંઝામ નનરૂપિતિ આદિ(પ)

પણ=(૬૩૬) ૫૬મા

મયણા=ભજના, હોય ન હોય,
અનિયમ

અહ=હવે

સન્નિ=સજ્ઞા

વિય=વળુ

ભણિસ્સામિ=કહીશ

ગાયાર્થ—વિકલેન્દ્રિયોને ૫ પર્યાપ્તિ હોય છે ॥ ૬૩૬ સર્વે પર્યાપ્તિ ॥
(અથ કિમાહાર -) સર્વે ૬૩૬ના ૭વોને ૭વો વિશિષ્ટો આહાર
પ્રાપ્તિ થાય છે, પરંતુ પનરૂપિતિ આદિ ૫ એકેન્દ્રિયના ૬૩૬મા
ભજના છે (અર્થાત્ ૬ દ્વિગિધી જ આહાર પ્રાપ્તિ થાય એવો
નિયમ નથી) ॥ ૬૩૬ કિમાહાર ॥ (અથ સજ્ઞા -) હવે ૬૩૬ના
૭મા ૩ સજ્ઞાતુ ૨૧ મુ દ્વાર કહીશ ॥ ૩૧ ॥

વિશેષાર્થ—વિકલેન્દ્રિયોને મન પર્યાપ્તિ સિવાય ૫ પર્યાપ્તિ હોય
છે ॥ ૬૩૬ ૨૪ દહનેષુ પચાસિ ॥

॥ ૨૪ ૬૩૬મા ૬ પર્યાપ્તિ ॥

૧૩ દેવને

૬

૧ નારકને

૬

૧ ગો મનુષ્યને

૬

૫ ત્યાગરને

૪

૧ ગો તિર્યચને

૬

૩ વિકલે ૦ ને

૫

॥ ૨૪ દડકેમા કિમાહાર દ્વાર ॥

હવે ૨૦ મા કિમાહાર દ્વારમા ચોવીસે દડકના જીવોને છએ દિગિથી આહાર પ્રાપ્ત થાય છે, કારણ કે ૬ દિગિનો આહાર લોકાકાગની અદરના ભાગમા હોય છે, અને લોકાકાગની અદરના ભાગમા ચોવીસે દડકના જીવો રહેલા છે, પરંતુ (પણગાદ પપ્પ મયળા) પનક આદિ એટલે સૂક્ષ્મ નનસ્પતિ આદિ પાચ (પન્થામા એટલે) ૬ દડકેમા, અર્થાત્ સૂક્ષ્મ નનસ્પતિ સૂક્ષ્મ વાયુ, આદર વાયુ, સૂક્ષ્મ અગ્નિ, સૂક્ષ્મ અપકાય, અને સૂક્ષ્મ પૃથ્વી એ (૫ સૂક્ષ્મ અને ૧ આદર મળી ૬ પ્રકારના જીવોમા, પરંતુ વાયુ બે વાગે ગણવાથી ૬ દડકે ૫ જ થાય છે તેવી એ) ૫ દડકેમા છ દિગિના આહારની ભજના એટલે અનિયમ જાણવો, અર્થાત્ એ ૬ દડકેમા ૬ દિગિનો જ આહાર હોય એવો નિયમ નથી, કારણ કે ૬-૫-૪-૩ દિગિનો પણ આહાર હોય છે તે આ પ્રમાણે—

લોકાકાગના પર્યંત ભાગે રહેલા એ પાચ દડકેને (કિમાહાર દ્વારના વર્ણનમા કહ્યા પ્રમાણે) ૩-૪-૫ દિગિનો આહાર હોય છે, અને પર્યંત ભાગ છોડીને અથવા પર્યંત ભાગથી રહેજ પણ ખસીને લોકાકાગની અદરના ભાગમા રહેલા એ પાચે ૬ દડકેને ૬ દિગિનો આહાર હોય છે ત્યાં પૂર્નાદિ ૪ નિગિ, તથા ઊર્ધ્વ (ઉપર), અને અવ (નીચે) એ ૬ દિગિ જાણવી ૪ નિદિશઓમાથી (ખૂણાઓમાથી) પુરુગદ્યથહણ થતુ નથી માટે ચાર નિદિશથી આહાર કહ્યો નથી ॥ શક્તિ ૨૪ દડકેપુ કિમાહાર ॥

॥ ૨૪ દડકેમા ૬ દિગિનો આહાર ॥

૧૬ દડકેમા ૬ દિગિનો | ૫ સ્થાવરને ૩-૪-૫-૬ દિગિનો

અવતરણ—હવે ૨૧ મું મનિદ્વાર કહેનાના પ્રસંગમા આ ગા-થાને વિષે ગર્ભજ મનુષ્ય સિવાયના ૨૩ દડકપદમા સજ્ઞા કહે છે—
અવિહસુરતિરિણસુ, નિરણસુ ચ દીહકાલિગી સન્ના વિગલે હેજવણસા, સન્નારહિયા ચિરા સઞ્જે ॥૩૨॥

૧ લોકના પર્યંત ભાગે જાદર વાયુ સિવાય બીજા બાદ એકન્દ્રિયો ન હોવાથી અદિ દેવજ જાદર વાયુ જ કહ્યો છે, કારણ કે એકન્દ્રિયના ૨૨ બે માથી લોક પર્યંતે ૧૨ જીવો છે, અને ૧૦ બે છે નહિ

સસ્કૃત અનુવા.

ચતુર્વિંશત્તરતિર્યસુ, નૈરયિકેષુ ચ દીર્ઘકાલિકી સન્ના
વિગલે હેતુપદેશિકી, સન્નારહિતાઃ સ્થિરા સર્વે ॥૩૨॥

અન્ય સહિત ૫૦૭૬

ચત્ત વિહ સુર તિરિપ્પસુ ચ નિરપ્પસુ દીર્ઘકાલિકી સન્ના
વિગલે હેતુવપ્પસા, સન્ને ચિરા સન્ના રહિયા ॥૩૨॥

ગાંધાર્ય —

ચત્તવિહ=ચાર પ્રકારના

સુર=દેવોમા (ન)

તિરિપ્પસુ=તિર્યચોમા (ન)

નિરપ્પસુ=નારકોમા

દીર્ઘકાલિકી=દીર્ઘકાલિકી

સન્ના=સજ્ઞા

વિગલે=વિકલેન્દ્રિયોમા

હેતુવપ્પસા=હેતુપદેશિકી સજ્ઞા

સન્ના=સજ્ઞા

રહિયા=રહિત

ચિરા=સ્થાનરે

સન્ને=સર્વે

ગાંધાર્ય.—ચાર પ્રકારના (ચારે નિકાયના) દેવોને તથા નાર-
કોને દીર્ઘકાલિકી સજ્ઞા હોય છે વિકલેન્દ્રિયોને હેતુપદેશિકી સજ્ઞા
હોય છે, અને સર્વે સ્થાનરે સજ્ઞા રહિત હોય છે ॥૩૨॥

વિશેષાર્થ:—હવે ૨૧ મા સત્તાદ્વાર મા ચારે નિકાયના દેવના
૧૩ ૬૬૬, ગર્ભજ તિર્યચનો ૧ ૬૬૬, અને સાત નારકનો ૧ ૬૬૬,
એ ૧૫ ૬૬૬ના જીવોમા ૧ દીર્ઘકાલિકી સજ્ઞા કહી છે, કારણ કે
એ જીવોને મન પર્યાપ્તિ હોવાથી વિશિષ્ટ મનોવિજ્ઞાનના બળ વડે
ભૂતકાળમા આ કાર્યનું પરિણામ શું આવ્યું હશે ? ભાવીકાળમા
શું આવશે ? ઇત્યાદિ દીર્ઘકાળનો વિચાર કરના રૂપ વિશિષ્ટ જ્ઞાનસજ્ઞા
હોય છે, તથા મન પર્યાપ્તિના અણાવે વિકલેન્દ્રિયો તો વર્તમાન સમય-
નાજ મુખ દુ ખનો વિચાર કરવાની જ્ઞાનસજ્ઞા-મથા હોવાથી તેઓને
હેતુવપ્પદેશિકી સજ્ઞા હોય છે, અને સ્થાનરે તો અવ્યય એતન્ય-
વાળા હોવાથી તે સર્વેને સજ્ઞા રહિતજ કહ્યા છે, કારણ કે આ
ત્રણ સજ્ઞાઓ સ્પષ્ટ ચેત ય વાળી છે

પ્રશ્ન —એકેન્દ્રિયોને આહારસજ્ઞા આદિ ૧૦ સજ્ઞાઓ પૂરે
કહી છે, તથા વિકલેન્દ્રિયોને તે ૧૦ ઉપરાંત અત્પ સ્પષ્ટ ચતન્ય

સક્ષણવાળી હેતુનાદોપચ મજ્ઞા પણ છે, તો એકેન્દ્રિયો અને વિક્ષેન્દ્રિયો તે તે સજ્ઞાઓનાળા હોનાથી સજ્ઞિ કેમ ન ગણાય ?

ઉત્તર — જો કે એકેન્દ્રિયાદિકોને આહારાદિ સજ્ઞા છે, તો પણ અરુપદ્ય ચેતન્યવાળી છે. માટે તે મજાથી અહિં સજ્ઞિપણુ ઇષ્ટ નથી, અને વિક્ષેન્દ્રિયાદિકને જો કે હેતુપચ સજ્ઞા છે, પરંતુ અરુપ રુપદ્ય ચેતન્યવાળી હોનાથી (તેવી સજ્ઞાવડે) મજ્ઞિ ગણાય નહિ, કારણ કે અરુપ ન વડે વનવાન કહેનાય નહિ, અને અરુપવડે રૂપવાન પણ ગણાય નહિ, પરંતુ ઘણા વનવડે નનનાત અને ઘણા રૂપવડે રૂપવાન ગણાય એ વ્યવહારને અનુસરીને દ્વીન્દ્રિયાદિ અસજ્ઞિ ગણાય છે

પ્રશ્ન — તથા કાળની વિચાર સજ્ઞાવાળા દેવાદિક દડકોમાં ૧ દીર્ઘકાલિકી સજ્ઞા કહી તો તેઓને વર્તમાનમાળના વિષયવાળી હેતુપચ સજ્ઞા પણ પ્રાપ્ત થઈ તો એ સજ્ઞા કેમ ન કહી

ઉત્તર — જેમ કોડપતિ ગાદુકા પાસે લાખ રૂપિયા છે, તો પણ લાખપતિ ન કહેવાય તેમ દીર્ઘ સજ્ઞાનાળાને હેતુપચ સજ્ઞા અતર્જિત હોનાથી જૂદી ન ગણાય

અવતરણ — પૂર્વે ૨૩ દડકપદોમાં સજ્ઞા કહીને હવે આ ગાથાના પૂર્વાર્ધમાં બાકી રહેલા મનુષ્યના ૧ દડકમાં સજ્ઞાદ્વાર કહીને ત્યાર બાદ ૨૨ મુ ગતિદ્વાર અને ૨૩ મુ આગતિદ્વાર કહેવાના પ્રસંગમાં આ ગાથાના ઉત્તરાર્ધને વિષે પ્રથમ દેવના ૧૪ દડકપદે આગતિ કહે છે

મણુઆણ દીહકાલિય, દિટ્ટીવાચ્ચોવણસિઆ કેવિ
પજપણાતિરિમણુઅચ્ચિય, ચઝાવિહદેવેસુ ગચ્ઠંતિ ॥૩૩॥

સસ્ફુટ અનુનાદ

મનુજાના દીર્ઘકાલિકી, દ્રષ્ટિવાદોપદશિકાઃ કેઽપિ
પર્યાપ્તિપચેન્દ્રિયતિયંમનુજા એવ ચતુર્વિઘદેવેષુ ગચ્ઠન્તિ ॥૩૩॥

અ-નયસહિતપદ્યછંદ

મણુઆળ દીઠકાલિય, કે દિઢીવાઆવણસિઆ અવિ
પજ પળ તિરિ મણુઅ ચ્ચિય, ચડ વિહ દેવેસુ ગચ્છતિ ॥૩૩॥

ગાથાર્થ —

મણુઆળ=મનુષ્યોને
દીઠકાલિય=દીર્ઘકાલિકી
દિઢીવાઆવણસિઆ=દ્રષ્ટિવાદો રહે-
રાકી સજ્ઞા
કે=કેટલાએક
અવિ=પણ
પજ=પર્યાસ

પળ=પથે ન્દય
તિરિ=તર્કય
મણુઅ=મનુષ્યો
ચ્ચિય=નિશ્ચય,જ
ચગધિહ=ચાર પ્રકારના
દેવેસુ=દેવોમા
ગચ્છતિ=જાય છે

ગાથાર્થ:—મનુષ્યોને દીર્ઘકાલિકી સજ્ઞા હોય છે, અને કેટલાક મનુષ્યો દ્રષ્ટિવાદોપદેશિકી સજ્ઞાવાળા પણ હોય છે, इति સસ્થિદ્વારમ્ (અવ બાગતિ ગતિ-) પર્યાસ પથેન્દ્રિય તિર્કયો તથા પર્યાંપથેં મનુષ્યોજ ચારે પ્રકારના દેવોમા ઉત્પન્ન થાય છે इति દેવાના આગતિ: ॥ ૩૩ ॥

વિશેષાર્થ:—મનુષ્યોને નિશિષ્ટ મનોવિજ્ઞાન હોવાથી દીર્ઘ કાલિકી સજ્ઞા તો છેજ પરંતુ તે ઉપરાંત કેટલાક મનુષ્યોને દ્રષ્ટિ વાદોપદેશિકી સજ્ઞા પણ છે, કારણ કે મનુષ્યોમાના કેટલાક સમ્યક્ દ્રષ્ટિ હોયને શ્રુતજ્ઞાનના નિશિષ્ટ ક્ષયોપશમનાળા હોય છે, તેથી દ્વાદશાંગીનું જ્ઞાન પ્રાપ્ત કરે છે, અને દેશવિરતિ તથા સર્વવિરતિ ચારિત્ર પ્રહુણ કરીને યથાયોગ્ય અહિત માર્ગના ત્યાગ કરી હિત માર્ગ અંગીકાર કરે છે વળી કેટલાક તિર્કય પથેન્દ્રિયોને પણ

* જારોના અનુક્રમમા પ્રથમ ગતિવાર અને ત્યારબાદ આગતિવાર વર્ણુ છે પરંતુ અહિ દ્વારાવતાગના પ્રગમમા સર્વત્ર દરેક દરેક પ્લેસી આગતિ અને પત્રી ગતિ કહેશે

૧ ૬૩૬ પ્રકરણની અવચૂરિમા તથા વૃત્તિમા પણ તિર્કય પથેન્દ્રિયોને દ્રષ્ટિવા મજા હતી છે પરંતુ અપપણાથી અવિનશિત ગણી છે

સમ્યગ્દ્રષ્ટિપણુ તથા દેશનિરતિ ચારિત્ર (૩૫ હોયોપાદેય પછુ)
હોનાથી દ્રાષ્ટવાદો સજ્ઞા છે, પરંતુ તે બદલ હોવાથી શાસ્ત્રમા
કહી નથી તથા કેવળ સમ્યગ્દ્રષ્ટિપણની રૂપેશ્વાર દેવાદિક
ચારે ગતિનાગા દ્રષ્ટિનાદોપત સજ્ઞાવાળા છે, પરંતુ વિશેષ શ્રુત-
જ્ઞાન તથા હોયોપાદેયના અભાવે તેઓને આ સજ્ઞાની મુખ્યતા
ગણી નથી ॥ इति २४ दृढकेषु सद्वाचिकम् ॥

॥ ૨૪ દૃઢકર્મા ૩ સજ્ઞા ॥

૧૩ દેવમા	૧ (દીર્ઘકાં)	૩ નિકલેબને ૧ (હિતૂપત)
૧ ગાતિરિયને	”	૫ આનરને ૦
૧ નારકને	”	૧ ગંભીરુધને ૦ (દીર્ઘ-દૃષ્ટિ)

૨૪ દૃઢકર્મા ગતિ આગતિ દ્વાર

હવે ૨૨ મુ ગતિ દ્વાર તથા ૨૩ મુ આગતિ દ્વાર ૨૪ દૃઢકર્મા
કહેવાય છે, ત્યાં પ્રથમ કેવળ આગતિ દ્વાર કહે છે તે આ પ્રમાણે-
પર્યાપ્ત ગર્ભજ પચેન્દ્રિય તિરિયો તથા પંગત મનુષ્યોજ ૪ પ્રકારના
દેવમા (૧૦ ભવનપતિ-૨ વ્યન્તર-૨ જ્યોતિષો-અને ૧ વૈમાનિક
૩૫ ૧૩ દૃઢકર્મા) ઉત્પન્ન થાય છે, એમ સામાન્ય કહ્યું છે પરંતુ
વિશેષતઃ ૫૬૩ બેદની ગત્યાગતિમા કહેનારો इति देवस्य आगतिः ।

અવતરણ—પૂર્વ ગાથાના ઉત્તરાર્ધમા દેવોને વિષે ક્યા ક્યા
દૃઢકર્મા છોડે ઉત્પન્ન થાય ? તે ૩૫ દેવમા આગતિ દ્વાર જહીને
હવે આ ગાથામા દેવોનુ ગતિદ્વાર એટલે દેવો અધીને ક્યા ક્યા
દૃઢકર્મા ઉત્પન્ન થાય ? તે કહે છે

सखाउ पञ्चपणिदि-तिरियनरेसु तहेव पञ्चत्ते

भूदगपत्तेयवणे, एणसु चिय सुरागमणं ॥३४॥

સમ્પૂર્ણ અનુવાદ

સભ્યેવાયુષ્કપર્યાપ્તપચેન્દ્રિય-તિરિયનરેષુ તથૈવ પર્યાપ્તેષુ
ભૂદકપત્યેકવનેષુ એતેષ્વેવ સુરાગમનમ્ ॥૩૪॥

૨ એ અપેક્ષાથીજ શાસ્ત્રમા મર્વ મિથ્યાદ્રષ્ટિને અમતિ કહ્યા છે

अन्वय सहित पदच्छेद

सख आउ पज्ज पर्णिदि तिरिय नरेसु तह एव पज्जत्ते
भू दग पत्तेय वणे एएसु च्चिय सुर आगमण ॥३४॥

शब्दार्थ —

सखाउ (सख आउ)=स भ्यात
वर्षना आयुष्यवाणा
पज्ज=पर्याप्त
पर्णिदि=प येन्द्रिय
तिरिय=तिर्यथै (भा)
नरेसु=भनुष्येभा
तहैव-तेभज
पज्जत्ते=पर्याप्त

भू=पृथ्वीकाय(भा)
दग=अपकाय(भा)
पत्तेय=प्रत्येक
वणे=वनरूपति कायभा
एएसु=अ (प) ६३३५०भा
च्चिय=निश्चय, ज
सुर=देवो(तु नी)
आगमण=आगमन, गति

गाथार्थ—स भ्यात वर्षना आयुष्यवाणा पर्याप्त प येन्द्रिय
तिर्यथैभा तथा (अज विगेषलोवाणा) भनुष्येभा तेभज पर्याप्त
(भा०२) पृथ्वीकायभा, पर्याप्त (भा०२) अपकायभा अने पर्याप्त
प्रत्येक वनरूपतिभा अ (पाय) ६३३५०भा देवोनी गति-उत्पत्ति होय छ
॥ इति देवाना गतिः ॥३४॥

विशेषार्थः—गाथार्थवत् शुभम् छ

अवतरणः—पूर्व देवोना १३ ६३३नी प्रथम आगति अने
त्यारभा ६ गति उहीने हुवे आ गाथामा सात नरकना १ ६३३नी
प्रथम आगति अने त्यारभा ६ गति उहे छ

पज्जत्तसखगम्भय-तिरियनरा निरयसत्तगे जति
निरउवट्टा एएसु, उववज्जंति न सेसेसु ॥३५॥

संस्कृत अनुवाद

पर्याप्तसखेयायुर्गर्भजतिर्यग्नरा नरकसप्तके यान्ति
नरकोद्भूतो एतेषूपपन्नन्ते न शेषेसु ॥३५॥

અન્ય સહિત પદ્યછંદ

પજ્જત સસ્ર ગમ્યય તિરિય નરા નિરય સત્તગે જંતિ
નિરય ઉવદ્દા ષ્ણસુ ઉવવજ્જંતિ સેસેસુ ન ॥૩૫॥

શબ્દાર્થ -

પજ્જત=પર્યાપ્તિ
સસ્ર=મ ખ્યાત વર્ષના આયુ
ધ્યાના
ગમ્યય=ગર્ભજ
તિરિય=તિર્યચો
નરા=મનુષ્યો
નિરય=નરક
સત્તગે=સાતમા

જતિ=જાત છે
નિરય=નરકથી
ઉવદ્દા=નિકળેલા, ઉદ્ધર્તેલા
ષ્ણસુ=એ (એ) ૬૬કોમા
ઉવવજ્જાતે=ઉત્પન્ન થાય છે
ન=નાહિ
સેસેસુ=એ ૬૬કોમા

ગાયાર્થ—પર્યાપ્તિ મ ખ્યાત વર્ષના આયુધ્યાના અને ગર્ભજ
(એ ત્રણ વિગેષજના) તિર્યચો તથા (એ ત્રણ વિશેષજના)
મનુષ્યો સાતે નરકમા ઉત્પન્ન થાય છે ॥ હિતિ નારકસ્ય આગતિ ॥
તથા નરકમાથી નિકળેલા નારકો એજ એ ૬૬કોમા ઉત્પન્ન થાય
છે, પણ બીજા કોઈ ૬૬કોમા ઉત્પન્ન થતા નથી ॥ હિતિ નારકસ્ય
ગતિ ॥ ૩૫ ॥

વિશેષાર્થ—ગાયાર્થના સુગમ છે,

અવતરણ—આ ગાથામા પૃથ્વીકાય અપ્સરાય અને વનસ્પતિ-
કાય એ ૩ ૬૬ની આગતિ (એટલે એ ૩ ૬૬કોમા કયા ૬૬કોમા
છવે ઉત્પન્ન થાય તે) કહે છે

પુઢવી આઝ વણસ્સઈ-મહ્જ્ઞે નારયવિવજ્જિયા જીવા
સવ્વે ઉવવજ્જતિ, નિય નિય કમ્માણુમાણેણં ॥૩૬॥

સસ્કૃત અનુવાદ

પૃથિવ્યવ્વનસ્પતિમયે નારકચિર્જિતા જીવાઃ
સર્વે વત્પચન્તે, નિજનિજકર્માનુમાનેન ॥ ૩૬ ॥

અન્વય સહિત ૫૬-છેદ

પૃથ્વી આઠ વણસ્સઈ મજ્જે નારય વિવજ્જિયા સબ્બે જીવા
નિય નિય કમ્મ અણુમાણેણ ઉવવર્જંતિ ॥ ૩૬ ॥

ગાથાર્થ —

પૃથ્વી=પૃથ્વીકાય

આઠ=અપ્કાય

વણસ્સઈ=વનસ્પતિકાય

મજ્જે=મધ્યે, મા, ને વિષે

નારય=નારક

વિવજ્જિયા=વિવર્જિત, રહિત,
સિનાયના, વિના

જીવા=જીવો

સબ્બે=સર્વે (૧૩ ૬૩૬ના) જીવો

ઉવવર્જંતિ=ઉત્પન્ન થાય છે

નિય નિય=પોતપોતાના

કમ્મ=કર્મના

અણુમાણેણ=અનુમાનથી,

અનુસારે, પ્રમાણે

ગાથાર્થ.—પૃથ્વીકાય, અપ્કાય, અને વનસ્પતિકાય (એ ૩
૬૩૬) માં નારક (ના ૧ ૬૩૬) વિના સર્વે (૨૩) ૬૩૬ના જીવો
પોતપોતાના કર્મને અનુસારે ઉત્પન્ન થાય છે એવું પૃથ્વીઅપ્ વનસ્પતિષ્ઠ
આગતિઃ ॥ ૩૬ ॥

વિશેષાર્થ —ગાથાર્થવાત સુગમ છે

અવતરણ—પૂર્વ ગાથામાં પૃથ્વી-અપ્-અને વનસ્પતિ એ ૩
૬૩૬માં આગતિ કરી, અને હવે આ ગાથામાં એજ ૩ ૬૩૬ની
ગતિ તથા અગ્નિકાય અને વાયુકાય એ બે ૬૩૬માં આગતિ કરે છે.

પૃથ્વાઈ દસપણસુ, પૃથ્વી આઠ વણસ્સઈ જન્તિ
પૃથ્વાઈ દસપણહિ થ તેઝ વાઝસુ ઉવવાઓ ॥૩૭॥

સરૂપ આનુવાદ

પૃથિવ્યાદિદશ્વપદેષુ, પૃથિવ્યન્વનસ્પતયો યાન્તિ

પૃથિવ્યાદિદશ્વપદેભ્યશ્ચ, તેજોવાગ્વોરૂપપાત્ ॥ ૩૭ ॥

અન્વય સહિત પદ્યછંદ

પુઢવી આઝ વણસઈ પુઢવી આઈ દસ પપસુ જન્તિ
ય તેઝ વાઝસુ પુઢવી આઈ દસપણિ સવવાઓ ॥ ૩૭ ॥

શબ્દાર્થ —

પુઢવાઈ=પૃથ્વીકાય વગેરે
દસ=દશ
પપસુ=પદોમા (દડકોમા)
પુઢવી=પૃથ્વી
આઝ=અપ્કાય
વણસઈ=વનસ્પતિ
જન્તિ=ભાય છે, ઉપજે છે

પુઢવાઈ=પૃથ્વીકાય વગેરે
દસ=દશ
પપહિ=પદમાથી (દડકોમાથી
નિકળેલા છેવે)
તેઝ=અગ્નિકાયને વિષે
વાઝસુ=નાયુકાયને વિષે
સવવાઓ=ઉપપાત, ઉપજુ

ગાથાર્થ:—પૃથ્વીકાય અપ્કાય અને વનસ્પતિકાય એ ત્રણ
દડકના છેવે પૃથ્વીકાય વગેરે ૧૦ દડકોમા ઉત્પન્ન થાય છે
(ઇતિ પૃ૦ અપ્૦ વન૦ ગતિ:) ॥ તથા અગ્નિકાય અને વાયુકાય
એ ૨ દડકોમા પૃથ્વીકાય તમાઠિ ૧૦ દડકોમાથી નિકળેલા છેવે
તે ઊપજુ થાય છે (ઇતિ અગ્નિવાય્વો: આગતિ:) ॥ ૩૭ ॥

વિશેષાર્થ—ગાથાર્થના ૨ સુગમ છે, પરંતુ ૧૦ દડક તે ૫ એકેન્દ્રિય, ૩ વિકલેન્દ્રિય, ૧ ગ૦ તિર્યચ, અને ૧ ગર્ભજ મનુષ્ય એ અનુક્રમે ૧૦ પદ અથવા ૧૦ દડક જાણવા

અવતરણ—પૂર્વ ગાથામા અગ્નિ અને વાયુ એ બે દડકોમા
આગતિ કહી, અને હવે આ ગાથાના પૂર્વાર્ધમા અગ્નિ-નાયુની
ગતિ તથા ઉત્તરાર્ધમા વિકલેન્દ્રિયના દડકોની આગતિ તથા ગતિ
કહે છે

તેઝવાઝ ગમણં, પુઢવીપમુહંમિ હોઈ પયનવગે
પુઢવાઈઠાણદસગા, વિગલાઈતિયં તહિ જંતિ ॥ ૩૮ ॥

સસ્કૃત અનુનાદ

તેજોવાયુગમન, પૃથ્વીપ્રમુલ્હે भवति पदनवके ।

પૃથ્વાદિસ્થાનદશકાદ્, (વિકલત્રિકે) વિકલાદિત્રિકં તત્ર યાન્તિ ॥

અન્ય સહિત ૫૬-છે.

તેજ વાઝ ગમગ પુઢવી પમુહમિ પય નવગે હોઈ

પુઢવી આઈ ઠાળ દસગા (વિગલતિગે) વિગલાઈ તિય

તર્હિ જતિ ॥૩૮॥

શબ્દાર્થ

તેજ=અગ્નિકાય (તુ ની)

વાઝ=વાયુકાય (તુ ની)

ગમગ=ગમન, ગતિ, ઉત્પત્તિ

પુઢવી=પૃથ્વીકાય

પમુહમિ=વગેરે (મા)

હોઈ=છે

પય=૫૬, ૬૩૬ (ને વિરો)

નવગે=નવમા, નવ

પુઢવાઈ=પૃથ્વીકાય વગેરે

ઠાળ=૨૫૫, ૬૩૬ (માથી)

દસગા=દશમાથી, દશ

વિગલાઈ=વિકલેન્દ્રિય

તિય=ત્રક, ત્રણ

તર્હિ=ત્યા પૃથ્વી આદિ ૧૦ ૫૬મા

જતિ=જાય છે

માર્થ—અગ્નિકાય અને વાયુકાય એ બે ૬૩૬ની ઉત્પત્તિ પૃથ્વીકાય વગેરે નવ ૬૩૬મા હોય છે (હતિ અગ્નિપ્રાપોર્તેતિ) ॥

પૃથ્વીકાય વગેરે ૧૦ ૬૩૬પદમાથી નિકળેલા છવે વિકલેન્દ્રિયના ૩ ૬૩૬મા ઉત્પન્ન થાય છે (હતિ વિકલેન્દ્રિયસ્ય જાગતિ) તથા વિકલેન્દ્રિયના ૩ ૬૩૬મા છવે પુન ત્યા પૃથ્વીકાય વગેરે ૧૦ ૬૩૬મા ઉત્પન્ન થાય છે (હતિ ત્રિકલેન્દ્રિયસ્ય ગતિ) ॥ ૩૮ ॥

વિશેષાર્થ—માર્થાર્થવત મુગમ છે

ગમણાગમણ ગભમય—તિરિયાણ સયલજીવઠાણેસુ ॥

સવ્વત્ય જતિ મણુઆ, તેજવાઝર્હિ નો જતિ ॥ ૩૯ ॥

સંસ્કૃત અનુનાદ

ગમનાગમનં ગર્ભજ-તિરચ્ચાં સકલજીવસ્યાનેષુ
સર્વત્ર યાન્તિ મનુજાસ્તેજોવાયુભ્યાં નો યાન્તિ ॥ ૩૯ ॥

અન્ય સહિત ૫૬૩૭૬

ગમ્યય તિરિયાણ ગમણ આગમણ સયલ જીવ ઠાણેસુ
મણુઆ સન્વત્ય જતિ, તેઝ વાઝહિ નો જતિ ॥ ૩૯ ॥

શબ્દાર્થ —

ગમણ=ગમન, ગતિ, ઉત્પત્તિ
આગમણ=આગમન, આગતિ
ગમ્યય=ગર્ભજ
તિરિયાણ=તિર્યચોતુ (ની)
સયલ=સડલ, સર્વ
જીવઠાણેસુ=જીવસ્થાનોમા, જીવભેદોમા, ૬ ડોકોમા

સન્વત્ય=સર્વત્ર, સર્વ ૬ ડોકોમા
જનિ=જન્મ છે, ઉત્પન્ન થાય છે
મણુઆ=(ગર્ભજ) મનુષ્યો
તેઝ=અગ્નિકાય (માંથી)
વાઝહિ=વાયુકાયમાંથી
નો-નહિ
જતિ=જાય છે, ઉત્પન્ન થાય છે

ગાયાર્થ:—ગર્ભજ તિર્યચોની ગતિ આગતિ સર્વ ૬ ડોકોમા છે (જિતિ ગતિરિયગૂગતિ આગતિ) ॥ તથા ગર્ભજ મનુષ્યો સર્વ ૬ ડોકોમા ઉત્પન્ન થાય છે (જિતિ ગમનુષ્યસ્ય ગતિ ॥ પરંતુ અગ્નિકાય અને વાયુકાય એ બે ૬ ડોકના જીવો મનુષ્યમા આવના નથી (જોયાં ૨૨ ૬ ડોકના જીવોજ મનુષ્યમા ઉપજે છે) (જિતિ ગમનુષ્યસ્ય આગતિ) ॥ ૩૯ ॥

વિશેષાર્થ—ગાયાર્થવત સુગમ છે

॥ ૫૬૩ જીવભેદની ગતિ આગતિ ॥

	નારકના ૧૪ ભેદમા	આગતિ	ગતિ
૧	પર્યાપ્તિ	૨૫ થી	૨૦ મા
૧	શકર્શા	૨૦ થી	૨૦ મા
૧	વાહુકા	૧૬ થી	૨૦ મા

૧	”	પકપ્રભા	૧૮ થી	૨૦ મા
૧	”	ધૂમપ્રભા	૧૭ થી	૨૦ મા
૧	”	તમ પ્રભા	૧૬ થી	૨૦ મા
૧	”	તમસ્તમઠ	૧૬ થી	૫ મા
૭	”	*અપર્યાપ્તિ નારક	પર્યાપ્તિ-૧	૦ ^૧ મા

દેવના ૧૯૮ ભેદમા

૫૧	ભનન ૧૦ પરમા ૧૫, વ્યન્તર ૧૬, તિર્યગ્જ ભક ૧૦ એ પર્યાપ્તિ	}	૧૧૧ થી	૨૩ મા
૧૦	પર્યાપ્તિ જ્યોતિષી		૫૦ થી	૨૩ મા
૧	” સૌધર્મ		૫૦ થી	૨૩ મા
૧	” સૌધર્મકિલ્બિય		૫૦ થી	૨૩ મા
૧	” ઇશાન		૪૦ થી	૨૩ મા
૬	” સનત ૦થી સહસ્રાર		૨૦ થી	૨૦ મા
૯	” લોકાન્તિક		૨૦ થી	૨૦ મા
૨	” સનત કિલ્બિય, ભાતક કિલ્બિય }	}	૨૦ થી	૨૦ મા
૧૮	પર્યાપ્તિ આનંદથી સર્વાર્થ સુધીના }		૧૫ થી	૧૫ મા
૯૯	*અપર્યાપ્ત દેવ		પર્યાપ્તિવત	૦

તિર્યચના ૪૮ ભેદમા

૩	બા ૫૦ પુત્રી	}	૨/૩ થી	૧૭૯ મા
	” અપ			
	” પ્રત્યેકનન			

* નારક અને દેવના ભેદમા અપર્યાપ્તિ કહ્યા તે કારણ અપર્યાપ્તિ જાણુ
વા પરન્તુ લબ્ધિ અપર્યાપ્તિ નહિ. શેષ સર્વ અપર્યાપ્તિ ભેદમા
લબ્ધિ અપર્યાપ્તિ જાણુવા

૧ નારક અને દેવો અપર્યાપ્તિ અનરથામા મરણ પામતા નથી માટે
મતિને રચાને ૦ શ્વ-ય છે

૭	બાળ ૫૦ અગ્નિ , વાયુ }	૧૭૬ થી	૪૮ મા
૧૬	પૃથ્વીઆદિના ગેષર (૧૧) ભેદમા	૧૭૬ થી	૧૭૬ મા
૬	અગ્નિ-વાયુના રોષ (૬) ભેદમા	૪૮ થી	૪૮ મા
૬	વિકલેન્દ્રિય	૧૭૬ થી	૧૭૬ મા
૧૦	સમ્પૂર્ણ તિલક પચે	૧૭૬ થી	૩૬૫ મા
૧	૫૦ ગાં જલચર	૨૬૭ થી	૫૨૭ મા
૧	, અથવાચર	૨૬૭ થી	૫૨૧ મા
૧	,, બેચર	૨૬૭ થી	૫૧૬ મા
૧	,, ઉર સર્પ	૨૬૭ થી	૫૨૩ મા
૧	,, ભુજસર્પ	૨૬૭ થી	૫૧૭ મા
૫	અપાં ગાં તિલક પચે	૧૭૬ થી	૧૭૬ મા

મનુષ્યના ૩૦૩ ભેદમા

૧૫	પર્યાપ્ત કર્મભૂમિના	૨૭૬ થી	૫૬૩ મા
૧૫	અપાં કર્મ ના	૧૭૧ થી	૧૭૬ મા
૫	પર્યાપ્ત દ્વિભવતના	૨૦ થી	૧૨૬ મા
૫	,, દ્વિરૂપ્ય ના	૨૦ થી	૧૨૬ મા
૫	,, દ્વિરિ-ર્થના	૨૦ થી	૧૨૮ મા
૫	,, રમ્યકના	,,	,,
૫	,, ઉત્તરકુરેના	,,	,,
૫	,, દેનકુરેના	,,	,,
૫૬	,, અન્તર્દીપના	૨૫ થી	૧૦૨ મા

૨ પૃથ્વીઆદિ ૩ સૂક્ષ્મના પર્યાપ્ત અપર્યાપ્ત ગણવાથી ૬ ભેદ, ૧ બાળ અપાં ૪૮થી, ૧ બાળ અપાં અથ, ૧ બાળ અપાં માધાગણુ વનરપતિ ૧ બાળ પર્યાપ્ત માધાં વનરપતિ, ૧ બાળ અપાં પ્રત્યેક ૧૧૦

૩ સૂક્ષ્મ અગ્નિ અને વાયુના પર્યાપ્ત અપર્યાપ્ત ગણતા ૪ તથા ૧ બાળ અપાં અગ્નિ, ૧ બાળ અપાં વાયુ

૮૬	અપ૦ સર્વે યુગલિક	૪૦ અધના તેતેક્ષેત્રવત) ૫૦
૧૦૧	સમૂ૦ મનુષ્ય	૧૭૧ થી ૧૭૮ મા
	યુગલિક ચતુષ્પદ—	તે તે ક્ષેત્રના યુગ૦ મનુષ્યવત
	યુગલિક ખેચર (અન્તર્દ્વીપવત)	} — ૨૫ થી ૧૦૨ મા

અહિં યુગલિક ચતુષ્પદોનું આયુષ્ય ૩૦ અર્ધબૂમિ અને ૫૬ અન્તર્દ્વીપવતુષ્ય પણ છે, અને યુગલિક ખેચરોનું આયુષ્ય તો ૫૬ અન્તર્દ્વીપવતુષ્યજ છે, માટે તે તે ક્ષેત્રોના યુગલિક મનુષ્યોત્તર યુગલિક ચતુષ્પદની અને ખેચરની આગતિ ગતિ કહેવી અને જલચર, ઉરસર્પ, અને ભુજસર્પ તો યુગલિક હોયજ નહિ

ગત્યાગતિના અકની સમજ

- ૫ પર્યાસ ગર્ભજ (જલચર, રથચર, ખેચર, ઉરપરિસર્પ અને ભુજપરિસર્પ) તિર્યચ
- ૧૫ પર્યાસ ગર્ભજ ૧૫ કર્મબૂમિના મનુષ્ય
- ૧૬ ૧૫ કર્મોના મનુષ્ય, ૧ પર્યાસ ગર્ભજ જલચર
- ૧૭ ૧૫ કર્મોના મનુષ્ય, ૧ ૫૦ ગ૦ જલચર ૧ ૫૦ ગ૦ ઉર પરિસર્પ
- ૧૮ ૧૫ કર્મ૦ મનુષ્ય, ૧ ૫૦ ગ૦ જલ૦, ૧ ૫૦ ગ૦ રથલ૦, ૧ ૫૦ ગ૦ ઉર પરિસર્પ
- ૧૯ ૧૫ કર્મ૦ મનુષ્ય, ૪ જલ૦ રથવ૦ ખે૦ ઉર૦ એ ચાર ગર્ભજ પર્યાસ
- ૨૦ ૧૫ કર્મ૦ મનુષ્ય, ૫ પર્યાસ ગર્ભજ (જલચરાદિ) તિર્યચ પચેન્દ્રિય

૪—૫ અપર્યાસ યુગલિક મનુષ્યો મરણ પામતા નથી માટે ગતિને રચાને
 ૦ રૂપ ■ તેમજ યુગલિક મનુષ્યના સમયમા લખિય
 અપર્યાસપણુ છે નહિ તેથી આગતિ પણ નથી અથવા કરણુ
 અપર્યાસપણુ સ્વીકારીએ તો આગતિ તે તે ક્ષેત્રના પર્યાસ યુગલિક
 વત કહેવી

- ૨૩ ૧૫ કર્મો મનુષ્ય, ૫ પર્યાંગો તિર્યચ, ૩ પૃથ્વી-અપ્
પ્રત્યેક વનસ્પતિ એ ત્રણે બાદર પર્યાપ્ત,
- ૨૫ ૧૫ કર્મો મનુષ્ય, ૫ પર્યાંગો તિર્યચ, ૫ પર્યાંગો સમ્મૂહ-
તિર્યચ ૫ ચેન્દ્રિય
- ૪૦ ૧૫ કર્મો મનુષ્ય, ૫ ગર્ભજ પર્યાપ્તિ તિર્યચ, ૨૦ પર્યાપ્તિ
અકર્મભૂમિ (૫ હિમનત ૫ હિરણ્યનત રહિત) ના ગર્ભજ
મનુષ્ય
- ૪૮ તિર્યચના સર્વ ભેદ
- ૫૦ ૧૫ કર્મો મનુષ્ય, ૩૦ અકર્મો ના યુગલિક મનુષ્ય, ૫
ગર્ભજ પર્યાપ્તિ તિર્યચ
- ૧૦૨ ૧૦ ભવનપતિ, ૧૫ પરમાવામી, ૧૬ વ્યન્તર, ૧૦ તિર્યગૂ-
જભક્તેવ એ ૫૨ દેવ પર્યાપ્તિ અને ૫૨ અપર્યાપ્તિ મળી
૧૦૨ એ પાતાલનાસી ૫૨ દેવના ભેદ જાણના
- ૧૧૧ ૧૦૧ ગર્ભજ પર્યાપ્તિ મનુષ્ય, ૧૦ પર્યાપ્તિ તિર્યચ ૫ ચેન્દ્રિય
(૫ ગો-૫ સમ્મૂહ)
- ૧૨૬ ૧૦૨ પાતાલવાસી દેવ, ૨૦ જ્યોતિષી ભેદ, ૨ સૌરર્મ
કિલ્બિષિક પર્યાંગો અપર્યાંગો અને ૨ સૌરર્મદેવ પર્યાપ્તિ તથા
અપર્યાપ્તિ
- ૧૨૮ ૨ ઇશાન દેવ પર્યાપ્તિ તથા અપર્યાપ્તિ અને ૧૨૬ ઉપર
કલા પ્રમાણે
- ૧૭૧ ૩૦ કર્મો મનુષ્ય, ૧૦૧ સમ્મૂહ મનુષ્ય, ૪૦ તિર્યચ (૪
અગ્નિકાય અને ૪ વાયુકાય રહિત સૂક્ષ્મ, બાદર, પર્યાપ્તિ
અપર્યાપ્તિ)
- ૧૭૯ ૩૦ કર્મો મનુષ્ય, ૧૦૧ સમ્મૂહ મનુષ્ય અને ૪૮ તિર્યચ
- ૨૪૩ ૩૦ કર્મો મનુષ્ય, ૧૦૧ સમ્મૂહમનુષ્ય, ૪૮ તિર્યચ, ૫૨ પર્યાપ્તિ
પાતાલનાસીદેવ, ૧૦ પર્યાંગો જ્યોતિષી, ૨ પર્યાંગો સૌરર્મ
ઇશાનદેવ ૧ પર્યાપ્તિ સૌરર્મ કિલ્બિષિક
- ૨૬૭ ૩૦ કર્મો મનુષ્ય, ૧૦૧ સમ્મૂહ મનુષ્ય, ૪૮ તિર્યચ, ૮૧
સદસ્તાર સુધીના પર્યાપ્તિ દેવ (૯-૧૦-૧૧-૧૨મા કંદપ અને
૧૪ કંદપાતીત એ ૧૮ રહિત)

- ૨૭૬ ૩૦ કર્મ ૦ મનુષ્ય, ૧૦૧ સમ્ભૂ ૦ મનુષ્ય ૯૮ પર્યાપ્તિદેન
૬ તમઃપ્રભા મુધીના (૬ પૃથ્વીના) પર્યાપ્તિ નારક, અને ૪૦
તિર્યચ (૪ અગ્નિ-૪ વાયુ સહિત)
- ૩૮૫ ૩૦ કર્મ ૦ મનુષ્ય ૧૦૧ સમ્ભૂ ૦ મનુષ્ય, ૪૮ તિર્યચ, ૧૧૨
અન્તર્દ્વિપ મનુષ્ય, ૧૦૨ પાતાલનાસીદેવ ૨ પ્લેહી પૃથ્વી
ના નારક
- ૫૧૭ ૩૦૩ મનુષ્ય ૪ નારક (પ્લેહી બે પૃથ્વીના), ૪૮ તિર્યચ,
૧૬૨ આઠમા કલ્પ મુધીના (પર્યાં અપર્યાં) ૬૧
- ૫૧૮ (ત્રીજી પૃથ્વીના) ૨ નારક સહિત ૫૧૭
- ૫૨૧ (ત્રીજી ચોથી પૃથ્વીના) ૪ નારક સહિત ૫૧૭
- ૫૨૩ (૩-૪-૫ પૃથ્વીના) ૬ નારક સહિત ૫૧૭
- ૫૨૭ ૩૦૩ મનુષ્ય, ૧૪ નારક, ૪૮ તિર્યચ, ૧૬૨ આઠમા કલ્પ
મુધીના ૬૧
- ૫૬૩ સર્વ છત્રભેદ

અવતરણ—આ ગાથામા સર્વ ૬૬૬પદોને વિષે ૨૪ મુ વેદ
દ્વાર કહેનાય છે

વેયતિય તિરિનરેસુ, इत्थी पुरिसो य चञ्चविहसुरेसु
थिरविगलनारएसु, नपुसवेओ हवइ एगो ॥ ४० ॥

સરકૃત અનુવાદ

વેદત્રિકે તિર્યગ્રયો*, સ્ત્રી પુરુષશ્ચ ચતુર્વિંશસુરેષુ
સ્થિરવિકલનારકેષુ, નપુસકવેદો ભવત્યેકઃ ॥ ૪૦ ॥

અન્યથા સહિત પદ્યભેદ

તિરિ નરેસુ તિય વેય, ચઞ્ચ વિહ સુરેસુ इत्थी य पुरिसो
थिर विगल नारएसु, एगो नपुस वेओ हवइ ॥ ४० ॥

ગાઘ્ય —

વેય=વેદ
તિય=ત્રણ
તિરિ=તિર્યચો (મા)
નરેણુ=મનુષ્યોમા
હત્યી=ત્રી વેદ
પુરિસો=પુરુષ વેદ
ચ=અને
ચઢવિહ=ચાર પ્રકારના (૧૩
૬૩૬ના)

સુરેસુ=દેવોમા
ચિર=સ્થાવર, ઐકેન્દ્રિય (મા)
વિગલ=નિકલેન્દ્રિયો (મા)
નારણસુ=નારકોમા
નપુસવેત્રો=નપુસક વેદ
હવદ=છે
ણગો=એક

ગાઘ્યાર્ય:—(જય વેદા -) તિર્યચોમા અને મનુષ્યોમા ૩ વેદ છે, તથા ચારે પ્રકારના (=૧૩ ૬૩૬ના) દેવોમા ત્રીવેદ અને પુરુષ વેદ (એ ૨ વેદ) છે, તથા ચાર વિકલેન્દ્રિય, અને નારકોમા દેવળ એક નપુમ્ન વેદ છે ॥ इति वेदाः ॥ ૪૦ ॥

વિશેષાર્ય:—ગાઘ્યાર્યના સુગમ ૩ વિગેષ એ છે કે—યુગલિઃ તિર્યચો અને યુગાંક મનુષ્યોમા નપુસક વેદ નથી, તથા ઐકેન્દ્રિયોને પણ ૧૨ મી ગાથામા મૈથુન વિગેરે સજ્ઞા કહી છે, તેની અસ્પષ્ટ નપુસક વેદ છે અને સતતક્રમારથી સર્વાર્થ સુવીના દેવોમા ૧ પુરુષવેદજ છે ॥ इति २४ दृढकेषु वेदाः ॥

॥ ૨૪ ૬૩૬મા ૩ વેદ, ॥

૧ ગાં તિર્યચને	૩		૧૩ દેવમા ૨ (ત્રીં પું)
૧ ગાં મનુષ્યને	૩		૯ ગેષ ૬૩૬મા ૧ (નપું)

એ પ્રમાણે ૨૪ ૬૩૬મા ૨૪ દ્વાર કહ્યામાદ હવે આ પ્રકરણમા નહિ કહેવાયવા સમ્ભૂત તિર્યચયેન્દ્રિયો તથા સમ્ભૂત મનુષ્યો એ બે જીવ લોકમા ૨૪ દ્વાર કહેવાય છે તે આ પ્રમાણે—

॥ સમ્ભૂતિર્મિતિર્યચ પચોન્દ્રિય તથા સમ્ભૂંમનુષ્યમાં ૨૪ દ્વાર ॥

- (૧) શરીર ૩—સર્વને ઔદારિક-તૈજસ-કાર્મણ એ ૩ શરીર હોય.
- (૨) અવગાહના—સર્વ સમ્ભૂતિર્મિતિની જઘન્ય અવગાહના અગ્રુ
હનો અસખ્યાતમો ભાગ છે, અને ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના
જન્યરની ૧૦૦૦ યોજન, ચતુષ્પદની ગાઉ પૃથક્ત્વ
(૨ થી ૯ ગાઉ), ખેચરની યનુ૨ પૃથક્ત્વ (૨ થી
૯ યનુ૨), હિર પરિસર્પની યોજન પૃથક્ત્વ (૨ થી
x ૯ યોજન), અને ભુજપરિસર્પની યનુ૨ પૃથક્ત્વ,
તથા સમ્ભૂં મનુષ્યાની ઉત્કૃષ્ટ અવગાહના પણ
અગ્રુવનો અસખ્યાતમો ભાગ છે
- (૩) સઘયણ ૧—સર્વને ૧ છવકું સઘયણ છે
- (૪) સંજા ૪-૧૦—સર્વને ૪ અથના ૧૦ સંજા છે
- (૫) સસ્યાન ૧—સર્વને ૧ હ્રુડક સસ્યાન છે
- (૬) કપાય ૪—સર્વને ક્રોધ-માન-માયા-લોભ એ ચારે કપાય છે.
- (૭) લેખ્યા ૩—કૃષ્ણ-નીલ-કાષીત એ ૩ લેખ્યા સર્વને છે
- (૮) દન્દ્રિય ૫—પાચે ઇન્દ્રિય છે
- (૯) સમુદ્ઘાત ૩—વેદના-મરણ-કપાય એ ૩ સમુદ્ઘાત છે
- (૧૦) દ્રષ્ટિ ૨—૧ મિથ્યા દ્રષ્ટિ અને ૧ સમ્યગ્ દ્રષ્ટિ એ ૨ દ્રષ્ટિ
સમ્ભૂં તિં ૫થેં ને છે, ત્યા અપર્યાપ્ત અવસ્થામા
વિક્ષેન્દ્રિયનત્ સાસ્વાદન સમ્યક્ત્વનો સદ્ભાવ હો
વાથી સમ્યગ્ દ્રષ્ટિ કેટલાક સમ્ભૂં તિં ૫થેં ને હોય
છે, અને પર્યાપ્ત અવસ્થામા સર્વ મિથ્યાદ્રષ્ટિવાળા જ

x મહોરગ જાતિના સમ્ભૂં હિરપરિમર્ષો તો શતપૃથક્ત્વ (ઉત્કૃષ્ટ
૯૦૦) યોજન પ્રમાણના પણ હોય છે, પરન્તુ પ્રાપ્ત અપેક્ષાથી તે
અવગાહના સાક્ષમા ગણી નથી પરન્તુ મૂં સંગૃહ્ણિની વૃત્તિમા લખેલી
પ્રાપ્ત આચાર્યકૃત ગ્રાથામા એ સમ્ભૂં મહોરગોની અપેક્ષાએ મચ્છુરગા જો
યણ સહસ્ત્ર એ ચોથુ ૫૦ કથ્યું છે

હોય છે તથા સમ્બૂં મનુષ્યને તો બન્ને અવસ્થામા
૧ મિથ્યા દ્રષ્ટિજ છે

(૧૧) દર્શન ૨—સર્વને ૧ ચમુદર્શન અને ૧ અચમુદર્શન એમ
૨ દર્શન છે

(૧૨) જ્ઞાન ૨—શ્રી સિદ્ધાન્તના અભિપ્રાય પ્રમાણે સાધનાદન
સમ્યક્ત્વમા જ્ઞાન માનેલું હોનાથી સિદ્ધાન્તમા સમ્બૂં
તિં પચેં ને અપર્યાપ્તિ અવસ્થામા ૧ મનિજ્ઞાન ૧
શ્રુતજ્ઞાન એ ૨ જ્ઞાન કલ્યા છે, અને કર્મક્રમ થના
અભિપ્રાય પ્રમાણે સાધનાન સમ્યક્ત્વમા અજ્ઞાન
માનેલું હોનાથી સમ્બૂં તિં પચેંને જ્ઞાનનો
અભાવ કહ્યો છે તથા સમ્બૂં મનુષ્યને તો બન્ને
અવસ્થામા જ્ઞાનનો અભાવ છે

(૧૩) અજ્ઞાન ૨—મતિઅજ્ઞાન અને શ્રુતઅજ્ઞાન એ ૨ અજ્ઞાન
સર્વને હોય છે

(૧૪) યોગ ૪—૧ અસત્યામૃપા વચનયોગ, ૧ ઔદારિક કાયયોગ,
૧ ઔદારિક મિશ્ર કાયયોગ, અને ૧ તૈજમકાર્મણ
કાયયોગ એ ૪ યોગ સર્વને હોય

(૧૫) ઉપયોગ ૬—જ્ઞાનદ્વારમા કલ્યા પ્રમાણે સિદ્ધા તમતે મતિ
જ્ઞાન-શ્રુતજ્ઞાન-મતિઅજ્ઞાન-શ્રુતઅજ્ઞાન-ચમુદર્શન અને
અચમુદર્શન એ ૬ ઉપયોગ હોય, અને કર્મક્રમ
મતે ૨ જ્ઞાન રહિત ૪ ઉપયોગ હોય (ત્યાં ૬ ઉપ-
યોગ અપર્યાપ્તિ અવસ્થામા જ હોય અને પર્યાપ્તિ
અવસ્થામા ૪ ઉપયોગ હોય) તથા સમ્બૂં મનુષ્યને
તો કલ્યામતે ૪ ઉપયોગજ હોય.

(૧૬) ઉપપાત—એક સમયમા જઘન્યથી ૧-૨-૩ અને ઉત્કૃષ્ટથી
અસખ્યાત ઉત્પન્ન થાય

(૧૭) ચ્યવન—એક સમયમા જઘન્યથી ૧-૨-૩ અને ઉત્કૃષ્ટથી
અસખ્યાત મરણ પામે

વિરહ—સમ્ભૂં તિં પચેન્દ્રિયના પ ભેદમાના પ્રત્યેક ભેદમા જઘન્ય વિરહ ૧ સમય, તવા ઉત્કૃષ્ટ વિરહ અન્તર્મુદૂર્ત છે, અને સમ્ભૂં મનુષ્યોના જઘન્ય વિરહ ૧ સમય તવા ઉં નિરં ૨૪ મુદૂત છે

(૧૮) સ્થિતિ—સમ્ભૂં જવચરનુ આયુષ્ય ૧ પર્વકોડ વર્ષ, ચતુષ્પદનુ ૮૪૦૦૦ વર્ષ, ઉર સર્પનુ ૫૩૦૦૦ વર્ષ, ભુજસપનુ ૪૨૦૦૦ વર્ષ, અને ખેચરનુ ૭૦૦૦૦ વર્ષ ઉત્કૃષ્ટ આયુષ્ય છે તથા એ મર્નેનુ જઘન્ય આયુષ્ય અન્તર્મુદૂર્ત છે, તવા સમ્ભૂં મનુષ્યનુ તો જઘન્ય અને ઉત્કૃષ્ટ બન્ને આયુષ્ય અન્તર્મુદૂર્ત પ્રમાણ છે

(૧૯) પર્યાપ્તિ ૫—સર્વને મન પર્યાપ્તિ નિના પ પર્યાપ્તિઓ છે, પરંતુ તદાનત એ છે કે સમ્ભૂં તિં પચેં છવે પાચે પર્યાપ્તિ પૂર્ણ કરી શકે છે, અને સમ્ભૂં મનુ યો પ પર્યાપ્તિઓ પૂર્ણ કર્યા નિના (પ્રાય ૩ પર્યાપ્તિઓ પૂર્ણ કરીને) મળા પામે છે

(૨૦) વિમાહાર ૬—સર્વને ૬ દિશિના આહાર હોય છે, કારણ કે એ સમ્ભૂર્ધિમ પચેન્દ્રિયો ત્રસનાડીમાજ રહ્યા છે.

(૨૧) ભણા ૧—સર્વને ૧ હેતુપદગિરી સજ્ઞા છે, રોપ ર નવી જો કે આ સમ્ભૂર્ધિમોને કિંચિત્ દ્રવ્યમન છે તોપણ અલ્પનાની નિવક્ષાએ મનરહિત બાપુના

(૨૨) ગતિ ૨૨—સમ્ભૂર્ધિમ તિર્થંચ પચેન્દ્રિયો ચારે ગતિમા ઉત્કૃષ્ટથી પદ્યોપમના અસખ્યાતમા ભાગના આયુષ્ય સહિત ઉત્પન્ન થાય છે, ત્યા નરકગતિમા જાય તો પહેલી રત્નપ્રભા પૃથ્વીના ૪ થા પ્રતર મુરો જાય, દેવગતિમા જાય તો ભનનપતિ અને વ્યન્તરમા ઉત્પન્ન થાય, તે પણ પદ્યોગના અસં મા ભાગના આ યુષ્નવાળામાજ તથા મનુષ્યગતિમા જાય તો ઉત્કૃષ્ટત અકર્મભૂમિના યુગલિન્ વાય, અને કર્મભૂમિમા સખ્યાત નર્કના આયુષ્નવાળા થાય તથા તિર્થંચગ-

તિમા જાય તોપણ અન્નભૂમિના યુગલિકં તિર્યચ થાય,
તેમજ એકેન્દ્રિયાદિ આઠ પદમા, અસક્ષિ તિર્યચમા,
અને સમ્ભૂત મનુષ્યમા પણ ઉત્પન્ન થાય, જેવી
ગતિ ૨૨ દડકમા છે

તથા સમ્ભૂત મનુષ્યો તો દેવગતિ નરજગતિમા
ઉત્પન્ન થતા નથી, અને તિર્યચ તથા મનુષ્યમા ઉત્પન્ન
થાય છે તો યુગલિકં મનુષ્ય અને યુગલિકં તિર્યચ
મિનાયના સર્વ ભેદમા ઉત્પન્ન થાય ૭ જેવી ગતિ
એકેન્દ્રિયાદિ ૧૦ પદમા-૬ ડકમા છે

- (૦૩) જ્ઞાનગતિ ૮—પાચે પ્રજારના સમ્ભૂત તિં પચેન્દ્રિયમા
એકેન્દ્રિયાદિ ૧૦ પદ આરીને ઉત્પન્ન થાય છે, અને
સમ્ભૂત મનુષ્યમા અગ્નિ તથા વાયુ એ બે પદ
રહિત ૮ પદ (૩ એકેન્દ્રિય-૩ નિકલે-૧ ગતિ-
૧ ગતિ મનું એ ૮ દડક) આરીને ઉત્પન્ન થાય છે
- (૨૪) વેદ ૧—સર્વને ૧ નપુસક વેદ હોય છે તથા લિંગથી વિચા-
રીએ તો સમ્ભૂત તિં પચેન્દ્રિયો ત્રણે લિંગનાળા
હોય છે, અને સમ્ભૂત મનુષ્યો નપુ મક લિંગનાળા
હોય છે
- (૨૫) જટપથહત્વ—સમ્ભૂતિંમ મનુષ્યો ગર્ભજ મનુષ્યથી અસ-
ખ્ય ગુણ છે, અને બાહ્ય અગ્નિકાયથી અસખ્યા
તમા ભાગ જેટલા છે તથા સમ્ભૂત તિં પચેન્દ્રિયોનું
અલ્પખટુત્ત ગર્ભજ તિર્યચ પચેત તુલ્ય જાણવું,
કારણ કે સમ્ભૂત તિં પચેત નુ અલ્પખટુત્ત ગાત્રો-
મા તૂટ માલૂમ પડતું નથી

અવતરણ—હવે ૧૬ પદમા ઉતાના યોગ્ય ૨૪ કારોમા
ન્તે કે અલ્પખટુત્ત કાર નથી, તો પણ જાણનામા અતિ ઉપયોગી
હોનાવી અહિં જટપથહત્વ કાર પણ ઉતારાય છે (એટલે કયા
૧૬ પદમા જોયો અલ્પ અને કયા ૬ ડકના જોયો તેથી અધિક છે તે
કહેવાય છે)

પજ્ઞમણુ વાયરગ્ગી, વૈમાણિય મવ્રણ નિરય વંતરિયા
જોહસ ચડ પળતિરિયા, વેહદિ તેહદિ મૂ આઝા ॥૪૧॥

સ રહત અનુનાદ

પર્યાપ્તમનુજનાદરાગ્નિવૈમાનિકમવ્રણપતિનૈરયિકવ્યતરકા
જ્યોતિશ્ચતુષ્પર્વેદ્રિયનિર્યચો, દ્વીદ્રિયત્રોન્દ્રિયમ્વાપઃ ॥૪૧॥

અનન્ય મહિત પદ્મૈદ

પજ્ઞ મણુ વાયર અગ્ગી, વૈમાણિય મવ્રણ નિરય વંતરિયા
જોહસ ચડ પળ તિરિયા, વેહદિ તેહદિ મૂ આઝા ॥૪૧॥

ગાથાર્થ —

પજ્ઞ=પર્યાપ્ત
મણુ=મનુષ્ય
વાયર=બા ૧
અગ્ગી=અગ્નિ
વૈમાણિય=વૈમાનિક દેવો
મવ્રણ=ભ્રમણપતિ દેવો
નિરય=નારક
વંતરિયા=વ્યતર દેવો

જોહસ=જ્યોતિષી દેવો
ચડ=ચતુરિન્દ્રિય
પળ=પ ચેન્દ્રિય
તિરિયા=તિર્યચો
વેહદિ=દ્વીન્દ્રિયો
તેહદિ=ત્રીન્દ્રિયો
મૂ=પૃથ્વીકાય
આઝા=અપકાય

ગાથાર્થ — પર્યાપ્ત મનુષ્યો સર્વથી અત્પ છે, તેથી (પર્યાપ્ત મનુષ્યથી) બાહર અગ્નિ-તથના જીવો અવિદ્ય છે તેથી વૈમાનિક દેવો +અધિક છે, તેથી નારકો અધિક છે, તેથી વ્યતર દેવો અધિક છે, તેથી જ્યોતિષી દેવો +અવિદ્ય તેથી ચતુરિન્દ્રિય જીવો +અધિક છે તેથી પચેન્દ્રિય તિર્યચો +અધિક છે તેથી દ્વીન્દ્રિયો +અધિક છે, તેથી ત્રીન્દ્રિયો અધિક છે તેથી પૃથ્વીકાય જીવો અધિક છે, તેથી અપકાય જીવો +અધિક છે ॥૪૧॥

+ આ નિશાનીને સ્થાને અવિ- એટલે પૂર્વ સખ્યાથી અમખ્યાત ગુણ જીવો જાણવા

૧ આ નિશાનીને સ્થાને અધિક એટલે પૂર્વસખ્યાથી વિશેષાધિક (એટલે અપૂર્ણ ત્રિગુણ નરિ) જીવો જાણવા

અવતરણ—પૂર્વ ગાથામા ૨૨ દડકોનું અલ્પબહુતન કહીને હવે આ ગાથામા બાકી રહેલા એ દડકનું અલ્પબહુતવ કહે છે, અને અન્યકર્તા આ ચોનીસ દડકપદ દ્વારા ચોનીસ ભગવતની કુદેલી મુતિ-નિઝમિના સારાગ અથવા ઉદ્દેશ શુ છે તે દર્શાવના માટે હું (અથવા કો) પણ જીન) એ ચોનીસ દડકમા કુદેલી વાર ભમ્યા તે કહીને પોતાનું હું બ પ્રગટ કરે છે

વાઝ વણસ્સડ ધિય, અહિયા અહિયા કમેણિમે હુંતિ
સવ્વેવિ ડમે ભાવા, જિના મણ અંતસો પત્તા ॥૪૨॥

સંસ્કૃત અનુના*

વાયુર્વનસ્પતિર્થવાધિકાઽધિકા ક્રમેણમે ભવન્તિ
સર્વેઽપીમે ભાવા હે જિના મયાઽનતશઃ પ્રાપ્તાઃ ॥૪૨॥

અન્ય સહિત પદ-છંદ

વાઝ વણસ્સડ ઇમે કમેણ ધિય અહિયા અહિયા હુતિ
(હ) જિના ઇમે સવ્વે અવિ ભાવા મણ અનતસો પત્તા ॥૪૨॥

ગાથાર્થ —

વાઝ=વાયુકાય
વણસ્સડ=વનસ્પતિકાય
ધિય=નિશ્ચય
અહિયા અહિયા=અવિઃ અવિઃ
કમેણ=અનુક્રમે
ઇમે=એ (૨૪ દડક-પદો)
હુતિ=છ

સવ્વેઽવિ=સવે પાડ
ઇમે=એ (૨૪ દડકપદ)
માવા=ભાવો
જિના=હે જિનેશ્વરે !
મણ=મે
અનતસો=અનન્તનાર
પત્તા=પ્રાપ્ત કર્યા છે

ગાથાર્થ—તેની (અપ્કાયવી) વાયુકાય અધિક— છે, અને તેથી વનસ્પતિકાય +અવિઃ છે એ પ્રમાણે એ ૨૪ દડકો અનુક્રમે નિશ્ચય એક બીજાથી અવિક અવિક છે ॥ इति अल्पबहुत्व ॥ છે અને—

શ્વરે ! એ ૨૪ દહકરૂપ સર્વે જ્ઞાન મે (આ સસારમા) અનંત તવાર પ્રાપ્ત કર્યા છે ॥૪૨॥

વિશેષાર્થ — એ પ્રમાણે ૨૪ દહકરૂપ અત્પ્રમદુરત કહીને હવે અન્યર્થા આ ૬૩૬ પ્રકરણના હેતુ ઉપે પોતાનું દુખ પ્રગટ કરે છે કે હું શ્રી જિનેશ્વર ભગવત ! હું એ ૨૮ દહકમા અનંતનાર ભમ્યો છું અર્થિ સમજના યોગ્ય એ છે કે આત્મનર્મ સન્મુખ નહિ થયેલા હવે એ ૨૪ દહકમા અનંતનાર ભ્રમણ કર્યું છે, ભ્રમણ કરે છે, અને હજી પણ અનંતકાળ સુધી ભ્રમણ કરશે કોઈપણ જનભેદ પ્રાપ્ત એવો નવી કે જોમા જન અનંતનાર ન ભમ્યો હોય ! હું છે કે—

ન સા જાઈ ન સા જોણી, ન ત ઠાળ ન ત કુલે

ન જાયા ન મુઆ જત્ય, જોવા વાર અણતસો ॥૧॥

અર્થ — એવી કોઈ જાતિ (એકેન્દ્રિયાદિ) નથી, (ચોરાશી લાખ યોનિમાની) એવી કોઈ યોનિ નથી, એવું કોઈ અધ્યાન-ક્ષેત્ર નથી, તેમ એવું કોઈ (દુઃકોડીની સખ્યામા ગણાતું) કુલ નથી કે જે જાતિમા યોનિમા સ્થાનમા અને કુલમા સર્વે જવા અનંતનાર ન જન્મ્યા હોય કે ન મરણ પામ્યા હોય, અર્થાત્ સર્વ જાતિમા યોનિમા અધ્યાનમા અને કુલમા આ જન અથવા મર્વે જન અનંતનાર જન્મ્યા છે, અને મરણ પણ પામ્યા છે

એ પ્રમાણે ૨૮ દહકમા ભ્રમણ કરના સખધિ અન્યર્થા પોતાનું આત્મદુખ પ્રગટ કરીને હવે શું કહેવા વાળું છે, તે આગળની ગાથામા કહે છે—

અવતરણ—પૂર્વ ગાથામા ૨૮ દહકપદ દ્વારા જ જિનેશ્વરની ગુણિતા ઉદ્દેશમા અન્યર્થા પોતાનું દુખ “હું શ્રી જિનેશ્વર ભગવત ! આ સર્વે જ્ઞાન હું અનંતનાર પામ્યો છું” એમ નિવેદન કર્યું, અને હવે આ ગાથામા તે દુખથી છુટવા માટે અન્યર્થા પ્રાર્થના કરે છે

સંપદ તુમ્હ ભત્તસ્સ, દડગપયમમણમગ્ગહિયયસ્સ
દંડતિયવિરય(ઈ)સુલહં, લહુ મમ દિતુ મુરકપયં ॥૪૩॥

સંસ્કૃત અનુવાદ

સપ્રતિ તવ ભક્તસ્ય, દડકપદભ્રમણમગ્ગદયસ્ય
દંડત્રિકવિરત(ત્રિ)સુલભ, લઘુ મમ દદતુ મોક્ષપદમ્ ॥૪૩॥

અન્ય સહિત પદ-૭૬

સપડ દડગ પય મમણ મગ્ગ હિયયસ્સ તુમ્હ ભત્તસ્સ મમ લહુ
તિય દંડ વિરય (ઈ) સુલહ મુરકપય દિતુ ॥ ૪૩ ॥

શબ્દાર્થ —

સપડ=સ પ્રતિ, વર્તમાન સમયે,

હવે

તુમ્હ=તમારા

ભત્તસ્સ=ભક્તને

દડગપય=દડકપદ (ને નિપે)

મમણ=ભ્રમણ (રવાળી)

મગ્ગ=ભ્રમ, ખેડ પાત્રેલ, ખેડુમ્મ

હિયયસ્ય=હૃદયવાળા

દડતિય=ત્રણ દડની, ત્રણ યોગની

વિરય(ઈ)=વિરક્ત, નિવૃત્ત થયેલા

છવેાને, (અથવા

નિરતિવી, નિવૃત્તિવી)

સુલહ=મુલભ, સહજે પ્રાપ્ત

થવા યોગ્ય

લહુ=શીઘ્ર, જલદી

મમ=મને

દિતુ=આપો

મુરકપય=મોક્ષપદ

ગાયાર્થ:—(હે શ્રી ૨૪ જિનેશ્વરે ') હવે ૨૪ દડકપદોમા
પરિભ્રમણ કરવાની ખેડયુક્ત થયેલા હૃદયવાળા તમારા ભક્ત
(એવા) મને શીઘ્ર ત્રણ દડથી વિરક્ત થયેલા છવેાને મુલભ
(અથવા ત્રણ દડની ઝોટલે ત્રણ યોગની નિરતિવી મુલભ) એવું
મોક્ષપદ આપો

૧ આ અધિકારીએ પોતે વિરય પદવડે ' વિરક્ત થયેલા છવેાને ' એવો અર્થ રવોપદ અવ્યુરિમા લખ્યો છે, અને વૃત્તિકર્તાએ વિરદ પદ વડે 'વિગતિથી' એવો અર્થ કર્યો છે અને એ બન્ને અર્થ અનુકૂળ છે

વિશેષાર્થ—પૂર્વ ગાથામા ૨૪ ૬૩૬મા ભ્રમણ કરનારૂપ પોતાનું આત્મદુષ્પ શ્રી ૨૪ જિનેથરોની આગળ પ્રગટ કરીને હવે (આ ગાથામા) કહે છે કે “ હે શ્રી ૨૪ જિનેથરો ! હવે તે ૨૪ ૬૩૬મા ભ્રમણ કરવાથી અતિ ખેદ પામેલ હૃદયનાળા આ તમારા ભક્તને ત્રણ ૬૩ની એટલે મનદડ વચનદડ અને કાયદડની નિવૃત્તિથી (ત્યાગથી) મુક્તિ આપે મોક્ષપદ શીઘ્ર આપે”

અન્યર્થર્તાની આ મોક્ષપદની પ્રાર્થનામા ૧ ૬૩૬ભ્રમણથી ઉત્પન્ન થતો ખેદ, ૨ ૪૫ ૬૩નો ત્યાગ, અને ૩ (ત્રણ ૬૩ના ત્યાગથી) મોક્ષપદની (૪) પ્રાપ્તિ, એ ૩ મુખ્ય વિષય છે, તે સખધિ સક્ષિપ્ત સમજ આ પ્રમાણે—

૧ વૃક્ષક્રમણથી સેદ—તિર્યચગતિના ૯ ૬૩મા તથા નારના ૧ ૬૩મા જે દુષ્પ છે તે સર્વને બાપીતુ છે તેમજ મનુષ્યના ૧ ૬૩મા મુખ અને દુષ્પ મિશ્ર છે, અને દનગતિના ૧૩ ૬૩મા જે કે પૌગલિક મુખ છે તો પણ લોભવૃત્તિની અવિકતાથી ત્યાગના નાસ્તનિ- દુષ્પ છે, નારણકે મનુષ્યોની માદ્દ દેવોમા પણ કલેશ-મારામારી-દનાગનાઓની ચોરી-પરસ્પર કપ્યાઈ ઇત્યાદિ હોવાથી દેવોની શુદ્ધી પણ આત્મસન્નુષ્પ થયેના જીવને સોનાની જેડીમા નાખેલા કેડીની માદ્દ દુષ્પ ઉપજવનારી લાગે છે એ પ્રમાણે કો ૪૫ ૬૩મા વાસ્તવિક મુખ નથી, કેવળ મનુષ્યના ૪ ૬૩મા જે મન વચન કાયનો સયમ જળને તો આત્મિક મુખમા આગળ રાંધી અ તે મોક્ષપદ પ્રાપ્ત કરે છે માટે ૨૪ ૬૩મા ભ્રમણનો ખેદ અર્હિ અર્થર્તાએ પ્રગટ કર્યો—હો છે

૨ વ્રજ વૃક્ષનો ત્યાગ—સસારની સર્વ ઉપાવિઓ અને સસાર-ભ્રમણનું મુળ કારણ મન વચન કાયના અશુભ યોગ છે, માટે તે ત્રણ પ્રાપ્તના અશુભ યોગનો ત્યાગ થાય તોજ ૬૩૬ભ્રમણ સદા-કાળને માટે નષ્ટ થાય, અને આત્મકર્મ પણ પ્રાપ્ત થાય માટે એ નિશ્ચિત વાત છે કે મન વચન કાયની અશુભ વૃત્તિઓ રાખાય તો ૪ મોક્ષમુખની પ્રાપ્તિ છે

૩ મોક્ષપદની રચના—પૂર્વે કહ્યા પ્રમાણે જીવને સર્વ સ્થાને નાસ્તનિ- દુષ્પ છે, અને અનન્ત મુખનું વામ (સ્થાન) તો કેવળ

મોક્ષપદ ૪ છે, માટે આત્મિક મુખના અભિનાયી હોવાને તો એ મોક્ષપદ ૪ ઇન્દ્રિયા યોગ્ય છે

અવતરણ:—હવે અન્ય સમાપ્તિની આ છેલ્લી ગાથામા અન્ય-કર્તા પોતાનું નામ પોતાનો સમય અને અન્યની ઉપાદેયતા અથવા શ્રેષ્ઠતા દર્શાવે છે

સિરિ-જિણહસમુળીસર-રજ્જે સિરિ-વવલચંદસીસેણ
ગજસારેણ લિહિયા, ઇસા વિવ્રત્તિ અપ્પહિયા ॥૪૪॥

સંસ્કૃત અનુવાદ

શ્રીજિનહસમુળીશ્વરરાજ્યે શ્રીવવલ્લભદ્રશિષ્યેણ
ગજસારેણ લિખિતા, ઇસા વિજ્ઞાપિતાત્મહિતા ॥ ૪૪ ॥

અન્ય મહિત ૫-૨૭૬

સિરિ જિણહસ મુળીસર (મુળિ ડસર) રજ્જે સિરિ ધવલચંદ સીસેણ
ગજસારેણ અપ્પ હિયા ઇસા વિવ્રત્તિ લિહિયા ॥૪૪॥

શબ્દાર્થ —

સિરિ=શ્રી
જિણહસ=જિનહસ નામના
મુળીસર=(મુનિના ઇન્દ્રિય) આ-
આર્થ(ના)

રજ્જે=રાજ્યમા-શાસનમા
સિરિ=શ્રી
ધવલચંદ=વનસવત્ર મુનિના
સીસેણ=ગિષ્યે

ગજસારેણ=ગજસાર મુનિએ
લિહિયા=લખી, રચી
ઇસા=આ
વિવ્રત્તિ=વિજ્ઞાપિ
અપ્પહિયા=આત્મહિતનાળી
અથવા પોતાના હિતનાળી

ગાથાર્થ—શ્રી જિનહસ નામના આચાર્યના રાજ્યમા (શાસનમા) શ્રી વનસવત્ર મુનિના ગિષ્યશ્રી ગજસાર મુનિએ આત્માને કલ્યાણ-ભરી અથવા પોતાનું કલ્યાણ કરનારી આ વિજ્ઞાપિ (૨૪ ૬ ૩૬૫૬૦ ઠારા ૨૪ જિનેશ્વરોની સ્તુતિ રૂપ વિનતિ) રચી છે ॥૫૪॥

વિશેષાર્થ —આ પ્રકરણના કર્તા શ્રી ગજમાર મુનિ શ્રી જિન-હસસુરિ નામના આચાર્યના રાજ્યમા-શાસનમા થયા છે.

શ્રી જિનહુમસૂરિ ખરતરગન્ઠના આચાર્ય હતા, તથા શ્રી ગજસાર મુનિ શ્રી ઘવલચદ્રમુનિના ગિય્થ હતા તેઓ સંનિવડિત શ્રી અમયોદયગણી ની પામે લાવન પાવન થયેલા (એટલે તેમની પામે દીર્ઘકાળ રહેલા) હતા તે શ્રી ગજસારમુનિએજ આ ૬૩૬ પ્રકરણના સ્વરૂપમા શ્રી ૨૪ જિનેન્દ્રોની સ્તુતિ-વિશ્લેષ-વિનિર્ણય છે અને તે વિશ્લેષ અવશ્ય આત્મકલ્યાણનાગી છે, કારણ કે અન્યરચનામા પર છનનું કલ્યાણ લાગનીય-વિષયે (અનિયત) છે અને અનકલ્યાણ તો અન્ય છે, તે માટે કહ્યું છે કે—

ન ભવતિ હિ યમં શ્રોતુ, સર્વસ્યૈકાન્તત્વો હિતશ્રવણાત્
બુવતોઽનુગ્રહપ્રધ્યા, વચતુસ્ત્વૈકાન્તત્વો ભવતિ ॥૧॥

અર્થ — કલ્યાણન્યને માલગનાવી સર્વે યોગતાઓને વર્મ થાયજ એવો એકાન્ત નિયમ નથી, પરંતુ અનુગ્રહ (ઉપદેશ) - ધુદ્ધિનડે કલ્યાણવચનો એનાર વક્તાને તો ૧મ થાયજ એનો એકાન્ત-નિયમ છે ॥૧॥ પુનઃ પણ કહ્યું છે કે—

અસ્તુ વા માઽસ્તુ વા વોષ, પરેપાં કર્મયોગત.

તથાપિ વક્તુર્મહતી, નિર્જરો ગદિતા જિનૈ ॥૨॥

અર્થ — કર્મના યોગની અન્ય છવોને (યોગતાઓને) યોગ (જ્ઞાનપ્રાપ્તિ-૧મ પ્રાપ્તિ) વાચ અથવા ન પણ થાય, પરંતુ શ્રી જિનેશ્વરેએ યોગન્યને કહેનારને તો અવશ્ય મહા નિર્જરો થાયજ એમ કહ્યું ॥ ૨॥

ઉપર લખેલા ૬૩૬ પ્રકરણના અર્થમા અતિદાપથી જાણે વા અજાણે જે સૂક્ષ્મ અથવા સ્વૂપ લૂલ્યૂક રહી ગઈ હોય તે સજ્જનો સુધારીને વાચતો એવી અમારી લવામતુ છે

इति श्री जैनश्रेयस्करमण्डलाख्यसंस्थातर्गतानेकधार्मिकग्रन्थ
वृत्तिसंचालकस्य महिसानाख्यनगरनिवासिनः श्रेष्ठिवर्यश्रीश्रुत
वेणिचन्द्र-सुरचन्द्रस्य सत्प्रेरणात् श्रीश्रुतानुपचन्द्रमल्लकच-
न्द्रस्य विद्यार्थी-चटुलाल-लिखितो ददकप्रकरणविशेषार्थः

समाप्त

॥ श्री जितेन्द्राय नमो नम ॥

श्रीजंबूद्वीप संग्रहणी.

अथना

॥ श्री लघुसंग्रहणी प्रकरणम् ॥

अवतरणः—आ तिर्यग् लोकाभा(म य लोकाभा)गुह्येणा अस ५५^१
द्वीप समुद्रोभा सर्वाधी पहुलो जम्बूद्वीप नामतो द्वीपरे छ ते द्वीपभा
रहेला अने गाथन^२ पदार्थोना संग्रहने रहेला आ ४जम्बूद्वीप
संग्रहणी अथना लघु संग्रहणी नामतु प्रगल्भ छ तेना प्रागल्भभा
प्रकल्पना कर्ता श्री हरिमद्रसुरि^३ आ पहुली गाथाने निचे श्री
भद्रावीर नामिने नमस्कार करेना ३५ भगवाचरानु करीने ४अ-
नुष्णव यतुष्टय छे छ—

१ अ'पक्षानीधी जेनी गजुत्री न यद्य छे ओहवा अनेक

२ जेनी सर्ग जालुओ इतु पाणी इरी वनेतु होय ओरी जमीन
ते द्वीप अथवा घेट करेनाय

३ जे पदार्थोने कोष्ठओ जनावा नथी अने नाई काले विनाश पाव
वाना नथी तेवा अनादि कालथी स्वतःसिद्ध (पोतानी भेजे जनी रहेना)
ओवा अ'निम पदार्थो ते क्षात्रत पदार्थ रहेवाय

४ ओ नाम चातुर्विक नाम छे ५ वर्तमान समयमा आ प्रगल्भ
लघु मंत्रद्वेषीना नामथी ओजभाय छे, अन्यथा (वर्तमान समयमा
लघुवाना उपयोगमा आवतु) जे गृह्यमंत्रद्वेषी प्रगल्भ तेज लघु मंत्रद्वेषी
छे ५ शास्त्रमा याज्ञिकीपुत्र तरीष्ट ओजभाता ते प्रसिद्ध श्री हरिभद्रसुरि
३ आ हरिभद्रसुरि जीन छे^४ तेना सम्यग् निर्णय जलातो नथी

६ अनुष्णव यतुष्टयनी समज वितेपार्थभाज रहेवागे

નમિય જિણ સવ્વન્નુ જગપુજ્જ જગગુરુ મહાવીરં
જવૂદ્ધીવપયત્થે, વુચ્છ સુત્તા સપરહેઝ ॥૧॥

સંસ્કૃત અનુવાદ

નત્વા જિન સર્વજ્ઞ, જગત્પૂજ્ય જગદ્ગુરુ મહાવીર
જવૂદ્ધીપદાર્થાન્, વક્ષ્યે સુગત્ત્વપરહેતુષ્ ॥૧॥

અન્ય સહિત પદ્યછંદ

જિણ સવ્વન્નુ જગ પુજ્જ જગ ગુર મહાવીર નમિય
મા પર હેઝ જવુદ્ધીવ પયત્થે સુત્તા વુચ્છ ॥૧॥

શબ્દાર્થ —

નમિય=નમસ્કાર કરીને
જિણ=જિનેશ્વરને નમદ્વેષ
જીતનારને
સવ્વન્નુ=સર્વજ્ઞ, સંપૂર્ણ જ્ઞાનવાળા
જગપુજ્જ=નૃપ જગતને પૂજનિક
જગગુરુ=નૃપ જગતના ગુરુ
મહાવીર=શ્રી મહાવીર પ્રભુને

જવુદ્ધીવ=જમૂદ્ધીપમા રહેલા
પયત્થે=પર્યંતિ
વુચ્છ=હીરા
સુત્તા=સંત્રમાધી ઉદ્ધરીને આ
થના સૂતને અનુસારે
સ પર=પોતાના તથા પરના
(બીજાના)
હેઝ=(કલ્યાણને) અર્થે, માટે

શબ્દાર્થ—જેણે સર્વ રાગદ્વેષ છુટ્યા છે, ઝીના અને (તેથી)
મ પૂર્ણ જ્ઞાનવાળા, (અને તેથી) નણ જગતમા અત્યંત પૂજનિક
થયેલા અને (તે કારણથીજ) નણ જગતના ગુરુ-સ્વામી શ્રી મહા
વીર પ્રભુને નમસ્કાર કરીને પોતાના (મારા અથકર્તાના) અને
પરના (બીજા છોવાના કલ્યાણ અર્થે અથવા જ્ઞાનપ્રાપ્તિને) અર્થે
આ જ જમૂદ્ધીપમા રહેલા પદાર્થો (શાશ્વત પદાર્થો) હું સિદ્ધાન્ત-
માધી ઉદ્ધરીને અથવા સિદ્ધા તને અનુસારે કહીશ ॥૧॥

વિશેષાર્થ — આ તીર્થ લોકમા (મધ્ય લોકમા) અગ ખ્યાત
દ્વીપ અને અસખ્યાત સમુદ્ર છે તે સર્વેમા પહેલા અને સર્વના
મધ્ય ભાગમા તથા તે અસખ્ય દ્વીપ સમુદ્રો વડે ઘેરાયેલા અને
થાળી સરખા ગોળ આકારવાળો આ જમૂદ્ધીપ નામનો રહેલો દ્વીપ

છ કે જેમા આપણે રહીએ છીએ જમ્બુદ્વીપની ચારે બાજુએ (સર્વ બાજુએ) ફરતુ લવણ સમુદ્રનુ પાણી છે, તેથી દ્વીપ કહેવાય છે, અને આ દ્વીપમા જબ્બુદ્વ નામનુ એક મહાપુત્ર અને આગપાસ બીજા અનેક નાના મોળા (૧૨૦૫૦૧૨૦) જબ્બુદ્વોનુ બનેલુ એક મોટુ જબ્બુન છે, તે વન અને વનમાના મર્વે જવ્બુદ્વો ગાત્રત છે તેવી, અને દ્વીપનો અવિષ્ઠાતા બ્રહ્મ નામનો (અવિ-પતિ-નાયક) દેવ તે મુખ્ય મહા જબ્બુદ્વ ઉપર વસે છે, તેવી આ દ્વીપનુ નામ જમ્બુદ્વીપ પ્રસિદ્ધ થયેલુ છે તે જબ્બુદ્વીપમા રહેલા ગાત્રત પદાર્થોના કંઈક (અર્થ) મથહુ અથવા દેવરૂપ આ પ્રકરણમા કહેનાનુ છે, માટે આ પ્રકરણનુ નામ જમ્બુદ્વીપ સમ્રહણી છે ત્યા આ પ્ર-રણના કર્તા શ્રી હરિમઢ્ઠ્ઠર મહાગજ સદાકાળથી ચાલતી ચારેલી આર્ય મહાપુરુષોની નીતિ (પદ્ધતિ રીતિ) પ્રમાણે પ્રકરણના પ્રાંલભા પ્રથમ કટકેન શ્રી મહાવીર દેવામીને નમસ્કાર કરેના રૂપ મગલાચરણ કહે છે તે આ પ્રમાણે—

॥ મગલાચરણ ॥

આ ગાથામા નમિય જિણ સગ્ગનુ, જગપુજ્જ જગગુર મહાવીર એ વાક્યથી શ્રી મહાવીર પ્રભુનુ મગલાચરણ કર્યુ છે ત્યા જિણ, સગ્ગનુ, જગપુજ્જ અને જગગુર એ ૪ નિરોપણો વડે શ્રી મહાવીર પ્રભુના ૪ અતિશય^૨ દર્શાવ્યા છે તે આ પ્રમાણે—

૧ જિણ (એટલે રાગ દ્વેષ આદિ અતરંગ શત્રુને હતનાર-હતેલા હોનાથી શ્રી મહાવીર પ્રભુ જિન-જિનેશ્વર કહેવાય) એ પદ્ધથી પ્રભુનો વેશપાયાપગમ અતિશય સૂચવ્યો.

૨ સગ્ગનુ (એટલે સર્વ ભાનના-પદાર્થના બાણ હોવાથી

૧ આ દ્વીપમા જબ્બુદ્વના વન સગ્ગુ શાત્રમલીટ્સનુ પણ વન છે પરન્તુ આ દ્વીપના અધિષ્ઠાયક દેવનો નિવાસ તે શાત્રમલીટ્સ ઉપર નથી પરન્તુ જબ્બુદ્વ ઉપર જ છે માટે જમ્બુદ્વીપ નામ છે અથવા એ શાશ્વત નામ છે

૨ મર્વોત્કૃષ્ટ આશ્વર્થકારી આત્મવન્ધિ તે અતિશય

૩ અતરંગ શત્રુઓને હતવાથી અપાય-ભાવકરનો અપગમ સર્વથા નાશ તે રૂપ અતિશય=મર્વોત્કૃષ્ટ આશ્વર્થગન- આત્મશક્તિ

શ્રી મહાવીર પ્રભુ સત્ત્વ કહેનાય) એ પદ્ધતી પ્રભુનો જ્ઞાનાનિશય સૂચવ્યો

૩ જગપુત્ર (ત્રણ જગતના શ્વેતને પૂજનિક હોનાથી શ્રી મહાવીર પ્રભુ જગત્પૂજ્ય કહેનાય) એ પદ્ધતી પ્રભુનો વૃજા નિશય સૂચવ્યો

૪ જગગુરુ [જગતના ચરાચર (સ્થાનરૂ અને જગમ) લાવેને કહેનાર હોનાથી શ્રી મહાવીર પ્રભુ જગદ્ગુરુ કહેનાય] એ પદ્ધતી પ્રભુનો વચન નિશય સૂચવ્યો

એવા ૮ વિગેરણથી ૪ અનિશયનાળા શ્રી મહાવીર એટલે મહાવીર પ્રભુ કે જેમનું ગાસન (નર્મ-આજ્ઞા) ચાલુ કાળમા (નર્તમાન કાળમા) પ્રવર્તી રહ્યું છે તેમને તમિય એમ્લે મન વચન કાયાની નમસ્કાર કરીને (જ મૂઢીપના પદાર્થોનું સ્વરૂપ કહીશ)

॥ અનુબન્ધ ચતુષ્ઠય ॥

પુનઃ દરેક અથમા અભિધેય-અધિકારી-અભવ-અને પ્રયોજન એ ચાર અનુબન્ધ કહેનાની સર્વ અથક્તિઓની સીદ્ધિ (પદ્ધતિ-ગીતિ) પ્રમાણે આ અથમા પણ અભિધેય-સંબધ-અને પ્રયોજન તે અપદ્ધતિ કહેવા છે અને અધિકારી અધ્યાહારવી જાણના યોગ્ય છે તે આ પ્રમાણે—જઘ્ઘદીવ વચ્ચે કુચ્છ (એટલે જ મૂઢીપના પદાર્થો કહીશ) એ વાક્યથી અભિધેય અનુબધ્ન કહ્યો (અર્થાત્ આ અથમા શુ નિપદ્ય કહેવાનો છે તે સૂચવ્યું) તથા તે જ મૂઢીપના પદાર્થો પણ મારી પોતાની બુદ્ધિનડે કટપના કરીને નહિ પરંતુ સુચ્છા એટલે શ્રી પગણુનરાદિ મહાન જ્ઞાની આચાર્યોએ રચેલા—

૧ જર એટલે જગમ અર્થાત્ ચેતન્યનાળા પદાર્થ, અને અજર એટલે સ્થાવર-જડ પદાર્થો

૨ ગૃણાતિ=સ્થવરિ (કહે) તે ગુરુ એવી વ્યુત્પત્તિ હોવાથી

૩ એ અભિધેય આદિ ચારેના અર્થ ચાલુ વિષયમાજ કહેવાશે

૪ અથમા પ્રારભમા કહેવા યોગ્ય વસ્તુ અથવા શ્રી તીર્થંકર પ્રભુના અથમ શિષ્ય કે જેઓ દ્વારશામ શ્રુતશાનની રચના કરે છે તે ગગધર કહેવાય.

કહેલા મૂળ-સિદ્ધાન્તને અનુસારે કહીશું, એ વાક્યથી-પદથી સ્ત-
વધ અનુવચ્ચ સૂચ્યો [એટલે આ પ્રસ્થાનો અર્થ સર્વજ્ઞની અ-
વિચિન્ન (અખડ) પરપરાથી આવ્યો આવે છે એમ દર્શાવ્યું]
તથા મપરદેડ (એટલે આ તથા મારા પોતાના જ્ઞાનાદિકની પ્રાપ્તિ
અર્થે તેમજ ખીજા પણ સવ્ય જીવોને જ્ઞાનાદિકની પ્રાપ્તિ થાય તે
અર્થે કહીશું, એ વાક્યથી પ્રયોજન અનુવચ્ચ સૂચ્યો (એટલે
અથ ગચનાતુ કારણુ તું ? તે કહ્યું) એ ૩ અનુમન્ય ગાથામાં
અપદ્મ કહ્યા છે, અને તથા સહુનાના અધિકારી જખૂદ્રીપના પદાર્થો
જાણવાની જિજ્ઞાસા (જ્ઞા) વાળા સવ્ય જીવો છે, એમ અધિકારી
અનુવચ્ચ ગાથામાં નથા ક્ષેત્ર તોપણ અધ્યાહારથી જાણવો ॥૧૧॥

॥ જખૂદ્રીપત્ર પ્રમાણ ॥

જખૂદ્રીપની લખાઈ તથા પોળા ૭ બન્ને (=બ્યાસ) ૧૦૦૦૦૦
(એક લાખ) યોજન છે, ઊંચાઈ ૨૯૬૦૦૦ યોજન છે, અને ઉડા ૭
૩૧૦૦૦ યોજન છે, જેથી જડા ૭ પણ ૧૦૦૦૦૦ યોજન પ્રમાણ
જાણવી

ક્રિદિશાઓ સખધિ સૂચના.

અ પ્રકરણમાં (તેમજ ગાત્રોમાં પ્રાય ઘણા સ્થાને ક્ષેત્રો
સખધિ વર્ણનમાં) દિશાઓનો ક્રમ ક્ષેત્રદિશાની અપેક્ષાએ

૪ એ શુર પરા ૩૫ મધ્ય જાણવો, અને વાચ્ય વાચનાદિ ૩ પ્ર-
કારના મધ્ય તો આ તથા વાચક માધન અને ઉપાન ૩૫ છે અને જખૂ-
દ્રીપના પદાર્થોનું જ્ઞાન અથવા અન્તિમ લક્ષ્ય મોક્ષ તે વાચ્ય સાધ્ય અો
ઉપેય છે એ રીતે ૪ પ્રકારનો મધ્ય અનુમધ જાણવો

૧ આ પ્રયોજન અનુમન્યના સ્થાને શી જખૂદ્રીપ સમ્રાટણીની વૃત્તિમાં
મધ્ય અનમન્ય કહ્યો છે

૨ મેર પર્વતની ડિશાઈની અપેક્ષાએ ૩ અધોગ્રામની અપેક્ષાએ
અથવા મેર પર્વતની ઉડાઈની અપેક્ષાએ પણ એ ઉડાઈ જાણવી

૪ ઉડા ૭ પણ ક્ષેત્રને અંગે જખૂદ્રીપના વિજ્ય દરવાજા તરફની દિશા
તે પૂર્વ દિશા વિજ્યત દ્વાર તરફની દક્ષિણ જ્યન્તદ્વાર તરફની પશ્ચિમ
અને અપગનિત દ્વાર તરફની પિશા તે ઉત્તર પિશા ગણવી તે ક્ષેત્રદિશા
કહેવાય, કારણુ કે મેરની મધ્યના આડ સ્થક પ્રેતોથી દિશાઓ મધ્યધિ
આમરાપદેશની પત્તિઓ એ ક્રમથીજ નીચી છે

ગણેલો છે, પરંતુ દરેક ક્ષેત્રમાં તે તે ક્ષેત્રની પૂર્વાદિ સૂર્ય દિશાઓ પ્રમાણે ગા થો નથો, જેથી ઐરાવતની પૂર્વ દિશા તે (ભરતક્ષેત્રની અથવા ક્ષેત્રદિશાની અપેક્ષાએ) પશ્ચિમ દિશા, અને ઐરાવતની પશ્ચિમ દિશા તે ભરતક્ષેત્રની તથા ક્ષેત્રદિશાની અપેક્ષાએ પૂર્વ દિશા તરીકે ગણાયા ગણી છે તેથી આ પ્રકરણમાં પણ તેમજ ગણાશે.

મૈત્ર્યા ધિપુના ભરતાં ક્ષેત્રની ક્ષેત્રદિશા અને સૂર્યદિશા બન્ને એ- સખી છે, પરંતુ મૈત્રવી ઉત્તરના ઐરાવતાદિ દોરોમાં સૂર્યદિશા ક્ષેત્રદિશાથી જુદી પડે છે, અને તેથી જ દિશાના ક્રમ ઉપર કથા પ્રમાણે છે.

અવતરણ — હવે જ મૂઠીપમાં કયા કયા સાચત પદાર્થો કહેવાના છે તે પદાર્થોના નામ આ બીજી ગાથામાં કહેવાય છે—
 खडा जोयण वासा, पवय कूडा य तिरथ सेढीओ,
 विजय ईह सलिलाओ, पिंडेसि होइ सघयणी ॥२॥

સમ્પૂર્ણ અનુવાદ

खडानि योजनपर्पाणि, पर्वतकूटाश्च तीर्थश्रेणय.

विजयद्रहसलिला, पिंड एतेषा भवति समग्रणी ॥२॥

અન્ય સહિત પદ્મકે

ગાથાવાત્ સુગમ છે—પરંતુ એસિં પિંડ મંચયણી હોઈ ધતિ

સખાર્થ —

खडा=ખડ, નિલાગ

जोयण=યોજન

वासा=વર્ષો-ક્ષેત્રો

पवय=પર્વતો

कूडा=કૂડ-ગિખરો

य=અને, તથા

तिरथ=તીર્થ

सेढीओ=શ્રેણીઓ

विजय=વિજય, જી ખડનો દેશ

इह=દ્રહ, સરોવર

सलिलाओ=નદીઓ

पिंड=પિંડ, શામલ, સમૂહ

एसिं=એ ૧૦ પદાર્થોના

होइ=છે

सघयणी=સમહાસી

ગાયાર્થ —ખડ, ચોજન, ક્ષેત્ર, પર્વતો, કૂટ તથા તીર્થ, શ્રેણીઓ, નિજો, સંગેવંગ અને નદીઓ એ ૧૦ પદાર્થોના સ-
અહ (આ પ્રકરણમાં કહેવાનો છે માટે આ અથતુ નામ) તે
સમગ્રહણી પ્રકરણ કહેવાય છે ૥૥૥ (એ ૧૦ પદાર્થો તે આ પ્રકર-
ણમાં ૧૦ દ્વાર તરીકે જાણવા)

વિશેષાર્થ:—એ ખડ આદિ ૧૦ પદાર્થોનું દિશિત અવરૂપ
આ પ્રમાણે—

૧ સહ—સરતક્ષેત્ર અથવા ઝંરાવત ક્ષેત્ર જેવડા વિભાગ તે
+ખડ તેવા ફેરલા ખડપ્રમાણનો આ જ ખૂદ્દીપ છે ?
તે કહેવાને (સક્ષિપ્ત ઉત્તર—૧૯૦ ખડપ્રમાણનો)

૨ યોજન—૧ ચોજન લાખો અને ૧ ચોજન પ્હોગો એવા ભૂમિનો
સમચોગ્મ સ્કડો તે ચોજન જ ખૂદ્દીપની ભૂમિ તેવા
ફેરલા મમચોગ્મ પ્રમાણની છે ? તે આ પ્રકરણમાં
કહેવાનો (ઉત્તર—૩૯૦પદ્મ૪૧૫૦ ચોજનની અધિક)

૩ ઘર્ષ—ઘર્ષ એટલે મનુષ્યની વસતિ-ગાળા ક્ષેત્ર જ ખૂદ્દીપમાં તેવા
ક્ષેત્ર ફેરલા છે ? તે કહેવાને (ઉત્તર—૭)

૪ પર્વત—જ ખૂદ્દીપમાં પર્વતો ફેરલા છે ? તે કહેવાને (ઉત્તર—૨૬૬)

૫ કૂટ—પર્વતના ગિખમે તે ગિરિકૂટ, અને ભૂમિ ઉપર રહેલા
શિખરની આકૃતિ-ગાળા પર્વત તે મૂમિકૂટ તે જ ખૂદ્દીપમાં
ફેરલા છે તે કહેવાને (ઉત્તર—૪૬૭ અને ૫૮)

૬ તીર્થ—જેને છતવા માટે ચરવર્તિઓને અને વામુદેવોને જળમાં
ઉતરતુ પડે છે, એવા જળમાં રહેલા દેવસ્થાનો તે તીર્થ
કહેવાય તેવા તીર્થ આ જ ખૂદ્દીપમાં ફેરલા છે ? તે
કહેવાને (ઉત્તર—૧૦૨)

૭ શ્રેણિ—ચૈતાન્ય પર્વતો ઉપર રહેલી વિધાવરોના નગરની પક્ષિ
ઓ તથા મોવઝેન્ડ અને જાનેન્દ્રના લોપાસના આસિ
ચોગિ- (એનક) દેવોના નગરની પક્ષિઓ તે શ્રેણિ કહે-

+ અદિ ભગ્ન જેવડો ખડ તે ભગ્નક્ષેત્રની પ્હોગાઈ જેવડો જાણવો,
પગતુ ભગ્નક્ષેત્રની ધબાઈ જેવડો ખડ ન જાણવો

વાય જૂહીપમા તેવી ઊંચિઓ ફેલી ॥ તે કહેવાને
(ઉત્તર-૬૮ અને ૬૯ કુલ ૧૩૬)

૮ વિજય—ચક્રવર્તિઓને છતાં ચોથા ૬-૬ ખડાના ક્ષેત્ર તે
વિજય જૂહીપમા તેના વિજયક્ષેત્ર ફેલા છે તે કહે-
વારો (ઉત્તર-૩૪)

૯ વ્રહ્—વ્રહ્ ઓળે સરોવર તે જૂહીપમા ફેલા ૭ તે કહેવાને
(ઉત્તર-૧૬)

૧૦ નદી—જૂહીપમા સર્વ નદીઓ ફેલી હાય ? તે કહેવારો
(ઉત્તર-×૧૪૫૬૦૦૦) ॥ ૨ ॥

અવતરણ.—પૂનગાથામા કહેલા ૧૦ દ્વારોમાથી પ્રથમ સ્વદ્વાર
આહિ ત્રીજી ચોથી અને પાંચમી એ ત્રણ ગાથાઓનું કહેવાને,
ત્યાં પ્રથમ જૂહીપ ફેલા ખડા પ્રમાણનો છે ? અને તે કેવી રીતે ?
તે મધ્ય આ ત્રીજી ગાથામા કહે છે —

एतअसय खडाणं, भरहपमाणेण भाइए लरके
अहवा णउअसयगुण, भरहपमाण हवड लरक ॥ ३ ॥

સમુદ્ધત અનુનાદ

नवति(त्यधिक) शत खडानां, भरतप्रमाणेन भाजिते लक्षे
अथवा नवति (त्यधिक) शतगुण, भरतप्रमाणं भवति लक्षं ॥ ३ ॥

અન્ય સહિત પદ્યછંદ

लरके भरह पमाणेण भाइए, णउअ सय खंटाण
अहवा भरह पमाण णउय सय गुण लरक हवड ॥ ३ ॥

× એ ૧૪૫૬૦૦૦ નીઓમા ભગત-ઐનત ક્ષેત્રમાની કુલ ૫૬૦૦૦
પગિનાર નદીઓ અગાશતી છે અને શેષ મર્વ નદીઓ સાશતી છે ભગત
મેગાનની મે બે મહાનદી તો સાશતીજ છે ગે. ૯ પદાર્થોની કુલ
મળ્યા સાશત છે

ગાથાર્થ —

નરઝ=નેત્ર અધિક

સય=સે।

સંહાન=ખડ

મરહ=ભગતના

પમાણેન=પ્રમાણવડે

માદ્ય=ભાગ્યે હતે, ભાગતા,

લક્ષ્મી=એક લાખ (યોગ્ય) ને

અહવા=અધના

નરઝસય=એક મો નેત્ર

(વડ)

ગુણ=ગુણેત્ર, ગુણતા

મરહ=ભગતક્ષેત્રત્ર (ના)

પમાણ=પ્રમાણ, પ્રમાણને

હવહ=વાય છે

લક્ષ્મી=એક લાખ યોગ્ય

ગાથાર્થ—ભગતના પ્રમાણવડે (=પગડ યોગ્ય ૬ દળાવડે), જબૂદીપના ૧ લાખ યોગ્ય (વિસ્તાર) ને ભાગતા ૧૬૦ ખડ—વિભાગ આપે છે અધના ભગતના પ્રમાણને ૧૬૦ વડે ગુણતા (પછી) ૧ લાખ યોગ્ય પ્રાપ્ત થાય છે ॥ ૩ ॥

વિશેષાર્થ—આ જબૂદીપમા મરંધી ન્હાનામા ન્હાના ક્ષેત્ર ભગતક્ષેત્ર અને ઔગતક્ષેત્ર એ ૨ છે, અને તે પગડ યોગ્ય ૬ દળા પ્રમાણના છે ત્યા જબૂદીપ કેવડો મોટો છે ? તે એ ન્હાનામા ન્હાના ક્ષેત્રની ઉપમાની અર્થિ મમતનવાનો છે, મારે જબૂદીપને ભગતક્ષેત્ર અધના ઔગતક્ષેત્રમાના કોઈપણ એક ક્ષેત્ર માથે અર્થિ મગ્યા-યો છે, અને તે સરખામણીમાં જબૂદીપને ૧૬૦ ખડ જેવડો એટલે ૧૬૦ ભગતક્ષેત્ર જેવડો મોટો હોય છે હવે તે કેવી રીતે ? તેણે દારણ ગાથામા કહે છે કે—જબૂદીપનો વિસ્તાર ૧ લાખ યોગ્ય છે, અને ભગતક્ષેત્ર પ્રમાણ પરડ યોગ્ય ૬ દળા છે, તેથી તે ૧ લાખ યોગ્યને પરડ યોગ્ય ૬ દળાવડે ભાગીએ તો જબૂદીપ ૧૬૦ ખડ પ્રમાણનો થાય છે અથવા ખીલ રીતે વિચારીએ તો ભગતક્ષેત્રના વિસ્તારને (પ્રમાણને) ૧૬૦ થી ૩ ગુણીએ તો ૧ લાખ યોગ્ય આપે છે, મારે ખાત્રી થાય છે કે જબૂદીપ ભગતક્ષેત્ર જેવડા ૧૬૦ ખડ પ્રમાણનો છે ॥ ૩ ॥

૧ એક યોગ્યનો ૧૬મો ભાગ ને દળા છે, મારે એક યોગ્યના ૧૬ ભાગ રીએ તેના ૬ ભાગ તે ૬ દળા દેવાય

૨ અર્થિ ભાગ ૧૨ દળાની સુગમના મારે પ્રથમ પગડ યોગ્ય ૬

અવતરણ:—પૂર્વગાથામા જ બુદ્ધીય ૧૯૦ ખડ પ્રમાણનો કહેો, ત્યાં જ બુદ્ધીયમા કયુ સ્થાન કેટલા ખડ પ્રમાણનું છે? તે દર્શાવના પૂર્વકે પણ ૧૯૦ ખડ સપૂર્ણ કહેવાય છે જ બુદ્ધીયના ૧૯૦ ખડ જાણવાની આ ત્રીજી રીતી

* અહવેગચ્છદ ભરહે, દો હિમવંતે અ હેમવદ્ ચડરો
અદ્દ મહાહિમવત્તે, સોલસ ચ્છદાદ્દ હરિવાસે ॥ ૪ ॥

કળાની સર્વ કળા કરવી અને ૧૯૦ યોજનની પણ કળા કરવી અને ત્યાર બાદ ભાગામર કરવો ત્યાં પ્રથમ ૫૨૬ યોજનની કળાઓ કરવાને ૫૨૬ને ૧૯ વડે ગુણતા (૫૨૬×૧૯=) ૯૯૯૪ કળા આવી તેમા પ્રથમની ૬ કળા મેળવતા ૧૦૦૦૦ (ત્રી હજાર) કળા ભરતક્ષેત્રનું પ્રમાણ આ યુ ત્યાર બાદ જ બુદ્ધીય ૧ લાખ યોજનનો છે તેની કળા કરવાને ૧ લાખને ૧૯ વડે ગુણતા (૧૦૦૦૦૦×૧૯=) ૧૯૦૦૦૦૦ (ઓગણીસ લાખ) કળા આવી તેને ભરતક્ષેત્રની ૧૦૦૦૦ કળા વડે ભાગતા ૧૯૦ જવાન આ યો માટે ભરતક્ષેત્રથી જ બુદ્ધીય ૧૯૦ ગણો મોટા થયો

અક સ્થાપના આ પ્રમાણે—

૫૨૬ યોજન-૬ કળા	૧૯)૧૧૪૦(૬૦
× ૧૯૦	-૧૯૦
	૧૧૪૦
=====	=====
૯૯૯૪૦	-૧૧૪૦
	૦૦૦૦
૮૯૮૪૦ યોજન	યોજન કળા
+૬૦ યોજન	

૧૦૦૦૦૦ યોજનનો જ બુદ્ધીય થયો

—સૂચના—

અહિં x એ ગુણાકારનું ચિન્હ + એ સર્વાંગાનું ચિન્હ — એ બાદમાખીનું અથવા અધિકનું ચિન્હ - એ ભાગાકારનું ચિન્હ, = એ જ વાગનું ચિન્હ આ પ્રકરણના ગણિતમા ત્રમણે પ્રસંગે આવશે માટે ધ્યાનમા રાખવું

* વર્તમાનમા અહવેગચ્છદે ભરહે એવો પાક પ્રસિદ્ધ છે, પરંતુ જ બુદ્ધીય મમં વૃત્તિના આધારે અહવેગ ચ્છદ ભરહે પાક છે

वत्तीस पुण निसढे, मिलिया तेसट्टि वीयपासेऽवि
चउसट्टी उ विदेहे, तिरासिपिडे उ णउअसयं ॥ ५ ॥

संस्कृत अनुवाद

अयवैकखड भरते, द्वे हिमवति च हैमवते चत्वारः
अष्टौ महाहिमवते, षोडश खडानि हरिवर्षे ॥ ४ ॥

द्वात्रिंशत् पुनर्निपत्रे, मिलितास्त्रिपट्त्रिंतीयपार्श्वेऽपि
चतुःपट्त्रिंशत् विदेहे, तिराशिपिडे तु नवति (त्यधिक)शत ॥ ५ ॥

अन्य संस्कृत पदच्छेद

अहवा भरहे एग खंड, हिमवते दो अ हैमवद् चउरो
महाहिमवते अट्ट, हरिवासे सोलस खडाइ ॥ ४ ॥

पुण निसढे वत्तीसं, मिलिया तेसट्टि वीय पासे अवि
उ विदेहे चउसट्टी, तिरासि पिडे उ णउय सय ॥ ५ ॥

गणदार्थ ४ धी गाधाने।

अहव=अथना

एग=अेड

खड=अ ३

अट्टे=अस्तक्षेत्रमा (ना)

दो=अे अ ३

हिमवते=हिमवत पर्वतमा(ना)

अ=अने

हैमवद्=हिमवतक्षेत्रमा (ना)

चउरो=चार अ ३

अट्ट=८ अ ३

महाहिमवते=महाहिमवत

पर्वतमा (ना)

सोलस=सोल

खडाइ=अ ३

हरिवासे=हरिपर्वक्षेत्रमा

ગાથાર્થ પ મી ગાથાનો

વત્તીસ=અત્રીસખ ૩
 પુણ=વળી
 નિસદે=નિપનપર્તમાના
 મિલિયા=સર્વમળીને
 તેસદ્દી=ત્રેસઠ ખ ૩
 વીય=બીજી-રહામી
 પાસે=બાજુએ
 અધિ=પણ

ચડસદ્દી=ચોસઠ ખ ૩
 ર=વળી
 વિવેહે=મહાવિદેહક્ષેત્રમા(ના)
 તિ=ત્રણ
 રાશિ=રાશિ, અસમહ
 વિંદે=એકઠા કરતા
 રૂ=વળી (અવના છ ૬
 પૂર્તિ માટે)
 જડમસય=એકસો નેડ

ગાથાર્થ:—અથના ભરતક્ષેત્રમા (ભરતક્ષેત્રનો) ૧ ખ ૩, દુરુવ (૫ધુ) હિમનતપર્તના ૨ ખ ૩, તથા હિમવત ક્ષેત્રના ૪ ખ ૩, મહાહિમનત પર્તના ૮ ખ ૩, હરિનર્થ ક્ષેત્રના ૧૬ ખ ૩ ॥૪॥ વળી નિપનપર્તના ૩૨ ખ ૩, એ પ્રમાણે સર્વ મળીને ૬૩ ખ ૩ (જેમ એક બાજુના ગણ્યા તેમ) બીજી રહામી બાજુએ ૫૫ (૬૩ ખ ૩ છે), તથા મહાવિદેહ ક્ષેત્રના ૬૪ ખ ૩ છે તેથી એ નજી રાશિને (૬૩+૬૩+૬૪ ને) એકત્ર કર્યાથી ૧૮૦ ખ ૩ (પ્રમાણનો જ ખૂદીપ) થાય છે ॥૫॥ इति ૧ ચઢ દ્વારમ ॥

વિશેષાર્થ:—ગાથાર્થમા કહ્યા પ્રમાણે ત્રીજી રીતે પણ જ ખૂદીપ ૧૮૦ ખ ૩ પ્રમાણનો ગાયો ત્યા ભરતક્ષેત્ર તરફના ૬૩ ખ ૩ ગાથામા (અથના ગાથાર્થમા) ગાયો છે, અને રહામી બાજુના ૬૩ ખ ૩ નામપૂર્વક નવી ગણ્યા તે આ પ્રમાણે— ૧ ઐરાવતક્ષેત્ર ૧ ખ ૩ પ્રમાણનો શિખરી પર્ત ૨ ખ ૩ પ્રમાણનો, દુરુવનત ક્ષેત્ર ૪ ખ ૩ પ્રમાણનો, રૂકિમપર્ત ૮ ખ ૩ પ્રમાણનો, રમ્યક્ષેત્ર

૧ અહિ અનુક્રમે ગણુતાં ક્ષેત્ર અને પર્વતો જન્ને બાજુએ જ ખૂદીપમા જે ક્રમથી રહ્યા છે તે ક્રમ પૂર્વકજ ગણેલા છે, અને એ ક્ષેત્રો તથા પર્વતો એટલા એટલા ખ ૩ પ્રમાણનાજ પેઠાગાઈવાળા છે એમ જાણવું કારણ કે ખજુ પ્રમાણ સજાઈના ધોરણપર મથી પરન્તુ પેઠાગાઈના ધોરણપર છે

૧૬ ખડ પ્રમાણુ અને નીલનતપર્તિત ૩૨ ખડ પ્રમાણનો, એ પ્રમાણે એરનતક્ષેત્ર તરફના અનુક્રમે (૧+૨+૪+૮+૧૬+૩૨=) ૬૩ ખડ થયા, માટે એ બાજુના ૬૩+૬૩ ખડમા મધ્યવર્તી (મધ્યમા રહેલા) મહાવિદેહના ૬૪ ખડ મેળનના ૧૯૦ ખડ પ્રમાણનો આ જ ખૂદ્દીપ છે ॥ ૪ ॥ ॥ ૫ ॥ इति १ खडद्वारम् ॥

અવતરણ—પૂર્વે પહેલુ ખડદ્વાર કદા બાદ હવે આ ૬-૭-૮-૯-૧૦ એ પાંચ ગાથાઓ વડે બીજી ક્ષેત્રદળ એ પ યોજનદ્વાર કહેવાય છે ત્યાં ક્ષેત્રદળનો યોજન કેના પ્રકારનો ગણનાનો છે? અને તે ક્ષેત્રદળના યોજન કયા પ્રકારના ગણિતથી ગણી શકાય છે? તે એ વાત આ ૬ થી ગાથામા દર્શાવે છે—

જોયણપરિમાણાઈ, સમચરસાઈ इत्थ खंडाडं
लखस्स य परिहीए, तप्पायगुणे य *हुंतेव ॥ ૬ ॥

સ રહ્ય અનુવાદ

યોજનપ્રમાણાનિ સમચરસાપ્યન ચ્વદાનિ
લક્ષસ્ય ચ પરિવેસ્તપ્પાદગુણિતે ચ ભવન્ત્યેવ ॥ ૩ ॥

અન્યથ સહિત પદ્મચંદ્ર

इत्थ जौयण परिमाणाइ समचरसाइ खडाड
य लखस्स परिहीए त प्पाय गुणे हुंति एव ॥ ६ ॥

સાબ્દાર્થ

જોયણ=એક યોજનના
પરિમાણા=પ્રમાણવાળા
સમચરસાઈ=સમચારસ
इत्थ=આહિ -જ ખૂદ્દીપમા
लखाइ=ખડ, જમાનના કકડા
लखस्स=લાખયોજનના
य=અને

परिहीए=પરિહિને
त=તે (લાખયોજન) ના
प्पाय=ચોધાલાગ વડે
गुणे=ગુણાદ્વાર કર્યે છે
य=(દંડપૂર્તિ માટે)
इति=થાય
एव=જ

ગાયાર્થ:—આ જ બૂદ્ધીયના એકેક યોજનના પ્રમાણવાળા સમયોરસ ખડ (કેટલા થાય ? એમ બાપુ) તે યોજનદ્વાર એટલે ક્ષેત્રફલ દ્વાર કહેવાય, અને તે (જ બૂદ્ધીયના નિસ્તારરૂપ) ૧ લાખ યોજનના પરિધિને લાખના થોથા લાગ વડે ગુણતાજ પ્રાપ્ત થાય છે ॥૬॥

વિશેષાર્થ:—ગાથાર્થવત્ મુગમ છે

અવતરણ:—પૂનઃ ગાથામા “લાખયોજનના પરિધિને લાખ યોજનના થોથા લાગે ગુણતા જ બૂદ્ધીયના સમયોરસ યોજનનું ગણિતપદ પ્રમાણુ આવે એમ કહ્યું, ત્યાં લાખ યોજનનો અગર ગમે તેટલા વ્યાસનાળી ગાળ વસ્તુનો પરિધિ (=ઘેરાનો) કેની રીતે કાઢવો ? તેની રીત ખજુ આ ૭ મી ગાથામા દર્શાવે છે—

વિસ્કંભવગ્ગદહગુણ—કરણી વદ્વસ્સ પરિરઓ હોઈ
વિસ્કંભપાયગુણિઓ, પરિરઓ તસ્સ ગણિયપયં ॥ ૭ ॥

સરકૃત અનુવાદ

વિષ્કમ્ભવર્ગદશગુણકરણિવત્તસ્ય પરિરયો ભવતિ
વિષ્કમ્ભપાદગુણિત પરિરયસ્તસ્ય ગણિતપદમ્ ॥ ૭ ॥

અન્ય સહિત પદઁચ્છેદ

વિસ્કંભ વગ્ગ દહ ગુણ કરણી વદ્વસ્સ પરિરઓ હોઈ
પરિરઓ વિસ્કંભ પાય ગુણિઓ તસ્સ ગણિયપય ॥ ૭ ॥

શબ્દાર્થ —

વિસ્કમ્ભ=વિષ્કંભના (વ્યાસના)
વગ્ગ=વર્ગને
દહ=દશ+૩
ગુણ=ગુણકાર કરો
કરણી=વર્ગમૂળ કરતા
વદ્વસ્સ=વૃત્ત (ગાળ) વસ્તુનો
પરિરઓ=પરિધિ(ઘેરાવો)

હોઈ=થાય છે
વિસ્કમ્ભ=વિષ્કંભના
પાય=થોથાલાગવડે
ગુણિઓ=ગુણેતો, ગુણતા
પરિરઓ=પરિધિ, પરિધિને
તસ્સ=તે વૃત્ત પદાર્થનું
ગણિયપય=ગણિતપદ, ક્ષેત્રફલ

ગાથાર્થ:—(વૃત્ત પદાર્થના) વ્યાસનો વર્ગ કરી (તે વર્ગને) ૧૦ વડે ગુણીને તેનું વર્ગમૂળ કાઢે તો તે વૃત્તપદાર્થનો પરિવિ આવે છે, અને તે પરિવિને પુન વિષ્કલના-વ્યાસના ચોથા ભાગ વડે ગુણે તો તે વૃત્ત પદાર્થનું ગણિતપદ (=ક્ષેત્રફળ) આવે છે ॥ ૭ ॥

વિશેષાર્થ:—ગાથાર્થનાત મુગમ છે, પરંતુ વ્યાસ આદિ ગ-જ્ઞના અર્થ આ પ્રમાણે

સૂચના (ગણિતની પરિભાષા સંબંધિ)

આ પ્રકરણમાં નારવાર ગણિતપરિભાષાના જે શબ્દો આવે છે તે શબ્દોનો ભાવાર્થ અહિ પ્રથમથીજ મમજી લેવો ચોચ છે—

વિષ્કમ—વૃત્ત (ગોળ) પદાર્થની લંબાઈ અને પહોળાઈ બન્ને સગળીજ હોય છે, તે સગળી લંબાઈ પહોળાઈને વિષ્કમ, વ્યાસ અથવા વૃત્તવિષ્કમ કહેવામાં આવે, અને ચોરમ વસ્તુની કેવળ પહોળાઈનેજ વિષ્કલ કહેવામાં આવે છે પરંતુ લંબાઈને નહિ

વર્ગ—જે સરખી સખ્યાનો ગુણાકાર તે વર્ગ કહેવાય જેમ ૪ નો વર્ગ ($4 \times 4 =$) ૧૬ અથવા ૨૫ નો વર્ગ (25×25) ૬૨૫

કરણિ (વર્ગમૂલ)—કોપિણ સખ્યા કઈ જે સગળી સખ્યાના ગુણાકાર જેટલી છે? એવી તેની મૂળમખ્યા ગોત્રી કાઢવાની રીતિ અવધા તે મૂળ સખ્યા તે વર્ગમૂળ કહેવાય જેમ ૨૫કે તે વર્ગમૂળ ૧૬ છે, કારણ કે ૧૬ ને ૧૬ વડે ગુણતા ૨૫કે આવે છે માટે |સદ્ધાન્તમાં વર્ગમૂળનું નામ કરણી કહ્યું છે

ગણિતપદ (=ક્ષેત્રફળ)—કોપિણ માપ કેટલા સમચોરસ પ્રમાણનું? તે ગોળી કાઢવાની રીત અથવા તે જનાબ બન્ને ગણિત પદ અથવા ક્ષેત્રફળ કહેવાય જેમ ૧૦ ફુટ પહોળા અને ૧૦ ફુટ લાંબા એવા પથરમાળી (૧ ફુટ લાંબા અને ૧ ફુટ પહોળા) એવા સમચોરસ ફુટવાળા કેટલા કડા નીકળે? ઉત્તર—($10 \times 10 =$) ૧૦૦ કડા નીકળે તથા ૧૦ ફુટ વ્યાસનાળા ગોળ પથરમાળી સમચોરસ ફુટના કેટલા કડા નીકળે? ઉત્તર—(દગનો પરિવિ માધિક ૩૨.૫ x દગનો ચોથો ભાગ ૨૫=) ૮૧ લગભગ કડા નીકળે

પરિધિ—વૃત્ત (ગોળ) પદાર્થનો ઘેરાવો અથવા છટલી કિનારી તે પરિધિ અથવા પરિઘ કહેવાય

ત્રિજ્વા—વ્યાસનો અર્ધભાગ (=વર્તુલના અર્ધચંદ્રી પર્યંતભાગ સુધીની=પરિધિ સુધીની રેખા)

ગણિતચિહ્ન— \times ગુણાકારનું, $+$ સરનાળાનું, —બાદબાકીનું
અથવા અધિકનું, $-$ ભાગાકારનું, અને $=$ આ ચિહ્ન જવા બનું બતાવેલું

અવતરણ—આ જ બૂંદીપ કેટલા સમયોરસ યોજનનો છે ? તે બતાવવાને પૂર્વ ગાથામાં સર્વ ઘટ-વર્તુલ પદાર્થોના પરિધિ ઉપજનનાની રીત દર્શાવી, હવે તે રીતિ પ્રમાણે ગણિત કરતા આ જ બૂંદીપ જે ૧ લાખ યોજન વ્યાખ્યાન છે તેનો પરિધિ કેટલો થાય ? તે સ્પષ્ટ રીતે અંક પૂર્વક આ ગાથામાં દર્શાવે છે—
પરિહી તિલસ્ત સોલસ સહસ્ત દો ય સય સત્તવીસ અહિયા
કોસતિગઢાવીસં, ધણુસય તેરગુલઝહિય ॥ ૮ ॥

સંસ્કૃત અનુવાદ

પરિધિસ્તિલક્ષાઃ પોઢશસહસ્રા દ્વે ચ શને સપ્તાવશત્યધિકે
ક્રોશત્રયમષ્ટાવિંશ ધનુઃશત ત્રયોદશાંગુલમર્દાધિકમ્ ॥ ૮ ॥

અન્યથા સહિત પદ્યે.

પરિહી તિ લલસ સોલસ સહસ્ત ય દો સય સત્તવીસ અહિયા
તિગ કોસ સય અઢાવીસ ધણુ અઢ અહિય તેર અગુલ ॥ ૮ ॥

શબ્દાર્થ —

પરિહી=પરિધિ
તિ લલસ=ત્રણ લાખ
સોલસ=સોળ
સહસ્ત=હજાર
દો=બે
સય=મે
સત્તવીસ=સત્તાવીસ (ચોજન)
અહિયા=અધિક

કોસ=ગાઉ
તિગ=ત્રણ
અઢાવીસ=અઢાવીસ (એકસો
અઢાવીસ)
ધણુસય=સો ધનુષ
તેર=તેર
અગુલ=આગળ
અઢ=અર્ધ આગળ
અહિય=અધિક

ગાયાર્થ—જ બૂંદીપનો પરિધિ ત્રણ લાખ સોળ હજાર બસો
સત્તાવીસ અધિક ચોજન ત્રણ ગાઉ એકસો અઢાવીસ ધનુષ અને

(અર્થ અનિક તેર એકલે) સાડાતેર અગુલ છે (= ૩૧૬૨૨૭ ચો-
જન-૩ ગાઉ-૧૨૮ ધનુષ-૧૩૧ અગુલ) ॥ ૭ ॥

વિશેષાર્થ:—ગાથાર્થવત સુગમ છે, પરંતુ સાતમી ગાથામા
કહેલી રીતિ પ્રમાણે જૂબદીપના પરિધિનું અકરથાપના પૂર્વે
અ કગણિત આ પ્રમાણે—

૧૦૦૦૦૦ જૂબદીપનો વ્યાસ } વિષ્કલનો વર્ગ કરવા માટે
x ૧૦૦૦૦૦ જૂબદીપનો વ્યાસ } (વિસ્ત્રમ યમ્મ એ વચનથી)

૧૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦ ચોજન જૂબના વ્યાસનો વર્ગ (દશ અખજ થયો)
x ૧૦ (દશ ગુણ)એ વચનથી ૧૦ વડે ગુણતા)

૧૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦ ચોજન વર્ગભૂજા કાઢવા ચોગ્ય લાગ્ય (એ
અખજ) સખ્યા આવી

૧૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦ વર્ગભૂજા કાઢવા માટે આકડા સમઃ વિધમ કર્યા.
હવે એ લાગ્ય સખ્યાનું વર્ગભૂજા નીચે
પ્રમાણે કરું

૧ લો લાજક-૩) ૧૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦૦ (૩ ચોજન
+૩ -૮

૨ નો લાજક=૬,૧)૦૧,૦૦(૧ ચોજન
+૧ -૬૧

૩ નો લાજક=૬૨,૬)૩૬,૦૦(૬ ચોજન
+૬ -૩૭૫૬

૪ થો લાજક=૬૩૨,૨)૧૪૪,૦૦(૨ ચોજન
+૨ -૧૨૬૪૪

૫ મો) =૬૩૨૪,૨)૧૭૫૬,૦૦(૨ ચોજન
+ ૨ -૧૨૬૪૮૪

આ જગ્યાના
રથાને આવેલા
ભુદાભુદા ૬ આ
કડાને સરખી
પક્ષિમા ગોઠવતા
૩૧૬૨૨૭ ચોજન
પરિધિ આવ્યો

જે રકમનો લાગાકાર કરવો હોય તે રકમ માય, અને જે રકમ
વડે લાગ્યને લાગવો હોય તે રકમ માજક, તથા આવેલો જવાબ તે માગાકાર
કહેવાય લાગાકારની સ્થાપનામા લાગ્ય રકમ મધ્યમા, લાગ્યક રકમ લા
ગ્યની જમણી બાજુએ અને લાગાકારની (જવાબની) રકમ લાગ્યની ડા-
બી બાજુએ ગોઠવાય છે

૬ હો ,, =૬૩૨૪૪,૭)૪૯૧૧૬,૦૦(૭ યોજન

+ ૭ -૪૪૨૭૧૨૯

૭ મો ,, =૬૩૨૪૫૪ ૪૮૪૪૭૨ યોજનના મેન વધ્યા,
(સર્વાન્તિમ રદ્ધુન ભાજક)

હવે ગણિતમા ૪૮૪૪૭૨ ચોપ વધ્યા છે, તેથી આગળ ગાઉ-
ધનુષ-હાથ-આગળ ઇત્યાદિક નાના નાના પ્રમાણ પદ્ય કાઢી શકાય
છે તે આ પ્રમાણે—

૪૮૪૪૭૨ વધેલા યોજનના ચોપને

x૪ ચાર ગાઉનો ૧ યોજન હોવાથી (૪
વડે શુણ્ણવા)

૬૩૨૪૫૪) ૧૯૩૭૮૮૪ (૩ ગાઉ આભ્યા

૧૮૯૭૩૬૨

૪૦૫૨૨ ગાઉ ચોપ વધ્યા

x૨૦૦૦ બે હજાર ધનુષનો ૧ ગાઉ હોનાથી

૬૩૨૪૫૪) ૮૧૦૪૪૦૦૦ (૧૨૮ ધનુષ

-૬૩૨૪૫૪

૧૭૭૮૮૬૦

-૧૨૬૪૮૦૮

૫૧૪૮૫૨૦

-૫૦૫૮૬૩૨

૮૯૮૮૮ ધનુષના ચોપ વધ્યા

૧ છેલ્લા આકાશથી પ્રારંભીને ઉતારા ક્રમ પ્રમાણે વચ્ચે એકેક આકાશ
છાડી દરેક નીળ આકાશ ઉપર । । । આવી નિશાનીઓથી આખાઓને સમ
વિષમ કરવાનું કારણ કે તે નિશાની સુધીનાજ આકાશનો સાથે ભાગામર કરવો
અથવા ભાગામરમા વારવાર નીચે ઉતારવા એમા નિશાનીવાળો
આકાશો વિષમ અને નિશાની રહિત એક સમ કહેવાય. અર્થે તથા અથવા
તથાથી વધુ આકાશવાળી સંખ્યાનેજ સમવિષમ કરવાની જરૂર હોય છે એક
અથવા બે આકાશવાળી સંખ્યાને નહિ

૨ આગળ ગાઉ વિગેરે પ્રમાણો કાવવામાં આજ ભાજક સર્વત્ર ઠા
મમા આવે છે માટે એ ૬૩૨૪૫૪ મુલ માજક કહેવાય

x૪ ચાર હાથનો ૧ ધનુ હોવાથી

૬૩૨૪૫૪) ૩૫૬૫૫૨ (૦ હાથ (ભાગ ન ચાલનાથી ૦ આવી)-
૦૦૦૦૦૦

૩૫૬૫૫૨ હાથ ગેપ વધ્યા

x૨૪ એવીસ અગુલનો ૧ હાથ હોવાથી (૨૪
વડે ગુણવા)-

૧૪૩૮૨૦૮

+૭૧૯૧૦૪

૬૩૨૪૫૪) ૮૬૨૯૨૪૮ (૧૩૧ અગુલ

-૬૩૨૪૫૪

૨૩૦૪૭૦૮

-૧૮૬૭૩૬૨

૦૪૦૭૩૪૬

-૩૧૬૨૨૭

-૮૧૧૧૯ અગુલના રોપ ૧ વધ્યા.

૧ એ વધેના અગુલના રોપને આડ આડ ગુણા કરી વાર વાર ધ્રુવ ભાજકથી ભાગતાં પુન ચવ-જૂ-લીખ-વાલામ-રથરેણ, ત્રસરેણ કત્યાદિ અ-નુક્રમે ન્હાનાં ન્હાના પ્રમાણ (માપ) પણ આવે છે, પરંતુ અદિ મૂળ ગા માના અનુસારે એટલુંજ ગણિત ઉપયોગી છે

વર્ગમૂળ શોધવાની રીતિ.

ઉપર દર્શાવેલી અંક સ્થાપના પ્રમાણે ભાજ્ય રકમને સમ વિષમ કર્યા બાદ સુવટા ક્રમ પ્રમાણે (પૂર્વાનુપૂર્વાએ) જે અંક ઉપર પડેલી નિ-શાની આની હોય ત્યા સુધીના એક અથવા બે ભેગા આક્રમનો ભાગાકાર કરવો વળી તે ભાગાકાર દોષ એની રકમવડે કરવો કે જે રકમનો વર્ગ ૦૮ તે એક અથવા બે આક્રમથી બાદ જતો હોય

અવતરણ—જૂનૂંપત્રુ ક્ષેત્રદેશ ભાગના માટે પૂર્વ ગાથાઓમા જૂનૂંપનો પરિધિ ઉપજનનાની રીતિ તથા પરિધિ કહીને હવે તે પરિધિને નિષ્કલના ચોથા ભાગવડે ગુણતા (જૂનૂંનો વિષ્કલ ૧ લાખ ચોજન હોનાથી ૨૫૦૦૦ વડે ગુણતા) જૂનૂંપત્રુ ક્ષેત્રદેશ માસ થાય છે, તે આ બે ગાથાઓમા અકપૂર્વિક ૨૫૪ દર્શાવે છે—

પુન તે ગોધી કાઠેલી ભાજક રકમને ભાજકના સ્થાને (ભાજ્યની જમણી બાજુ) અને જવાબના સ્થાને (ભાજ્યની ડાબી બાજુએ) પણ સ્થાપવી પુન જવામસ્થાને આવેલી રકમ ભાજકમા (દર વખતે) ઉમેરવી અને ભાજકનો વર્ગ તે ભાજ્યના (એક અથવા બે) આક્રામાથી બાદ કરી દેવો શેષ વધે તેની સાથે બીજી નિશાની સુધીના ૨ આખા ઉતારી સ્થાપવા આ બીજો ભાજ્ય થયો

તે બીજા ભાજ્યને કોઈ એવી રકમ વડે ભાગવો કે જે રકમ જ વામસ્થાને ગોઠવાઈને પુન પ્રથમના ભાજક (ના સરવાળા) માથે પણ ગોઠવાઈને બનેલી ભાજક રકમ સાથે તેનો (જવામ સ્થાને ગોઠવાયલા અકવડે) ગુણાકાર થઈ બા જઈ શકે (ભાજ્યમાથી બાદ કરી શકાય) એ પ્રમાણે બીજા ભાજ્યનો ભાગાકાર ચતા જે શેષ વધ્યા હોય તેની સાથે પુન ત્રીજી નિશાની સુધીના ૨ આખા ઉતારવા આ ત્રીજો ભાજ્ય થયો પુન બીજા ભાજ્યના જવામ સ્થાને આવેલો જવામ ભાજકમા ઉમેરી દેવો

સારમાઃ બીજા ભાજ્યના ભાગા ૧૨ માટે જે રીતે રકમ ગોધી કાઢી ભાગાકાર કર્યો હતો તે રીતે ત્રીજા ભાજ્ય માથે ભાગાકાર પણ કોષ્ટ એવી રકમ વડે કરવો કે તે રકમ જવામસ્થાને ગોઠવાઈને પુન ભાજક(ના સરવાળા) સાથે પણ ગોઠવાઈને બનેલા ભાજક સાથે તેનો (જવામના અકવડે) ગુણાકાર થઈ બાદ જઈ શકે તેની રકમ વડે ભાગાકાર કરવાથી જે શેષ વધે તેની સાથે પુન ચોથી નિશાનીવાળા ૨ આખા ઉતારી સ્થાપવા આ ચોથો ભાજ્ય થયો અને ભાજકમા પુન ત્રીજા ભાજ્યનો જવામ ઉમેરી દેવો, જેથી ચોથો ભાજક બનાવી શકાય એ પ્રમાણે નિશાનીઓ પૂર્ણ ચતા સુધી એજ પદ્ધતિ ચાલુ રાખવાથી કોષ્ટપણ કારેલી મંખ્યાનું વર્ગમૂળ કાઢી શકાય છે

ઉપરના ગણિતમા પહેલો ભાજ્ય ૧૦ પહેલો ભાજક ૩ અને પહેલો જવામ પણ ૩ છે બીજો ભાજ્ય ૧૦૦, બીજો ભાજક ૬૧ અને બીજો જવામ ૧ કે ઈત્યાદિ રીતે = નિશાની વાળા ભાજક છે) (આ મે નિ

સત્તેવ ય કોટિસયા, જગઆ છપ્પન્ન સયસહસ્સાઈ
 ચઙ્ગણઝયં ચ સહસ્સા, સયં દિવઙ્ગં ચ સાહીયં ॥૧॥
 ગાઝયમેગં પનરસ-ધણૂસયા તહ ધણૂણિ પન્નરસ
 સઢ્ઢિ ચ અંગુલાઈ, જંઘૂદીવસ્સ ગણિયપયં ॥૧૦॥

સરકૃત અનુવાદ

સત્તૈવ ચ શતાનિ નવતિઃ પદ્મચાશ્ચઙ્ગતસહસ્રાણિ
 ચતુર્નવતિ ચ સહસ્રાણિ શત દ્વિતીયાદિ ચ સાધિકમ્ ॥૧॥
 ગવ્યૂતમેક પચ્ચદશ ધનુઃશતાનિ તયા ધનૂંપિ પચ્ચદશ
 પઠિશ્ચાંગુલાનિ જઘૂદીપસ્ય ગણિતપદમ્ ॥૧૦॥

અન્ય સહિત ૫૬૨૭૬

સત્ત સયા જગઆ કોટિ એવ ય છપ્પન્ન સય સહસ્સાઈ
 ચ ચઙ્ગણઝય સહસ્સા ચ દિવઙ્ગ સય સ અહિય ॥૧॥
 જગ ગાઝય પનરસ સયા ધણૂ તહ પન્નરસ ધણૂણિ
 ચ સઢ્ઢિ અંગુલાઈ જઘૂદીવસ્સ ગણિયપય ॥૧૦॥

શબ્દાર્થ (ગાથા દ્વારિના)

સત્ત=સાત
 એવ=જ
 કોટિ=કોડ
 સયા=સા
 જગઆ=નેવું

ચઙ્ગણઝય=ચોરાણ
 સહસ્સા=હજાર
 સય=મે
 દિવઙ્ગ=દેહ } દેહમે

ચ=અને, તથા
 સાહીય=સાધિક (આગળ કહે
 વાતા અધિક પ્રમાણ સહિત)

છપ્પન્ન=છપ્પન

સયસહસ્સાઈ=(મે હજાર) લાખ

શાનિઓ વચ્ચે આવેલી રકમ લાખ છે લાખની ડાબી બાજુ આવેલા
 (યોજન)ના અંક તે જવાબ છે, તથા લાખયોમા નિશાની પછીની બે બે
 શૂન્ય ઉપરથી ઉતરીને ગોવાયની છે તેમજ દરેક લાખકમા, એ અધ-
 વિરામની, આ નિશાની પછીના એકેક આડો ૧-૬-૭ ઇત્યાદિ
 તે ભાગામર કરવા ચોખ્ખ ગણી કહેનો અંક છે અને—આ
 નિશાનીઓ માં કરવા ચોખ્ખ રકમની છે, અને + આ નિશાની સવાળા
 કરવા માટેની છે ॥ इति वर्गमूढ-शोधन-रीतिः ॥

શબ્દાર્થ (ગાથા ૧૦ મીના)

ગાડય=ગાડિ

યગ=એક

પનરસ=૫૬૨

ધનૂ=ધનુષ

સયા=સો

તહ=તથા

} ૫૬૨સો ધનુષ

ઘણુણિ=ધનુષ

પનરસ=૫૬૨

સદ્ધિ=સાઠ

અગુલાદ=આગળ

જનૂદીવસ્સ=જ બૂંદીપત્ર

ગણિયપય=ગણિતપદ-ક્ષેત્રદળ

ગાયાર્થ:—સાતસો નેવુ કોઠા જ પન લાખ ચોરાણુ હજાર અને દોઢસો યોજનથી અધિક (પુન) એક ગાઉ ૫૬૨સો ૫૬૨ ધનુષ અને સાઠ અગુલ (૭૬૦૫૬૯૪૧૫૦ યોજન-૧ ગાઉ-૧૫૧૫ ધનુષ—૬૦ અગુલ) એટલું જ બૂંદીપત્ર ગણિત પદ-ક્ષેત્રદળ છે ॥૬॥ ૧૦ ॥ इति २ योजनद्वारम् ॥

વિશેષાર્થ:—ગાયાર્થમા કહેલા જ બૂંદીપના ક્ષેત્રદળનો લાનાર્થ એ છે કે—આ જ બૂંદીપની ભૂમિમા એક યોજન લાખા અને એક યોજન ખેડાણા એવા સમચોરસ ઇંટના કકડા ગોઠવીએ તો ૭૬૦૫૬૯૪૧૫૦ ગોઠવાય પુન તે ઉપરાન્ત પણ ભૂમિ વધે છે તેમા ૧ ગાઉ ખેડાણો અને ૧ યોજન લાખો એવો ૧ લખચોરસ ૧ જ કકડો પુન તે ઉપરાન્ત વધેલી ભૂમિમા ૧૫૧૫ ધનુષ ખેડાણો અને ૧ યોજન લાખો એવો ૧ લખચોરસ કકડો સમાય છે, અને તે ઉપરાન્ત પણ વધેલી ભૂમિમા ૬૦ અગુલ ખેડાણો અને એક યોજન લાખો કકડો ગોઠવાય એટલા કકડાઓથી જ બૂંદીપની સ પૂર્ણ ભૂમિ ગોઠવાઈ રહે છે એ ક્ષેત્રદળનું અકગણિત કેવી રીતે છે ? તેની (અક પૂર્વક) સ્થાપના (કદી ગાથામા કહેલા રીતિ પ્રમાણે) આ રીતે છે—

યોજન ગાઉ ધનુષ અગુલ

૩૧૬૨૨૭ ૩ ૧૨૮ ૧૩૧

જન વ્યાસના ચોથા ભાગે) ૨૫૦૦૦ વડે એ ચારે અકરાશિને અનુક્રમે ગુણના જોઈએ તે ગુણાકાર આ પ્રમાણે—

૧ પ્રશ્ન —યોજનોમા સમચોરસ કકડા ગોઠવા અને અદિ ગાઉ ધનુષ અને અગુલમા લખચોરસ કકડા કેમ ? ૧ ગાઉ લાખો ૧ ગાઉ ખેડાણો એવો સમચોરસ ૧ કકડો તથા ૧ ધનુષ લાખો ૧ ધનુષ ખેડાણો એવા સમચોરસ ૧૫૧૫ કકડા, અને ૧ અગુલ લાખો ૧ અગુલ ખેડાણો એવા સમચોરસ

૩૧૬૨૨૭ યોજન x૨૫૦૦૦	૩ ગાઉ x૨૫૦૦૦	૧૨૮ વતુપ્ x૨૫૦૦૦
=૭૮૦૫૬૭૫૦૦૦ યોજન ૧૩૧ અગુલ x૨૫૦૦૦	=૭૫૦૦૦ ગાઉ આ રીતે ગુણકાર થયા બાદ અગુ- લના વતુપ્ કુના માટે અગુલને (૬૬ અગુલનો ૧ વતુપ્ હોનાની) ૬૬ વડે ભાગવા, અને ભાગનાકાર કરવાથી	=૩૨૦૦૦૦૦ વતુપ્ આ રીતે ગુણકાર થયા બાદ અગુ- લના વતુપ્ કુના માટે અગુલને (૬૬ અગુલનો ૧ વતુપ્ હોનાની) ૬૬ વડે ભાગવા, અને ભાગનાકાર કરવાથી
=૩૩૭૫૦૦ અગુલ જે વતુપ્ આવે તે ૮૨૦૦૦૦૦ ૪૦ મા ઉમેરી તે વતુપ્ના અકને (૨૦૦૦ થી નો ૧ ગાઉ હોનાવી) ૨૦૦૦ વડે ભાગના જે ગાઉ આવે તેને ૭૫૦૦૦ ગાઉમાં ઉમેરી તેના યોજન કરના માટે ૬ વડે ભાગના જે યોજન આવે તે પહેલા ગુણનારના યોજનમાં ઉમેરવા તે આ પ્રમાણે—		

અગુલ
૬૬)૩૩૭૫૦૦(૩૫૧૫ વતુપ્
૨૮૮ થયા

૬૬૫

૪૮૦

૧૫૦

૬૬

૫૪૦

૪૮૦

૬૦ અગુલ (ગિય રહ્યા)

વતુપ્

૨૦૦૦)૩૨૦૩૫૧૫(૧૬૦૧ ગાઉ
૨૦૦૦ થયા

૧૨૦૩૫

૧૨૦૦૦

૩૫૧૫

૨૦૦૦

૧૫૧૫ વતુપ્ (ગિય રહ્યા)

૩૨૦૦૦૦૦ વતુપ્માં
+ ૩૫૧૫ વતુપ્ મેળવતા

=૩૨૦૩૫૧૫ વતુપ્ આવે તેને
૨૦૦૦ વડે

ભાગના

૭૫૦૦૦ ગાઉમાં

+૧૬૦૧ ગાઉ મેળવતા

=૭૬૬૦૧ ગાઉ થયા, તેના
યોજન બનાવના
માટે ૪ વડે

ભાગના

૪) ૭૧૬૦૧ ગાઉ (૧૯૧૫૦ યોજન

૪

થયા

૭૨૦૫૬૭૫૦૦૦ યો

+૧૯૧૫૦ યો

૩૬

૩૬

= ૭૨૦૫૬૮૪૧૫૦ યોજન
આ-યા.

૦૬

૪

૨૦

૨૦

૦૧

૦

૧ ગાઉ (૧૫ રજો)

યોજન ગાઉ વનુર અગુલ

એ રીતે ૭૨૦૫૬૮૪૧૫૦—૧—૧૫૧૫—૬૦

જબ્બૂદીપનું

'ક્ષેત્રફળ છે ॥ ૯ ॥ ૧૦ ॥' હિતિ ૨ યોજનદ્વારમ્ ॥

અવતરણ—પૂર્વ ગાથાઓમા જબ્બૂદીપના ૧૦ પાંથો (દ્વાર) માના ૨ પદાર્થનું (દ્વારનું) નર્ણન કરીને હવે આ ગાથાના પહેલા ચરણમા ૩૩ ક્ષેત્રદ્વાર કહીને બીજા ચરણથી સપૂર્ણ ૧૨ મી ગાથા મુધી (ની ૧૧ ગાથા)મા ૬ થુ પથત દ્વાર કહેવાય છે

૬૦ કમ્ડા એ પ્રમાણે કેમ ન હોય ?

ઉત્તર—ક્ષેત્રફળની ગણિતરીતિજ એ પ્રમારની છે તે ગણિતના જાણુમાર પામેથી સમજવા યોગ્ય છે આદિ તેની નિગત પૂર્વક સમજ લખતા અથ વવવાના બનથી એટલુજ સમજતુ બસ છે

૧ વર્તમાન સમયની પદ્ધતિ પ્રમાણે કોઈપણ વૃત્ત આમગ્નુ ક્ષેત્રફળ જાણુતુ હોય તો ત્રિજ્યાના વર્ગનો વર્ગ કરી ૧૦ થી ગુણી તેનું વર્ગમૂળ યાત્તા પણ ક્ષેત્રફળ પ્રાપ્ત થાય છે તે રીતિ પ્રમાણે લગભગ ૧૫૦ ધનુર ન્યન ક્ષેત્રફળ આવે છે તો ખજુ તે ગણિતની રીતિ લગભગ એક સરખીજ છે

મરહાઈ સત્ત વાસા, વિયઠ્ઠુ ચડ ચરરતિસ વટ્ટિયે
સોલસ વરકારગિરી, દો ચિત્ત વિચિત્ત દો જમગા ॥૧૧॥

સસ્કૃત અનુવાદ

મરતાદીનિ સપ્ત વર્ષાણિ, વૈતાલ્યાથતારથતુલ્લિશદ્ વૃત્તેતરાઃ
પોલશ વક્ષસ્કારગિરયો, દ્વૌ ચિત્રવિચિત્રૌ દ્વૌ યમકૌ ॥૧૧॥

અન્યથા સહિત પદ્યછંદ

મરહ આઈ સત્ત વાસા ચડ વટ્ટ વિયઠ્ઠુ ચરરતિસ હયરે
સોલસ વરકાર ગિરિ, ચિત્ત વિચિત્ત દો દો જમગા ॥૧૧॥

ગાથાર્થ

મરહ=ભરતક્ષેત્ર

આઈ=વિગેરે

સત્ત=સાત

વાસા=પર્વ, ક્ષેત્ર છે

વિયઠ્ઠુ=વૈતાલ્યા પર્વત

ચડ=ચાર

ચરરતિસ=ચોત્રીસ

વટ્ટ=વર્તુલ, વૃત

હયરે=ધતર, ખીજ (દીર્ઘ, લાળ્યા)

સોલસ=સોળ

વરકાર=વક્ષસ્કાર

ગિરિ=પર્વત છે

દો=બે

ચિત્ત=ચિત્ર પર્વત (અને)

વિચિત્ત=વિચિત્ર પર્વત છે

દો=બે

જમગા=યમકગિરિ છે

ગાથાર્થ:—(જ બૂઢીપમા) ભરતક્ષેત્ર વગેરે સાત મોળા ક્ષેત્ર છે ॥ ક્ષિતિ ૩ ક્ષેત્રદ્વારમ્ ॥ તથા (જ બૂઢીપમા) ૪ વૃત (ગોળ) વૈતાલ્યા પર્વત છે, ૩૪ દીર્ઘ વૈતાલ્યા પર્વત છે, ૧૬ વક્ષસ્કાર પર્વત છે, ચિત્ર તથા વિચિત્ર બે નામવાળા ૨ પર્વત છે, અને ૨ યમક નામના પર્વત છે ॥૧૧॥

વિશેષાર્થ:—ગાવામા ભરતક્ષેત્ર આદિ ૭ ક્ષેત્રો સામાન્યથી કહ્યા છે, તેના નામ તથા કિંચિત્ સ્વરૂપ આ પ્રમાણે—

॥ જ બૂઢીપમા સાત મહાક્ષેત્ર ॥

જે ક્ષેત્રમા આપણે રહીએ છીએ તે મરતક્ષત્ર છે તે અબ્દી મીના અર્ધ ચન્દ્રના આગર સરખું છે, તેથી તેની ૩ દિશાએ લગભગ

સામુદ્ર સ્પર્શેલો છે, અને ઉત્તર દિશામાં કુદ્ધ (લુ) હિમનત નામનો મોઠો વર્ષધર પર્વત છે આ ક્ષેત્રનો વિસ્તાર \times (હોળા) પરફ યોજન ૬ કળા છે, અને નવાબાઈ ઘણા યોજન પ્રમાણની છે હાનમાં ગોરાએલી જૂમિ કંઈક ન્યૂન વા ભરતક્ષેત્ર જોટવી જાણવી

ભરતક્ષેત્રમાં ઉત્તર દિશા તરફ પરફ યોજન ૬ કળા ચાલ્યા જઈએ તો તુર્ત લુધુ હિમવત પર્વત નામનો વર્ષધર પર્વત (તેથી બમણા વિસ્તારવાળો એવો) ૧૦૫૨ યોજન ૧૨ કળા જોટવા વિસ્તાર વાળો આવે છે તે પર્વત ઉપર ચઢીને તેણા યોજન ચાવી નીચે ઉતરીએ તો હિમવત ક્ષેત્ર નામનું યુગવક્ષેત્ર (તેથી બમણા=) ૨૧૦૫ યોજન ૫ કળા જોટવા વિસ્તારનાળું ઘણા યોજન લબાઈ વાળું અને લખચોરસ આકારવાળું આવે છે, અને ઉત્તર દિશામાં ૪૨૧૦ યોજન ૧૦ કળા જોટવા વિસ્તારનાળો મહાહિમવત પવત નામનો વર્ષધર પર્વત આવે છે

એ પર્વત ઉપર ચઢીને તેણા યોજન પર્વત ઉપર ચાવીને નીચે ઉતરીએ તો હરિવર્ષ ક્ષેત્ર નામનું યુગવક્ષેત્ર આવે છે તે (મહાહિમવતથી બમણું=) ૮૪૨૧ યોજન ૧ કળા જોટવા વિસ્તાર વાળું, ઘણા યોજન લબાઈનાળું અને લખચોરસ આકારનાળું છે એ ક્ષેત્રની પૂર્વ પશ્ચિમ બાજુએ લગણુ સમુદ્ર છે, અને ઉત્તર દિશામાં નિપધ પર્વત નામનો મહાન વર્ષધર પર્વત (હરિવર્ષથી બમણો=) ૧૬૮૪૨ યોજન ૦ કળા જોટવા વિસ્તારનાળો છે

એ નિપધ પર્વત ઉપર ચઢીને નીચા ઉતરીએ ત્યાં (નિપધથી બમણા=) ૩૩૬૮૪ યોજન ૪ કળા જોટવા વિસ્તારનાળું, મધ્યમાં ૧૦૦૦૦૦ (એક લાખ) યોજન પૂર્વપશ્ચિમ લબાઈનાળું, તેમજ લખ ચોરસ આકારવાળું ૪ વિભાગમાં વહેચાયેલું મહાવિદેહ ક્ષેત્ર નામનું મહાન ક્ષેત્ર આવે છે એ ક્ષેત્રની પૂર્વ પશ્ચિમ દિશામાં લગણુ

\times આ ક્ષેત્ર તથા પર્વતોની દોઢી પહાળાઈ ઉત્તર દક્ષિણ દિશામાં અને લબાઈ પૂર્વ પશ્ચિમ દિશાની ગણવી

+ આ બાજુમાં ટેટાક જેનો પણ સમાવી ન અને છે તેનું કારણ એ છે કે તેઓ સિદ્ધાન્તની માપણીની રીતિ તથા વિવક્ષાએ અને ક્ષેત્રનો પરાવર્તિ-ધર્મ સમજી શકતા નથી પરન્તુ સર્વજ્ઞવચન કોઈ કાળે અન્યથા નજ હોય

* પૂર્વવિદેહ પશ્ચિમવિદેહ દેવકુર્ચવિદેહ અને ઉત્તરકુર્ચવિદેહ એ ૪ વિભાગ મહાવિદેહ ક્ષેત્રના છે

સમુદ્ર છે, અને ઉત્તર દિશામાં નિપન પર્વત સરખો નીલગત પર્વત નામનો મહાન વર્ષાનર પર્વત છે

એ નીલગત પર્વત ઉપરથી ચઢીને નીચે ઉતરીએ ત્યાં સર્વ રીતે હરિનર્પ ક્ષેત્ર સરખું રમ્યક્ષેત્ર નામનું યુગલ ક્ષેત્ર આવે છે તે ક્ષેત્રની ઉત્તર દિશામાં મહાહિમવત પર્વત સરખો રુક્મી પર્વત આવે છે

તે રુક્મી પર્વત ઉપરથી ચઢીને નીચે ઉતરીએ ત્યાં સર્વ-રીતે હિમવત ક્ષેત્ર સરખું હૃરણ્યવત ક્ષેત્ર નામનું યુગલ ક્ષેત્ર આવે છે તે ક્ષેત્રની ઉત્તર દિશામાં પૂર્વે કહેલા લગુ હિમવત પર્વત સરખો શિશુરી પર્વત નામનો વર્ષાનર આવે છે

તે શિશુરી પર્વત ઉપર ચઢીને નીચે ઉતર દિશા તરફ ઉતરીએ ત્યાં વેરાયત ક્ષેત્ર આવે છે એ ક્ષેત્ર સર્વ રીતે પૂર્વે કહેલા ભરત ક્ષેત્ર સરખું છે

એ પ્રમાણે ૨ ક્ષેત્ર અર્ચચન્દ્રાકારના તથા ૫ ક્ષેત્ર પર્યંક (પલંગ સરખા લખચોરસ) આકારના છે બન્ને બાજુથી મહાવિદેહ મુખીમાં અનુદ્યમે આનતા પર્વતો તથા ક્ષેત્રો પૂર્વ પર્વથી દ્વિગુણ (બમણા) વિસ્તારનાળા છે, જેવી મહાવિદેહથી દક્ષિણ બાજુના ૩ ક્ષેત્ર જેવાજ ઉત્તર બાજુના ૩ ક્ષેત્ર છે, અને દક્ષિણ બાજુના ૩ પર્વતો જેવાજ મોટા ઉત્તર બાજુના પણ ૩ પર્વતો છે તેમ જ ભરત-ઐરાવત એ ૨ ક્ષેત્ર જ બૃહદીપમાં દ્વીપના પચન્ત ભાગે લગણુ સમુદ્રને ક્ષપર્ગીને ગદ્યા છે, અને મહાવિદેહ ક્ષેત્ર જ બૃહદીપમાં અતિ મધ્યભાગે આવેલું છે તેમજ બે બે ક્ષેત્રો વચ્ચે એકેક વર્ષાનર પર્વત આવનાથી ૬ વર્ષાનર પર્વતો વડે ક્ષેત્રના સાત વિભાગ થયા છે તથા ભરત-ઐરાવત-મહાવિદેહ એ ૩ ક્ષેત્ર કર્મમૂર્તિ કહેનાય છે, અને ગેપ ૪ ક્ષેત્રો ચક્રમૂર્તિ અથવા મોગમૂર્તિ ગણાય છે પુનઃ એ ક્ષેત્રોના નામ અનાદિ કાળથી અદૃશ્ય (ગાયત્રી)

૧ અસિ (શસ્ત્ર વ્યવહાર) મયી (લેખન વ્યવહાર) અને કૃપિ (ખેતી) એ ૩ મુખ્ય કર્મની પ્રવૃત્તિનાળા હોવાથી કર્મમૂર્તિ, અને ન્યા એ ૩ તથા ખીજ પણ રાજવ્યવહાર, સ્વામી સેવક ભાવ, લક્ષ વ્યવહાર, રસવતી (રસોષ્ટ કરીને ખાવાનો) વ્યવહાર ધૃતિવાદિ વ્યવહારો નથી, તેમજ અન્ય કપાથી ૧૦ જાતિના કન્યકૃષ્ણ દ્વારા સર્વ સામગ્રી મેળવનાગ ભાષ-બેનના જાડેજ જન્મીને શ્રીપતિના વ્યવહારવાળા, સુવશ્ણ અગવાળા, દેવ મરખા સ્વરૂપવાળા મહા સૂખી એવા મુગલિક મનબોની વસતિવાળા ક્ષેત્ર તે

છે, અથવા તે તે ક્ષેત્રોના અધિપતિ દેવોના નામના અનુસારે પ્રાય એ ૧ ક્ષેત્રોના નામ પ્રસિદ્ધ થયા છે, જેમ ભરતદેવના અધિપતિ પહ્લાનાળું ક્ષેત્ર તે ભરતક્ષેત્ર અને ઐરાવતદેવના અધિપતિપહ્લા વાળું ક્ષેત્ર તે ઐરાવતક્ષેત્ર ઇત્યાદિ

॥ જૂબૂંદીપમાં ૨૬૯ પર્વતો ॥

૪ વૃત્તવૈતાલ્ય પર્વત—હિમવત ક્ષેત્રના અતિ મધ્ય ભાગમાં શાન્દ્યાપાતી નામનો હરિવર્ષ ક્ષેત્રના અતિ મધ્ય ભાગમાં વિષ્ણુપાતી નામનો, રમ્યકુ ક્ષેત્રમાં ગદાપાતી નામનો, અને હૈરન્યનત ક્ષેત્રમાં માલ્યવત નામનો વૃત્ત વૈતાલ્ય પર્વત છે આ ચારે યુગલક્ષેત્રમાં રહેતા ચાર પર્વતો મૂળમાં, મધ્યમાં, અને શિખરસ્થાને (ઉપર) એમ ત્રણે સ્થાને સરખી રીતે ૧૦૦૦-૧૦૦૦ યોજન વિસ્તારનાળા, અને ૧૦૦૦ યોજન ઉંચા છે, જેથી પ્યાલાના આકાર સરખા વૃત્ત (=ગોળ) હોવાથી વૃત્તવૈતાલ્ય કહેવાય છે (વૈતાલ્ય એટલે નદીએ શેકેલા ક્ષેત્રને વર્ણ રોષ ક્ષેત્રના ૧ ભાગ પાડે તે, એવો અર્થ થાય છે—શ્રી જૂબૂંદીપ પ્રજ્ઞાસિ વૃત્તિ અનુસારે)

૩૪ લીર્ણવૈતાલ્ય—ભરત ક્ષેત્રમાં ૧ તથા ઐરાવત ક્ષેત્રમાં ૧

અકર્મજૂમિ અથવા ભોગજૂમિ કહેવાય છે એ ક્ષેત્રોમાં ભાષ્યને નોડલે જ જન્મે, અને તેજ ભાષ્યને સ્ત્રી અને પતિ તરીકે થાય એવો નિયમ હમેશને માટે છે ભરત-ઐરાવત ક્ષેત્રમાં પશુ કેટલોક કાળ યુગલિક ક્ષેત્રના સ્વરૂપનાળો હોય છે અને મહાવિદેહ ક્ષેત્રના પૂર્વ પશ્ચિમ ભાગ હમેશને માટે અયુગલિક ક્ષેત્ર છે (અને દેવકુર ઉત્તરકુર સદામળ યુગલ ક્ષેત્ર છે)

૧ ક્ષેત્રો અને પર્વતોનો વિસ્તાર એકઠા રવાથી ૧ ભાગ યોજન થાય તે આ પ્રમાણે —

યોજન કળા

૧ ભરતક્ષેત્ર	૫૨૬—૬
૨ હિમવતગિરિ	૧૦૫૨—૧૨
૩ હિમનતક્ષેત્ર	૨૧૦૫—૫
૪ મહાહિમવત પર્વત	૪૨૧૦—૧૦
૫ હરિવર્ષ ક્ષેત્ર	૮૪૨૧—૧
૬ નિયમ પર્વત	૧૬૮૪૨—૨
૭ મહાવિદેહ ક્ષેત્ર	૩૩૬૮૪—૪
૮ નીતવત પર્વત	૧૬૮૪—૨૨
૯ રમ્યકુ ક્ષેત્ર	૮૪૨૧—૧

તથા મહાવિદેહમા (૩૨ વિજયોને વિષે રહેલા) ૩૨ વૈતાલ્ય મળી ૩૪ વૈતાલ્ય પર્વતો ૨૫ યોજન ઉંચા છે, અને પૂર્વથી પાશ્વમ લબ્ધનાળા છે તેથી દીર્ઘ વૈતાલ્ય કહેવાય છે આ સર્વે વૈતાલ્યો (પોતાના શબ્દાર્થના અનુસારે) તે તે ક્ષેત્રોના બે બે ભાગ પાડે છે એ ૧૧૦૦૦૦ યોજન બ્રહ્મા બ્રહ્મા નામ નથી

૧૬ વક્ષસ્કાર પર્વત—જે પર્વતો (બે મળીને) પોતાના વક્ષસ્કાર એટલે મધ્ય ભાગમાં (ક્ષેત્રનું ગોપન રક્ષણ) કાર=કરનારા છે તે વક્ષસ્કાર પર્વતો મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં વિજયોની મર્યાદા બાધીને રહેલા છે તે સર્વે ઉત્તર દક્ષિણ લબ્ધનાળા અને ચિત્રકૂટ આદિ બ્રહ્મા બ્રહ્મા નામવાળા છે એ પર્વતો વર્ષાનર પર્વતની પામે પ્રાર ભમા ૪૦૦ યોજન ઉંચા છે ત્યારબાદ અનુરૂપે વૃદ્ધિ પામતા પર્વત ભાગે ૫૦૦ યોજન ઉંચા અને ૧૨૫ યોજન ભૂમિમાં ઉડા છે, જેથી ભૂમિ ઉપર એ પર્વતોનો આકાર અધ્યક્ષ (ઘોડાની અનુકૂળે ઉંચી ડાહ) સરખો છે

૨ ચિત્ર અને વિચિત્ર—મહાવિદેહ ક્ષેત્રમાં આવેલા દેવકુશ ક્ષેત્રને નિષે પૂર્વ દિશામાં ચિત્ર તથા પશ્ચિમ દિશામાં વિચિત્ર પર્વત તે ૧૦૦૦ યોજન ઉંચા છે તથા મૂળમાં ૧૦૦૦ યોજન વિસ્તાર

૧૦ રૂક્મી પર્વત	૪૨૧૦—૧૦
૧૧ હિરણ્યવત ક્ષેત્ર	૨૧૦૫—૫
૧૨ શિખરી પર્વત	૧૦૫૨—૧૨
૧૩ જૈગવત ક્ષેત્ર	૫૨૬—૬

૯૯૯૯૯—૭૬ (કળાના ૪ યોજન)
મેગવતા ૧૦૦૦૦૦ યોજન વિસ્તાર થયો

૧ શાશ્વત વૈતાલ્ય પર્વતને શ્વેત વર્ણનાગ અને રૂપાનો કુલો છે, તે ઉપરથી કેટલાક એની કંપના કરે છે કે હાલનો જે દિમાત્મક પર્વત તે અતિસય ખગ્ડના કારણથી શ્વેતવર્ણી દેખાય છે, મારે એજ વૈતાલ્ય પર્વત હોવો જોઈએ, પરંતુ તે અતિમંદપના સવચા અમત્ય અને નિર્મૂળ છે કારણ કે હિંદુસ્તાનમાંના દિમાલ્ય પર્વત બહુ પ્રાચીન નથી પરંતુ નીન છે અને વૈતાલ્ય પર્વત તો શાશ્વત વિદ્યાધોની વ્યવસ્થામાં ૨ મહા ગુફાઓ છે, હત્યાદ સર્વ લક્ષણોમાં એક પણ લક્ષણ આ દિમા લયમાં નથી, મારે ચળકતા કાચને સાચો હીરો માનવાની કંપના મરખી એ કંપના તદ્દન અસત્ય બહુતરી

રવાળા અને અનુક્રમે ઘટતા ઘટતા શિખરની આકૃતિ સરખા થઈ ઉપર ૫૦૦ યોજન નિસ્તારનાળા છે તેમજ આકારમા વૃત્ત (ગોળ) આકારનાળા છે

૨ યમકગિરિ—સર્વ ગીતે ચિત્ર વિચિત્ર સરખા છે પરંતુ મહાવિદેહના ઉત્તરકુડ ક્ષેત્રમા પૂર્વ પશ્ચિમ દિશાએ આવેલા છે એ બન્ને પર્વતનું નામ સરખુજ છે

અવતરણ—જૂબોપમા ૨૬૯ પર્વત છે, તેમાના ૫૮ પર્વત પૂર્વ ગાથામા જહીને હવે રોપ ૨૧૧ પર્વત આ ગાથામા કહેવાય છે દોસય કણયગિરીણ, ચડ ગયદતા ય તહ સુમેરુ અ છ વાસહરા પિંડે, ઇગુણસત્તરિ સયા દુન્ધી ॥ ૧૨ ॥

સંસ્કૃત અનુવાદ

દ્વે શતે કાચનગિરીણાં, ચત્વારો ગજદન્તાથ તથા સુમેરુથ
પદ્ધર્પધરા પિંડે, ઇકોનસત્તરિ (ત્યધિક) શતે દ્વે ॥ ૧૨ ॥

અન્ય મહિત પદ્યછંદ

દો સય કણયગિરીણ ય ચડ ગયદતા તહ સુમેરુ અ
છ વાસહરા પિંડે દુન્ધિ સયા ઇગ સગ સત્તરિ ॥ ૧૨ ॥

શબ્દાર્થ —

દોસય=બસો

કણયગિરીણ=ક ન્યનગિરિ

ચડ=ચાર

ગયદતા=ગજદન્તગિરિ

ય, તહ=વળી, તથા

સુમેરુ=મેરુ પર્વત

અ=(૬૬ પૂર્વિત માટે)

છ=૭

વાસહરા=વર્ષ ૪૨ (મહાક્ષેત્રની

મર્યાદા બાધનાર)

પિંડે=સર્વને એકત્ર કરતા, સર્વ

મળીને

ઇગુણસત્તરિ=(એક ન્યુન સિ

તેર=) એગુણોત્તર

સયા=સો

દુન્ધી=બે

ગાયાર્થ—૨૦૦ ક ન્યનગિરિ, ૪ ગજદન્તગિરિ, તથા ૧ મેરુ પર્વત, ૬ વર્ષ ૪૨ પર્વત, એ સર્વ મળીને બસો એગુણોત્તર (=૨૬૯) પર્વત જૂબોપમા છે ॥ ૧૨ ॥ હતિ ૪ પવતદ્વારમ્ ॥

વિશેષાર્થ—૨૦૦ કાચનગિરિ—મહાવિદેહ ક્ષેત્રને વિષે દેવ-કુરે ક્ષેત્રમા તથા ઉત્તરકુરે ક્ષેત્રમા જે ૫-૫ સરોવર આગળ કહેવાશે, તે

દરેક સરોવરના પૂર્વ કિનારે અને પશ્ચિમ કિનારે ૧૦-૨૦ કચનગિરિ ઉત્તર દક્ષણ ઊંચિએ એક પક્ષિથી રહેલા છે, જેવી ૫૦-૫૦ ની ૪ પંક્તિઓ પૂર્વે ૨૦૦ કચનગિરિઓ દિગાકુમારીદેવીઓના રમના ના મોગદા સરખા દેખાય છે તે મુનહુના છે, અને ૧૦૦-૧૦૦ યોજન ઉંચા છે તથા શિખર સરખી આકૃતિના (ઉપર જતા અનુક્રમે ઘટતા ઘટતા) છે (તોપણ પૂર્વાચાર્યોએ આમનાય પ્રમાણે ભૂમિકૂટ તરીકે કહ્યા નથી)

૪ ગજદત્તગિરિ—મહાવિંદહ ક્ષેત્રમા દેનકુડક્ષેત્રની તથા ઉત્તર કુડક્ષેત્રની મર્યાદા બાનનાર ૨-૨ પર્વતો જે ગજ=હુસ્તિના ક્ષત=હતુશળના આગરે વક્ર (વાકા વળેલા) છે તે ૪ ગજદત્ત ગિરિ કહેવાય છે ત્યાં દેનકુડ ક્ષેત્રની પૂર્વે શ્વેત વર્ણના સૌમનસ ગજદત્ત છે, અને પશ્ચિમે રક્તવર્ણના ત્રિઘ્વમ્મ ગજદત્ત છે તથા ઉત્તરકુડ ક્ષેત્રની પૂર્વે દિશામા નીલ વર્ણના માલ્યવત્ત નામે ગજદત્ત છે, અને પશ્ચિમ દિશામા પીળા વર્ણના ગધમાદન નામે ગજદત્ત ગિરિ છે એ ચારે પર્વતો પૂર્વે કહેવા ૧૬ વક્ષસ્કાર પર્વતોની પેઠે અર્ધસ્કંધ સરખી આકૃતિએ પ્રારભમા ૪૦૦ યોજન ઉંચા અને પર્યન્તે ૫૦૦ યોજન ઉંચા છે, પરન્તુ તદાનત એ છે કે પ્રારભમા (નર્મર પર્વત પાસે) ૫૦૦-૫૦૦ યોજન વિસ્તારવાળા છે, અને પર્યન્તે ભાગે અતિશય પાતળા શસ્ત્રની યાર સગ્યા છે

૧ મેર પર્વત—જબૂદ્ધીપના તેમજ મહાવિંદહ ક્ષેત્રના પણ અતિ મધ્યભાગમા મહરગિરિ નામનો મેર પર્વત છે તે ભૂમિની સપાટી સ્થાને ૧૦૦૦૦ (દશ હજાર) યોજન, મૂળમા ૧૦૦૨૦૧૧ યોજન અને શિખર ભાગે ૧૦૦૦ યોજન વિસ્તારનાળો છે તે વિશેષ ભાગે મુનહુનો બનેલો અને મૂળથી ૧૦૦૦૦૦ (એક લાખ) યોજન ઉંચો છે તથા ચારે તરફથી ગોળ આકારવાળો છે

૬ વર્ષઘર પર્વત—આ પર્વતોનું સ્થાન તથા પ્રમાણ ૭ મહા ક્ષેત્રના પ્રસંગે ૧૧ મી ગાથામા કહ્યું છે ત્યાંથી જાણવું, અને ઉંચાઈ તથા વર્ણ ૨૭ મી તથા ૨૮ મી ગાથામા કહેવાયો ત્યાંથી જાણવું તથા વર્ષ એટલે ક્ષેત્રને ઘર=ધારણ કરનાર અર્થાત્ ક્ષેત્રોની મર્યાદા બાધનાર પર્વત તે વર્ષઘર પર્વત કહેવાય, એ શબ્દાર્થ જાણવો એ રીતે ૨૬૯ પર્વતો થયા ॥૧૨॥હતિ ૬ પર્વતદ્વારમ્ ॥

૧ ગજદત્તગિરિનું જીલું નામ વક્ષમગ પર્વત પણ છે, પરન્તુ તે અતિ પ્રસિદ્ધ નથી

૨૬૯ પર્વતોનો સક્ષિપ્ત યત્ર.

ક્ર.સં.	પર્વતના નામ	સ્થાન	ઉંચાઈ (ચોજન)	વિસ્તાર (ચોજન)	આકાર	શાના બનેલા અને વાળું	કુટ
૧	૧ લઘુ સ્થિમં	ભૃગુ-સ્થિમં ના મધ્યમા	૧૦૦ ચોજન	૧૦૫૨—૧૨	લઘુ ચોરસ	પીઠા (સુવર્ણનો)	૧૧
૨	૨ મહા'સ્થિમં	સ્થિમં હરિં ના મધ્યમા	૨૦૦ "	૪૨૧૦—૧૦	,	"	૮
૩	૩ નિષક	હરિં મહાં ના મધ્યમા	૪૦૦ ,	૧૬૮૪૨—૨	"	લાન (તપનીય સુવર્ણનો) સીંચો (વૈદ્યુરત્નનો) ૨	૯
૪	૪ નીલવત	મહાં-ગમ્યક ના મધ્યમા	૪૦૦	૧૬૮૪૨—૨	,	"	૯
૫	૫ રેફી	રમ્યં હરિં ના મધ્યમા	૨૦૦	૪૨૧૦—૧૦	,	"	૮
૬	૬ શિખરી	હરિં-ચૈરાં ના મધ્યમા	૧૦૦	૧૦૫૨—૧૨	,	(રૂપાનો) પીઠા (સુવર્ણનો) ૨	૧૧
૭	૭ દ્વિત વેતાં	૪ યુગ ૧ સ્થિમા મધ્યમા	૧૦૦૦ ,	૧૦૦૦	૧ પદ્મ જેવો	ચેત (રત્નના) ચેત	૦
૮	૮ દીર્ઘવેતાં	૩૪ વિજયોમા	૨૫ "	૫૦	લઘુ ચોરસ	(રૂપાના)	૩૦૬

૧ ધાન્ય લટવતોને પ્યાલા સરખા આકારવાળો વાસની ગ્રીષ્મીનો કોઠો તે પસ્ય કહેવાય, ૨ પાની-પત્ત

૧૬ વર્ણસ્કાર	મહાવિદ્યામા	૫૦૦ "	૫૦૦	સખ્યોરસ	પીળા (સુવર્ણના)	૬૪
રોચિ-વિચિ	દેવકીમા	૧૦૦૦ "	૧૦૦૦	૧૭૫૭૩૫૫૫૫	"	"
રેપમક	ઉત્તરકીમા	" "	"	"	"	૦
ર૦૦૬ ચતુર્ગિરિ	૧૦૦ દેવકીં મા ૧૦૦ ઉંડેમા ૨ દેવકીં અન્તે ૨ ઉત્તરકીં અન્તે	૧૦૦ "	૧૦૦	"	"	૦
૪૦૦૬૬૫		૫૦૦ ,	૫૦૦	અશ્વરૂપ અને હસ્તિના કપશ્ય	સાલ પીળા સ્વેત લીલા (સુવર્ણ રત્નના)	૩૨
૧૩૬૩ પર્વત	મહાવિં મા	૧ સાખ ,	૧૦૦૬૦૬૬૬	૭૫૭૩૫૫૫	પીળા (સુવર્ણના)	૮
૨૬૬૮						૪૬૭

૧ ગાયે ઉમ્મ કરૂણી પૂજકે જેમ મળમા વિસ્તારવાળી અને ઉપર ઘટપુ હોય છે તેવુ શાસ્ત્રમા એજ શબ્દ
વિશેષ આવે છે

અવતરણ — હવે ૬ મું કુટ્યારકહેવાય છે ત્યાં જાન્યૂનીપમા ૪૬૭ ગિરિક્ષ્ત અને, ૫૮ જાન્યૂની મળી પરપ કૂટ (શિખર તથા શિખર આકૃતિનાળા પરતો) છે તે આ ૧૩ થી ૧૭ મી ગાથા સુધીમા દર્શાવે છે ત્યાં પ્રથમ આ ગાથામા ૨૦ પરત ઉપરના ૬૪ ગિરિક્ષ્ત કહેવાય છે

સોલસવસ્કારેસુ, ચડ ચડ કૂડા ય હુંતિ પત્તેયં
સોમણસ ગધમાયણ, સત્તદ્વ ય રુપ્પિમહહિમવે ॥૧૩॥

સંસ્કૃત અનુનાદ

પોદશવસ્કારેષુ ચત્વારિ ચત્વારિ કૂટાનિ ભવન્તિ પ્રત્યેક
સૌમનસગધમાદનયો સપ્તાષ્ટૌ ચ રુપ્પિમહહિમવતોઃ ॥૧૩॥

અન્ય સહિત પદ્યછંદ

સોલસ વસ્ત્રારેસુ પત્તેય ચડ ચડ કૂડા હુતિ ય
સોમણસ ગંધમાયણ સત્ત, ય રુપ્પિ મહહિમવે અદ્વ ॥૧૩॥

શબ્દાર્થ

સોલસ=સોળ
વસ્ત્રારેસુ=૧૬સ્કાર પરતો ઉપર
ચડ ચડ=ચાર ચાર
કૂડા=કૂટ, શિખર
ય=અને, તથા
હુતિ=છે
પત્તેય=પ્રત્યેક ઉપર
સોમણસ=સૌમનસ ગજદતગિરિ
ઉપર

ગધમાયણ=ગંધમાદન ગજદત
ગિરિ ઉપર
સત્ત=સાત સાત શિખર છે
અદ્વ=આઠ આઠ શિખર છે
ય=નળી, અને
રુપ્પિ=રૂપિ પરત ઉપર
મહહિમવે=મહાહિમવત પરત
ઉપર

ગાયાર્થ—૧૬ વસ્ત્રાર ગિરિમા પ્રત્યેક—દરેક પરત ઉપર ૪-૪ શિખર છે તથા સૌમનસ અને ગંધમાદન એ બે ગજદત ગિરિ ઉપર ૭-૭ છે, અને રૂપિ પરત તથા મહાહિમવત પરત

એ બે પર્વત ઉપર ૮-૮ ગિખર છે (એ પ્રમાણે અહિં ૨૦ પર્વત ઉપર ૯૪ ગિરિકૂટ કહ્યા) ॥ ૧૩ ॥

વિશેષાર્થ.—ગાથાર્થના મુગમ છે

અવતરણ:—આ ગાથામા ૩૯ પર્વત ઉપરના ૩૫૨ ગિરિકૂટ (શિખરો) કહેવાય છે

ચડતીસવિયટ્ટેસુ, વિજ્ઞુપ્પહનિસઢનીલવંતેસુ

તહ માલવત સુરગિરિ, નવ નવ કૂડાઈ પત્તેયં ॥૧૪॥

મરુત અનુવાદ

ચતુર્વિંશદ્વિતાલ્યેષુ, વિગુત્પભનિપવનીલવતેષુ

તથા માલ્યવત્સુરગિરયોર્નવ નવ કૂટાનિ પ્રત્યેકમ્ ॥૧૪॥

અન્ય સહિત ૫^મછંદ

ચડતીસ વિયટ્ટેસુ વિજ્ઞુપ્પહ નિસઢ નીલવતેસુ

તહ માલવત સુરગિરિ પત્તેય નવ નવ કૂડાઈ ॥૧૪॥

ગાંધાર્થ —

ચડતીસ=ચોત્રીસ

વિયટ્ટેસુ=૫તાલ્ય પર્વતો ઉપર

વિજ્ઞુપ્પહ=વિષ્ણુપ્રભગજદ તગિરિ
ઉપર

નિસઢ=નિપવ પર્વત ઉપર

નીલવતેસુ=નીલવત પર્વત ઉપર

તહ=તથા

માલવત=માલ્યવત ગજદ તગિરિ
ઉપર

સુરગિરિ=મેરૂ પર્વત ઉપર

નવ નવ=નવ નવ

કૂડાઈ=કૂટ, શિખરો (છ)

પત્તેય=પ્રત્યેક ઉપર

ગાંધાર્થ:—૩૮ પેતાલ્ય પર્વત ઉપર, વિષ્ણુપ્રભ નામના ગજદત પર્વત ઉપર, તથા નિપવ પર્વત અને નીલવત (એ બે પર્વત ૫૨ પર્વત) ઉપર માલ્યવત નામના ગજદત પર્વત ઉપર અને મેરૂ પર્વત ઉપર (નવન નવમા) એ દરેક પર્વત ઉપર ૮-૮ કૂટ-

શિખરો છે (એ ૩૯ પર્વતો ઉપર ૩૫૧ ગિખર છે) ॥૧૪॥

વિશેષાર્થ:—ગાથાર્થના સુગમ છે

અવતરણ:—હવે આ ગાથામાં ૨ પર્વત ઉપરના ૨૦ કૂટ કહીને કૅલા પર્વતો ઉપર કૅલા શિખરો (ગિરિકૂટ) થયા તેનો સર્વ મેળ કહે છે

હિમસિહરિસુ ઇકારસ, ઇય ઇગસટ્ટીગિરિસુ કૂડાણ
 ઇગત્તે સવ્વ ધણ, સય ચડરો સત્તસટ્ટી ય ॥૧૫॥

મસ્કૃત અનુવાદ

હિમવન્ધિસ્વરિણોરેકાદશેત્યેકપષ્ઠિગિરિણુ કૂટાનામ્
 ઇકાર્થે સર્વપન શતાનિ ચત્વારિ સપ્તપષ્ઠિથ ॥૧૫॥

અન્યથ સહિત પદ્યકેદ

હિમ સિહરિસુ ઇકારસ ઇય ઇગસટ્ટી ગિરિસુ કૂડાણ
 ઇગત્તે સવ્વ ધણ, ચડરો સય ય સત્ત સટ્ટી ॥૧૫॥

શબ્દાર્થ —

હિમ=હિમનાત પર્વત ઉપર
 સિહરિસુ=શિખરી પર્વત ઉપર
 ઇકારસ=અચાર
 ઇય=એ પ્રમાણે
 ઇગસટ્ટી=એકસઠ
 ગિરિસુ=પર્વતો ઉપર
 કૂડાણ=કૂટોની, શિખરોની(નુ)

ઇગત્તે=એકત્વ કરતા, મેળનાતા
 સવ્વ=સર્વ, કુલ
 ધણ=ન, સખ્યા
 સય=સે
 ચડરો=ચાર
 સત્તસટ્ટી=સઠસઠ
 ય=અને

૧ અહિ ત્રિધ્વત્રણ ગજદત પર્વત ઉપર ૧ હરિકૂટ, માત્સ્યવત ગજ૦ ઉપર ૧ હરિમહ કૂટ, અને મેર પર્વત ઉપર નંન વનમાં ૧ વલકૂટ એ તથા ગિરિકૂટ સહસ્રાંક કૂટ ના નામથી પ્રસિદ્ધ છે (૧૦૦૦ થોજન ઉંચા હોવાથી)

ગાયાર્થ:—લઘુ હિમનત પર્વત તથા શિખરી પર્વત (એ બે વર્ષનર પર્વત) ઉપર ૧૧-૧૧ શિખરો છે (બેથી ૨ પર્વત ઉપર ૨૨ શિખરો થયા) એ પ્રમાણે ૬૧ પર્વતો ઉપર શિખરોની સખ્યા એકઠી કરતા (મેળવતા) સર્વ સખ્યા ચારસો અને સડસઠ (૬૪+૩૦+ ૩૫૧+૨૨=૪૬૭ શિખરો-ગિરિકૂટ) થાય છે ॥૧૫॥

વિશેષાર્થ —ગાથાથ મા કહ્યા પ્રમાણે સર્વ ગિરિકૂટ ૪૬૭ છે, તેના પ્રમાણાદિકનુ કિંચિત્ મનરૂપ કહેનાય છે

વૈતાલ્ય પર્વતોના ૩૦૬ ગિરિકૂટ ફા યોજન ઉંચા, ફા યોજન મૂળમા વિસ્તારનાળા, અને શીરિભાગે કંધક અધિક ૩ યોજન વિસ્તારવાળા છે તથા માધ્યનત ગજગત, વિદુતપ્રભ ગજદત, અને મેરૂ પર્વતના નદનનમા આવેલા કૂટોમાલુ એક સહસ્રા કરૂટ મળી ૩ સહસ્રાક કૂટ ૧૦૦૦ યોજન ઉંચા, ૧૦૦૦ યોજન મૂળમા વિસ્તારનાળા, અને સર્વની ઉપરના ભાગમા ૫૦૦ યોજન વિસ્તારવાળા છે શેષ ૧૫૮ ગિરિકૂટ ૫૦૦ યોજન ઉંચા, ૫૦૦ યોજન મૂળમા વિસ્તારનાળા અને ઉપરના ભાગમા ૨૫૦ યોજન વિસ્તારનાળા છે એ પ્રમાણે દરેક કૂટની ઉંચાઇ અને મૂળ નિસ્તાર એ બે સરખા હોય છે, અને ઉપરનો નિસ્તાર અલુકમે ઘટતો ઘટતો મૂળ નિસ્તારથી અર્ધ (વિસ્તાર) હોય છે, તેથી સર્વ ગિરિકૂટ ઉદ્ધત (ઉંચા કરેલા) ગ્રાપુમ્બ સરખા આકારનાળા છે

તથા વૈતાલ્ય ઉપરના મધ્યમા રહેલા ૩-૩ કૂટ (=૧૦૨ કૂટ) મુનર્ભુના છે, અને રોષ સર્વ કૂટ (૩૬૫ કૂટ ગ્લમય-રતના) છે

તથા એ દરેક (૬૧) પર્વત ઉપરના કૂટોમાલુ પર્વત ભાગે રહેલુ એકેન્દ્ર કૂટ (પહેલુ કૂટ) સિદ્ધકૂટ નામનુ હોય છે તે સિદ્ધકૂટ ઉપર ૩ દ્વાગનાળુ અને લબચોરસર આકારનાળુ સિદ્ધાયતન (શ્રી-ગાયત્રીજિનેન્દ્ર ભગવતનુ મદિર) હોય છે, તે મદિરમા મધ્ય ભાગે શ્રી જીનેન્દ્ર ભગવતની ૧૦૮ ગાયત્રી પ્રતિમાઓ અને દરેક દ્વારે ૪-૪ પ્રતિમાઓ મળી કુલ ૧૨૦ ગાયત્રી પ્રતિમાઓ હોય છે તે દરેક પ્રતિમા ૫૦૦ નયુષ્ ઉંચી છે, અને તેમા જૂદા જૂદા નાના અનયવો જૂદા જૂદા રત્નોના બનેલા હોય છે એ ૬૧ પર્વત

ઉપર ૬૧ શાશ્વત ચૈત્યને ત્રિષે રહેલી ૭૩૨૦ શાશ્વત પ્રતિમાઓને હુ મન વચન કાયા વડે પ્રતિદિન નમસ્કાર કરે છું; (એવી ભાવના ભાવવી) સિદ્ધૂટ સિનાયના સર્વ (૪૦૧) ગિરિકૂટ ઉપર યથાસભવ દેવદેવીઓના એકેક ઝસમચોગસ પ્રાસાદ (ભૂમિ ઉપર રહેલો સમચોરસ મહેલ સરખો) હોય છે, તેમા તે તે કૂના અરિપતિ દેવ અથવા દેવીઓ રહે છે ॥૧૫॥

અવતરણ:—પૂર્વ ગાથામા ૬૧ પર્વતોના દરેકના નામપૂર્વક તે તે પર્વતો ઉપર શિખરોની જૂદી જૂદી સખ્યા દર્શાવી ગણાવ્યા, અને હવે આ ગાથામા જોડતા પર્વતો શિખરોની સરખી સખ્યાનાળા છે તેણે પર્વતોનો તે સખ્યા સાથે શુણાકાન કરી દુનમા પર્વતોની સખ્યા સહિત શિખરોની સખ્યા ગણી દેખાડે છે—

ચઢ સત્ત અદ્ધ નવગે-ગારસકૂડેહિ ગુણહ જહસલ્લ
સોલસ દુદુ ગુણયાલં, દુવે ય સગસદ્ધિ સય ચઢરો ॥૧૬॥

સંસ્કૃત અનુવાદ

ચતુ'સપ્તાષ્ટનવફેઠાદશકૃદૈર્ગુણયત યયાસલ્લ
પોઢશદ્વેદ્વે ઇકોનચત્વારિંશતદ્વેચ સપ્તપૃથધિકાનિ શતાનિ ચત્વારિ ૧૬

અન્ય સહિત પરિષ્કેદ

જહ સલ્લ સોલસ ચઢ, દુ સત્ત, દુ અદ્ધ, ગુણયાલ નવગ
ય દુવે ઇગારમ કૂડેહિ ગુણહ ચઢરો સય સગસદ્ધિ ॥ ૧૬ ॥

૧ પશ્ચિમ દિશામા ૬૧૦ નથી માટે ૨ પૈતાલ્ય વિના ૨૭ સિદ્ધાવતનો
૫૦ યોજન દીર્ઘ ૨૫ યોજન વિસ્તારવાળા અને ૩૬ યોજન ઉંચા છે
અને પૈતાલ ના ૩૪ સિદ્ધા ૧ ગાઉ દીર્ઘ ૦૧ ગાઉ વિસ્તૃત અને કષ્ટકિ
ન્યુન ૧ ગાઉ ઉંચા છે ૩ ૩૧૧ યોજન લાંબા પહોળા અને ૬૨૧ યોજન
ઉંચા ૨૭ પર્વત ઉપરના પ્રાસાદ છે અને સેય ૩૪ પર્વત ઉપરના દેવ
ગ્રામા ૦૧ ગાઉ લાંબા પહોળા અને ૧ ગાઉ ઉંચા છે

શબ્દાર્થ

ચડ=ચાર (શિખરો વડે)
સત્ત=સાત (શિખરો વડે)
અઢ=આઠ (શિખરો વડે)
નયગ=નવ (શિખરો વડે)
ફગારસ=અચાર (શિખરો વડે)
કૂદોદિ=ગિખરો વડે
ગુણદ=ગુણો, ગુણાકાર કરો
(કરીએ)
જહસલ્લ=અનુક્રમે

સોલસ=સોળ(વક્ષરકાર પર્વતને)
દુ=બે (ગજદત પર્વત)ને
દુ=બે (રૂકિમ અને મહા
હિમ) ને
ગુણયાલ=ઓગણ્યાલીસ (૧૬
તાહયાદિક) ને
દુવે=બે (હિમવત-શિખરી) ને
ચ=તથા, અને
સગમાદિ=સાસહ
સયચડરો=ચારસો

ગાથાર્થ:—અનુક્રમે ૧૬ પર્વતને ૪ શિખરો સાથે, ૨ પર્વતને ૭ શિખરો સાથે, બીજા ૨ પર્વતોને ૮ શિખરો સાથે, ૩૯ પર્વતોને ૯ શિખરો સાથે અને ૨ પર્વતને ૧૧ શિખરો સાથે ગુણો (ગુણીએ અને સર્વના સરવાળો કરીએ) તો ૪૬૭ શિખરો આવે છે

વિશેષાર્થ:—ગાથાર્થવત્ મુગમ છે, પરન્તુ ગાથામા કહેલા ૧૬-૨-૨-૩૯-૨ પર્વતો કયા ન્યા ? તેવુ નામનાળુ કોબ્દક આ પ્રમાણે—॥૧૬॥

॥ ૪૬૭ ગિરિકૂટનો યન્ત્ર ॥

પર્વતમુખ્યા	પર્વતોના નામ	પ્રત્યેક ઉપર ફેટ મુખ્યા	સર્વ ફેટમુખ્યા	મૂળ વિસ્તાર તથા ઉચ્ચાઈ (ચોજન)	અગ્ર (શિખર) ભાગે વિસ્તાર	શિખરો શાના અનેના ?
૧૬	વક્ષરકાર	૪	૬૪	૫૦૦	મૂળવિસ્તાર રથી અર્ધ	રત્નમય
૨	સોમનમ ગજ૦	૩	૧૪	"	"	"
	ગધમાલ્લ					
૨	રૂકમી-મહાહિમ૦	૮	૧૬	"	"	"
	૩૮ વેતાદય			૬૧		રત્નમય (૬)
	૧ વિદ્યુતપ્રભ ગજ૦			૫૦૦ (૮)		સુનર્ણમય (૩)
				૧૦૦૦ (૧)	"	રત્નમય

૩૬	{ ૧ માત્રવત મળ્યો ૧ નિપથ ૧ નીલવત ૧ મર પવત	૬	૩૫૧	૫૦૦	"	"
				{ ૫૦૦ (૮) ૧૦૦૦ (૧)	"	"
૩	સુહિમ-શિખરી	૧૧	૨૨	૫૦૦	"	"
૬૧			૪૬૭			

અવતરણ:—પૂર્વે ૪૬૭ ગિરિકૂટ કહીને હવે આ ગાથામાં ભૂમિ ઉપર રહેલા અને પર્વતના શિખર સરખી આકૃતિ-રાળા પદ ભૂમિ-દ્વેષ છે—

ચત્તીસું વિજણસું, ઉસુકૂડા અદ્ધ મેરુજબુમ્મિ
અદ્ધ ય દેવકુરાણ, હરિકૂડ હરિસ્સહે સદ્દી ॥૧૭॥

(દ્વય અડચન ધરણિકૂડા-પાઠાન્તરમ્ ૩ ॥૧૭॥)

સંસ્કૃત અનુવાદ

ચતુર્વિંશત્સુ વિજયેષુ, સ્વપ્રમૂટાન્યપ્તૌ મેરૌ જમ્બવા
અપ્તૌ ચ દેવકુરણ, હરિકૂટહરિસ્સહે પાઠિ' ॥૧૭॥

અન્ય સહિત પદ્યછંદ

ચત્તીસુ વિજણસુ ઉસુ કૂડા અદ્ધ મેરુ જબુમ્મિ
ય અદ્ધ દેવકુરાણ, હરિકૂડ હરિસ્સહે સદ્દી ॥૧૭॥

૧ સમહણા એવો પણ પાઠ છે

૨-૨ જાળૂંસમહણી મુળમાં હરિકૂટ હરિસ્સહે સદ્દી છે, પદ્ય-વૃત્તિમાંએ દ્વય અડચન ધરણિકૂડા એ પાઠ બોધએ એમ કહ્યું છે

શબ્દાર્થ —

ચતુર્તીસુ-ચોત્રીસ
 વિજયસુ=વિજયોમા
 ઉસુકૂટા=ઋષભકૂટ
 અદ્ધ=આઠ
 મેર=મેરૂ પર્વત મધ્યધિ (ભદ્ર
 શાસ વનમા)
 જગુન્મિ=જ બૂવૃક્ષના વનમા
 (ઉત્તરકુડ ક્ષેત્રમા)

ચ=તથા, અને
 અદ્ધ=આઠ કૂટ
 દેવકુરાણ=દેવકુડ ક્ષેત્રમા (શા
 હમલિવૃક્ષના વનમા)
 હરિકૂટ=હરિકૂટ } આ બે
 હરિસ્સદે=હરિસેહકૂટ } ગિરિકૂટ
 છે
 મદ્દી=એ ૬૮(=૫૮)*ભૂમિકૂટ છે

ગાયાર્થ:—ચોત્રીસ વિજયોમા (ભગતક્ષેત્ર આદિ લઘુ ક્ષેત્રોમા)
 ૩૪ ઋષભકૂટ છે, મેરૂ પર્વતના ભદ્રશાવનમા ૮ ભૂમિકૂટ છે, ૮
 ભૂમિકૂટ જ બૂવૃક્ષના વનમા (ઉત્તરકુડક્ષેત્રને વિષે) છે, અને ૮
 ભૂમિકૂટ દેવકુડ ક્ષેત્રમા (શાહમલિ વૃક્ષના વનમા) છે, તથા હરિકૂટ
 અને હરિસ્સહકૂટ એ (પૂર્વે ગિરિકૂટમા ગણાયવા હોઈને અહીં
 પુન ન ગણનાથી) ૬૦ એટલે વાસ્તવિક રીતે ૫૮ ભૂમિકૂટ છે
 ॥૧૭॥શ્લોક ૬ કૂટદ્વારમા॥

વિશેષાર્થ —ગાથાર્થમા કહેલા ૫૮ ભૂમિકૂટોના સ્થાન અને
 પ્રમાણ આદિ કિંચિત્ સ્પષ્ટ આ પ્રમાણે—

॥ ૩૪ ઋષભકૂટ પર્વત ॥

દરેક વિજયની બે બે મહાનદીઓ પર્વત ઉપરથી નીચે
 જ્યાં પોતપોતાના નામવાળા પ્રવાનકુડોમા પડે છે તે બે પ્રવાતકુડના
 આતરામા મધ્યભાગે ચોત્રીસે વિજયોમા એકેકે ઋષભકૂટ હોવાથી
 ૩૪ ઋષભકૂટ છે તે દરેકે ઋષભકૂટ ભૂમિ ઉપર ૮ યોજન ઉંચો તથા ૮
 યોજન ઊંડો છે તથા મૂળમા ૮ યોજન અને શીર્ષભાગે ૪ યોજન
 વિસ્તારનાળા હોનાથી મર્ડિ બાગુની વૃત્ત આકારનાળા એ પર્વતો
 ઉંચા દરેલા ગોપુર સરખા સ્થાન (આકૃતિ)નાળા છે એ કૂટોના

* હરિકૂટ અને હરિમહકૂટ એ બે ગિરિ-૮ હોનાથી પૂર્વે ૪૧૭ ગિરિકૂટમા
 ગણાઈ ગયેન છે જોયી તે બે કૂટ આવી પુન ન ગણીને ૫૮ ભૂમિકૂટ કહેવા

અધિપતિ ઋષભદેવ નામના દેવો હોવાથી ઋષભકૂટ કહેવાય છે દરેક નિઝયના ૬ ખડમા એ દૂર ચોથા ખડને વિષે આવેલા છે દરેક નિઝયમા ઉત્પત્ત થયેલ ચક્રવર્તિ જ્યારે ૬ ખડનો દિગ્વિજય કરવા નીકળે છે તે વખતે અનુક્રમે ચોથા ખડનો દિગ્વિજય કરી લખુ હિમવત પર્વતના અધિપતિ હિમવત દેવને છૂટા બા પાછા વળતા આ ઝરણકૂટની પાસે આવી પોતાના રથની અણીધી કૂટને ૩ વાગે ૨૫ર્ગ કરી કાકિણી નામના રત્ન વડે દૂર ઉપર પૂર્વ દિશામા પોતાનું નામ લખે છે સર્વે ઝરણકૂટ જામૂનદ જાતિના મુવર્જના છે

॥ ૮ કરિકૂટ પર્વત ॥

મહાવિદેહ ક્ષેત્રના અતિ મધ્ય ભાગમા જ્યાં મેરૂ પર્વતની તથાહરી રથાને (નીચે ભૂમિ ઉપર) રહેલા ભદ્રશાય નામના વનમા આઠ વિદિશાઓને વિષે હિસા રહેવા કરિ=હાથીના આપાર સરખા આઠ કૂટ=ભૂમિપર્વત છે તે ૮ કરિકૂટ કહેવાય છે એ દરેક કરિકૂટ (હરિતકૂટ—દિગ્ગજકૂટ—ગજકૂટ) ૫૦૦ યોજન ઉંચા, ૧૨૫ યોજન ઉડા, ૫૦૦ યોજન મૂળમા વિગ્ધારવાળા અને ૨૫૦ યોજન શીર્ષભાગે નિસ્તારનાળા છે એ દરેક ઉપર કૂટના નામ સરખા નામનાળા દેવો રહે છે અને મેરૂ પર્વતના નીચેના વનમા રહેલા હોનાથી ગાથામા મેરૂ (કૂટા)=મેરૂકૂટ કહ્યા છે આ ૮ કરિકૂટ મુવર્જના છે

॥ ૯ જળૂકૂટ પર્વત ॥

મહાવિદેહ ક્ષેત્રમા ઉત્તર દિશાએ આવેલા ઉત્તરકુરૂ ક્ષેત્રને વિષે જળૂદીપના અધિપતિ અનાઈત દેવના નિવાસ યોગ્ય જે અને નાના મોટા જળૂદીપના પરિવારવાળા મહાન જળૂદીપ છે તે પોતાની આસપાસ ફરતા ૧૦૦-૧૦૦ યોજન વિગ્ધારવાળા ૩ વનો વડે વીઘાયલ છે તેમાના પહેલા વનમા ૪ આઠ વિદિશાઓને વિષે ૮ ભૂમિકૂટ પર્વત છે તે પૂર્વે કહેવા ઝરણકૂટ સરખા પ્રમાણનાળા અને જળૂન જાતિના મુવર્જના છે તે દરેક જળૂકૂટ ઉપર ૧ ગાઉ દીર્ઘ, ૮ ગાઉ વિસ્તૃત અને કઈ ન્યૂન ૧ ગાઉ ઉંચા સાધ્યત જિનચેત્યો છે.

॥ ૮ શાંભલિકૂટ પર્વત ॥

મહાવિદહ ક્ષેત્રને વિષે દક્ષિણ દિશામાં આવેલા દેવકુડ ક્ષેત્રને વિષે ગરુડવેગ નામના દેવને નિવાસ કરના યોગ્ય સર્વ ગીતે પૂર્વોક્તિ જળપ્રવૃક્ષના ઉ નન સરખા અહીં શાંભલિકા વૃક્ષના ઉ વન છે તેમાના પહેલા વનમાં ૮ ભૂમિકૂટ છે, તેણે સ્વરૂપ મર્વ ગીતે ૮ જ ભૂકૂટ સરખા કહેણુ પગ્નુ દરેકના નામ ગૂઢા જાદા છે, અને આ આકે કૂટ ઉપાના છે એ શાંભલિકા દેવકુરે ક્ષેત્રમાં હોવાથી ગાથામાં દેવકુરાણ (દેવકુડમાં) કહેલ છે

તથા ગાથામાં હરિકૂટ અને હરિસ્મહ એ બે કૂટ કહીને ૬૦ ભૂમિકૂટ કહ્યા છે, પરન્તુ એ બે મહાકૂટ છે તે વિદ્યુત્રમ્ અને માલ્યવત ગજદત્તગિરિના નવ નવ કૂટમાં ગિરિકૂટ તરીકે ગણાઈ ગયા છે, માટે અહીં પુન ન ગણતા *૫૮ ભૂમિકૂટ ગણવા ॥૧૭॥ इति ५ कूटद्वयम् ॥

અવતરણ:—હવે આ ગાથામાં ૭૬ તીર્થદ્વાર (એટલે જળ-દ્વીપમાં તીર્થ કહેલા છે તે) કહે છે—

માગધવરદામપમા—સતિત્થ વિજયેસુ ઐરવયમરહે
ચઉત્તીસા 'તિહિ ગુણિયા, દુરુત્તરસય તુ તિત્થાણ ॥૧૮॥

સંસ્કૃત અનુવાદ

માગધવરદામપમાસતીર્થોનિ વિજયેષુ ઐરાવતમરતયો
ચતુર્વિંશત્ ત્રિભિર્ગુણિતા, દ્વયુત્તરશત તુ તીર્થાનામ્ ॥૧૮॥

* શ્રી જળ૦ મંત્રહસ્તિની વૃત્તિમાં તે “ એ ગાથાના ચોથા ચરણના સ્થાને હવે મહાવ્ર ઘરાણિકા એવો પાઠ જોઈએ અને એ ગાથા પ્રાચીન પુસ્તકમાં દેખાતી નથી તે પણ ઉપયોગી હોવાથી કહી છે ” એમ કહે છે ૧ જાપેની પ્રતમાં સીંદિ છે

અન્ય સહિત ૫૬૨૭૬

વિજયેસુ ઇરવય મરહે માગહ વરદામ પમાસ તિથ

તુ ચડતીસા તિહિં ગુણિયા દુ ઉત્તર સય તિથાણ ॥૧૮॥

શબ્દાર્થ —

માગહ=માગન તીર્થ
 વરદામ=૨૨નામ તીર્થ
 પમાસ=પ્રભાસ તીર્થ
 તિથ=તીર્થ (જળમા ઉતરના
 થોડા સ્થાને માગ દેવસ્થાન)
 વિજયેસુ=૩૨ વિજયોમા
 ઇરવય=એરાનત ક્ષેત્રમા
 મરહે=ભરત ક્ષેત્રમા

ચડતીસા=ચોવીસ (૨૬)
 તિહિં=ત્રણ-૪૩
 ગુણિયા=ગુણ્યા છતા, ગુણતા
 દુરુત્તર=(બે ઉત્તર=) બે અધિક
 સય=સો
 તુ=(૬૬પૂર્તિ માટે)
 તિથાણ=તીર્થોની સખ્યા,
 તીર્થ

ગાયાર્થ — મહાવિદહુની ૩૨ વિજયોમા ભરતક્ષેત્રમા તથા
 એરાનત ક્ષેત્રમા (એ ૩૪ વિજયોમા) માગધ વરદામ અને પ્રભાસ
 એ ત્રણ ત્રણ તીર્થ છે તેથી ૩૪ ને ૩ વડે ગુણતા એકસો બે
 (=૧૦૨) તીર્થ જૂલોપમા છે ॥ ૧૮ ॥ इति ६ तीर्थद्वारम् ॥

વિશેષાર્થ — જળાશયમા ઉતરના થોડા ઢાળ પડતો અનુક્રમે
 નીચો નીચો ગયેલો જે ભૂમિભાગ તે ૧૦૦ ગહેવાય અથવા
 નદીઓ જ્યાં સમુદ્રને મળે છે તે સગમસ્થાન પણ ૨૦૦ ગહે
 વાય અથવા નદીઓ વિગેરે જળાશયોના મુખે ઉતરી શામ્ય એના
 ભૂમિભાગ તે ૧૦૦ ગહેવાય, અને તે સ્થાને નજીકમા રહેલા દેવ-

૧ તીર્થ નામાવતરણ-માર્ગોડમોષો તટાકવર્ણ-(તગાવ સરખો સમુદ્રમાં
 ઉતરવાનો માગ તે તીર્થ) ઇતિ ક્ષેત્રલોકપ્રમણ ૨ લોકપ્રસિદ્ધ અર્થ છે

૩ સરિયાઈના માગો, નિરવાયો [નદીઓ વિગેરેના નિરવાય કષ્ટ
 રહિત-મુખે ઉતરવાયો] ભૂમિભાગ તે તીર્થ (દ્રવ્ય તીર્થ)]-ઇતિ વિશેષા
 વચ્ચે અથવા સામાન્ય રીતે વિશિષ્ટ જળસ્થાન અથવા સંપૂર્ણ જળાશય
 પણ તીર્થ કહેવાય છે તેમજ જ્યાં અથવા જેના વડે (તુલના એ ધાતુ ચક્ર
 વર્તિ આદિને (ચક્ર અથવા અવ ઉપસર્ગપૂર્વક) ઉતરણ અથવા અવતર
 ણના (એટલે જળમા ઉતરવાના) ભાવાર્થમા લેવા બીજા પણ તીર્થ
 શબ્દના અને અર્થ ને પરન્તુ અહીં તે ઉપર કહેવા અર્થ મહણ કરવા.

સ્થાનો પણ તીર્થ કહેવાય તેના તીર્થ અહીં જ બુદ્ધીપમા ૧૦૨ છે તેના નામ સ્થાન આદિ કિંચિત્ સ્વરૂપ આ પ્રમાણે—

॥ ૧૦૨ તીર્થના સ્થાન ॥

ભરતક્ષેત્રમા પૂર્વ દિશાએ ગંગા મહાનદી જ્યાં સવલુ સમુદ્રમા મળે છે, ત્યાં ગંગા નદીના સગમસ્થાનથી (અથવા સગમ સ્થાને) સમુદ્રમા ૧૨ યોજન દૂર માગધ દેવની રાજવાનીવાળો માગધદ્વીપ નામનો દ્વીપ છે તે માગધ તીર્થ કહેવાય છે તેવીજ રીતે ભરતક્ષેત્રમા પશ્ચિમ દિશાએ સિંધુ મહાનદીના સગમસ્થાને ૧૨ યોજન દૂર સમુદ્રમાં પ્રભાસ દેવની રાજવાનીવાળો પ્રભાસ દ્વીપ છે તે પ્રભાસ તીર્થ છે અને એ બે તીર્થના મધ્યભાગે સમુદ્રમાં ૧૨ યોજન દૂર વરદામ નામના દેવની રાજવાનીવાળો વરદામ નામનો દ્વીપ છે તે વરદામ તીર્થ કહેવાય છે એજ પદ્ધતિએ ઐંગનલ ક્ષેત્રમા રક્ષાનતી નદીના સગમસ્થાને સમુદ્રમાં માગધ તીર્થ અને રક્ષા નદીના સગમ સ્થાને પ્રભાસ તીર્થ તેમજ બન્નેના મધ્યમાં વરદામ તીર્થ છે

પુન મહાવિદેહ ક્ષેત્રની ઉર વિજયોની મહાનદીઓના સગમ-સ્થાન શીતોદા તથા સીતા મહાનદીઓમા છે, માટે તે દરેક વિજયમા ૩-૩ તીર્થો હોનાથી ૯૬ તીર્થોમાના ૪૮ તીર્થ શીતોદા નદીમા અને ૪૮ તીર્થ સીતા નદીમા છે જેથી ૯૬ તીર્થ મહાવિદેહ ક્ષેત્રની ૨ મહાનદીઓમા છે

॥ તીર્થોમા ચક્રવર્તિનો દિગ્વિજય ॥

૩૪ વિજયોમા જે જે ચક્રવર્તિ ઉત્પન્ન થાય છે તે સર્વ ચક્રવર્તિ જ્યારે ૬ ખડનો દિગ્વિજય કરના નીકળે છે, ત્યારે પ્રથમ માગધ તીર્થની સ્થામા સમુદ્ર અથવા નદીના કિનારા ઉપર પોતાની ધાનણી-રાજવાની સ્થાપીને ચક્રવર્તિ પોતેજ ચાર અધરાજા રથમાં બેસી રવના પેડાની (ચક્રની) નાણિ (મધ્ય ભાગ) ડૂબે તેટલા ઉડા જળ મુધી જળમા ઉતરી ત્યાં ઉભા રહી પોતાના નામનાળું બાણ માગધ દેવના દ્વીપ તરફ ફેંકે તે બાણ ૧૨ યોજન દૂર જઈ માગધ દેવની રાજસભામા જઈ પડતાજ કોનવી વમનમેલો માગધ દેવ

ચક્રવર્તિ ઉત્પન્ન થનારુ નામ વાચીને તુર્ત શાન્ત થઈ જાય, અને
અનેક બેટણા તથા તે બાણ લઈ ચક્રવર્તિ પાસે આવી “હું તમારા
ક્ષેત્રની હુદમા વસનારો દેન તમારી આજ્ઞામા છું ” ઇત્યાદિ નમ્રતા-
વાળા વચનો કહે, અને ચક્રવર્તિ પણ તે બાણ લઈ બેટણાના
સ્વીકાર કરી માગત દેવનો યથાયોગ્ય સત્કાર કરી સ્વસ્થાને
જવાની રજા આપે ત્યાર બાદ એ પદ્ધતિએ મંથમા રહેલા વર-
દામ તીર્યંને અને ત્યાર બાદ પ્રભાસ તીર્થને સાધે-છતે એ ૩
તીર્થોના નિજય ચક્રવર્તિ પહેલા ખડના દિગ્નિજયમા કરે છે ॥૧૮॥
॥ इति ६ तीर्थद्वारम्॥

અવતરણ:—હવે ॥ ૩ ॥ શ્રેણિદ્વાર કહે છે (એટલે જમૂદ્રીપમા
વિધાનરના નગરોની પક્ષિઓ તથા આલિયોગિક દેવોના આવાસો-
ની-સનનાની પક્ષિઓ ફેરવી છે અને ક્યા છે તે કહે છે)

विज्ञाहर-अभिओगिय, सेढीओ दुन्नि दुन्नि वेयढ्ढे
इय चउगुण चउतीसा, छत्तीससयं तु सेढीणं ॥१९॥

સ સ્ફુટ અનુનાદ

विद्याधराभियौगिकश्रेणयो द्वे द्वे वेताढ्ये

इति चतुर्गुणचतुर्विंशत् पदविंशत्युत्तरशतं तु श्रेणीनाम् ॥१९॥

અવય સહિત પદચ્છેદ

वेयढ्ढे विज्ञाहर अभिओगिय दुन्नि दुन्नि सेढीओ

इय चउतीसा चउ गुण तु सय छत्तीस सेढीण ॥ १९ ॥

શબ્દાર્થ

विज्ञाहर=विद्याधर अनुष्मेणी

अभिओगिय=आलियोगिक

देवोनी

सेढीओ=श्रेणिओ, नगरपक्षिओ।

दुन्नि दुन्नि=ये ये

वेयढ्ढे=वेताड्य परित उपर

इय=ये प्रभाण

चउगुण=चार गुण, चार ૪૩

गुणुता

चउतीसा=चोत्रीस, ચોત્રીસને

छत्तीमसय=એકસો છત્રીસ

तु=(૭૬ પૃતિ માટે)

सेढीण=श्रेणिओनी (સખ્યા),

श्रेणिओ

માર્ગાર્થ:—વૈતાલ્ય પર્વત ઉપર નિધાનર મનુષ્યોની તથા આ-
લિયૌગિક (સૌંદર્ય ધર્માન કલ્પના લોકપાલના મેનક) દેવોની બે બે
શ્રેણિઓ (રહેનાના નગરોની તથા આનાસોની-લગ્નનોની પત્નિઓ)
છે એ પ્રમાણે (વૈતાલ્ય ચોત્રીસ હોવાથી) ૩૪ ને ૪ વડે ગુણતાં
૧૩૬ શ્રેણિઓ જ બુદ્ધીપમા છે ॥ ૧૬ ॥ इति ७ श्रेणिद्वारम् ॥

વિશેષાર્થ:—દરેક વતાલ્ય પર્વત ઉપર દક્ષિણ તરફ અને ઉત્તર
તરફ પહેલા ૧૦ યોજન ઉપર ચઢીએ ત્યાં (દક્ષિણ તરફ અને
ઉત્તર તરફ) બે બાજુએ ૧૦-૧૦ યોજન વિસ્તારનાળો અને વૈતા-
લ્ય પર્વતની લબાઈ જેટલી લંબાનાળો સમ-સપાટ પ્રદેશ છે
એ બંને સપાટ પ્રદેશ તે પહેલી ૨ મેગલા રહેનાય છે ત્યાં દક્ષિણ
તરફની ૧૦ યોજન પહેાળી અને લંબચોરસ આકારનાળી પહેલી
મેખલામા ગગનવલ્લભ નિગેરે શ્રેણિબદ્ધ રહેવા ૫૦ નગરો
(શહેર) નિધાનર મનુષ્યોની વસતિનાળા છે, અને ઉત્તર તરફની
મેખલામા રથનૂપુર આદિ ૬૦ નગરો નિધાનરની વસતિનાળા છે
એ પ્રમાણે ભરત અરાવતક્ષેત્રના ૨ વૈતાલ્ય પર્વત ઉપર ૫૦-૬૦
૫૦-૬૦ નગરોની બે બે વિલાયર શ્રેણિ છે અને મહાવિદહુના

૧-૨ દક્ષિણશ્રેણિમા રથનૂપુર અને ઉત્તરશ્રેણિમા ગગનવલ્લભ વિગેરે
એવો ભાનાર્થ પણ શાસ્ત્રોમાં કહેનો છે

૩ શક્તિપ્રતિષ્ઠા આદિ અને વિદ્યાઓમાની યથાયોગ્ય વિદ્યા-
ઓથી (એજ નામવાળી વિદ્યાદેવીઓથી) અભીષ્ટ કાર્ય કરવાની શક્તિ
વાળા મનુષ્ય તે વિલાયર કહેવાય

૩ ક્ષેત્રદિશાની અપેક્ષાએ ભગતક્ષેત્રને વિષે ૫૦ દક્ષિણમા અને ૬૦
ઉત્તરમા છે, પરંતુ અરાવત ક્ષેત્રમા ૬૦ દક્ષિણમા (મેર તરફ) અને ૫૦
ઉત્તરમા (અગવતના સમુદ્ર તરફ) છે એ પ્રમાણે ક્રમનો વિપર્યાય-તક્ષા-
વત જબુદ્ધીપની જગતિના ધેગવાના કારણથી છે, એટલે જગતિના ધેગ
વાથી જે મેખલા સાંકડી થઈ હોય ત્યાં ૫૦ અને વધુ દીર્ઘ મેખનામા
૬૦ નગર હોય તથા એ ગગનવલ્લભ આદિ નગરો તો તે તે દેશની રાજ-
ધાનીના નગર છે, તેથી એ નગરો ઉપરાન્ત તે તે દેશાન્તર્ગત અને
આમાદિક પણ છે એમ જણવ

૩૨ વૈતાલ્યો ઉપર ૫૫-૫૫ નગરોની બન્ને શ્રેણિઓ ૩૩ જેથી દરેક વૈતાલ્ય ઉપર નિશ્ચાયરતા ૧૨૦ નગરો છે અને સર્વ નગરો ૩૭૪૦ છે ॥ इति विद्याधर श्रेणि ॥

ઉપર કહેલી વૈતાલ્યની પહેલી બે મેખલાથી ઉપર ૧૦ યોજન ચડીએ તો ત્યાં પણ બન્ને બાજુ ૧૦-૧૦ યોજન નિસ્તારનાજો સપાટ પ્રદેશ અનેક યોજન લંબાનાજો છે તે બીજી ૨ મેખલા છે ત્યાં યથાસભર સૌખર્મેન્દ્ર અને ઈશાનેન્દ્રના ૪ લોકપાવના આલિયોગિક (સંસ્કૃત) વ્યન્તર દેવોના લાનના છે તેમાં તે આલિં ૦ વ્યન્તર દેવો રહેતા હોનાથી દરેક વૈતાલ્ય ઉપર ૨-૨ આમિયોગિક દેવની શ્રેણિઓ ગણાય છે જેથી ૩૪ વૈતાલ્ય ઉપર ૬૮ આલિં ૦ દેવશ્રેણિઓ છે

એ પ્રમાણે દરેક વૈતાલ્ય ઉપર ૪-૪ શ્રેણિ ગણતા ૩૪ વૈતાલ્ય ઉપર ૧૩૬ શ્રેણિ થાય છે ॥ ૧૯ ॥ इति ७ શ્રેણિદ્વારમ્

અવતરણ—હવે આ ગાથામાં ૮ મુ ત્રિચયદ્વાર (એટલે જ બુદ્ધી પમા ચક્રનર્તિને (વિજય=) જીતના યોગ્ય ક્ષેત્ર કહેલા છે ? તે), તથા ૯ મુ પ્રહાર (એટલે જ બુદ્ધીપમા મોળા પ્રહાર=સંગેનર કહેલા છે ? તે) કહેવાય છે

૧ મેરૂ પર્વતથી દક્ષિણ દિશામાં આવેલા ૧૬ વિજયોના ૧૬ અને ભરતક્ષેત્રનો ૧ મળી ૧૭ વૈતાલ્યો ઉપર બીજી મેખલામાં બન્ને બાજુએ સૌધર્મેન્દ્રના લોકપાવના આલિયોગિક દેવો રહે છે, અને મેરૂથી ઉત્તર દિશાના (૧૬+૧=) ૧૭ વૈતાલ્યો ઉપર બીજી મેખલામાં બન્ને બાજુ ઈશાનેન્દ્રના લોકપાવના આલિયોગિક દેવો રહે છે

૨ એ દેવોને શ્રીજ બુદ્ધીય પ્રગતિની વૃત્તિ વિગેરેમાં વ્યન્તર વિશેષ કહ્યા છે, અને મૂળમુત્રમાં સોમગ્રમવરણવેપમળકાદ્વાણ આમિત્રોગાળ દેવાળ બહવે ભવળા પસત્તા (એટલે સૌમકાયિક ધર્મશાસ્ત્ર વર્ણકાયિક અને વૈશ્રમણકાયિક આલિયોગિક દેવોના ધણા લાનના છે) એ પાડના અર્થ તરીકે વ્યન્તર દેવોજ કહ્યા છે પરંતુ એ દેવો સૌધર્મેશાન કાપના નથી એમ બાજુબુ

ચક્કીજેઅવાઈ, વિજયાઈં इत्थ हुंति चउतीसा
महदह छप्पउमाई, कुरुसु दसगंति सोलसगं ॥२०॥

સમ્પૂર્ણ અનુવાદ

चक्रिजेतव्या विजया अत्र भवन्ति चतुस्त्रिंशत्
महाद्रहाः पद् पञ्चादयः कुरुषु दशकमिति षोडशकम् ॥२०॥

અન્યથા સહિત ૫-૨૭૬

इत्थ चक्की जेअवाइ विजयाइ चउतीसा हुति
प्पउम आई छ मह दह कुरुसु दसग इति सोलसग ॥२०॥

શબ્દાર્થ —

ચક્કી=ચક્ર-નર્તિ (ને, ૫૩)
જેઅવાઈ=છતના યોગ્ય ક્ષેત્ર તે
વિજયાઈ=વિજયો હોનાય
इत्थ=અહીં, જ બૂહીપમા
हुति=છે
चउतीसा=ચોનીસ
मह=મહા, મોટા

दह=૬૬-સરોનર-૬૬
छ=છ
प्पउमाई=૫૫સરોનર ઇત્યાદિ
कुरुसु=એ કુરુક્ષેત્રમા
दसग=૬૨ સરોનર છે
इति=એ પ્રમાણે
सोलसग=(સર્વ મળી) મોળ
(મોળ સરોનર છે)

માર્થાર્થ:—આ જ બૂહીપમા ચક્ર-નર્તિઓને છતના યોગ્ય
(દ્વિગિજય કરના યોગ્ય-તાએ કરના યોગ્ય) જે ક્ષેત્ર તે વિજય
હોનાય તેના વિજયક્ષેત્ર ૩૪ છે ॥ इति ૮ વિજયદ્વારમ્ ॥ તથા
૫૫ સરોનર ઇત્યાદિ નામવાળા ૬ મોળ સરોવર છે, અને (દેવકુરુ
તથા ઉત્તરકુરુ એ) એ કુરુક્ષેત્રમા (૫-૫ હોનાથી) ૧૦ (નાના)
સરોનર છે એ પ્રમાણે સર્વ મળીને જ બૂહીપમા ૧૬ સરોનર
છે ॥ ૨૦ ॥ इति ૯ દ્રઢદ્વારમ્ ॥

વિશેષાર્થઃ— ॥ જ બુદ્ધીપમા ૩૪ વિજયક્ષેત્ર ॥

ભરતક્ષેત્ર, એશવતક્ષેત્ર અને મહાવિદેહમાની ૩૨ વિજય એ સર્વ મળી ૩૪ વિજયક્ષેત્રો છે, કારણ કે એ દરેક વિજયના છ એ ખડનો ચક્રવર્તિ સપૂર્ણ દિગ્વિજય કરે છે (જતે છે) તેથી વિજય-ક્ષેત્ર કહેવાય છે એ ૩૪ ક્ષેત્રો સિનાયના હૈમવત આદિ કોપ્યુ ક્ષેત્ર એના નથી કે જ્યાં ચક્રવર્તિ (તે ક્ષેત્રનો) દિગ્વિજય કરી પોતાની આજ્ઞા (પોતાનું રાજ્ય) મનાવી શકે અહીં ચક્રવર્તિને અનુક્રમે જીતના યોગ્ય ૬ ખડ આ પ્રમાણે—૧ દક્ષિણાર્ધ મધ્યખડ, ૨ દક્ષિણાર્ધ પશ્ચિમખડ, ૩ ઉત્તરાર્ધ પશ્ચિમખડ, ૪ ઉત્તરાર્ધ મધ્યખડ, ૫ ઉત્તરાર્ધ પૂર્વખડ, અને ૬ દક્ષિણાર્ધ પૂર્વખડ એ પ્રમાણે અનુક્રમે ૬ ખડ યોગીસે વિજયમા જાણના

મહાવિદેહના ૩૨ વિજયક્ષેત્રના નામ—

પૂર્વ મહાવિદેહમા ૧૬

પશ્ચિમ મહાવિદેહમા ૧૬

૧ કુમ્ભ	૯ વત્સ	૧૭ પદ્મ	૨૫ વપ્ર
૨ મુદ્ગ	૧૦ મુવત્સ	૧૮ સુપદ્મ	૨૬ મુવપ્ર
૩ મહાકુમ્ભ	૧૧ મહાનત્સ	૧૯ મહાપદ્મ	૨૭ મહાવપ્ર
૪ કુમ્ભાનતી	૧૨ વત્સાનતી	૨૦ પદ્માવતી	૨૮ વપ્રાવતી
૫ આનર્ત	૧૩ રમ્ય	૨૧ શંખ	૨૯ વહ્યુ
૬ મગધાનર્ત	૧૪ રમ્યક	૨૨ કુમુદ	૩૦ મુવહ્યુ
૭ પુષ્કલાનર્ત	૧૫ રમણિક	૨૩ નવિન	૩૧ ગધિવ
૮ પુષ્કલાનતી	૧૬ મગધાનતી	૨૪ નવિનાનતી	૩૨ ગધિલાનતી
ઉત્તર દિશામા દક્ષિણ દિશામા દક્ષિણ દિશામા ઉત્તર દિશામા			

૧ યાળી સગ્ગુ ગોળ ચાગે જાણુ તીક્ષ્ણ ધાગ અને દાતાવાગુ તથા વજરતનું ચક્રસ્ત્ર નામનું મુખ્ય શસ્ત્ર જેને હોય અને ૬ ખડ મપૂણ સાથે તે ચક્રવર્તિ કહેવાય (વાસુદેવ પાસે પણ ચક્રસ્ત્ર હોવા છતાં ૩ ખડનેજ જીતે છે માટે ચક્રવર્તિ નહિ)

* એ માગ વિજયમા વતમાનકાળે શ્રી સીમધરસ્વામી—શ્રી સુગમ ધરસ્વામી—શ્રી શાહુસ્વામી—શ્રી સુશાહુસ્વામી એ ચાર નામના તીર્થંકર ભગવંતો વિચરે છે તેમને મારે ત્રિકુણપૂર્વક નમસ્કર દો તેઓ વિહરમાન જાણ કહેવાય છે

એ ૩૮ વિજયમા ભરત તથા ઐરાનત ક્ષેત્ર દરેક ૫૦૬ યોજન
૬ કળા વિસ્તારવાળું છે, અને ૬૦૦ આદિ દરેક વિજય ૨૨૧૨ યોજન
અને એ- યોજનના ૮ ભાગ કે તેવા ૭ ભાગ જેટલા (૨૨૧૨૭
યોજન) વિસ્તારવાળી છે ॥ इति ८ विजयद्वारम् ॥

॥ જ બૂદ્ધીપમા ૬ મહાદ્રહ ॥

૧ પદ્મદ્રહ—ભગતક્ષેત્ર પાસે આવેલા લગુહિમવત પર્વત
ઉપર ૧૦૦૦ યોજન દીર્ઘ અને ૫૦૦ યોજન પહોળું એ પદ્મદ્રહ
નામનું સરોવર છે, તેમા શ્રીદેવી રહે છે ૨ મહાપદ્મદ્રહ—મહા
હિમવત પર્વત ઉપર અને પદ્મદ્રહથી બમણા પ્રમાણવાળો છે, તેમા
શ્રી દેવી નામની દેવી રહે છે ૩ તિગિછીદ્રહ—નિપન પર્વત ઉપર
અને મહાપદ્મદ્રહથી બમણા પ્રમાણવાળો છે તેમા શ્રી દેવી રહે છે
૪ પૃથ્વીદ્રહ—શિખરી પર્વત ઉપર પદ્મદ્રહ સરખો છે તેમા
સુલક્ષ્મી દેવી રહે છે ૫ મહાપૃથ્વીદ્રહ—રૂક્મી પર્વત ઉપર મહા-
પદ્મદ્રહ સરખો છે તેમા વુદ્ધિદેવી રહે છે અને ૬ કેમરિદ્રહ—ની-
લવત પર્વત ઉપર તિગિછીદ્રહ સરખો છે તેમા કૌંસિદેવી રહે છે

એ ૬ દ્રહો ૧૦ યોજન ઊંડા છે, અને દેવીઓ પરિવાર સ
હિત પોતપોતાના મુખ્ય કમળમા રહે છે તે કમળોનું સ્વરૂપ બીજા
મથાથી જાણના યોગ્ય છે

॥ જ બૂદ્ધીપમા ૧૦ ૧ લઘુ દ્રહ ॥

૧ નિપનદ્રહ, ૨ દેનકુરદ્રહ, ૩ મુરખભદ્રહ, ૪ મુલસદ્રહ, અને ૫
નિપુત્રભદ્રહ એ ૫ દ્રહ મહાપિંતેનિષે દેનકુર ક્ષેત્રમા છે, તથા ૧
નીલવતદ્રહ, ૨ ઉત્તરકુરદ્રહ, ૩ ચદ્રહ ૪ ઐરાનદ્રહ, અને ૫

૧ દ્વદ-દ્રહ-સરોવર એ ત્રણે અહીં એકાધ્યવાચક છે

૧ પદ્મદ્રહ તે મહાદ્રહ, અને પદ્મદ્રહ સરખા આ દ્રહો તે મહાદ્રહ નહિ
તેનું કારણ પદ્મદ્રહ મહાપદ્મદ્રહ આદિ ૬ દ્રહો મહાદ્રહોની ગણનીમા છે,
અને આ ૧૦ દ્રહો જૂલ પડતા છે જેમ અન્તર્નદિઓ મગદીકથી વિશાળ
હોવા છતાં મહાનદીની ગણનીમા નથી તેમ અથવા અપેક્ષાએ ૧૬ ને મહા
દ્રહ કહેવામા વિરોધ નથી

માત્ર્યવ તદ્રહ એ પદ્રહ મહાવિદેહને નિપે ઉત્તરકુર ક્ષેત્રમા છે એ
૧૦ દ્રહો (સરોરરો)મા તે તે નામનાળા દેવો પરિનાર સહિત
મુખ્ય ક્રમગમા રહે છે, અને આ ૧૦ દ્રહો ઉપર કહેવા પદ્રહ સરખા
પ્રમાણનાળા છે, તથા મહાવિદેહની સીતાદા અને સીતા મહાનદી દરેક
પાચ પાચ દ્રહને ભેદીને (દ્રહમા થપ્તને) નીચે છે, જેથી દરેક દ્રહના
બે બે ખડ (વિભાગ) થઈ ગયેલા છે ॥૨૦॥ઈતિ ૧ વ્રહ્મારમ્ ॥

અવતરણ—હવે ૧૦ મુ નદીદ્વાર (જબ્બૂદીપમા, કેડી નદીઓ
છે ? તે) કહે ॥ ત્યા પ્રથમ બે બાહ્ય દેવની (ભરત-અંગનની)
બે બે નદી તથા તેના પરિનાર આ ગાથામા કહે છે

ગગા સિધૂ રક્તા, રક્તર્વૈ ચડ નર્ઈઓ પત્તેય
ચડદસહિ સહસ્તેહિ, સમગં વચ્ચતિ જલહિમિ ॥૨૧॥

સન્દેહ અનુનાદ

ગગા સિધૂ રક્તા રક્તવતી ચતસ્રો નય. પ્રત્યેક
ચતુર્દશભિઃ સહસ્રૈ સમગ વ્રજન્તિ જલધૌ ॥૨૧॥

અ નય સહિત પદ્મચેદ

ગાથાનત્-પરંતુ જલહિમિ વચ્ચતિ ઈતિ

શબ્દાર્થ —

ગગા=ગાગાનદી
સિધૂ=સિધુ નદી
રક્તા=રક્તા નદી
રક્તર્વૈ=રક્તાવતી નદી
ચડ=ચાડ
નર્ઈઓ=નદીઓ છે

પત્તેય=પ્રત્યેક, તે દરેક નદી
ચડદસહિ=ચોદ
સહસ્તેહિ=હજાર
સમગ=સહિત
વચ્ચતિ=ગય છે
જલહિમિ=સમુદ્રમા

૧ જાપાની શુક્રિમા સમગ શબ્દ છે અને જાપાની સગી
પ્રતમા સમગ મુદ્રમા છે, અર્થ પશુ સમગનોજ કરેલો છે, માટે અહિ
પશુ સમગ શબ્દ ઠીક સંમધવાળો થવાથી ચોખ્યો છે

ગાથાર્થ — ગંગા, સિંધુ, રક્ષા, અને રક્તનતી એ ચાર મહાનદીઓ (ભરત ઐરાવત ક્ષેત્રની ૨-૨ બાહ્ય નદીઓ) છે, તે ચાર મહાનદીઓની દરેક મહાનદી ચોદ ચોદ હજાર નીચોના પરિનાર સહિત સમુદ્રમાં (લગણુ સમુદ્રમાં) જાય છે-મળે છે ॥૨૧॥

વિશેષાર્થ — ભરતક્ષેત્રમાં ગંગા મહાનદી પૂર્વ દિશામાં વહે છે, અને સિંધુ મહાનદી પશ્ચિમ દિશામાં વહે છે એ બંને નદી લગણુમનત પર્યંત ઉપર ગહેલા પદ્મસંગેનગમાંથી નીકળી છે તથા અરાવન ક્ષેત્રમાં પશ્ચિમ દિશાએ (ત્યાંના સૂર્યોદયની અપેક્ષાએ પૂર્વ દિશામાં) રક્ષાવતી મહાનદી વહે છે, અને પૂર્વ દિશાએ (ત્યાંની પશ્ચિમ દિશાએ) રક્ત મહાનદી વહે છે એ ચારે નદીઓ પાતપોનાની દિગિમાં લગણુ સમુદ્રને મળે છે એ ચાર નદીઓ તથા આગળ જહેનાની બીજી મહાનદીઓ ત્રીણ આગળ ૨૬ મી ગાથામાં કહેનારો એ દરેક મહાનદીને બીજી ચોદ ચોદ હજાર નાની નદીઓ મળે છે, તે પગિાગનીઓ કહેવાય છે

અવતરણ:—પૂર્વ ગાથામાં બાહ્ય ક્ષેત્રની ચાર બાહ્ય નદીઓ જહેને હરે આ ગાથામાં ૨ અવ્યન્ત ક્ષેત્રની ૮ મહાનદીઓ કહે છે

एवं अग्नितरियाँ, चउरो पुण अट्टवीससहस्सेहि
पुणरपि छप्पन्नेहि, सहस्सेहि जति चउ सालिला॥२॥

સમ્પૂર્ણ અનુવાદ

एतमाभ्यन्तरिकाश्चतस्र पुनरष्टाविंशतिसहस्रै
पुनरपि षट्षवाशतै सहस्रैर्यान्ति चतस्र सालिलाः ॥२॥

૧ આ ૧૮૦૦ના મનમાં કહેની ૧૮૦૦ ક્ષેત્રવિતિની અપેક્ષાએ છે, પરંતુ સૂર્યોદયની અપેક્ષાએ નહિ

૨ અવતરણમાં એવો પણ પા' છે

અન્ય સહિત ૫૬૨૭૬

પુણ એ અન્નિતારિયા ચતરો^૧ અદ્વિસ સહસ્તેર્હિ
પુણ એવે ચર સલિલા છપ્પત્રેર્હિ સહસ્તેર્હિ જતિ ॥૨૨॥

શબ્દાર્થ —

અથએ પ્રભાણે
અન્નિતારિયા=મધ્યક્ષેત્રની
ચતરો=ચાર નદીઓ
પુણ=વળી, પણ
અદ્વિસ=અઢીસ
સહસ્તેર્હિ=હજાર નદીઓ

પુણ=વળી
ર(અ)વિ=પણ
છપ્પત્રેર્હિ=છપ્પન
સહસ્તેર્હિ=હજાર નદીઓ સહિત
જતિ=ભય છે
ચર=ચાર
સલિલા=નદીઓ (મધ્ય ક્ષેત્રની)

ગાયાર્થ — એ પ્રભાણે અભ્યન્તર ક્ષેત્રની (હિમનત-હિરણ્ય-વત ક્ષેત્રની) ૪ નદીઓ પણ (વળી) દરેક ૨૮૦૦૦-૨૮૦૦૦ નદીઓના પરિવાર સહિત સમુદ્રમાં ભય છે, અને ખીણ ૫૮ ૪ અભ્યન્તર નદીઓ (હરિવર્-રમ્યકુની નદીઓ) ૫૬૦૦૦-૫૬૦૦૦ નદીઓના પરિવાર સહિત સમુદ્રમાં ભય છે ॥૨૨॥

વિશેષાર્થ—હિમનત ક્ષેત્ર, હિરણ્યનત ક્ષેત્ર, હરિવર્ ક્ષેત્ર, અને રમ્યકુ ક્ષેત્ર એ ૪ યુગલિક ક્ષેત્ર તે 'અભ્યન્તર ક્ષેત્ર છે તે અભ્યન્તર ક્ષેત્રની નદીઓ ૫૮ અભ્યન્તર નદીઓ કહેવાય છે તથા હિમનતમાં પશ્ચિમ દિશાએ રોહિતાશા નામની મહાનદી, અને પૂર્વ દિશાએ રોહિતા મહાનદી છે તથા હિરણ્યનત ક્ષેત્રમાં પૂર્વ દિશા મા સુવર્ણકુલા અને પશ્ચિમ દિશાએ રુપ્યકુલા ની તથા હરિવર્ ક્ષેત્રમાં પશ્ચિમ દિશાએ હરિકાન્તા નદી અને પૂર્વ દિશા મા હરિસલિલા નદી છે રમ્યકુ ક્ષેત્રમાં પૂર્વ દિશાએ નગ્ગાન્તા

૧ ભરત તથા ઐરાવતક્ષેત્ર જાળૂદીપમાં છેડે રહેલા હોવાથી એ ૨ ચાલ ક્ષેત્ર છે અને મહાવિન્દ ક્ષેત્ર અતિ મધ્ય ભાગે હોવાથી મધ્ય ક્ષેત્ર છે તે બાલ ક્ષેત્ર અને મધ્ય ક્ષેત્રની અદર (વચ્ચે) આવેલા હોવાથી એ હિમવ-તાલિ ૪ યુગન ક્ષેત્ર અભ્યન્તર ક્ષેત્ર કહેવાય

નદી અને પશ્ચિમ દિશાએ 'નારીકાન્તા મહાનદી' છે એટલે અભ્ય-
ન્તર નદીઓમાની પહેલી ૪ નદીઓને દરેકને ૨૮૦૦૦-૨૮૦૦૦
નો પરિવાર છે, અને બીજી ૪ નદીઓને દરેકને ૫૬૦૦૦-૫૬૦૦૦
નો પરિવાર છે તે સર્વે પાતપોતાના પરિવારના જળથી અતુ
ક્રમે પ્રવાહુમા વચ્ચી વચ્ચી પાતપોતાના દિશામા લગણુ મધુ-
દ્રને મળે છે

અવતરણ—પહે એ ગાથાઓમા ૬ મહાક્ષેત્રની ૧૦ મહાન
દીઓ કહીને હવે ૨૩-૨૪-૨૫ એ ત્રણ ગાથા ૫૩ માતમા મહા
નિદેહ ક્ષેત્રની નદીઓ કહેવાય ૩ તથા આ ગાથામા પ્રથમ
(મહાનિદેહમા આવેલા) કુરુક્ષેત્રની નદીઓ તથા એક બાજુના અર્ધ
મહાનિદેહ ક્ષેત્રની મળી સર્વ (૫૩૨૦૦૦) નદીઓ કહે છે—

કુરુમજ્જે ચરરાસી-સહસ્સાઈ તહ ય વિજયસોલસસુ
વત્તીસાણ નર્દણ, ચડદસસહસ્સાઈ પત્તેઅં(ય) ॥૨૩॥

સંસ્કૃત અનુવાદ

કુરુમધ્યે ચતુરશીતિસહસ્રાણિ તથા ચ વિજયપોઢશસુ
દ્વાત્રિંશતો નદીના, ચતુર્દશસહસ્રાણિ પ્રત્યેકમ્ ॥૨૩॥

અન્ય સહિત ૫૬૨૩૬

કુરુ મજ્જે ચરરાસી સહસ્સાઈ તહ ય વિજય સોલસસુ
વત્તીસાણ નર્દણ પત્તેય ચડદસ સહસ્સાઈ ॥૨૩॥

શબ્દાર્થ —

કુરુમજ્જે=કુરુ (ઉત્તરકુરુ) ક્ષેત્રમા
ચરરાસી=ચૌરસી
સહસ્સાઈ=હજાર
તહ=તથા, ૫૩
ય=(૬૬ પૃત્તિ માટે)
વિજય=વિજય

સોલસસુ=સોળ (નિર્જય) મા
(મહાવિદેહમા)
વત્તીમાણ=મત્રીશ
નર્દણ=નદીઓનો
ચડદસ=ચૌદ
સહસ્સાઈ=હજાર
પત્તેય=પ્રત્યેકનો (પરિવાર)

૧ એ ૮ તથા આગળ કહેવાતી બીજી ૨ મહાનદીઓ પણ ક્યાથી
નીળી છે ૧ ઈત્યાદિ હુક વિગત યત્રમા (ગ્રંથમા) હવે પત્રી લખાઈને

ગાથાર્થ — કુરુક્ષેત્ર મંથે ૮૪૦૦૦ નદીઓ છે, તથા (મહા નિલેહના એક અર્ધ ભાગની) ૧૬ વિજયોમા (દરેકમા ૨-૨ નદી ટોનાવી) ૩૨ નદીઓ છે (તે ૩૨ માની) પ્રત્યે-દરેક નદીને ૧૪૦૦૦-૧૪૦૦૦ નીઓનો પરિનાર ૭ (જેવી કુલ ૫૩૨૦૦૦ નદીઓ એકેક મહાનદીમા મળનારી કહી છે જેવી ૨ મહાનદીમા મળનારી ૧૦૬૪૦૦૦ નદીઓ મહાનિલેહ ક્ષેત્રની બાપુવી)

વિશેષાર્થ — પૂર્વે ૨૨-૨૨ મી ગાથામા ૬ મહાક્ષેત્રની ૧૨ મહાનદીઓનો પરિનાર કહ્યો, અને હવે અહીં સાતમા મહાનિલેહ ક્ષેત્રની ૨ મહાનદીઓ ગીતાના અને સીતા નાને છે તેનો પરિનાર કહે છે 'શીતોદ્ધા મહાનદી પ્રથમ નિવધ પરિત ઉપરના નિગળી ડહુ(-સરોનર)માથી નીકળી, પરિત નીચે પોતાના નામનાળા ગીતાના કુડમા પડી, દેનકુર ક્ષેત્રમા ઘણા યોગ્ય સુધી નહીને મેરૂ પરિત પાસેવી વાધી થઈ, પશ્ચિમ મહાનિલેહમા વહી, પશ્ચિમ સમુદ્રને મળે છે, તેથી આ ગીતાદા નીના વહનક્ષેત્ર ૨ છે તેમા પહેલા દેનકુર ક્ષેત્રમા વહેતા એજ ક્ષેત્રની ૮૪૦૦૦ નદીઓ શીતાના નદીમા મળે છે, અને બીજા પશ્ચિમ નિલેહના ક્ષેત્રમા ૧૬ વિજયોની ૩૨ નદીઓ ૧૪૦૦૦-૧૪૦૦૦ પરિવારનદીઓના જળ સહિત મળવાથી કુલ ૪૪૮૦૦૦ નદીઓ ગીતાનાને મળે છે તેથી (૩૨×૧૪૦૦૦ = ૪૪૮૦૦૦+દેનકુર ૧ ૮૪૦૦૦=) ૫૩૨૦૦૦ નીઓનું પાણી ગીતાદામા ભેગું વાય છે અને એજ પદ્ધતિએ નીલનત પરિત ઉપરના કેસરિ નામના મહાસરોનરમાથી નીકળી, ઉત્તરકુર ક્ષેત્રમા વર્તને પૂર્વનિલેહમા વહેનારી 'સીતા મહાનદીમા પણ ૫૩૨૦૦૦ નદીઓનું પાણી ભેગું વાય છે માટે મહાનિલેહ ક્ષેત્રની ૨ મહાનદીઓ દરેક ૫૩૨૦૦૦ ના પરિનાર સહિત પોતપોતાની દિશિમા લગણુ સમુદ્રને મળે છે જેથી મહાનિલેહ ક્ષેત્રમા સર્વ નદી ૧૦૬૪૦૦૦ થઈ ॥ ૨૩ ॥

॥ ૩૨ વિજયમા ૬૪ મુખ્ય નદીઓ ॥

મહાનિલેહ ક્ષેત્રમા પૂર્વે કહેલ કન્થ નિગરે ૮ તથા પદ્મ નિગરે ૮

૧-૨ જૂબોસમહણીની વૃત્તિમા આ ગાથા કેવળ પૂર્વ મહાનિલેહ ક્ષેત્રના અંગેજ (સીતા નદીના સંગમમા જ) વર્ણવી છે પરન્તુ આ ગાથા બન્ને નદીના સંગમમા અને બન્ને મહાનિલેહના સંગમમાં થતી રહે છે

વિજયમા (૧ વી ૮ તથા ૧૭ વી ૨૪ એ ૧૬ વિજયમા) ગંગા તથા સિંધુ નામની બે નદીઓ છે, અને વત્સ નિગેરે ૮ તથા વપ્ર નિગેરે ૮ (એટલે ૬ વી ૧૬ અને ૨૫ થી ૩૦ એ ૧૬) વિજયમા રક્ષા તથા રક્ષતી નામની બે બે નદીઓ છે, અને તે દરેકને ૧૪૦૦૦-૧૪૦૦૦ નદીઓનો પરિનાર છે તથા પ્રનાહ અને ઉડાધ હરત ઐરાનત ક્ષેત્રની નદીઓ તુલ્ય છે (પ્રારભમા ફા યોજન તથા અન્તે ફરા યોજન છે) એ ૬૪ નદીઓમા પશ્ચિમ મહાવિદેહની ૩૨ નદીઓ (દક્ષિણ તરફની ૮ ગંગા ૮ સિંધુ તથા ઉત્તર તરફની ૮ રક્ષા અને ૮ અન્યતી મળીને ૩૨ નદીઓ) શીતાદા મહાનદીમા મળે છે, અને પૂર્વ વિદેહમા ઉત્તર તરફની (૮ ગંગા ૮ સિંધુ તથા દક્ષિણ તરફની ૮ રક્ષા અને ૮ રક્ષતી મળીને) ૩૨ નદીઓ મીતા મહાનદીમા મળે છે એ સર્વ નદીઓ નિપત પર્વત તના નીલનત પર્વત પાસેના કુડમાથી (૬૪ કુડમાથી ૬૪ નદીઓ) નિકળી છે

(મહાવિદેહની ૧૨ અન્તર્નદીઓ)

બે બે વિજયના આતરામા ગહેલી ગ્રાહવતી ૧ નિગેરે ૧૦ અન્તર્નદીઓ પણ મહાવિદેહમા છે તે દરેક ૧૨૫ યોજનના પ્રનાહનાળી અને ૨૫ યોજન ઉડી છે વિગેષ એ છે કે આ નદીઓ પ્રાણહરી અન્ત મુધી સમાન ષટ-નિમ્તાન (પ્રનાહ) વાળી અને સમાન ઉડાડનાળી છે તથા નિપત અને નીલનત પર્વત પાસેના પોતપોતાના નામનાથા કુડમાવી નીકળી પશ્ચિમ વિદેહની ૬ નદીઓ શીતાદા મહાનદીને અને પૂર્વવિદેહની ૬ નદીઓ સીતા મહા નદીને મળે છે આ નદીઓ પોતાના જૂદા પરિનારનાળી નવી, પગ્તુ વિજયમાની નદીઓનો જે પરિનાર તેજ આ નદીઓનો પરિનાર (દરેકને ૨૮૦૦૦-૩૮૦૦૦) ગણાય છે

૧ આ ૧૨ અન્તર્નદીઓ સર્વ નદીઓની (૧૪૫૬૦૦૦ નદીઓની) ગણતરીમા ૨૫૪ રીતે ગણાયથી નથી માટે કૌસમા જણાવી છે તેઓ નામે કરીને આહવતી-દ્રહવતી-પદવતી-તમજલા-મતજલા-ઉ-મતજલા (એ ૬ અન્તર્નદી પૂર્વ મહાવિદેહમા), કીરોદા-મિહઓતા-અતર્વાહિની-ઉ-માલિની-ફેનમાલિની-ગભીરમાલિની (એ ૬ અન્તર્નદી પશ્ચિમ મહાવિદેહમા) છે

અવતરણ—પૂર્વ ગાથામા જે રીતે ૫૩૨૦૦૦ નદીઓ (શીતાદામા જનારી) ગણાવી, તે મ અથવા કહેવાએક આચાર્યે એ ૫૩૨૦૦૦ નદીઓને જૂની રીતે ગણાવે છે, તેની આ મતાન્તર ગાથા કહેવાય છે
 ચતુદસસહસ્ત્રગુણિયા, અડતીસ નહો વિજયમજ્જિહ્વા
 સીઓચાણ નિવડં—તિ તહય સીયાહ એમેવ ॥૨૪॥

મસ્તુત અનુના,

ચતુદસસહસ્ત્રગુણિતા, અષ્ટાત્રિંશત્યો વિજયમધ્યાકા.
 શીતોદાયા નિપતતિ, તથા ચ સીતાયામેવમેવ ॥ ૨૪ ॥

અનય સહિત પાંચે

વિજય મજ્જિહ્વા અડતીસ નહો ચતુદસ સહસ્ત્ર ગુણિયા
 સીઓચાણ નિવડતિ તહ ય સીયાહ એવ એ ॥ ૨૪ ॥

શબ્દાર્થ—

ચતુદસસહસ્ત્ર=ચોત્તર હજાર વડે
 ગુણિયા=ગુણેથી, ગુણતા
 અડતીસ=આઠત્રીસ
 નહો=નદીઓ
 વિજય=વિજય
 મજ્જિહ્વા=માહેની, માની

સીઓચાણ=સીતાદા મહાનદીમા
 નિવડતિ=પડે છે, મળે છે
 તહય=તથા, અને, તેમજ
 સીયાહ=સીતા મહાનદીમા
 એવ=એ પ્રમાણે
 એ=જ

ગાયાર્થ—(પૂર્વ મહાવિદહુની) વિજયોમાની (વિજય ક્ષેત્રને બેઠીને જુનારી ૩૨ નદાં અને વિજયોના આતરામા રહેલી ૬ અન્તર્નદી મળીને) ૩૮ નદીઓને (ચો. ચોદ હજારનો પરિવાર હોવાથી) ૧૪૦૦૦ વડે ગુણતા થયેલી ૫૩૨૦૦૦ નદીઓ શીતાદા મહાનદીમા પડે છે—મળે છે, તેમજ સીતા મહાનદીમા પણ એ પ્રમાણે (૫૩૨૦૦૦ નદીઓ મળે છે એમ જાણવું) ॥૨૪॥

વિશેષાર્થ—ગાયાર્થના સુગમ છે, પરંતુ સમજના યોગ્ય એ છે કે અહિં કુરુક્ષેત્રની ૮૪૦૦૦ નદીઓને બદલે ૬ અન્તર્નદી ઓના પરિવાન્તી ૮૪૦૦૦ નદીઓ ગણી, જેની ઘણા યોગનો સુરી કુરુક્ષેત્રમા થાને એ અને મહાનદીઓ નિષ્પન્ના હતા (કુરુક્ષેત્રમા) એ પા. નદી (એ નદીઓને) મળતી નવી એવો અભિપ્રાય

અગર થાય છે અને તેજ પ્રમાણે છે ॥ ૨૪ ॥

અવતરણ—આ ૨૫ મી ગાથામા મહાવિદેહ દેવત્રી સર્વ નદીઓ કહીને મપૂર્ણ જ બૂદ્ધીપમાની સર્વ નદીઓ(નો સરવાળો) કહે છે (આ ગાથાનો સબધ ૨૩મી ગાથા સાથે છે)

સીયા સીઓયાવિ ચ, વત્તીસસહસ્સપંચલરકેહિ
સન્ને ચડદસલરકા, છપ્પન્નસહસ્સ મેલવિયા ॥૨૫॥

સંસ્કૃત અનુવાદ

સીતા શીતોદાઽપિ ચ, ટ્રાવિશત્સહસ્રાધિકપચલસૈઃ
સર્વાશ્વતુર્દશલક્ષાણિ, પદ્મચાશત્મહસ્રાણિ મેલિતાઃ ॥૨૫॥

અન્ય સહિત ૫૬-છેદ

સીયા ચ સીઓયા અપિ પચ લરકેહિ વત્તીસ સહસ્સ
સન્ને મેલવિયા ચડદસ લરકા છપ્પન્ન સહસ્સ ॥ ૨૫ ॥

શબ્દાર્થ —

સીયા=સીતા નદી

સીઓયા=સીતોદા નદી

અપિ=પણ

ચ=અને, તથા

વત્તીસસહસ્સ=અત્રીસ હજાર

પચલરકેહિ=પાંચ લાખ

સન્ને=સર્વ નદીઓ

ચડદસલરકા=ચૌદ લાખ

છપ્પન્નસહસ્સ=છપ્પન હજાર

મેલવિયા=મેળવતા

ગાથાર્થ — એ પ્રમાણે સીતા તથા શીતોદા મહાનદી ૫૫
૫૩૦૦૦ ના પરિવાર સહિત છે હવે એ સર્વ નદીઓ મેળવતા
૧૪૫૬૦૦૦ નદીઓ જ બૂદ્ધીપમા છે. ॥૨૫॥

૧ જે કુદ્દેવમાની નદીઓ સીતોદામા તથા સીતા નદીમા મળે છે એમ ગણીએ તો ૬-૬ અન્તર્નદીઓ પરિવાર સહિત હરો ? એ શકાના સમાધાનમા જણવુ કે જેમ અન્દ્રનો પરિવાર (૨૮ નક્ષત્ર આદિ) તે સૂર્યનો પણ ગણાય છે (પન્તુ સૂર્યના નક્ષત્ર ગ્રહો અને તારા જૂના નથી) તેમ વિજયમાની નદીઓના પરિવારને અન્તર્નદીઓનો પણ પરિવાર ગણવાનો વ્યવહાર શાસ્ત્રમા કહેલો છે, માટે અન્તર્નદીઓનો જૂનો પરિવાર ન ગણવો

• ૨૪ મી ગાથા મતાન્તરની છે, અને તે એકજ ગાથામા મહા વિદેહની ૧૦૬૪૦૦૦ નદીઓ સંપૂર્ણ ગણાઈ ગઈ છે, માટે ૨૪ મી ગાથા માથે આ ગાથાનો સબધ ન જોડવો અથવા આ ગાથા ૨૪ મી હોઈને

॥ મહાનદીઓનો ચન્દ્ર ॥

મહાનદીનું નામ	આ છે ?	જે હાલ માહિતી તથા તે નિર્મિત થયેલ છે તે (પ્રકારે)	આ પર્વત ઉપરના દહમયી નીચે છે ?	કોઈપણ પ્રકાર -લોકોએ તેને	કોઈક દોકોએ	(મંગોળ) જાતક કાલ	(મંગોળ) જાતક મેન્ડાલ	(મંગોળ) જાતક મેન્ડાલ	(મંગોળ) જાતક મેન્ડાલ	(ગાઉ)	નામ
ગંગા	બરતમા	પૂર્વે	લઘુ હિમં	પદ્મક	૧૪૦૦૦	૬૧	૬૨૧	૬૩	૬૪	૬૫	૬૬
સિંધુ	ઝોરાવતમા	પશ્ચિમે	પશ્ચિમી	"	૧૪૦૦૦	"	"	"	"	"	"
રક્તા	ઝોરાવતમા	પૂર્વે	પશ્ચિમી	પ્રસિદ્ધ	૧૪૦૦૦	"	"	"	"	"	"
રક્તવતી	ઝોરાવતમા	પશ્ચિમે	પશ્ચિમી	"	૧૪૦૦૦	"	"	"	"	"	"
રોહિતાસા	હિમવતમા	પૂર્વે	લઘુ હિમં	પદ્મ	૨૮૦૦૦	૨૧	૨૨	૨૩	૨૪	૨૫	૨૬
રોહિતા	હિમવતમા	પૂર્વે	મહા હિમં	મહાપદ્મ	૨૮૦૦૦	"	"	"	"	"	"
સુવર્ણકાશ	હિરણ્યવતમા	"	શિખરી	પ્રસિદ્ધ	૨૮૦૦૦	"	"	"	"	"	"
સુવર્ણકાશ	હિરણ્યવતમા	પશ્ચિમ	રક્ત	મહાપદ્મ	૨૮૦૦૦	"	"	"	"	"	"
હરિશન્તા	હરિવર્ણમા	પૂર્વે	મહા હિમં	મહાપદ્મ	૫૬૦૦૦	૨૫	૨૬	૨૭	૨૮	૨૯	૩૦
હરિસલિલા	"	પૂર્વે	નિપથ	તિગિછી	૫૬૦૦૦	"	"	"	"	"	"

* દિશાચક્ર દ્વારા જોવામાં આવેલ ચન્દ્રના, પરન્તુ સૂર્યના પ્રમાણે નહિ

નરકાન્તા	રમકા	પૂર્વ	રૂઝી	મહાપુરૂ	૫૬૦૦૦	૨૫	૨૫૦૦૦	૫
નારીકાન્તા	"	પશ્ચિમે	નીલવત	કસરી	૫૬૦૦૦	"	"	"
શીતા	મહાવિદેહમા	"	નિષધ	તિગિછી	૫૩૨૦૦૦	૫૦	૫૦૦	૧૦
સીતા	"	પૂર્વ	નીલવત	કસરી	૫૩૨૦૦૦	"	"	"
					x ૧૪૫૬૦૦૦			

x ૧૪ મહાનદી, ૬૪ મહાવિદેહની વિભાગી નદીઓ, અને ૧૨ મહાવિં ની અન્તર્નદીઓ એ ૬૦ નદીઓ ભુદી ગણી ને કદલાક સાત્ત્રકારો ૧૪૫૬૦૬૦ નદીઓ પણ ગણે છે

અવતરણ—હવે દ્વારો દ્વારા બાદ પ્રસંગથી સાત મહા ક્ષેત્રની
૧૪ મહા નદીઓના મૂળ વિસ્તાર તથા પર્યન્ત વિસ્તાર(=સમુદ્રમા
જ્યા મળે છે ત્યાનો છેલ્લો વિસ્તાર) કહે છે

છજોયણે સકોસે, ગગાસિંધૂણ વિત્થરો મૂલે
દસગુણિઓ પજ્જતે, ઇય દુદુ ગુણણેણ સેસાણ ॥૨૬॥

સંસ્કૃત અનુવાદ

પદ્મયોજનાનિ સક્રોશાનિ, ગગાસિંધ્વોવિસ્તરો મૂલે
દશગુણિતઃ પર્યન્તે, ઇતિ દ્વિદ્વિગુણેન શેપાણામ્ ॥ ૨૬ ॥

અન્ય સહિત પાંચે

ગગા સિંધૂણ મૂલે વિત્થરો સ કોસે છ જોયણે
પજ્જતે દસ ગુણિઓ, ઇય સેસાણ દુદુ ગુણણેણ ॥૨૬॥

શબ્દાર્થ

છ=છ

જોયણે=યોજના

સ=સહિત

કોસે=એક કોશ, એક ગાઉ

ગગા=ગગા નદીનો

સિંધૂણ=સિંધુ નદીનો

વિત્થરો=વિસ્તાર, પહોળાઈ

મૂલે=મૂળને વિષે (જ્યાંથી નદી
નિપ્પે છે ત્યાં)

દસગુણિઓ=૧૨ ગુણો

પજ્જતપર્યન્તે, છેડે (નદી જ્યાં સ-
મુદ્રને મળે છે ત્યાં)

ઇય=એ પ્રમાણે

દુદુ=એએ

ગુણણેણ=ગુણનાવડે, ગુણો

સેસાણ=શેર (બાકીની ૪-૪-૨)
નદીઓનો

ગાયાર્થ—ગગાનદી અને સિંધુ નદીનો (તથા સમાન
હોવાથી ગગા અને ગગાવતી નદીનો પણ) મૂળ વિસ્તાર એક
ગાઉ સહિત ૬ યોજનાનો (= ૬૧ યોજનાનો) છે, અને પર્યન્ત
(છેલ્લો) વિસ્તાર ૧૨ ગુણો (૬૧૧ યોજના) છે એ પ્રમાણે શેર
(૪+૪+૨=૧૦) મહા નદીઓનો (મૂળ વિસ્તાર તથા વિસ્તાર)
એ ગુણો અનુક્રમ ॥

વિશેષાર્થ:—ગંગા-સિંધુ-રત્ના-રક્ષતી એ બાહ્ય ક્ષેત્રની ૪ નદીઓ બધા સરેખરમાંથી નીકળે છે, ત્યા પ્રારભમા ૬૧ યોજન પહોળા પ્રવાહવાળી છે, અને ત્યાર બાદ ૬૪૦૦૦ નદીઓનું પાણી એમ થતા અનુક્રમે વચતી વધતી બધા મસુફને મળે છે ત્યાં ૬૨૧૧ યોજન જેટલા મોટા પ્રવાહ (પટ) વાળી થયેલી છે તથા હિમવત હિરણ્યવત ક્ષેત્રની ૪ નદીઓ પ્રારભમા ૧૨૧૧ યોજન અને અન્તે ૧૨૫ યોજન પહોળા પટવાળી છે તથા હરિવર્ષ અને અમ્યકુ દ્વારમાની ૪ નદીઓ પ્રારભમા ૨૫ યોજન અને પર્યન્તે ૨૫૦ યોજન પટવાળી છે તેમજ ગીતાદા અને સીતા નદી પ્રારભમા ૫૦ યોજન અને પર્યન્તે ૫૦૦ યોજન પહોળા પ્રવાહવાળી છે

પ્રશ્ન—નદીઓનો પટ-વિસ્તાર કહ્યો, પરંતુ ઉંડાઈ કેટલી ?

ઉત્તર ઉંડાઈ એ કે ગાથામા કહી નથી, તોપણ દરેક નદી પોતાના પ્રવાહથી ૧૬૦૬ સ્થાને પથાસમા ભાગ જેટલી ઉંડાઈ વાળી જાયેલી, જેવી ગંગા વિગેરે ૪ નદીઓ પ્રારભમા ૦૧ ગાઉ

* એ ૬૨૧૧ યોજન પ્રવાહ અને એ ચારે નદીનું નિર્ગમ (નીકળવાનું સ્થાન) ઇત્યાદિ ઉપર કહેલું ગંગા-સિંધુનું કોઈ પણ ઉત્પત્તિ સ્વરૂપ વર્તમાનમળ આશ્રયિ નથી, પરંતુ અવસર્પિણીના પહેલા અને ઉત્સર્પિણીના છેલ્લા આગ આશ્રયિ એ નદીઓનું સ્વરૂપ છે અને હિમવતાદિ ક્ષેત્રની ૧૦ મહાનદી ઓનું પૂર્વોક્ત સ્વરૂપ તો સદાકાળને માટે એક સરખું છે માટે વર્તમાન કાળની ગંગા સિંધુ નદીનું સ્વરૂપ વિવક્ષણ દેખીને પૂર્વોક્ત સ્વરૂપ ખોદ માનવાનું સાહસ ન કરવું ભગ્ત અને ઐરાવત એ ૨ ક્ષેત્રોમા કુદરતી રીતેજ ક્ષેત્રો અને કાળના એવા મોટા વિવક્ષણ ફેરફાર થઈ જાય છે, કે જેથી કોઈ સ્વરૂપ નિયમિતપણે લખી શકાય નહિ એ ૨ ક્ષેત્રોમા નિયત સ્વરૂપવાળો કેવળ વૈતાલ્ય પવત અને ૧ ઋષભકૂટ પવત અને ૨ નદી ઓના પ્રપાતકુલ છે, પરંતુ તે સ્થાને જઈ શકવાનો અભાવ છે પુન ગંગાદિ ચારે નદીના પ્રવાહ જથ્થાથી સ્થપય પ્રમાણ (ગાડામાર્ગ જેટલા) અને ઉંડાઈ પણ મહુ ખાજરી કહી છે

૧ શાસ્ત્રમા દરેક સ્થળે જે નિયમિત પ્રવાહ અને ઉંડાઈ જ્ઞી છે તે મળ અને મુખને અનુમરીને કહી છે તેની કોઈ કોઈ સ્થાને હીનાધિક પ્રવાહ અને ઉંડાઈ ન જ હોય એમ ન જણવું

ઉડી છે, અને પર્વન્તે પ ગાઉ ઉડી છે, એ રીતે રોષ નદીઓની ઉડાડ પણ પૂરે યત્રમા ઠહી છે, ત્યાથી બાહુરી ॥ ૨૬ ॥ इति १० नदीद्वारम् ॥

અવતરણ—હવે પ્રસંગથી ૩ ગાથાઓ વડે જે ૬ વર્ષ ૧૨ પર્વતો જ બૂકોપમા મુખ્ય અને મહાન પર્વતો છે તેજ ૬ મુખ્ય અને મહાપર્વતોનું ઉચાઈ વગેરે પ્રમાણ તથા તે શાના બનેલા છે, તે સખધિ કિચિત્ ૨૫૩૫ કહે છે ત્યા આ ગાથામા પ્રથમ ૪ વર્ષ વર (કુશગિરિ) પર્વતોનું ૨૫૩૫ કહે છે

जोयणसयमुच्चिढ्ठा, कणयमया सिंहचुल्लहिमवन्ता
रुप्पि महाहिमवता, दुसउच्चा रुप्पकणयमया ॥ २७ ॥

સરકૃત અનુવાદ

योजनशतमुच्चिद्धौ, कनकमयौ सिंहचुल्लहिमवन्तौ
रक्मिमहाहिमवन्तौ द्विशतोच्चौ, रुप्यकनकमयौ ॥ २७ ॥

અન્ય સહિત ૫૬૨૭૬

सिंहचुल्लहिमवता सय जोयण उच्चिढ्ठा कणयमया
रुप्पि महाहिमवता दु सय उच्चा रुप्प कणयमया ॥ २७ ॥

શબ્દાર્થ —

जोयण=યોજન
सय=સેા
उच्चिढ्ठा=ઉચ્ચા
कणय=કનક, સુવર્ણ
मया=ના, રૂપ, મય
सिंहचुल्लहिमवन्ता=શિખરો પર્વત
चुल्ल=મુધી, લઘુ
हिमवता=હિમવત પર્વત

रुप्पि=રક્તિમ પર્વત રૂપી
पर्वत, रूप्पी पर्वत
महाहिमवता=મહાહિમવત પર્વત
दु=द्वे
स(=सय)=शत, सेा
उच्चा=ઉચ્ચા
रुप्प=रूप (रूपाना)
कणयमया=कनकमय, सुवर्ण
मय, (सुवर्णना)

ગાથાર્થ:—ગિખરી પર્વત અને ચુડ્ડહિમવત (=લઘુ હિમ-
વત) પર્વત ૧૦૦ (સો) ચોજન ઉચા છે, અને સુવર્ણના છે તથા
રૂપી પર્વત (=રૂપિય પર્વત) અને મહાહિમવત પર્વત ૨૦૦
(બેસો) ચોજન ઉચા છે, અને અનુક્રમે રૂપાના (ચાંદીના) તથા
મોનાના છે ॥૨૭॥

વિશેષાર્થ:—ગાથાર્થના સુગમ છે, અને હમ્મે પર્વતોની પહો-
ળાઈ તો ૧૧ મી ગાથામાં કહેલી છે જમીનમાં ઉંડાઈ ૨૬ મા
ગાથામાં ઉચ્ચાઈના ચોથા ભાગ જેટલી કહેતે તથા જે પર્વતો
સામાન્યવી મુનર્ણના કહ્યા હોય તો તે પીત (પીળા) વર્ણનાથા
મુનર્ણના જાણવા, અને રૂપાના પર્વતો સ્વેતર્ણના જ હોય એ
પ્રસિદ્ધ છે ॥૨૭॥

અવતરણ:—આ ગાથામાં પૂર્વેથી ૪ વર્ષધર પર્વતોની બાકી
ગણેલા) વર્ષધર પર્વતોનું (નિપન અને નીલવત પર્વતનું)
પ્રમાણાદિ કહે છે—

ચત્તારિ જોયણસણ સંચિદ્ધો નિસદ્ધ નીલવંતો અ
નિસદ્ધો તવણિજમઓ, વેરુલિઓ નીલવંતગિરી ॥૨૮॥

સંસ્કૃત અનુવાદ

ચત્તારિ યોજનશતાન્યુચિતૌ નિપથો નીલવાથ
નિપથસ્તપનીયમયો, વૈરૂર્યઋ નીલવાન્ ગિરિ ॥૨૮॥

અન્યથ સહિત પદચ્છેદ

નિસદ્ધો અ નીલવતો ચત્તારિ સણ જોયણ સંચિદ્ધો
નિસદ્ધો તવણિજમઓ નીલવત ગિરિ વેરુલિઓ ॥૨૮॥

૧ સુવર્ણ પાંચ વર્ષનું હોવાથી અહિ પીળા વર્ણનું કહ્યું છે

૨ હપાયલી જાળું સમઠણી તથા જુલેવસમામમાં કવિઓ પાડે છે

શબ્દાર્થ —

ચત્તારિ=ચાર

જોયણ=યોજન

સપ=સો

ઉચ્ચિદ્ધો=ઉચ્ચે

નિસદ્ધ=નિપન પર્વત

નીલવત્તો=નીલવત પર્વત

અ=અળી, અને

નિસદ્ધો=નિપન પર્વત

તવણિજ્ઞ=તપનીય જાતિનું રક્ત

મુનર્ણ, (=અતિ લાવ વર્ણનું
સોનું)

મજ્ઞો=મય, રૂપ, નો

ચેરલિઓ=ચેરુર્થ રત્ન (=પાના,
પત્તા) નો

નીલવત=નીલવત (નામનો)

ગિરિ=પર્વત

ગાથાર્થ—નિપન પર્વત ૪૦૦ (ચારસો) યોજન ઉચ્ચે છે, અને નીલવત પર્વત પણ ૪૦૦ યોજન ઉચ્ચે છે તથા નિપન પર્વત તપનીય (અતિ લાવ) મુવર્ણનો છે, અને નીલવત પર્વત ચેરુર્થ રત્નનો-પાનાનો-પત્તાનો છે ॥ ૨૮ ॥

વિશેષાર્થ—ગાથાર્થવત મુગમ છે

અવતરણ—હવે આ ગાથામા સર્વ પર્વતોની ઉડાડ (=જમીનમા ફેંચા દર્શાવ્યા છે તે) કહે છે

સર્વેવિ પન્વયવરા, સમયરિકત્તમ્મિ મંદરવિહૂણા
ધરણિતલે ઉવગાઢા, ઉસ્સેહચઉત્થજાયમિ ॥ ૨૯ ॥

સંસ્કૃત અનુવાદ

સર્વેઽપિ પર્વતવરા, સમયક્ષેત્રે મદરવિહીના,
ધરણિતલે ઉવગાઢા ઉત્સેધચતુર્થમાગે ॥ ૨૯ ॥

અન્ય સહિત પદ-છેદ

સમયસ્થિતમિ મદર વિહૂણા, સર્વે અવિ પન્વય વરા
ઉત્સેહ ચઉત્થ માયમિ ધરણિ તલે ઉવગાઢા ॥ ૨૯ ॥

શબ્દાર્થ —

સન્ને=મરે
અવિ=પણ
પવ્યય=પરિત
ચરા=શ્રેષ્ઠ
સમયરિક્તમિમ્ન=અમયક્ષેત્રમાં,
અઢી દ્વીપમાં, મનુષ્ય ક્ષેત્રમાં
મદર=મેરૂ પરત

વિદ્વળા=વિના, સિનાય
ધરણિ=પૃથ્વી
તલે=તળમાં, અદર
ઝવગાદા=અનગાહેલા, દરાયલા
ઉડા ગયેલા, અદર રહેલા,
ઉસ્મેદ=ઉત્તમેન, ઉચ્ચાર્થ (થી)
ચડત્ય=ચોથા
માયમિ=ભાગે

ગાથાર્થ:—આ અઢી દ્વીપ જેટલા સમયક્ષેત્રમાં-મનુષ્યક્ષેત્રમાં
મેરૂ પરિત સિનાયના જેટલા પરિતો (અથવા ભૂમિકૂટ) છે તે સર્વે
પોતપોતાની ઉચ્ચાર્થી (ઉચ્ચાર્થના) ચોથા ભાગ જેટલા ભૂમિતાળની
અદર (=ભૂમિમાં) દરાયલા છે ॥૨૬॥

વિશેષાર્થ —સૂર્યચન્દ્રની ગતિથી ઉત્પન્ન થયેલ સમય
એટલે (સમય આનલિ સુદુર્ત ઇત્યાદિ અનેક બેદનાળો) નાળ
જે ક્ષેત્રમાં પ્રવર્તે છે તે સમયક્ષેત્ર ૨૧ દ્વીપ પ્રમાણ અથવા
*૪૫૦૦૦૦૦ (=પીસ્તાલીસ લાખ) યોજન પ્રમાણ છે એનું બીજું
નામ 'મનુષ્યક્ષેત્ર' પણ છે એ સમયક્ષેત્રના (૨મેરૂ સિનાયના)
૨૬૮ પરિતો (તથા ઉપલક્ષણથી ભૂમિકૂટ પરિતો પણ) પોત
પોતાની ઉચ્ચાર્થી ચોથા ભાગ જેટલા ભૂમિમાં ઉડા-દરાયલા છે ૩

* ૧ લાખ યોજનનો સપૂલ જળદ્વીપ, તેને ફરતો ૭ લાખ યોજન-
નો લવણ સમુદ્ર તેને ફરતો ૪ લાખ યોજનનો મપૂર્ણ ધાતખખડ દ્વીપ
તેને ફરતો ૮ લાખ યોજનનો કાપોદધિ સમુદ્ર અને તેને ફરતો (સોળ લાખ
યોજનના પુષ્કરવર દ્વીપનો અર્ધ ભાગ એટલે) ૮ લાખ યોજનનો અર્ધ પુષ્કર-
વરદ્વીપ એ પ્રમાણે બે સમુદ્ર સહિત ૨૧ દ્વીપ છે ત્યાં જળ ૧ લાખ
યોજન અને તેની બે બાજુએ (બે સમુદ્ર સહિત ૧૧ દ્વીપનો વિસ્તાર) ૨૭
લાખ ૨૭ લાખ યોજન ગણતા મનુષ્યક્ષેત્રના ૪૫ લાખ યોજન થાય

૧ અઢી દ્વીપમાજ મનુષ્યોની વસતી, જન્મ અને મૃત્યુ છે અને

પ્રશ્ન — ઉડાઈ અને ઉચાઈના યોજન જુદા ગણના કે એકત્ર ગણના ?

ઉત્તર — પર્વતની ઉડાઈ અને ઉચાઈના યોજન જુદા ગણના સેધી જે પર્વત ૧૦૦ યોજન ઉચો કહ્યો હોય તે ભૂમિમા રપ યોજન ઉડા જાણવો કારણ કે શાસ્ત્રમા મેરૂ સિવાયના પર્વતોની ઉચાઈ મૂળ ભાગથી નહિ પરંતુ ભૂમિની ઉપરની સપાટીથી ગણી છે મારલા.

અવતરણ — હુરે આ ગાથામા સમહુણી પ્રકરણની સમાપ્તિ થાય છે, અને તે સાથે આ પ્રકરણના કર્તા-રચનાર પોતાનું નામ પણ પ્રગટ કરે છે

આ દ્વીપથી બહાર લખિધવત મનુષ્યોનું ગમનાગમન છે પરંતુ જન્મ મરણ અને નિવાસ નથી માટે ૨૥ દ્વીપનું નામ મનુષ્યક્ષેત્ર છે

૨ કારણ કે જખૂદીપના મેરૂની ઉચાઈ ૯૯૦૦૦ યોજન અને ઉડાઈ ૧૦૦૦ યોજન છે (જેથી તે મંપરૂ ૧ લાખ યોજનનો છે) અને બીજા બે દ્વીપના ૪ મેરૂની ઉચાઈ ૧૦૦૦ યોજન ઉડાઈ સહિત ૮૫૦૦૦ યોજન (૧૦૦૦+૮૪૦૦૦) છે

૭ ગાથામા 'સમયક્ષેત્રના પર્વતો' કહેવાથી સમયક્ષેત્રથી બહારના પર્વતોની ઉડાઈ ઉચાઈના ચોથા ભાગ જેટલી નિયમિત નથી એમ જાણવું કારણ કે પ્રથમ તો સમયક્ષેત્રથી બહાર (સમયક્ષેત્રવત અનેક પર્વતો ન હોવાને અભાવે) પર્વતો છે નહિ એમ જ કહ્યું છે આ માનુષોત્તર, કુડન, રૂચક, અજનગિરિ દધિમુખ રતિકર તથા ધન્દ્રોના ઉત્પાત પર્વતો વિગેરે જે પર્વતો કલા છે તેમા માનુષોત્તર, રતિકર અને ઉત્પાત પર્વતો ચોથા ભાગની ઉડાઈવાળા અને રોષ ૧૦૦૦ યોજન ઉડાઈવાળા છે અને કુડક, રૂચક તથા અજનગિરિઓ ચાર મેરૂવત મૂળથી ૮૫૦૦૦ યોજન ઉચા છે અને દધિમુખ પવતો મૂળથી ૬૫૦૦૦ યોજન ઉચા છે હલાદિ રીતે વિરોપતા હોવાથી 'મદરચિહ્નના ટવગાદા ડસ્સેહવરત્યમાયમ્મિ' એ વાક્ય સમયક્ષેત્રમા જ સંભવે માટે ગાથામા સમયક્ષેત્રમા ૫૬ છે

खंडाईगाहोहि, दसहि दारेहि जवुदीवस्स
संघयणी सम्मत्ता, रइया हरिभद्रसूरीहि ॥ ३० ॥

મ મૃત અનુ-૧૬

खडादिगाथाभिर्दशभिर्द्वारैर्म्वृद्धापिम्ब
सग्रहणिः समाप्ता रचिता हरिभद्रसूरिभिः ॥ ३० ॥

અન્ય મહિત પદ-૨૭

खड आई गाहाहिं दसहिं दारेहिं हरिभद्रसूरीहिं रइया
जवुदीवस्स संघयणी सम्मत्ता ॥ ३० ॥

શબ્દાર્થ —

खडाई=ખડ વિગેની (અથવા
खडा जोयण वासा धत्यादि)
गाहाहिं=ગાથાઓ વાળા (=ગા-
થાઓમા કહેલા)

दसहिं=૧૧

दारेहिं=દારે-૧૩

जवुदीवस्स=જ બુદ્ધીપની
संघयणी=સ મહુણી (સમહુ-
પણી)

सम्मत्ता=સમાપ્ત થઈ

रइया=રચેલી

हरिभद्रसूरीहिं=શ્રી હરિભદ્ર
સૂરિએ

માર્થાર્થ:—खडा जोयण वासा धत्यादि गाथाओंवाला (=गा-
थाओंमा कहेला) ११ द्वारे १३ (એટલે ખડ આદિ ૧૦ દ્વારે-૧૩) શ્રી
हरिभद्रसूरिએ રચેલી આ જ બુદ્ધીપ સમહુણી (નામના પ્રકરણની
રચના) સમાપ્ત થઈ ॥૩૦॥

વિશેષાર્થ:—गाथार्थवत सुगम છે, પગ્નુ એ કહેલા ૧૦
પદાર્થો સિવાય બીજા પાત્ર અને ગાયત પદાર્થો આ જ બુદ્ધીપમા
છે, તેનુ રચય બીજા રચેલી બાપુના ચેય છે ॥૩૦॥

જ બુદ્ધીપ સમહુણી પ્રકરણનો અર્થ લખનામા મતિદાય વિગેરે
દાખલ થી જે કંઈ ભૂલ ચૂક થઈ હોય તે ક્ષમા કરી મુનગી વાચક
ઓવી મનનો પ્રત્યે અમારી નમ્ર નિહાસિ છે

॥ જવૂદીપ સંગ્રહણી પરિશિષ્ટ ॥

આ પ્રકરણમાં કહેનાયવા ખડ, યોજન અને ક્ષેત્ર ઇત્યાદિ ૧૦ પદાર્થો ઉપરાંત બીજા પણ કેટલાક રાશિય પદાર્થો જાણના યોગ્ય છે તે અહિં પરિશિષ્ટ નિભાગમાં ગણવાય છે—

॥ જળૂદીપમાં ૨ સૂર્ય ૨ ચન્દ્ર ॥

જળૂદીપમાં ૨ સૂર્ય અને ૨ ચન્દ્ર છે જે ચન્દ્ર સૂર્ય આજે ઉગ્યો હોય તે પુન આનતી કાલે (બીજે દિનસે) ઉગતો નહીં, પરંતુ ત્રીજે દિનસે ઉગે છે તથા દરેક ચન્દ્રનો ૨૮ નક્ષત્ર ઇત્યાદિ પરિવાર હોનાથી દ્વિગુણ પચિવાર (૫૬ નક્ષત્ર, ૧૭૬ ગ્રહ, ૧૩૩૬૫૦ કોડીકોડી તારા) છે

॥ જળૂદીપની જગતી અને ૪ દ્વાર ॥

આ દ્વીપને દરેક ૧ કોટ મૂળમાં ૧૨ યોજન પહોળો, ઉપર ૮ યોજન પહોળો, ૮ યોજન ઊંચો અને દ્વીપની પરિધિ જેટલી લંબાઈનો નવયાકારે કહેલો છે તે જગતી કહેવાય છે, તેને નિજ્ય-વિજયત-જયત-અપરાજિત એ ચાર નામ વાળા (પૂર્વદિક દિશામાં અનુક્રમે) ૪ મોઢા દ્વાર (દરનાજ) છે

॥ ૩૪ વૈતાલ્યની ૬૮ ગુફા ॥

દરેક વૈતાલ્ય પર્વતની તિમિલાગુફા અને સ્વહ્રમપાતાગુફા એ બે નામનાળી મોટી ગુફાઓ છે, કે જે ચક્રવર્તિના રાજ્ય વખતે ઉઘાડી રહે છે, અને તે સિવાયના વખતમાં સદાજાળ ખંધ રહે છે તે ગુફા ૧૧ યોજન ઉચી ૮ યોજન પહોળી અને ૫૦ યોજન લાંબી હોય છે ચક્રવર્તિ એ ગુફામાં થઈ કાકિરી રત્નથી બન્ને બાજુએ ભીંતે પ્રકાશમડેલો ચિતરી, બીજી બાજુ નીકળી, તે બાજુના ૩ અનાર્થ ખડ જતી, બીજી ગુફામાં થઈ તેમાં ૫૫ તેજ પ્રમાણે પ્રગમમડેલો ચિતરી પાટા વળી પોતાના ખડમાં આવે છે એ રીતે ગુફાઓમાં પ્રકાશમડેલોના પ્રગમથી બીજી બાજુના ખડમાં આવના જનાનો બ્યનહાર સુલભ થાય છે

॥ વૈતાલ્યનાં ૨૪૪૮ બીલ ॥

દરેક વૈતાલ્યમા દક્ષિણ બાજુ અને ઉત્તર બાજુએ ગંગા સિંધુ આદિ મહાનદીના બે બે પડખે નવ નવ બીલ હોવાથી દરેક વૈતાલ્યમા ૭૨ બીલ એટલે નાની ગુફાઓ છે જેથી ૩૪ વૈતાલ્યના ૨૪૪૮ બીલ છે અવસાપાણીના ફૂંટા આરામા જ્યારે અત્યંત તાપ અને ટાક વિગેઝેના ઉપદ્રવોથી મનુષ્ય પશુઓનો પ્રલય (સહાર) - તાળ આવવો તે વખતે એ બીલોમા ભરાઈ ગયેલા મનુષ્ય અને પશુઓ જ જીવતા રહેશે અને પુનઃ મનુષ્યની અને પશુઓની વૃદ્ધિ એ બીજ રૂપ મનુષ્યથી અને પશુઓથી જ થશે

॥ ૪ અને ૩૪ તીર્થંકર ॥

પૂર્વે કહેલી ૩૪ વિજયોમા ૧-૨ તીર્થંકર ગણવાથી ઉત્કૃષ્ટ કાળે ૩૪ તીર્થંકર હોય છે, અને જઘન્યથી ૪ તીર્થંકર ભગવાન તે મહાવિદેહમાજ હોય મતાન્તરે જઘન્યથી ૨ તીર્થંકરો પણ મહાવિદેહમાજ કહ્યા છે

॥ ચક્રવર્તિ-વાસુદેવ-બળદેવ ૪ અને ૩૦ ॥

મહાવિદેહમા ઉત્કૃષ્ટથી (૨૮ વિજયમા) ૨૮ ચક્રં અથવા ૨૮ વાસુ-અને ૨૮ બળાં હોય છે, અને તેજ વખતે ભરત ઐરાવતમા પણ ચક્રવર્તિ આદિ હોય તો જબૂદ્ધીપમા ઉત્કૃષ્ટ કાળે ૩૦ ચક્રવર્તિ આદિ હોય છે, અન્યથા જઘન્યથી ૪ હોય તો મહાવિદેહમા જ હોય વળી મહાવિદેહમા ૨૮ વિજયો જ્યારે ૨૮ ચક્રવર્તિ યુક્ત હોય ત્યારે રોષ ૪ વિજયો ૪ વાસુદેવ તથા ૪ બળદેવ યુક્ત હોય છે, પરંતુ એક વિજયમા ચક્રવર્તિ અને વાસુદેવ બે ન હોય શકે, એ નિયમથી સર્વ ગણતરી કરવી

॥ ૫ કુક વનમાં ૪ અભિષેક શિલા ॥

ત્રે પરિવ્રજા ગિરિ ઉપર પકુક વન નામનું વન છે, તેમ ૫૦૦ યોજન લાંબી, ૨૫૦ યોજન પહોળી, ૪ યોજન જાડી (ઉંચી) અને અર્જુન (સ્વિત) મુનડાની ૬ મહાગિયાઓ ચાર દિશામાં છે તે શિલાઓ ઉપર તે તે દિશામા જન્મેલા શ્રી તીર્થંકર ભગવાનોના જન્મભિષેક થાય છે

॥ ૨ મહાવૃક્ષ ॥

જૂમિકૂટના વાવુનમા કહેત ૧ જવૂવૃક્ષ અને ૧ શાહમલી વૃક્ષ એમ ૨ વૃક્ષ છે, તેમા ૧ ઉત્તરકુરુક્ષેત્રમા અને ૧ દેવકુરુક્ષેત્રમા છે તે દરેક ૮ યોજન ઉચ્ચ, ૦૫ યોજન ઉંડુ અને ૮ યોજન વિસ્તારવાળુ છે ત્યા જમૂટક ઉપર જળૂહીપનો અવિપતિ અનાદૃત દેવ અને ગામની વૃક્ષ ઉપર ગરૂડેત્ર રહે છે બન્ને વૃક્ષ રત્રપે પૃથ્વીકાય મય રત્નના છે, પરંતુ તેનો આનાર વૃક્ષનો છે અને ગાથિત છે પુન એ દરેક વૃક્ષને રૂગ્તા બીજા અને એનાજ વૃક્ષો નાના મેળા છે

॥ ૩૪ રાજ્યાની ॥

ચોત્રીસ નિજયમા અયોધ્યા ત્યાદિ (૩૪) નામનાળી ૩૪ મુખ્ય નગરીઓ છે, તે (૩૪) રાજ્યાનીઓ કહેવાય

॥ ૬૦ કુંડ ॥

૧૪ મહાનદીઓ જે જે પર્વત ઉપરથી નીકળે છે, તે તે પર્વતની નીચે તે તે નદીના નામનાળા પ્રપાતકુંડ છે, કે જેમા તે નદીનો પડતો ધોર એ કુંડમાજ પડીને બહાર નીકળે છે તે ૧૪, તથા મહાવિદેહુમાની ૬૪ નિજયગત નદીઓ અને ૧૨ અતર્નદીઓ નિધન અને નીલનત પર્વત પાસેના કુંડમાથી નીકળે છે તે ૭૩, મળી ૬૦ કુંડ છે

॥ ૮ મહાવન ॥

મહાવિદેહુના બે છઠ બે બે વન જગતી પાસે ગહેવા છે તે ૪ વન અને મેરૂ પર્વતના ભદ્રગાય-નદન-સોમનસ અને પડક વન નામના ૪ વન મળી ૮ મહાવન છે

॥ અનેક વેદિકા અનેક વનખંડ ॥

જળૂહીપમા જે જે ગાથિત પર્વત-કૂટ-નદી-સરોવર-કુંડ-એણિ-મેખલા-મહાવૃક્ષ-શિવા-જગતી-દેવપ્રામાદના તેમજ સિંધા યતનના વિભાગ-તીર્થ વિગેરે અને પદાર્થોમાના કેટલાક યથા યોગ્ય ૧ વેદિકા અને ૧ વનવડ તેમજ કેટલાક ૧ વેદિકા ૨ વનવડ અને ૨ મહાવૃક્ષો અને વેદિકા અનેક વનવડ રીટાયવા છે (તેની ગણતરીનું અહિ પ્રયોજન નથી)

॥ ૩૦૬ મહાનિધિ ॥

૩૪ નિજયમાની દરેક નિજયમા નૈસર્ગ આદિક નામનાળા

૯-૯ નિધિ પાચમા ખડમા મહાનદીના કિનારાપાસે હોય છે જેમ ગંગા મહાનદીના પૂર્વ કિનારે ૯ નિધિ જૂમિને વિષે છે તે દરેક ૧૨ ચોજન લાખી અને ૯ ચોજન પ્હોળી તવા ૮ ચોજન ઊંચી એવી ગ્રાદી પેટીઓના આકારવાળા, તથા મુવર્ણના ખતેલા અને આઠ આઠ ચક્ર ઉપર રહેલા (આગગાડીના ડબ્બા સરખા) છે તેમા દરેક ત્રિયતિને દર્શાવનાર શાંદત પુસ્તકો હોય છે અથવા તે તે જાતના પદાર્થો તૈયાર મળી રહે એવા હોય છે દરેક નિધિમા પોતપોતાના નામ સગળા નામવાળા દેવો અવિપતિ હોય છે પાચમો ખડ સાધીને ચક્રવર્તિ એ ૯ નિધિઓને પણ માધે છે, અને ચક્રવર્તિ દિગ્વિજય કરી પોતાના નગરમા આવે છે ત્યારે તે નિધિઓ પણ પાતાલ માર્ગે ચક્રવર્તિના નગર ખહાડ આવી જાય છે

॥ ૪૦૦ રત્નો ॥

દરેક ચક્રવર્તિને ચક્ર-૯૪-૬૬-ચર્મ-ખૂં-મણિ-કાકિણી, એ ૭ એકેન્દ્રિય રત્ન, તથા મેનાપતિ-ગાથાપતિ-વાર્ધકી-પુનેહિત-અથ-હસ્તિ અને મી એ ૭ પચેન્દ્રિય રત્ન મળી ૧૪ રત્નો હોય છે જેવી ઉત્કૃષ્ટ કાળે ૩૦ ચક્રવર્તિ હોનાવી જ ખૂંદ્રીપમા ૨૧૦ એકેન્દ્રિય રત્ન અને ૨૧૦ પચેન્દ્રિય રત્ન મળી ૪૨૦ રત્ન ચક્રવર્તિના હોય છે એ જ ખૂંદ્રીપમા પ્રસિદ્ધ પદાર્થો કહ્યા, તે ઉપરાન્ત ખીજા પણ કોટીશિલા વિગેરે અનેક પદાર્થો જ ખૂંદ્રીપમા છે તે ખીજા ગ્રંથોથી સવિસ્તાર જાણવા યોગ્ય છે

॥ इति जवूद्रीप सग्रहणी परिशिष्टम् ॥

इति श्रीजैनधेयस्वरमण्डलायसत्यान्तर्गतानेकधार्मिक
व्यवहृतिसंचालकस्य महिसानास्यनगरनिवासिन श्रेष्ठि
वर्य-श्रीयुत-श्रेष्ठिचन्द्रस्य सत्यरेणात् भृगुकण्ड
निवासि श्रेष्ठिश्रीयुतानुपच-द्र-मउकच-द्र-विपायि
चदुलाल लिखितो जवूद्रीपसग्रहणीप्रकरणस्य
निशेषार्थं समाप्त

॥ दंडक प्रकरण मूळ ॥

नमिउ चउवीसजिणे, तस्सुत्तवियारलेसदेसणओ,
दंडगपएहि ते च्विय, थोसामि सुणेह भो भव्वा ॥१॥
नेरइया' असुराई,' पुढवाई' वेन्ढियादओ' च्वेव,
गवभयतिरिय'मणु'स्सा, वतरं जोइसिय वेमाणी' ॥२॥
सखित्तयरी उ इमा, संरीरमोगाहूणा य संघयणा,
सन्ना' सठाण कसांय, लेसिन्दिय दु समुंघाया ॥३॥
दिट्टी' दंसेण नांणे जोगुंवंओगोववांय चवण ठिई,
पजंत्ति किमांहारे, सैन्नि गंई आगंई वेएँ ॥४॥
चउ गवभतिरिय वाउसु, मणुआण पच सेस तिसरीरा,
थावरचउगे दुहओ, अगुलअसखभागतण ॥ ५ ॥
सव्वेसि पि जहन्ना, साहाविय अगुलस्सऽसखसा,
उक्कोस पणसयधणू, नेरइया सत्तहत्थ सुरा ॥ ६ ॥
गवभतिरि सहस जोयण,वणस्सई अहियजोयणसहस्सं,
नर तेइदि तिगाऊ, वेइदिय जोयणे वार ॥ ७ ॥
जोयणमेग चउरि-दिदेह मुच्चत्तणं सुए भणिय,
वेउव्वियदेहं पुण, अगुलसखसमारमे ॥ ८ ॥
देव नर अहियलरक, तिरियाणं नव य जोयणसयाई,
दुगुण तु नारयाण, भणिय वेउव्वियसरीरं ॥ ९ ॥

अंतमुहुत्तं निरण, मुहुत्त चत्तारि तिरिय-मणुणसु;
 देवेषु अद्धमासो, उक्कोस विउव्वणा-कालो ॥ १० ॥
 थावर सुर नेरइया, अस्संघयणा य विगल छेवट्ठा,
 संघयण-छग गव्भय नर-तिरिणसु वि मुणेयव्वं ॥ ११ ॥
 सव्वेसि चउ दह वा, सन्ना सव्वे सुरा य चउरसा,
 नर तिरि छस्संठाणा, हुडा विगलिदि-नेरइया ॥ १२ ॥
 नाणाविह धय सूई, वुव्वुय वण वाउ तेउ अपकाया;
 पुढवी मसूरचंदा-कारा सठाणओ भणिया ॥ १३ ॥
 सव्वेवि चउकसाया लेस-छग गव्भतिरियमणुणसु,
 नारय तेऊ वाऊ, विगला वेमाणि य तिलेसा ॥ १४ ॥
 जोडसिय तेउलेसा, सेसा सव्वेवि हुंति चउलेसा,
 इदियदारं सुगमं, मणुआणं सत्त समुग्घाया ॥ १५ ॥
 वेयण कसाय मरणे, वेउव्विय तेयए य आहारे,
 केवलि य समुग्घाया, सत्त इमे हुति सन्नीण ॥ १६ ॥
 एगिदियाण केवल-तेउ-आहाग्गविणा उ चत्तारि,
 ते वेउव्वियवज्जा, विगला सन्नीण ते चेव ॥ १७ ॥
 पण गव्भतिरिसुरेसु, नारय वाऊसु चउर तिय सेसे,
 विगलहु दिट्ठी थावर, मिच्छत्ति सेस तिय दिट्ठी ॥ १८ ॥
 थावर वि तिसु अचरकू, चउरिदिसु तहुगं सुए भणियं,
 मणुआ चउदंसणिणो. सेसेस तिगं तिगं नति.

अन्नाण-नाण-तिय तिय, सुरतिरिनिरण थिरे अनाणदुगं;
 नाणन्नाण दु विगले, मणुए पण नाण ति अनाणा ॥२०॥
 सच्चेअर मीस असच्चमोस मण वय विउव्वि आहारे,
 उरल मीसा कम्मण, इय जोगा देसिया समए ॥२१॥
 इकारस सुर निरण, तिरिणसु तेर पन्नर मणुएसु,
 विगले चउ पण वाए, जोगतिग थावरे होई ॥२२॥
 ति अनाण नाण पण चउ, दसण चार जिअलरक-
 णुवओगा,
 इय चारस उवओगा, भणिया तेलुक्कदसीहि ॥ २३ ॥
 उवओगा मणुएसु, चारस नव निरय-तिरिय-देवेसु,
 विगलदुगे पण छम्क, चउरिंदिसु थावरे तियग ॥२४॥
 सखमसखा समए, गच्चभयतिरि-विगल-नारय सुरा य,
 मणुआ नियमा संखा, वणणंता थावर असंखा ॥२५॥
 असन्नि नर असखा, जह उववाए तहेव चवणेवि,
 धावीस सग ति दसवास-सहस्स उक्किट्ट पुढवाई ॥२६॥
 तिदिणग्गि तिपल्लाऊ, नरतिरि सुरनिरय सागर तितीसा;
 वतर पल्ल जोइस-वरिसलरकाहिय पलिय ॥२७॥
 असुराण अहिय अयर, देसूणदुपल्लयं नव निकाए,
 वारसवासुणपणदिण, छम्मासुप्पिकट्ट विगलाऊ ॥२८॥
 पुढवाई-दस-पयाण, अंतमुट्टुत्त जहन्न-आउठिई,
 सत्तहस्सवरिसठिइआ, भवणाहिवनिरयवंतरिया ॥२९॥

वेमाणिय-जोडसिया, पल्लतयट्टंस आउआ हुंति,
 सुरनरतिरिनिर्णसु, छ पज्जत्ती थावरे चउगं ॥ ३० ॥
 विगले पंच पज्जत्ती, छदिसिआहार होड सव्वेसिं,
 पणगाइपण भयणा, अह सन्नितियं भणिस्सामि ॥ ३१ ॥
 चउविहसुरतिरिणसु, निरणसु य दीहकालिगी सन्ना,
 विगले हेउवणसा, सन्नाराहिया थिरा सव्वे ॥ ३२ ॥
 मणुआण दीहकालिय, दिट्ठीवाओवणसिआ केवि,
 पजपणतिरिमणुअच्चिय, चउविहदेवेसु गह्वंति ॥ ३३ ॥
 संखाउ पज्जपणिदि-तिरियनरेसु तहेव पज्जत्ते,
 भूदगपत्तेयवणे, एणसु चिय सुरागमणं ॥ ३४ ॥
 पज्जत्तसंखगवभय-तिरियनरा निरयसत्तगे जंति,
 निरउवट्ठा एणसु, उववज्जंति न सेसेसु ॥ ३५ ॥
 पुढवी-आउ-वणस्सड-मज्झे नारयविवज्जिया जीवा,
 सव्वे उववज्जति, निय-निय-कम्माणुमाणेणं ॥ ३६ ॥
 पुढवाड-दमपणसु, पुढवी-आऊ-वणस्सई जंति,
 पुढवाइदसपणहि य, तेऊवाऊसु उववाओ ॥ ३७ ॥
 तेऊवाऊ-गमणं, पुढवीपमुहंमि होइ पयनवगे,
 पुढवाइठाणदसगा, विगलाडतियं तहिं जंति ॥ ३८ ॥
 गमणागमणं गवभय-तिरियाणं सयलजीवठाणेसु;
 सव्वत्थ जंति मणुआ, तेऊवाऊहि नो जत्ति ॥ ३९ ॥

वेयतिय तिरिनरेसु, इत्थी पुरिसो य चउविहसुरेसु;
 थिरविगलनारएसु, नपुसवेओ हवइ एगो ॥ ४० ॥
 पज्जमणु-वायरग्गी, वेमाणिय-भवण-निरय-वंतरिया,
 जोइस-चउ-पणतिरिया, वेइदि तेइंदि भू आज्ज ॥४१॥
 वाज्ज वणस्सइ च्चिय, अहिया अहिया कमेणिमे हुंति;
 सव्वेवि इमे भावा, जिणा! मए णतसो पत्ता ॥४२॥
 संपइ तुम्ह भत्तस्स, दडगपयभमणभग्गहिययस्स,
 दंडतियविरय(इ)सुलहं, लहु मम दिंतु मुखपय ॥४३॥
 सिरि-जिण्हसमुणीसर-रज्जे सिरि-धवलचदसीसेण,
 गजसारेण लिहिया, एता विज्जत्ति अप्पहिया ॥४४॥

जंबूद्वीप संग्रहणी मूळ ॥

नमिय जिण सव्वन्नु, जगपुज्ज जगगुरुं महावीर,
 जंबूदीवपयत्थे, वुच्छ सुत्ता सपरहेज्ज ॥ १ ॥
 खंडा जोयण-वासो, पव्वेय-कूडा य तित्थ-सेढीओ,
 विजय-वंह-सलिलंओ, पिंडेसि होइ सघयणी ॥२॥
 एउअसयं खंडाणं, भरहपमाणेण भाइए लरके,
 अहवा एउअसयगुणं, भरहपमाणं हवइ लरकं ॥३॥
 अहवेगखंड भरहे, दो हिमवते अ हेमवइ चउरो,
 अट्ट महाहिमवन्ते, सोलस खडाइं हरिवासे ॥ ४ ॥

वत्तीसं पुण निसढे, मिलिया तेसट्टि वीयपासेवि,
 चउसट्टी उ विदेहे, तिरासिपिडे उ णउअसयं ॥ ५ ॥
 जोयणपरिमाणाइं, समचउरंसाइं इत्थ खडाइं,
 लक्खस्स य परिहीए, तप्पायगुणे य हुंतेव ॥ ६ ॥
 विक्खंभवग्गदहगुण-करणी वट्टस्स परिरओ होइ,
 विक्खंभपायगुणिओ, परिरओ तस्स गणियपयं ॥ ७ ॥
 परिही तिलक्ख-सोलस-सहस्स दो य सय सत्तवीसहिया,
 कोसतिगट्ठावीसं, धणुसय तेरंगुलछहियं ॥ ८ ॥
 सत्तेव य कोडिसया, णउआ छप्पन्न सयसहस्साइं,
 चउणउयं च सहस्सा, सयं दिवहं च साहीयं ॥ ९ ॥
 गाउयमेगं पनरस-धणुसया तह धणूणि पन्नरस,
 सट्टि च अंगुलाइं, जंवूदीवस्स गणियपयं ॥ १० ॥
 भरहाइ सत्त वासा, वियट्ट चउ चउरतिस वट्टियरे,
 सोलस वक्कारगिरी, दो चित्त-विचित्त दो जमगा ॥ ११ ॥
 दोसय कणयगिरीणं, चउ गयदंता य तह सुमेरू अ,
 छ वासहरा पिडे, एगुणसत्तरि सया दुन्नी ॥ १२ ॥
 सोलसवक्कारेसु, चउ चउ कूडा य हुंति पत्तेयं,
 सोमणस गधमायण, सत्तट्ट य रुपिमहहिमवे ॥ १३ ॥
 चउतीसवियट्टेसु, विज्जुप्पहनिसढनीलवंतेसु,
 तह मालवंत-सुरगिरि, नव नव कूडाइं पत्तेयं ॥ १४ ॥

हिमसिहरिसु इक्कारस, इय इगसट्टीगिरीसु कूडाणं,
 एगत्ते सव्वधणं, सय चउरो सत्तसट्टी य ॥१५॥
 चउ सत्त-अठ-नवगे-गारसकूडेहि गुणह जहसंखं,
 सोलस दुदु-गुणयालं, दुवे य सगसट्टि सय चउरो ॥१६॥
 चउतीसुं विजएसुं, उसुकूडा अट्ट मेरुजबुम्मि,
 अठ य देवकुराए, हरिकूड-हरिस्सहे सट्टी ॥ १७ ॥
 मागह वरदाम पभा-स तित्थ विजयेसु एरवयभरहे,
 चउतीसा तिहि गुणिया, पुरुत्तरसयं तु तित्थाणं ॥१८॥
 विज्जाहर-अभिओगिय, सेढीओ पुन्नि पुन्नि वेयहे,
 इय चउगुण चउतीसा, छत्तीससयं तु सेढीण ॥१९॥
 चम्कीजेअव्वाइं, विजयाइं इत्थ हुंति चउतीसा,
 महदह छप्पजमाइं, कुरूसु दसगंति सोलसगं ॥ २० ॥
 गंगा सिधू रत्ता, रत्तवई चउ नईओ पत्तेय,
 चउदसहि सहस्सेहि, समग वच्चति जलहिम्मि ॥२१॥
 एवं अविंभतरिया, चउरो पुण अट्टवीससहस्सेहि,
 पुणरवि छप्पन्नेहिं, सहस्सेहि जंति चउ सलिला ॥२२॥
 कुरुमज्जे चउरासी-सहस्साइं तह य विजयसोलससु,
 वत्तीसाण नईण, चउदससहस्साइ पत्तेअं(य) ॥२३॥
 चउदससहस्सगुणिया, अडतीस नईओ विजयमज्झिद्धा,
 सीओयाए निवड-ति तहय सीयाइं एमेव ॥२४॥

सीया सीओयावि य, वत्तीससहस्सपंचलरकेहिं,
 सव्वे चउदसलरका, छप्पन्नसहस्स मेलविया ॥२५॥
 छज्जोयणे सकोसे, गंगासिंखूण वित्थरो मूले,
 दसगुणिओ पज्जंते, इय दुदु गुणणेण सेसाणं ॥२६॥
 जोयणसयमुच्चिद्धा, कणयमया सिहरिचुल्लहिमवंता;
 रुपि महाहिमवंता, दुसउच्चा रुप्पकणयमया ॥२७॥
 चत्तारि जोयणसए उच्चिद्धो निसढ नीलवंतो अ;
 निसढो तवणिज्जमओ, वेरुलिओ नीलवतगिरी ॥२८॥
 सव्वेवि पव्वयवरा, समयरिक्तम्मि मदरविहूणा,
 धरणितले उवगाढा, उस्सेहचउत्थत्तायंमि ॥ २९ ॥
 खंडाईगाहाहि, दसहि दारेहि जयुदीवस्स,
 संघयणी सम्मत्ता, रइया हरिभदसूरीहि ॥ ३० ॥

